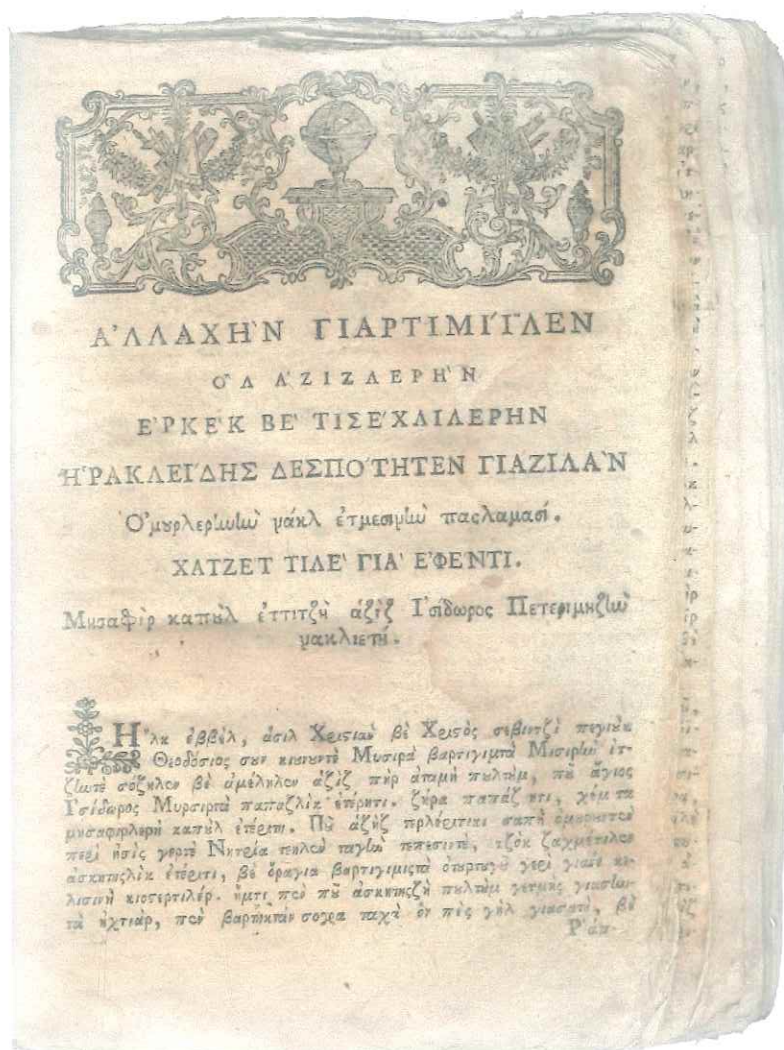

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΕΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

**Η κοινωνική ένταξη των τουρκόφωνων Καππαδοκών
στην ελλαδική πραγματικότητα**

**Η περίπτωση των Σουλουτζοβαλήδων και η εγκατάστασή τους
στο Τσαμπασλάρ της Θεσσαλίας**

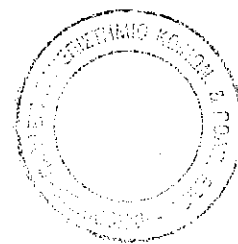

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
του υποψήφιου διδάκτορα **Μάξιμου Χαρακόπουλου**

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

- A) Ν. Σαρρής Επιβλέπων καθηγητής
- B) Κ. Φωτιάδης Μέλος
- Γ) Π. Κυριαζή Μέλος

ΑΘΗΝΑ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2002

Στη γιαγιά μου,
τη Χατζημαρία
και όσους έζησαν
το δράμα της προσφυγιάς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
Εισαγωγή	15

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ

1.1 Η Καππαδοκία τον 19 ^ο αιώνα	33
1.2 Οι σχέσεις των κοινοτήτων της Καππαδοκίας με το εθνικό κέντρο	41
1.3 Η Σουλούτζοβα / Υδατοπέδιον	47
1.4 Η οικονομική ζωή στη Σουλούτζοβα	53
1.5 Η στράτευση των χριστιανών στον τουρκικό στρατό αιτία μετανάστευσης	59
1.6 Ο ρόλος της εκκλησίας στη διαφύλαξη της εθνικής συνείδησης των Καραμανλήδων	63
1.7 Η συμβολή της εκπαίδευσης στην εθνικής αφύπνιση των Καραμανλήδων	73
1.8 Η κοινοτική οργάνωση	83
1.9 Οι σχέσεις των χριστιανών με τους Τούρκους	87
1.10 Τα επώνυμα των Σουλουτζοβαλήδων και οι ρίζες τους	95
1.11 Τα βαπτιστικά ονόματα των Σουλουτζοβαλήδων, μαρτυρία της βυζαντινής τους συνέχειας	101
1.12 Η απόπειρα δημιουργίας τουρκορθόδοξης εκκλησίας στην Ανατολή	109

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΗΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

2.1 Η έξοδος	115
2.2 Η απογραφή των περιουσιών	119
2.3 Η υποδοχή και τα προβλήματα	127

2.4	Η αγροτική αποκατάσταση	137
2.5	Η ανέγερση του αγροτικού οικισμού	147
2.6	Το Τσαμπασλάρ πριν την εγκατάσταση των προσφύγων	155
2.7	Τα καραμανλήδικα στα Βούναινα	159
2.8	Η γλώσσα των Καραμανλήδων, ανασχετικός παράγοντας κοινωνικοποίησής τους	163

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΝΕΑ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

3.1	Οι σχέσεις των προσφύγων με τους Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας	169
3.2	Οι σχέσεις των προσφύγων με τους Σαρακατσαναίους των Βουναίνων	177
3.3	Λαϊκή ιατρική και δοξασίες	179
3.4	Η μουσική παράδοση και οι χοροί στη Σουλούτζοβα και τα Βούναινα	183
3.5	Οι χατζήδες στη Σουλούτζοβα και τα Βούναινα	189
3.6	Ο παρηγορητικός ρόλος των λαϊκών αφηγημάτων	195
3.7	Η οικονομία των πρώτων χρόνων	203
3.8	Η καθημερινή ζωή στη νέα πατρίδα	209
3.9	Η ίδρυση διδαστηρίων	213
3.10	Η εκλογική συμπεριφορά των Σουλουτζοβαλήδων	219
3.11	Η διαμόρφωση προσφυγικής συνείδησης	236
	Επίλογος	247

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1.	Το χειρόγραφο του Χαράλαμπου Λ. Αγγλόπουλου	253
2.	Τα πάθη του Αλέξιου	265
3.	Η σημερινή εγκατάσταση των Καππαδοκών στον	

ελλαδικό χώρο	295
4. Ανέκδοτα έγγραφα για τις αποζημιώσεις	311
Βιβλιογραφία	325
Συντομογραφίες	342

ΧΑΡΤΕΣ – ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ – ΣΧΕΔΙΑ

1. Οι αρχαίες επαρχίες της Μικράς Ασίας	33
2. Πληθυσμιακή κατανομή των ελληνορθόδοξων στην Μικρά Ασία (1890) και διοικητική διαίρεση σε βιλαέτια	35
3. Οι Έλληνες βουλευτές στην οθωμανική βουλή του 1908	42
4. Οι μετακινήσεις των Ποντίων μεταλλουργών σε άλλες μεταλλοφόρες περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας και τον Καύκασο	49
5. Χωριά της περιφέρειας Νίγδης της Καππαδοκίας	61
6. Σύνοψη του 1905 στην караμανλήδικη γραφή που έφεραν μαζί τους οι Σουλουτζοβαλήδες από την Καππαδοκία	65
7. Συναξάρι αγίων στην караμανλήδικη (19 ^{ος} αιώνας)	68
8. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ ο Γ΄ σε караμανλήδικη έκδοση του 1901 για την ιστορία του Αγίου Όρους (Άγιον Όρος Ταριχί)	75
9. Η τετραμερής σφραγίδα της κοινότητας Σουλούτζοβα (1895)	84
10. Εκκλησιαστικά κατάστιχα Τσαμπαζλάρ του 1939	98
11. Εικόνα του Παντοκράτορος Χριστού (1912)	118
12. Δήλωση εκκαθαρίσεως περιουσιακών στοιχείων στις 14 Ιουλίου 1924 στη Νίγδη	122
13. Ομολογία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος	125
14. Παραχωρητήριο αγροτικής γης	139
15. Πιστοποιητικό γάμου Σουλουτζοβαλή πρόσφυγα το 1925	143
16. Σχέδια αγροτικών κατοικιών της ΕΑΠ	147

17. Σχέδιο συνοικισμού Άνω Βούναϊνα	151
18. Σχέδιο συνοικισμού Κάτω Βούναϊνα	152
19. Σφραγίδα της κοινότητας Μουσαλάρ	174
20. Διαβατήριο της Χατζή-Μαρίας Πορλίδου του 1938	190
21. Διαφημιστική καταχώρηση της ταινίας Τσακιτζής στην εφημερίδα «Ακρόπολις» της 18/12/1960	199
22. Αποδεικτικό εράνου του 1935 μεταξύ των Τσαμπασλαριωτών υπέρ του Δημοτικού Νοσοκομείου Λάρισας	203
23. Χειρόγραφη κάρτα του ιερέα και δημοδιδασκάλου Δημήτριου Νοτόπουλου (1935)	204
24. Σχέδιο διδακτηρίου Τσαμπαζλάρ εκπονηθέν το 1929 από την Τεχνική Υπηρεσία Θεσσαλίας υπό την επίβλεψη της ΕΑΠ	215
25. Κουπόνι οικονομικής ενίσχυσης του δημοτικού σχολείου Βουναίνων από μαθητή το 1953	216

ΠΙΝΑΚΕΣ

1. Οι ελληνορθόδοξοι οικισμοί και οι εκκλησιαστικές επαρχίες στην οθωμανική επικράτεια	29
2. Η εγκατάσταση των τουρκόφωνων ελληνορθόδοξων κατά γεωγραφικό διαμέρισμα το 1928	128
3. Οι πρόσφυγες με βάση τη γλώσσα τους το 1928	128
4. Δαπάνη για την αγροτική αποκατάσταση προσφυγικής οικογένειας	135
5. Η εγκατάσταση των αγροτών προσφύγων κατά νοικοκυριά και άτομα στα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας	137
6. Μέγεθος του αγροτικού κλήρου κατά γεωγραφικό διαμέρισμα	141
7. Οι κλήροι σύμφωνα με το μέγεθος της οικογένειας	141
8. Αναχώρηση Ελλήνων και Τούρκων μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάννης	295
9. Οι πρόσφυγες κατά περιοχή εγκατάστασης	308
10. Ο αριθμός των προσφύγων κατά περιοχή προέλευσης	308

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Στην Πατρίδα είχαμε του Αβραάμ και του Ισαάκ τα καλά». Με αυτή τη φράση πολλοί πρόσφυγες της πρώτης γενιάς περιγράφουν τη ζωή τους στην αλησμόνητη μικρασιατική πατρίδα σε αντιδιαστολή με τις αφιλόξενες συνθήκες που συνάντησαν ερχόμενοι στην Ελλάδα. Seber olanlari Kahır olsun/Ανάθεμα στους αίτιους της καταστροφής της ζωής τους, έριχναν τα πρώτα δύσκολα χρόνια οι ξεριζωμένοι που προσπαθούσαν να ριζώσουν στους προσφυγικούς οικισμούς της παλαιάς Ελλάδας. Και οι αίτιοι εκείνα τα χρόνια θεωρούνταν η αντιβενιζελική, η Κωνσταντινική παράταξη και οι μεγάλες δυνάμεις «που μας πρόδωσαν»⁽¹⁾. Ο απόηχος του εθνικού διχασμού που προηγήθηκε της μικρασιατικής καταστροφής δεν είχε φτάσει στην Κατπαδοκία. Η συντριπτική πλειοψηφία των προσφύγων ταυτίστηκε με τη βενιζελική παράταξη. Η χαρισματική μορφή του Ελευθερίου Βενιζέλου ήταν αναρτημένη στα καφενεία των περισσότερων προσφυγικών οικισμών σε ένδειξη της σταθερής τους προσήλωσης στο κόμμα Φιλελευθέρων.

Η ανταλλαγή των πληθυσμών μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάννης το 1923 μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας είναι το καθοριστικό γεγονός που αλλάζει άρδην την πορεία της ζωής των Κατπαδοκών⁽²⁾. Πολλές κρίσεις έχουν διατυπωθεί για το ότι οι Μικρασιάτες δεν ερωτήθησαν για την ανταλλαγή. Ωστόσο η πραγματικότητα που δημιούργησε η κατάληξη της πολλά υποσχόμενης μικρασιατικής εκστρατείας είναι αλήθεια ότι δύσκολα θα επέτρεπε τη διαβίωση των Κατπαδοκών στην τουρκική επικράτεια. Η έξαρση του τουρκικού εθνικισμού εύκολα θα έστρεφε την οργή του στους Έλληνες της Ανατολής ασχέτως του γεγονότος ότι αυτοί δεν ενεπλάκησαν ενεργά στην πολεμική αναμέτρηση. Ωστόσο πολλοί ήταν οι πρόσφυγες που πέθαναν με του καημό της επιστροφής στη γη των πατέρων τους πριν τον πόλεμο του 1940. Τέλος στην κρυφή ελπίδα επανόδου στο γενέθλιο τόπο έδωσε η υπογραφή το 1930 του Συμφώνου της Ελληνοτουρκικής Φιλίας μεταξύ Ελευθερίου Βενιζέλου και Ισμέτ Ινονού.

Πόσο όμως ομαλή ήταν η κοινωνική ένταξη των τουρκόφωνων αυτών προσφύγων της Καππαδοκίας στην ελλαδική πραγματικότητα; Ποια ήταν η υποδοχή που τους επεφύλαξαν οι γηγενείς; Πού οφείλονταν η άρνηση και η καχυποψία που συνάντησαν οι πρόσφυγες της Ανατολής από τους ντόπιους; Ποιος ο ρόλος της γλώσσας και ποια η σημασία της θρησκείας στη διαμόρφωση εθνικής συνείδησης είναι από τα πρώτα ερωτήματα που φιλοδοξεί να απαντήσει η εργασία αυτή. Και αυτό γιατί η γλώσσα των τουρκόφωνων προσφύγων ήταν εκείνη που διεύρυνε το χάσμα τους με τους ντόπιους. Η άγνοια της ελληνικής γλώσσας δυσχέραινε την επαφή προσφύγων και ελλαδιτών και έδινε την αφορμή στους τελευταίους να αμφισβητούν την εθνική καθαρότητα των πρώτων. Η ενσωμάτωσή τους στην νεοελληνική κοινωνία ήταν τραυματική. Πέραν των δυσκολιών που είχαν να κάνουν με την εγκατάστασή τους στη νέα πατρίδα, το στήσιμο του νέου σπιτικού, τον αγώνα επιβίωσης, εκείνο που για χρόνια τους ακολουθεί είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός που απορρέει από την προσφυγική τους ιδιότητα. «*Τουρκόσποροι*» και «*Τουρκομερίτες*», «*Αούτηδες*» και «*Πρόσφυγες*» οι Μικρασιάτες και ιδιαίτερα εκείνοι που είχαν απολέσει την ελληνική λαλιά θα νιώσουν τον κοινωνικό στιγματισμό και την περιθωριοποίηση. Αυτή όμως η απόπειρα περιθωριοποίησης θα λειτουργήσει τελικά συνεκτικά ενισχύοντας τους δεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ των προσφύγων που καλούνται να αντιμετωπίσουν κοινά προβλήματα και δυσκολίες προσαρμογής. Η συνοχή και η ομοψυχία που επέδειξαν εκείνα τα χρόνια οι πρόσφυγες μνημονεύεται ακόμα και σήμερα ως παράδειγμα προς μίμηση από τη δεύτερη γενιά που έζησε το κλίμα της εποχής, σε αντίθεση με το σήμερα, όπου τις περισσότερες φορές το εγώ μπαίνει πριν το εμείς, το ατομικό πάνω από το συλλογικό συμφέρον.

Η τραυματική εμπειρία της αφομοίωσης των τουρκόφωνων προσφύγων στην ελλαδική πραγματικότητα θα τους ακολουθεί για δεκαετίες. Όπως δεκαετίες θα διαρκέσει και η αμοιβαία καχυποψία που θα αναπτυχθεί ανάμεσα στις τοπικές κοινωνίες των ντόπιων και των προσφύγων. Το γεγονός ότι χρειάστηκαν πολλά χρόνια για να συναφθούν επιγαμιαίες σχέσεις μεταξύ των δυο σύνοικων στοιχείων επιβεβαιώνει το αρνητικό κλίμα που χαρακτηρίζει για μεγάλο διάστημα αυτή τη συγκατοίκηση.

Η άγνοια του βασικού κώδικα επικοινωνίας, της ελληνικής γλώσσας δυσχεραίνει και τις συναλλαγές των προσφύγων με την κεντρική διοίκηση που για χρόνια τους αντιμετωπίζει ως «*αναγκαίο κακό*».

Για όσους μεγάλωσαν μέσα σε προσφυγικές οικογένειες από την Καππαδοκία η λέξη «*αούτος*» ηχεί όχι απλά απαξιωτικά αλλά θεωρείται εξόχως προσβλητική καθώς έμμεσα αμφισβητεί την εθνική καθαρότητα των τουρκόφωνων Καραμανλήδων. Η τουρκοφώνηση κατά συνέπεια δημιούργησε συμπλέγματα ενοχής στους Καππαδόκες που έπρεπε να αποδεικνύουν την εθνική τους ελληνική συνείδηση υπερτονίζοντας την βαθιά θρησκευτική τους προσήλωση στην ορθόδοξη πίστη.

Ως αμυντικός μηχανισμός θεωρείται και ο διαδεδομένος μύθος για την τουρκοφώνηση των Καππαδοκών που αποδίδεται στην πίεση των Τούρκων να διαλέξουν ανάμεσα στη γλώσσα τους και τη θρησκεία τους. Σύμφωνα με το μύθο οι Έλληνες της Ανατολής διάλεξαν να διατηρήσουν τη θρησκεία τους και τουρκοφώνησαν. Στοιχεία για μαζικούς εξισλαμισμούς Ελλήνων στη διάρκεια της πολύχρονης δουλείας υπό την οθωμανική αυτοκρατορία υπάρχουν άφθονα. Εξισλαμισμός σχεδόν ταυτόχρονα σήμαινε και τουρκοφώνηση. Αντίθετα αδιάσιστα στοιχεία για την επιβολή της τουρκικής γλώσσας στους ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας που να επιβεβαιώνουν την ύπαρξη οργανωμένου σχεδίου δεν υπάρχουν. Μικρές αριθμητικά οι ελληνικές κοινότητες στην Καππαδοκία ήταν φυσικό να δεχθούν σταδιακά την τουρκοφώνηση, σε ένα περιβάλλον τουρκικό με το οποίο έπρεπε να έρχονται σε καθημερινή επαφή. Άλλωστε μόλις στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου}, το ελληνικό κράτος «ανακάλυψε» τις κοινότητες των Ελλήνων της Καππαδοκίας και έδειξε όψιμο ενδιαφέρον για την παιδεία των εκεί ελληνοπαίδων.

Η γλώσσα λοιπόν, που για τους Τούρκους δεν ήταν στοιχείο τουρκισμού των τουρκόφωνων Καππαδοκών καθώς δεν ελήφθη υπόψη στις διαπραγματεύσεις στη Λοζάννη, για πολλούς ελλαδίτες σκίαζε την εθνική καθαρότητα αυτών των προσφύγων.

Ογδόντα χρόνια μετά την τομή που επέφερε στην ιστορία του νεότερου ελληνισμού η μικρασιατική καταστροφή, τα βιώματα των προσφύγων από την «υποδοχή» τους από την ελληνική κοινωνία παραμένουν ανεξίτηλα χαραγμένα στην εθνική τους μνήμη. Αυτά τα βιώματα επιχειρήσαμε να φέρουμε στο προσκήνιο ανασυνθέτοντας τις ιστορικές και κοινωνικές παραμέτρους της εποχής που είναι απαραίτητες για την κατανόηση το όλου πλέγματος της ιδιότυπης ενσωμάτωσης των Καραμανλήδων στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Έτσι η έρευνα κατ' ανάγκη δεν περιορίζεται σε καθαρά κοινωνιολογική προσέγγιση του ζητήματος, αλλά δανείζεται μεθόδους ανάλυσης από την Κοινωνική Ψυχολογία και την Κοινωνιολογία της Ιστορίας. Η έρευνα εστιάζει στην κοινωνική ένταξη των μελών ενός τουρκόφωνου χωριού της Καππαδοκίας με ποντιακές ρίζες, στη Θεσσαλία. Ειδικότερα αντικείμενο έρευνας είναι η ενσωμάτωση των κατοίκων της Σουλούτζοβας / Υδατοπεδίου της επαρχίας Νίγδης του Βιλαετίου Ικονίου, στο Τσαμπαζλάρ Καρδίτσης, σημερινά Βούναινα Λαρίσης. Εκτός των γραπτών πηγών, ένα σημαντικό μέρος του υλικού που αποτέλεσε βάση για την ανάλυση προέρχεται από προφορικές μαρτυρίες προσφύγων πρώτης και δεύτερης γενιάς από το συγκεκριμένο χωριό. Οι περισσότερες μαρτυρίες καταγράφηκαν χωρίς την παρουσία μαγνητοφώνου είτε γιατί υπήρχε απροθυμία των συνεντευξιαζόμενων είτε γιατί κρίναμε ότι τελικά οι ερωτούμενοι έχαναν τον αυθορμητισμό τους και επιχειρούσαν να βάλουν σε «καλούπια» το λόγο τους. Ακολουθήθηκε κατά βάση η βιογραφική προσέγγιση, αλλά και η συμμετοχική παρατήρηση. Πραγματοποιήθηκαν (120) συνεντεύξεις εκ των οποίων (32) με άτομα πρώτης προσφυγικής γενιάς, (49) με άτομα δεύτερης γενιάς και (39) με άτομα τρίτης γενιάς.

Ιδιαίτερη είναι η συμβολή στην εργασία των μαρτυριών που κατέγραψαν οι συνεργάτες του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών στις αποστολές τους στα Βούναινα στις δεκαετίες του 1950 και 1960. Με νωπή ακόμη την ιστορική μνήμη αποτυπώνουν με ευκρίνεια το κλίμα της εποχής. Αξίζει να σημειωθεί ότι χάρη στις προσπάθειες της ιδρύτριας του Κ.Μ.Σ. Μέλπως Μερλιέ και τη διορατικότητά της καταγράφηκε νωρίς, από τη δεκαετία του 1930 η ελληνική παρουσία στη Μικρασία.

Εξίσου σημαντικά για την εργασία ήταν τα στοιχεία που αντλήσαμε από ιστορικά αρχεία και τα αρχεία του δήμου Φύλλου Καρδίτσης και της Κοινότητας Βουναίων Λαρίσης καθώς επίσης και από την πλούσια βιβλιογραφία για τον μικρασιατικό ελληνισμό. Ο συνδυασμός όλων αυτών των διασταυρούμενων πηγών συνέβαλε στην εκπόνηση της εργασίας, που φιλοδοξεί να ρίξει φως στην σχέση της εθνοτικής ταυτότητας⁽²⁾ και της γλώσσας. Η ολοκλήρωση αυτής της εργασίας είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας πολλών ανθρώπων που με τις γνώσεις και τις μαρτυρίες τους διευκόλυναν την πολύχρονη έρευνα μας. Χωρίς τη συμβολή τους η έρευνα αυτή δεν θα έπαιρνε σάρκα και οστά. Σε όλους αυτούς νιώθω την ανάγκη να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ.

Ιδιαίτερα όμως να ευχαριστήσω τον καθηγητή Κοινωνιολογίας Νεοκλή Σαρρή υπό την επίβλεψη του οποίου διεξήχθη η έρευνα. Με την καθοδήγηση και τις πολύτιμες συμβουλές του διεύρυνα τους επιστημονικούς μου ορίζοντες. Με τις καίριες επισημάνσεις του φωτίστηκαν αρκετές πλευρές του όλου θέματος της εργασίας. Ελπίζω το αποτέλεσμα να είναι αντάξιο των προσδοκιών του.

Μάξιμος Χαρακόπουλος

Δεκέμβριος 2002

(1) Την πεποίθηση των προσφύγων για την «προδοσία» των μεγάλων δυνάμεων της εποχής ενίσχυσε και η συμπεριφορά των πληρωμάτων του ξένου στόλου που παρακολουθούσε αδρανής τη σφαγή της Σμύρνης όπου σφαγιάστηκαν και 50 Σουλτουζοβαλήδες. Γράφει σχετικά ο Π. Καρολίδης «Οι Σύμμαχοι, και ιδιαίτερος οι Άγγλοι, επέδειξαν κατά τας τραγικές εκείνας στιγμές, ανήκουστον αναισθησίαν. Τα πληρώματα των εν Σμύρνη ναυλοχούντων πολεμικών των απέκοπτον τας χείρας και έθραυσον τας κεφαλάς των δυστυχών εκείνων Ελλήνων, που ενόμισαν ότι ημπορούσαν, αποφεύγοντες την τουρκικήν μάχαιραν, να εύρουν και άσυλον και προσωρινήν φιλοφενίαν εις τα πολεμικά σκάφη. Έστρεψαν, μάλιστα, και τους προβολείς των πλοίων των επί της προκυμαίας της Σμύρνης, δια να απολαύσουν το μακάβριον και ανατριχιαστικόν θέαμα της ομαδικής σφαγής των Ελλήνων. Και όμως θα ήρκουν τότε ελάχιστοι κανονιοβολισμοί των αγγλικών πλοίων, δια να σωθεί τουλάχιστον η πόλις και δια να προληφθούν αι σφαγαί και τα μαρτύρια του πληθυσμού της, ως και του εις αυτήν καταφυγόντος ελληνικού μικρασιατικού. Αφ' ετέρου, οι Γάλλοι, εις τα Μουδανιά, έρριψαν ζεματιστό νερό εις όσους απειπειράθησαν να ανέβουν επί των πλοίων των ! Τέλος ο Αμερικανός πρόξενος εν Σμύρνη, όταν επήγε τότε εις γεύμα όπου ήτο προσκεκλημένος και ο Γάλλος πρόξενος, τον ήκουσε να δικαιολογή με απερίγραπτον κυνισμόν την επιβράδυνσιν της αφίξεώς του: η λέμβος που τον έφερεν από το γαλλικόν πλοίον, προσέκρουσεν εις πτώματα Ελληνίδων γυναικών που έπλεον εις την παραλίαν!» (Π. Καρολίδου, συμπλήρωμα εις την *Ιστορίαν του Ελληνικού Έθνους* του Κ. Παπαρρηγοπούλου, εκδ. Ελευθερουδάκη, σ. 328).

(2) Η συνθήκη της Λοζάννης «εισάγει για πρώτη φορά στη διεθνή νομική και διπλωματική πρακτική (αλλά και στη ζωή και στη συνείδηση των θιγομένων) την έννοια του υποχρεωτικού, του τετελεσμένου, του αμετάκλητου της ανταλλαγής». Βίκα Δ. Γκιζελι, Η Κοινωνική ένταξη των Αστών Προσφύγων στην Πόλη, Δελτίο Κ.Μ.Σ. τόμος Θ', Μικρασιατική Καταστροφή και Ελληνική Κοινωνία, Αθήνα 1992, σελ. 66.

- (3) «Σε επίπεδο ατομικού ή συλλογικού βιώματος ο πυρήνας κάθε εθνότητας βρίσκεται, όπως σημειώνει ο A. Smith, στο τετράπτυχο μύθοι – μνήμες – αξίες – σύμβολα, και έτσι η εθνοτική ομάδα μπορεί να οριστεί ως «πληθυσμός με κοινό όνομα, μύθο καταγωγής, ιστορίες και κουλτούρα, ο οποίος συνδέεται με συγκεκριμένη εδαφική περιοχή και ένα αίσθημα αλληλεγγύης». Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, μικρότερη σημασία αποδίδεται στα αντικειμενικά στοιχεία που διαμορφώνουν μια εθνοτική ομάδα–στοιχεία που διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή και από χρόνο σε χρόνο, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν και δεν καταγράφονται–ενώ, αντίθετα, ρίχνεται μεγαλύτερο βάρος στην υποκειμενική διάσταση της πίστης σε μία κοινή καταγωγή, σε ένα κοινό πολιτισμικό πλαίσιο (Connor 1994: 75· Weber 1995:130) και τελικά στον τρόπο σχηματισμού της διάκρισης μεταξύ του «εμείς» και του «αυτοί».
- Μαραντζίδης, Νίκος. Γιασασίν Μιλλέτ. Ζήτη το Έθνος. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Ηράκλειο, 2001. Σελ. 21.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσης εργασίας είναι η κοινωνική ένταξη των τουρκόφωνων Ελλήνων (Καραμανλήδων) της Καππαδοκίας στην ελλαδική πραγματικότητα μετά την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών που η συνθήκη της Λοζάννης επέβαλε σε Ελλάδα και Τουρκία.

Βασικός προβληματισμός στην εργασία αυτή είναι η διαφορετικότητα της κοινωνικής ένταξης των Καραμανλήδων στην ελληνική κοινωνία, από εκείνη των αστών προσφύγων που προέρχονταν κυρίως από τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Η διαφορετικότητα αυτή έχει να κάνει πέραν του μορφωτικού και πολιτιστικού επιπέδου (κοσμοπολίτες οι μεν, απομονωμένοι σε κλειστές κοινωνίες οι δε) με τη γνώση ή άγνοια του κώδικα επικοινωνίας, της ελληνικής γλώσσας.

Οι αστοί πρόσφυγες ερχόμενοι στην Ελλάδα βίωσαν ένα πολιτισμικό σοκ από την πρώτη τους επαφή με τον «επαρχιωτισμό» των ελλαδιτών. Οι πρόσφυγες από την μικρασιατική ενδοχώρα και ιδιαίτερα οι τουρκόφωνοι συνάντησαν την άρνηση και την απόρριψη του γηγενούς πληθυσμού, φαινομενικά λόγω της άγνοιας της ελληνικής γλώσσας και της τουρκοφωνήσής τους. Η άγνοια της ελληνικής γλώσσας και ακόμη περισσότερο η τουρκοφωνήση, η ομιλία της γλώσσας του προαιώνιου εχθρού έθεταν σε αμφιβολία την εθνική καθαρότητα των προσφύγων στα μάτια των γηγενών. Και αυτό γιατί η γλώσσα ήταν σε μεγάλο βαθμό το ορατό εκείνο σύμβολο που διαχώριζε τα έθνη.

Ποιοι όμως ήταν οι βαθύτεροι λόγοι της αντίδρασης των ελλαδιτών στην έλευση των προσφύγων και ιδιαίτερα στην αγροτική τους αποκατάσταση; Ποια η οικονομική κατάσταση των γηγενών αγροκτηνοτρόφων που ήλπιζαν στην υπέρ αυτών διανομή των γαιών που δόθηκαν στους πρόσφυγες; Κατά πόσο δηλαδή οι οικονομικές διαφορές επενδύονται με ιδεολογήματα «εθνικής καθαρότητας» για να δικαιολογήσουν την αντιπαράθεση ντόπιων και προσφύγων; Κατ' επέκταση η γλώσσα (εν προκειμένω η τουρκοφωνήση) ήταν η αιτία ή μόνο η

αφορμή για την καχυποψία και την άρνηση που χαρακτηρίζει για δεκαετίες τις σχέσεις των δύο σύνοικων στοιχείων;

Για να γίνει όμως καλύτερα κατανοητή η σημασία του γλωσσικού κώδικα στην κοινωνική ένταξη των τουρκόφωνων προσφύγων θα πρέπει να ανατρέξουμε στον προ της εξόδου βίο των ελληνορθόδοξων της Ανατολής, που απώλεσαν την ελληνική λαλιά και να εξετάσουμε κατά πόσο η γλώσσα είναι εκείνη που βαραίνει στην διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης. Ποια δηλαδή παράμετρος είναι περισσότερο καθοριστική στην διατήρηση της εθνικής αυτογνωσίας: η γλώσσα ή η θρησκεία; Εκείνο που εξετάζεται λοιπόν είναι η διαπλοκή του εθνοτικού στοιχείου με τη γλώσσα και την εκκλησία. Άλλωστε στην οθωμανική αυτοκρατορία η έννοια του έθνους ήταν θολή. Εκείνο που βάραινε ήταν η θρησκεία. Οι μουσουλμάνοι ήταν το κυρίαρχο στοιχείο και οι χριστιανοί – παρά τα προνόμια – υποκείμενοι στην αυθαιρεσία του Σουλτάνου.

Μόλις τον 19^ο αιώνα που αρχίζουν οι ανακατατάξεις στην βαλκανική χερσόνησο με την διαμόρφωση των εθνικών κρατών, αποκτά νόημα για τις «μητέρες πατρίδες» των υπόδουλων χριστιανών της οθωμανικής επικράτειας, η απόκτηση εθνικής συνείδησης. Μέχρι τότε για τους υπόδουλους χριστιανούς, η θρησκευτική αρχή ταυτίζεται με την εθνική. Ο θρησκευτικός αρχηγός, ο Πατριάρχης είναι η ανώτατη αρχή του Γένους. Όταν λοιπόν παρατηρείται έξαρση του εθνικισμού τότε εκδηλώνεται και ενδιαφέρον από το εθνικό κέντρο, την Αθήνα, για τη γλώσσα των Ελλήνων της Ανατολής που τουρκοφώνησαν. Με συντονισμένες προσπάθειες ιδρύονται σχολεία, στέλνονται δάσκαλοι σε όλα τα χωριά της Καππαδοκίας προκειμένου να αναστραφεί η τουρκοφώνηση των εκεί ελληνορθόδοξων με στόχο προφανή την καλλιέργεια αλυτρωτικών διαθέσεων στο πλαίσιο της Μεγάλης Ιδέας.

Πως όμως από τη δημιουργική παρουσία των Ελλήνων στην Μικρά Ασία φτάσαμε στο ξεριζωμό και στην προσφυγιά, την ανταλλαγή και την τραυματική ενσωμάτωση στη νέα πατρίδα;

Ο ελληνισμός στην οικουμενική του διάσταση έχει την ιδιαιτερότητα να επεκτείνεται ιστορικά και πολιτισμικά πολύ πέρα από τα στενά όρια του ελλαδικού κράτους έτσι όπως αυτά διαμορφώθηκαν τους δύο τελευταίους αιώνες.

Σημαντικά γεγονότα, όπως οι αποικισμοί στη γεωμετρική εποχή ή η δημιουργία του Κράτους του Μεγάλου Αλεξάνδρου, «παγκοσμιοποίησαν» για τα μέτρα εκείνης της εποχής τόσο τον ελληνικό πολιτισμό όσο και τη γλώσσα. Ακόμη και η Ρωμαϊκή κατάκτηση της Βαλκανικής και της Εγγύς Ανατολής δεν ανέτρεψε την πολιτιστική επικράτηση του ελληνισμού που εκδηλώθηκε στη συνέχεια δυναμικά με τη βυζαντινή αυτοκρατορία, μπολιασμένος από το πνεύμα του χριστιανισμού.

Αλλά και μετά την επικράτηση των Οθωμανών, μεγάλες μάζες ελληνικών και εξελληνισμένων πληθυσμών ζούσαν στα μικρασιατικά παράλια του Αιγαίου και της Προποντίδας, στον Πόντο και στην Καππαδοκία⁽¹⁾. Όμως πολιτικές σκοπιμότητες που υπαγορεύονταν από τα συμφέροντα των εκάστοτε μεγάλων δυνάμεων, μετά τη δημιουργία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους το 1832, αλλά και ιστορικές συγκυρίες στέρησαν από την ελληνική επικράτεια περιοχές όπου η ελληνική παρουσία πιστοποιείται ήδη από την απώτατη αρχαιότητα, ενώ η ιστορική κι' εθνολογική έρευνα αποδεικνύουν την αδιάκοπη πολιτισμική πορεία των Ελλήνων μέσα στο χρόνο, από την αρχαιότητα έως το Βυζάντιο και από τη μεταβυζαντινή εποχή μέχρι το νεότερο ελληνισμό.

Θύμα των πολιτικών σκοπιμοτήτων και των ιστορικών συγκυριών, ο ελληνισμός της καθ' ημάς Ανατολής, το λίκνο του βυζαντινού πολιτισμού, οι ακρίτες των άκρων του άλλοτε κραταιού Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους, που βίαια αποκόπτονται από τη γη των πατέρων τους παίρνοντας το δρόμο της προσφυγιάς. Διακόπτεται έτσι η πολιτισμική παρουσία του ελληνισμού που πάνω από 25 αιώνες υπήρξε στην περιοχή αυτή δημιουργός, αλλά και θεματοφύλακας ενός μεγάλου πολιτισμού.

Η αποψίλωση των άκρων του ελληνισμού, η συρρίκνωση της ζώσας τρισχιλιετούς ελληνικής παρουσίας στη Μικρασία, ολοκληρώνεται στις αρχές του εικοστού αιώνα, με το ξερίζωμα και τη διασπορά του πιο ζωτικού και ανήσυχου τμήματος του μικρασιατικού ελληνισμού, ο εκπατρισμός του οποίου δεν είναι αποτέλεσμα εθελούσιας επιλογής αλλά προϊόν επιβολής της θέλησης του νικητή του μικρασιατικού πολέμου και μάλιστα υπό την ένοχη αδιαφορία αν όχι συνεργεία των μεγάλων δυνάμεων της εποχής.

Η μικρασιατική καταστροφή⁽²⁾, είναι το καίριο πλήγμα κατά του ελληνισμού της Ανατολής. Κατά μία άποψη θεωρείται μεγαλύτερη και χειρότερη από την άλωση της Πόλης στα 1453, γιατί ενταφιάζει δια παντός τα όνειρα και τις ελπίδες για παλινόρθωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με την επέκταση του Ελληνικού Βασιλείου στην αντίπερα όχθη του Αιγαίου, στα μικρασιατικά παράλια. Είναι

Γάμος στην Κωνσταντινούπολη το 1923 του Σουλουτζοβαλή Παναγιώτη Χατζηλιάδη.

ένα πολυσήμαντο ιστορικό γεγονός με τεράστια σημασία για το νεοελληνικό κράτος αλλά και τη νεοσύστατη «*Δημοκρατία της Τουρκίας*». Σύμφωνα με τον Ελευθέριο Βενιζέλο «ο τελευταίος πόλεμος απέδειξε ότι η προσπάθεια ημών προς εγκατάστασιν επί της ανατολικής πλευράς του Αιγαίου, υπερέβαινε τας δυνάμεις έθνους μικρού, σπαρασσομένου υπό εμφυλίου πολέμου, καθ όσον χρόνον διεξήγε έναν μεγάλον εξωτερικόν πόλεμον»⁽³⁾.

Η περίοδος αυτή είναι από εκείνες που σημειώνουν το τέλος μιας πράξης στην ιστορία. Έπειτα απ' αυτή, η σκηνή παρουσιάζεται εντελώς διαφορετική.

Τελειώνει ένας κύκλος στην ιστορία των δυο λαών, μια σύγκρουση εννέα αιώνων για την επικράτηση ή την επιβίωση στην περιοχή.

Μέσα από τα συντρίμια του πολέμου και τον ξεριζωμό, προβάλλεται από τους ηγέτες των δυο κρατών, που είχαν πρωταγωνιστήσει στα δραματικά γεγονότα της δεκαετίας 1910-1920, το όραμα για ειρηνική συνύπαρξη και συνεργασία των δυο λαών. Όμως, όσο και αν το όραμα αυτό προβάλλει ως εφικτό, δεν θα αντέξει σε βάθος χρόνου. Ο ερχομός των προσφύγων μπορεί να ομοιογενοποίησε εθνικά την Μακεδονία, να την μεταμόρφωσε σε καθαρά ελληνική περιοχή, θωρακίζοντας πληθυσμιακά τα βόρεια σύνορα μας, ωστόσο δεν άμβλυne τις διαστάσεις της μικρασιατικής καταστροφής, η οποία στην πραγματικότητα ήταν μια εθνική τραγωδία που βιώνεται ακόμη και σήμερα στη συλλογική εθνική μνήμη ως το γεγονός εκείνο που μετέβαλε δραματικά τη ροή της ιστορίας του νεότερου ελληνισμού. Στέρησε ένα μεγάλο τμήμα του ελληνισμού από τις πατρογονικές του εστίες, διέκοψε με τον πλέον απόλυτο τρόπο την κοινωνική ζωή και την οικονομική δράση των Ελλήνων στα μικρασιατικά παράλια και στην ενδοχώρα και άφησε στην περιοχή αυτή ένα πολιτιστικό κενό έως σήμερα.

Στη Σμύρνη⁽⁴⁾, τον Αύγουστο του 1922 καταποντίστηκε κατά τον πλέον τραγικό τρόπο, η Μεγάλη Ιδέα της εθνικής ολοκλήρωσης με την οποία γενεές ολόκληρες Ελλήνων γαλουχήθηκαν. Η ιδέα και η προσδοκία αυτή, που θέρμαινε την καρδιά του υπόδουλου γένους για τετρακόσια χρόνια, που εκφράστηκε με το θρύλο του μαρμαρωμένου βασιλέα, που καλλιεργήθηκε με τη δημοτική ποίηση (πάλι με χρόνια με καιρούς πάλι δικά μας θα΄ ναι / η Ρωμανία κι αν επέρασε ανθεί και φέρει κι άλλο), γεννήθηκε ως κρατική ιδεολογία κατά τη διάρκεια μιας αγόρευσης του Ιωάννη Κωλέττη στην ελληνική Βουλή, το Γενάρη του 1844. Η ιδεολογία αυτή διαπότισε τους πόθους και τα οράματα των Ελλήνων τον 19^ο αιώνα και οδήγησε στην απόβαση του εκστρατευτικού σώματος στη Μικρά Ασία.

Τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των ισχυρών μας συμμάχων, τα σφάλματα του ελληνικού πολιτικού κόσμου και τα πολιτικά πάθη που

προέρχονται από την εποχή του διχασμού δεν επέτρεψαν την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Ο ελληνισμός συρρικνώθηκε γεγονός που είχε δυσμενείς κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνέπειες. Το ελληνικό κράτος εκατό χρόνια μετά την Επανάσταση είναι υποχρεωμένο να κάνει μια νέα αρχή.

Αλλά και για την Τουρκία, το γεγονός αυτό αποτελεί την αφετηρία στην ιστορία της. Στα απομεινάρια της παλιάς και επί δεκαετίες παραπαίουσας οθωμανικής αυτοκρατορίας δημιουργείται ένα εθνικό κράτος με νέους θεσμούς, απαλλαγμένο από την ενοχλητική ελληνική παρουσία. Καταργείται η θεοκρατική μοναρχία του Σουλτάνου και γίνεται προσπάθεια ανασυγκρότησης του κράτους σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Μέσα σε κλίμα εθνικιστικής έξαρσης τα δύο κράτη προσπαθούν να χαράξουν την πολιτική τους σ' αυτή τη νέα πραγματικότητα. Επίμαχο θέμα και αγκάθι στις σχέσεις τους το πρόβλημα των *«συννοίκων πληθυσμών»*. Οι συνθήκες υπαγορεύουν ως μόνη εφικτή λύση την ανταλλαγή των πληθυσμών. Στις διαπραγματεύσεις της Λοζάννης η ελληνική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Βενιζέλο και η τουρκική αντιπροσωπεία με αρχηγό της τον Ισμέτ Ινονού έλυσαν το πρόβλημα με *«χειρουργική μέθοδο»*. Θυσιάστηκαν τα αισθήματα των ανθρώπων για τις σκοπιμότητες ή τις ανάγκες των εθνικών κρατών.

Έτσι το δράμα του μικρασιατικού ελληνισμού ολοκληρώνεται με την υπογραφή της ελληνοτουρκικής σύμβασης της Λοζάννης στις 30 Ιανουαρίου 1923 (παλ. ημερ.) και την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών, των Ελλήνων το γένος κατοίκων της Τουρκίας με τους Τούρκους το γένος της Ελλάδας. Εξαιρούντο του υποχρεωτικού χαρακτήρα της ανταλλαγής, οι Έλληνες της Πόλης και των νήσων Ίμβρου και Τενέδου και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

Με την υποχρεωτική ανταλλαγή, για την οποία επιχειρηματολογούσαν οι Τούρκοι υποστηρίζοντας ότι μόνον έτσι θα αντιμετωπισθεί ο ελληνικός αλυτρωτισμός⁽⁵⁾ κρίνονται ανταλλάξιμοι και ως τέτοιοι, *«ανταλλάσσονται»* - χωρίς ποτέ να ρωτηθούν - άνω του 1,2 εκατομμυρίων Έλληνες⁽⁶⁾ με τριακόσιες πενήντα χιλιάδες Τούρκους.

Η απορρόφηση αυτών των προσφύγων στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας είναι μια εποποιία μοναδική στην ιστορία. Οι ξεριζωμένοι Έλληνες των παραλίων της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης εκκενώνουν τις περιοχές που κατοικούσαν μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα (περίπου ενός μηνός) και μεταφέρονται στην Δυτική Θράκη, τη Μακεδονία και στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Αντίθετα οι Έλληνες της Καππαδοκίας που έζησαν τον απόηχο του πολέμου, μακριά από τα πεδία των μαχών, μετά την κατάρρευση του μετώπου και την συνακόλουθη καταστροφή, ήταν ουσιαστικά εγκλωβισμένοι στην ίδια τους την πατρίδα. Η πλειοψηφία του μικρασιατικού ελληνισμού ακολουθώντας τον ελληνικό στρατό είχε ήδη εγκαταλείψει, τη μικρασιατική χερσόνησο, περνώντας με κάθε μέσο απέναντι στην Ελλάδα.

Οι Καππαδόκες για σχεδόν δύο χρόνια έζησαν μια ιδιότυπη ομηρία. Από την σφαγή της Σμύρνης μέχρι τη συνθήκη της Λοζάννης και την υλοποίησή της, παρέμειναν στις κοινότητές τους, αρχικά αναμένοντας την έκβαση των ελληνοτουρκικών διαπραγματεύσεων στη Λοζάννη που θα καθόριζε το μέλλον τους και στη συνέχεια την καταγραφή των περιουσιακών τους στοιχείων και την οργάνωση της εξόδου τους, από τη Μεικτή Επιτροπή Ανταλλαγής, που για το σκοπό αυτό συνεστήθη.

Η αναχώρηση, των τελευταίων αυτών μικρασιατών, για την Ελλάδα έγινε από το λιμάνι της Μερσίνας, το λιμάνι από το οποίο, πενήντα χρόνια αργότερα, το 1974, ξεκινούσε ο αποβατικός στόλος του Αττίλα για να επιβάλλει την «*baris hariketesi* / επιχείρηση ειρήνης» στη μαρτυρική Μεγαλόνησο.

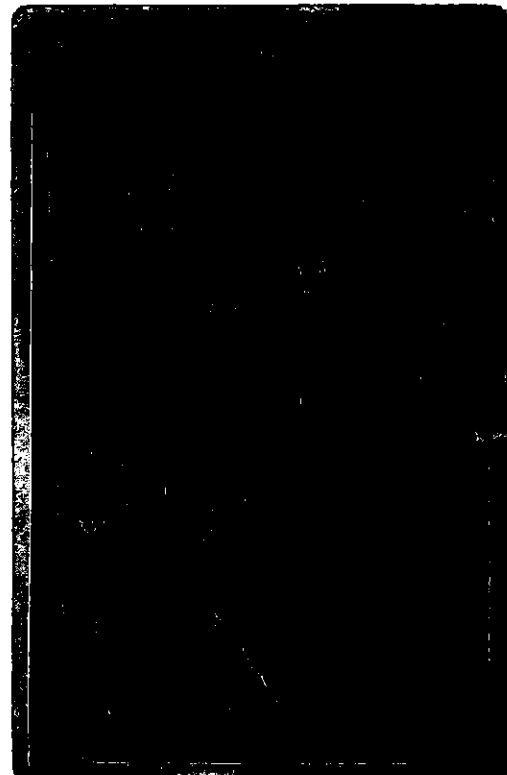
Οι πρόσφυγες στοιβαγμένοι πάνω στα πλοία της μεγάλης φυγής, μετά από μια θαλάσσια Οδύσσεια - οι περισσότεροι δεν έχουν μέχρι τότε δει θάλασσα - φτάνουν στον Πειραιά, όπου τους αναμένει «Καραντίνα».

Έτσι λοιπόν η μικρασιατική καταστροφή επισφραγίζεται με την εκκένωση της Μικράς Ασίας από τους χριστιανικούς πληθυσμούς και την εγκατάστασή τους

στην ελεύθερη Ελλάδα, η οποία μετά από δεκαετή πολεμική προσπάθεια και εθνική περιπέτεια που κατέληξε σε ήττα, καλείται να αντιμετωπίσει το οξύ προσφυγικό πρόβλημα της αποκατάστασης σχεδόν 1,5 εκατομμυρίου προσφύγων.

Οι προσδοκίες των προσφύγων που ανέμεναν την Ελλάδα ως γη της επαγγελίας, γρήγορα διαψεύσθηκαν. Ανέστιοι οι πρόσφυγες, ανύποπτοι για τα δεινά που τους ανέμεναν, ξένοι σε ένα εντελώς νέο περιβάλλον, χωρίς να γνωρίζουν τη γλώσσα και τους κώδικες επικοινωνίας, ζώντας σε σκηνές και πρόχειρα παραπήγματα, υπέμειναν με καρτερία τα πρώτα δέκα χρόνια της εγκατάστασης.

Εκτός από τις άθλιες συνθήκες ζωής, τον πόνο του ξεριζωμού, το πένθος των χαμένων συγγενών, οι νεοαφιχθέντες πρόσφυγες, καλούνται να αντιμετωπίσουν την έχθρα, την προκατάληψη και το ρατσισμό των ελλαδιτών. Γι' αυτό η αφομοίωσή τους και η ένταξή τους στο γηγενή πληθυσμό παρουσίασε αντικειμενικές δυσχέρειες. Σε γενικές γραμμές υπήρχε διαφορά νοοτροπίας και ιδιοσυγκρασίας, διαφορετικά ήθη, διαφορετικό μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Ιδιαίτερα οι πρόσφυγες που κατοικούσαν στους καταυλισμούς ήταν απομονωμένοι, δεν είχαν

Δραπετσώνα 1930. Η Ουρανία Χατζηλιάδου (δεξιά) με παραδοσιακή στολή της Καππαδοκίας.

συχνές επαφές με τους ντόπιους, ενώ στα μικτά χωριά (ντόπιοι και πρόσφυγες) δημιούργησαν ξεχωριστούς συνοικισμούς. Η διάσταση αυτή, προσφύγων και γηγενών εκφράστηκε τόσο στην οικονομική ζωή, κυρίως στο ζήτημα της ιδιοκτησίας της γης, όσο και στην πολιτική ζωή. Επειδή εντάχθηκαν στη βενιζελική παράταξη, ο αντιβενιζελικός τύπος καλλιέργησε μίσος εναντίον τους.

Αλλά και η κοινωνική τους συμπεριφορά ήταν αντικείμενο επικρίσεων από τους γηγενείς. Το ήθος των προσφύγων αστών, η ροπή τους στη διασκέδαση, η κοσμοπολίτικη συμπεριφορά αυτών και των γυναικών τους έμοιαζαν ξένα στα μάτια των ντόπιων, που είχαν συντηρητικότερα ήθη και νοοτροπίες. Έτσι ο όρος «*πρόσφυγας*» είχε για αρκετά χρόνια υποτιμητική σημασία

Παρ' όλες τις δυσκολίες προσαρμογής όμως, σιγά - σιγά ρίζωσαν, ενσωματώθηκαν στην ελληνική κοινωνία και ευδοκίμασαν στη νέα πατρίδα.

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να ρίξει φως στην κοινωνική ένταξη των τουρκόφωνων Ελλήνων της Καππαδοκίας (Καραμανλήδων) στην ελλαδική πραγματικότητα εστιάζοντας την προσοχή της στην εγκατάσταση των προσφύγων της Κοινότητας Σουλούτζοβα της επαρχίας Νίγδης του Νομού Ικονίου, στην Κοινότητα Τζαμπαζλάρ (σημερινά Βούναινα Λάρισας).

Μελετώντας την ιστορική διαδρομή, τις εκφάνσεις της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής και τον ξεριζωμό ενός τουρκόφωνου χωριού της Καππαδοκίας και την γνωριμία του με την αφιλόξενη πραγματικότητα της ελλαδικής κοινωνίας έχουμε τη δυνατότητα να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για την ευρύτερη περιοχή της Καππαδοκίας, στο βαθμό που η ανθρωπολογική έρευνα έδειξε μέχρι σήμερα ότι ο ελληνορθόδοξος πληθυσμός της χαρακτηρίζονταν από κοινές ιστορικές εμπειρίες, εθνογραφικά χαρακτηριστικά και πολιτισμικά βιώματα.

Τα τρία αυτά στοιχεία συνθέτουν τον ενιαίο χαρακτήρα του κοινωνικού συνόλου που απαρτίζεται από τους διασκορπισμένους χριστιανικούς πληθυσμούς στην ενδοχώρα της Μικράς Ασίας.

Άλλωστε ο γεωγραφικός παράγοντας, ο φυσικός σχηματισμός της μικρασιατικής ενδοχώρας, επέβαλε εκ των πραγμάτων την απομόνωση και κατ' επέκταση την επιβίωση του χριστιανικού στοιχείου, παράλληλα όμως συνέβαλε στη διαμόρφωση συλλογικού βίου και κοινής συνείδησης. *«...Οι ορεινοί όγκοι που περικλείουν τα υψίπεδα και τις χαράδρες του εσωτερικού της Μικράς Ασίας*

προσέδωσαν στη ζωή της Χερσονήσου το κλειστό και απροσπέλαστο χαρακτήρα του αυθύπαρκτου κόσμου που κατορθώνει να συντηρήσει ουσιώδη στοιχεία της ιστορικής του συνοχής και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας μέσα στο χρόνο»⁽⁷⁾.

Η Σμύρνη στις φλόγες. Οι Τούρκοι με την πυρπόληση της μητρόπολης της Ιωνίας θέλησαν να σβήσουν οτιδήποτε θύμιζε την ελληνική παρουσία. Ξεπερνούν τους πενήντα οι σφαγιασθέντες Σουλουτζοβαλήδες στην άλλοτε γκισούρ – Ιζμίρ.

Οι Έλληνες που βρίσκονται διάσπαρτοι στην οθωμανική επικράτεια «δεν αποτελούσαν μία ομοιογενή κοινότητα. Έτσι, χρειάζεται να κάνουμε τον διαχωρισμό ανάμεσα στους πληθυσμούς που βρίσκονταν στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας και σε αυτούς που

κατοικούσαν στην ενδοχώρα. Όπως σημειώνεται από άλλους ερευνητές, η διάκριση αυτή δεν είναι βασικά γεωγραφική αλλά κυρίως οικονομική και κοινωνική υποδηλώνοντας, επιπλέον, διαφορές και στο επίπεδο της κουλτούρας»⁽⁸⁾.

Σε αντίθεση με την πολυπληθή ελληνική παρουσία στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, που ενισχύθηκε τα τελευταία χρόνια με μεταναστευτικά κύματα από την ηπειρωτική Ελλάδα και τον νησιώτικό χώρο, οι ορθόδοξοι της τραχιάς μικρασιατικής ενδοχώρας, στις αρχές του αιώνα, καταγράφονται ποσοτικά, σε σχέση αντιστρόφως ανάλογη της ιστορικής - θεολογικής τους προσφοράς.

Ουσιαστικά οι 81 ελληνόφωνοι και τουρκόφωνοι οικισμοί της Καππαδοκίας συγκροτούν ένα ισχυρό σύμπλεγμα νησίδων ελληνισμού στο αρχιπέλαγος του τουρκισμού της Ανατολίας.

Μία αδύναμη αριθμητικά μειονότητα που περιβάλλεται ασφυκτιά από το συμπαγή όγκο του κυρίαρχου οθωμανικού πληθυσμού. Πρόκειται ουσιαστικά για αγροτικές στην πλειονότητα τους κοινότητες, αποκομμένες σε μεγάλο βαθμό από τον έξω κόσμο και με ελάχιστες σχέσεις με την κεντρική διοίκηση.

Σύμφωνα με τουρκική στατιστική⁽⁹⁾ πριν τους Βαλκανικούς πολέμους (1912) στο Βιλαέτιο Ικονίου, που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των γεωγραφικών ορίων της Καππαδοκίας, σε σύνολο πληθυσμού 1.101.549 κατοίκων, οι Έλληνες είναι μόλις 87.021 (8%) ενώ οι Τούρκοι ανέρχονται σε 988.723 και άλλες εθνότητες σε 25.805. Ακριβή αριθμητικά στοιχεία για τους τουρκόφωνους Καππαδόκες δεν υπάρχουν. Πολλές φορές τα αντιπαρατιθέμενα στοιχεία από στατιστικές και εκθέσεις ξένων παρατηρητών απέχουν παρασάγγας, καθώς οι αριθμοί αποκτούν ιδιαίτερη πολιτική σημασία σε μια εποχή που το ανατολικό ζήτημα βρίσκεται σε ευαίσθητη φάση. Σε υπόμνημα τους στις 10 Μαΐου 1922, τρεις Βρετανοί εμπειρογνώμονες του Φορέιν Όφισ, οι Arnold Toynbes, Arthur Bootwood και H. Pirie Gordon ανεβάζουν τους τουρκόφωνους Καππαδόκες σε 500.000⁽¹⁰⁾. Ωστόσο και οι δυο αντιπροσωπείες Ελλήνων και Τούρκων στη Λοζάννη αποδέχθηκαν ότι οι Καραμανλήδες ανέρχονται γύρω στις 50.000⁽¹¹⁾.

Με την προσωνυμία «Καραμανλής» ονοματίζεται ο καταγόμενος από την Καραμανία, την περιοχή δηλαδή της νοτιοανατολικής Μικράς Ασίας, που ορίζεται από τις πόλεις Konya (Ικόνιο), Aksehir (Φιλομήλιον), Nigde (Νίγδη), Ερεγλί (Ηράκλεια) και Ermine. Σ' αυτή την περιοχή, την κοιτίδα δηλαδή της ορθοδοξίας, την άλλοτε σπονδυλική στήλη του «Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους» μισό αιώνα πριν την εμφάνιση των Οθωμανών Τούρκων, ο Σελτζούκος Karaman Bey το 1243 ίδρυσε με πρωτεύουσα το Ικόνιο ένα κρατίδιο (μπεϊλίκι) με βραχύ βίο, το οποίο διαλύθηκε στα χρόνια των διαδόχων του. Αυτού το όνομα φέρει το τοπωνύμιο Καραμανία.

Το εμιράτο του Karaman Bey γρήγορα επεκτάθηκε βόρεια στην Καππαδοκία και νότια ως την Απάλεια, Μερσίνα, Ταρσό και Αλεξανδρέτα. Εδώ υπήρχε ήδη από την περίοδο των ελληνιστικών χρόνων ένας ακμαίος ελληνισμός η

συνάντηση του οποίου με το χριστιανισμό προσέφερε τις μεγάλες μορφές των πατέρων της εκκλησίας με πρωτοπόρους τους Τρεις Ιεράρχες.

Στην ευρύτερη αυτή περιοχή, η εκκλησία ανέδειξε και αργότερα σημαντικούς εκκλησιαστικούς άνδρες, που ενίσχυσαν την πίστη των Ελλήνων της Ανατολής. Η εκκλησία αναδείχθηκε κιβωτός σωτηρίας για τους ελληνικούς αυτούς πληθυσμούς, όταν κάτω από την πίεση των συνθηκών, απομακρυσμένοι από τα σημαντικά εμπορικά κέντρα των δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας, θα ξεχάσουν την γλώσσα τους, όχι όμως και την ελληνικότητά τους.

Η ευρύτερη περιοχή της Καππαδοκίας ήταν από τις πρώτες περιοχές που δεινοπάθησαν από τον κατακτητή (αρχικά τους Σελτζούκους και μετά τους Οθωμανούς). Μετά τη μάχη στο Ματζικερτ (1071 μ.Χ.) η Καππαδοκία αισθάνεται σοβαρά την απειλή των Τούρκων που διεκδικούν την περιοχή. Μετά όμως τη Μάχη στο Μοιριοκέφαλο το 1176 ακολουθούν συστηματικές καταστροφές στην περιοχή, το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού στοιχείου εγκαταλείπει τις εστίες του και πηγαίνει προς τις παράλιες πόλεις της δυτικής Μικράς Ασίας και στα κοντινά νησιά του Αιγαίου. Εκτεταμένες περιοχές ερημώθηκαν και εποικίσθηκαν από τους Τούρκους. Την ερήμωση και τον όλεθρο ακολούθησε ο μαρασμός των πνευματικών και εκκλησιαστικών κέντρων. Αργότερα εκτεταμένοι εξισλαμισμοί ανάγκασαν πολλούς Έλληνες να εξωμόσουν, να αλλαξοπιστήσουν και να τουρκοφωνήσουν. Η κατάσταση αυτή δε μεταβάλλεται ούτε το 19^ο αιώνα, παρά το γεγονός ότι λίγοι Έλληνες από τον Πόντο έρχονται κατά τα μέσα του αιώνα και εγκαθίστανται στην περιοχή της Καππαδοκίας. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι λίγοι που μπόρεσαν να αντισταθούν διακρίνονται σε δυο κατηγορίες.

Στην πρώτη κατηγορία είναι αυτοί που έμειναν χριστιανοί και ελληνόφωνοι ως την έξοδο. Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών αναφέρει 32 τέτοιους οικισμούς⁽¹²⁾.

Στη δεύτερη κατηγορία και πλειοψηφούσα - 49 οικισμοί - ανήκουν εκείνοι που έμειναν χριστιανοί αλλά έχασαν την ελληνική γλώσσα και έγιναν τουρκόφωνοι.

Αυτούς μόνο η Ορθόδοξη Εκκλησία έσωσε από την εθνική απώλεια. Οι Καππαδόκες επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο στη διαφύλαξη της ορθόδοξης πίστης και των λαϊκών τους παραδόσεων⁽¹³⁾.

Γι' αυτούς τους τουρκόφωνους Έλληνες «η προσήλωση στην εκκλησία δεν ήταν μόνο ζήτημα πίστης αλλά και εξάρτησης της εθνικής τους υπόστασης από ισχυρή βάση»⁽¹⁴⁾. Στη μελέτη αυτής της δεύτερης κατηγορίας Καππαδοκών επιδιώκει να συμβάλλει η παρούσα προσπάθεια.

Οι Καππαδόκες παρότι απομονωμένοι και αποκομμένοι από τον υπόλοιπο ελληνισμό και παρά την τουρκοφώνησή τους, διαμόρφωσαν προσαρμοστικούς μηχανισμούς που τους επέτρεψαν να διατηρήσουν το εθνικό τους φρόνημα. Κατέφυγαν έτσι στη χρησιμοποίηση της τουρκικής με ελληνικούς χαρακτήρες. Η γραφή αυτή ονομάστηκε καραμανλήδικη, στη τουρκική «*karamanlica*». Το σύστημα της γραφής της τουρκικής γλώσσας με ελληνικά γράμματα, απέβη εξαιρετικά ευεργετικό για τους τουρκόφωνους της Ανατολής. Ενίσχυσε τους δεσμούς τους με την εκκλησία, στα κείμενα της οποίας είχαν πλέον πρόσβαση και κατ' επέκταση στερέωσε την εθνική τους ταυτότητα. Είναι λοιπόν τεράστια η συμβολή της καραμανλήδικης γραφής στην αφύπνιση των ελληνορθόδοξων Καππαδοκών.

Στις διαπραγματεύσεις για τη Συνθήκη της Λοζάννης, το ζήτημα των Καραμανλήδων απασχόλησε τις αντιπροσωπείες που έπαιρναν μέρος. Η τουρκική πλευρά αρχικά ήθελε να διορίσει τούρκο πατριάρχη στην Κων/πολη στον οποίο θα υπάγονταν αποκλειστικά οι τουρκόφωνοι χριστιανοί με τουρκική υπηκοότητα (Καραμανλήδες). Φοβούμενοι όμως ότι και στο μέλλον θα αναπτύσσονταν αλυτρωτικές διαθέσεις τελικά δέχθηκε να συμπεριληφθούν και οι Καππαδόκες στην ανταλλαγή των πληθυσμών. Έτσι λοιπόν η περίπτωση των Καραμανλήδων κλόνισε τη θεωρία που υποστηρίζει ότι ένας λαός χάνει τον εθνισμό του, όταν αποβάλλει τη γλώσσα του και είναι αυτοί που βάραιναν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων της Λοζάννης το 1923. Έτσι, βάση για την ανταλλαγή των πληθυσμών αποτέλεσε όχι η γλώσσα αλλά η θρησκεία.

Ο Μικρασιάτης Καραμανλής⁽¹⁵⁾, βιώνοντας την μακροβιότερη απ' όλα τα κομμάτια του ελληνισμού δουλεία, κάτω από την αδιάκοπη πίεση του Οθωμανού δυνάστη, διαμορφώνει κατ' ανάγκη έναν ιδιόμορφο χαρακτήρα ανθρώπου που αγωνίζεται να επιβιώσει διατηρώντας ζωντανή τη θρησκευτική του πίστη και ακμαία την εθνική του συνείδηση, παρά την σε μεγάλο βαθμό τουρκοφώνησή του.

«... Ο Μικρασιάτης έγινε από τα πράγματα σιωπηλός, εργατικός, ηθικός, πολλές φορές χρησιμοποιώντας το ψέμα κι όχι λιγότερες ακολουθώντας διάφορους ελιγμούς, συχνά κολακεύοντας ή αποκοιμίζοντας τον κατακτητή, πάντοτε όμως πιστός στις παραδόσεις του ... Εκμεταλλεύεται, ακόμη την κατώτερη πνευματική στάθμη του κατακτητή ή ιδιαίτερες φυλετικές αδυναμίες του, όπως την ενδοτικότητα του στη δωροδοκία, την κολακεία, την ανικανότητά του στο εμπόριο κ.α.»⁽¹⁶⁾

Ακόμα και σήμερα ζουν ανάμεσά μας αιωνόβιοι Καραμανλήδες με τους οποίους δύσκολα μπορούμε να συνεννοηθούμε στην ελληνική. Κάποιους εξ αυτών είχαμε την τύχη να γνωρίσουμε στην πορεία αυτής της εργασίας στην οποία συνέβαλαν καθοριστικά με τις πολύτιμες μαρτυρίες τους.

Οι μαρτυρίες αυτές αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα στο βαθμό που συμβάλλουν στην διατήρηση της ιστορικής μνήμης, αν αναλογιστεί κανείς ότι από το 1922 έως πρόσφατα, η μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων αγνοούσε το δράμα του μικρασιατικού ελληνισμού διότι στη μητροπολιτική Ελλάδα όπου κατέφυγε μετά τον βίαιο ξεριζωμό του από τις πατρογονικές του εστίες, η κρατούσα πολιτική ήταν εκείνη της λήθης.

«Μένει κανείς με την εντύπωση ότι έχει επιχειρηθεί μια ισοπέδωση της μνήμης, μεταφορά της δηλαδή σε αφασική κατάσταση. Οι «χαμένες» πατρίδες δεν χάθηκαν στον ιστορικό τους χώρο, – ή δεν χάθηκαν μόνο σ' αυτόν. Αν είναι χαμένες – και στο μέτρο που είναι – οφείλεται στη δεσπόζουσα ιδεολογία της ελλαδικής κοινωνίας και τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του ελλαδικού κράτους. Και η απώλεια αυτή ίσως να μην είναι καν μνήμης, αλλά συνείδησης»⁽¹⁷⁾.

Ωστόσο ο ερευνητής που επιθυμεί πραγματικά να συμβάλει στην προαγωγή της μικρασιολογικής έρευνας θα πρέπει να αντιμετωπίσει το μεθοδολογικό πρόβλημα που ανακύπτει στην προσπάθεια επιστημονικής ανασυγκρότησης, του προ της εξόδου ιστορικού βίου των προσφύγων, οι οποίοι πολλές φορές προσδίδουν σ' αυτόν στοιχεία και μεγέθη μύθου. Ο ξενιτεμένος στην προσπάθεια αναζήτησης ψυχικών ερεισμάτων αισθάνεται τις περισσότερες φορές την εσωτερική ανάγκη εξωραϊσμού της ιδιαίτερης πατρίδας - γενέτειράς του σε βαθμό αυτοϋποβολής.

Είναι λοιπόν φυσικό, ο χριστιανός της Ανατολής που βρέθηκε στην ξενιτιά - γι' αυτόν πατρίδα είναι πάντα η Μικρά Ασία - όχι απλά χωρίς τη θέλησή του αλλά μετά την καταστροφή και την τραυματική εμπειρία της εξόδου από τις πατρογονικές του εστίες να αντιμετωπίζει το παρελθόν με μια δόση υπερβολής και μεγιστοποίησης γεγονότων και καταστάσεων που πολλές φορές δεν ανταποκρίνονται ή δεν συμβαδίζουν με την πραγματικότητα.

- (1) Αναλυτική ονομαστική κατάσταση των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων που εγκαταλείφθηκαν στη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Ανατολική Θράκη μετά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922 παρατίθεται κατά εκκλησιαστικές επαρχίες από τον Κων/νο Σ. Ιορδανίδη στη μελέτη του «Οι εγκαταλειφθέντες εν Τουρκία το 1922 ελληνικοί οικισμοί», Αρχείον Πόντου, 34 (1977-1978), σελ. 88-132. Ο παρακάτω πίνακας αποτυπώνει ελληνική παρουσία στην οθωμανική επικράτεια:

Πίνακας 1.

Οθωμανική Επικράτεια	Εκκλησιαστικές Επαρχίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου	Ελληνορθόδοξοι οικισμοί
A) Μικρά Ασία	21	593
B) Πόντος (με Κάρς και Θεοδοσιούπουλη)	7	960
Γ) Ανατολική Θράκη	14	281
ΣΥΝΟΛΟ	42	1844

- (2) Για τους Τούρκους: Kurtulus Savasi / «Πόλεμος Σωτηρίας».
- (3) Ελ. Κ. Βενιζέλος, «Η Ελληνοτουρκική εγκάρδιος συνεννόησης», Εργασία, 10 Οκτωβρίου 1931, σελ. 1
- (4) Η έκφραση: Yunanlari denize doktuk / «Ρίξαμε τους Έλληνες στη θάλασσα» είναι συνήθης στα σχολικά βιβλία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της γείτονος.
- (5) Φανατικός υποστηρικτής αυτής της άποψης ήταν ο Τούρκος αντιπρόσωπος στη Λοζάννη Ριζά Νουρ Μπέη. Βλ. Α.Α. Πάλλη. Η ανταλλαγή των πληθυσμών, Αθήνα 1933 σελ. 14.
- (6) Κατά τον Μιχ. Θεοδοκά, εμπειρογνώμονα της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Λοζάννη «οι ανταλλάξιμοι των εν Τουρκία Ελλήνων» ανέρχονταν σε 1.700.000. Βλ. Μιχ. Θεοδοκά, Νομικά και

Ιστορικά Μελετήματα, Αθήναι, Ίκαρος, 1947, σελ. 57.

- (7) Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. «Έξοδος», Τόμος Β' Πρόλογος Πασχ. Κιτρομηλίδη.
- (8) Μαραντζίδης, Νίκος. Γιασασίν Μιλλέτ. Ζήτω το Έθνος. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Ηράκλειο, 2001.
- (9) Κ.Μ.Σ. Αρχείο Α. Πάλλη «Στατιστικοί Πίνακες Πληθυσμών». Ο Σκαλιέρης με το έργο του «Λαοί και Φυλαί της Μικράς Ασίας» Αθήνα 1922, ανεβάζει τους Έλληνες του Βιλαετίου Ικονίου σε 180.000 ενώ τους Τούρκους σε 200.000 υποστηρίζοντας ότι υπάρχουν ακόμη: Ερυθίνοι, Κιζιμπάσιδες, Γιουρούκοι, Αθίγκανοι, Κούρδοι, Αφσάροι (Καππαδόκες 'Ισαυροι), Κιρκάσιοι, Δερβίσηδες, Κόπτες, Αρμένιοι, Ιουδαίοι, Λύκιοι Τουρκοφανείς, Πισίδες Τουρκοφανείς, Πάμφυλοι Τουρκοφανείς, Λυκάονες Τουρκοφανείς.
- (10) F.O. 371/7923/E1 2002, "Report oh the Turkish Orthodox Church".
- (11) Ο αριθμός των τουρκόφωνων που ανταλλάχθηκαν υπερβαίνει τις 50 χιλιάδες. Σύμφωνα με την απογραφή του 1928 στην Ελλάδα βρέθηκαν 103.642 τουρκόφωνοι Χριστιανοί. Σε αυτούς όμως εκτός των Καππαδοκών συμπεριλαμβάνονται οι τουρκόφωνοι Πόντιοι από την περιοχή της Μπάφρας και τουρκόφωνοι από άλλες περιοχές της μικρασιατικής ενδοχώρας.
- (12) Για τα ελληνόφωνα καππαδοκικά ιδιώματα βλ. Παύλος Καρολίδης, Γλωσσάριον συγκριτικόν Ελληνοκαππαδοκικών λέξεων ήτοι η εν Καππαδοκία λαλούμενη Ελληνική διάλεκτος και τα εν αυτή σωζόμενα ίχνη της αρχαίας Καππαδοκικής γλώσσης, Σμύρνη 1885.
R. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor, Cambridge 1916, σελ 1-38.
Βλ. επίσης μελέτες συνεργατών του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών:
Ι.Ι.Κερίσογλου, Το γλωσσικό ιδίωμα του Ούλαγιατς, Αθήνα 1951.
Ν.Π.Ανδριώτης, Το γλωσσικό ιδίωμα των Φαράσων, Αθήνα 1948.
- (13) Για τις εκφάνσεις της θρησκευτικής ζωής των Καππαδόκων βλ. Δ. Λουκόπουλος – Δ. Πετρόπουλος, Η λαϊκή λατρεία των Φαράσων, Αθήναι 1949.
Δ. Πετρόπουλος – Εφ. Ανδρεάδης, Η θρησκευτική ζωή στην περιφέρεια Ακσεραϊ – Γκέλβερι, Αθήναι 1971.
- (14) Χρήστος Σολδάτος: Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του ελληνισμού της Μ. Ασίας (1800 - 1922) Αθήνα 1985, τόμος Α', σελ. 41.
- (15) Αναλύοντας λεπτομερώς το επωνύμιο Καραμανλής βλέπουμε ότι περιέχει το τουρκικό Karamanli και το -s που είναι η κατάληξη ονομαστικής ενικού όλων των ουσιαστικών και επιθέτων αρσενικού γένους. Στο Karamanli υπάρχει το Karaman και η κατάληξη -li που μαρτυρεί καταγωγή. Για το Karaman, τα τουρκικά λεξικά σημειώνουν: «Karaman»: α) ανθρωπωνύμιο του ιδρυτή του κράτους του Karaman, β) τοπωνύμιο που δηλώνει τα εδάφη του κράτους του Karaman, η Καραμανία, γ) άνθρωπος πολύ μελαχρινός, δ) είδος προβάτων με παχιά και πλατιά ουρά (καραμάνικα πρόβατα).
- (16) Χρήστος Σολδάτος. Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του ελληνισμού της Μ. Ασίας (1800 - 1922). Τόμος Α'. Η γέννηση και εξέλιξη των σχολείων. Αθήνα 1985, σελ.23
- (17) Νεοκλή Σαρρή. Νέα Ιωνία. Ιστορική Μνήμη, Κοινωνική και Οικονομική Ανέλιξη και Αστεακή Ολοκλήρωση.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ

1.1 Η Καππαδοκία τον 19^ο αιώνα

Ο όρος «Καππαδοκία» δεν είναι διαδεδομένος στον πληθυσμό των Ελλήνων της Ανατολής το 19ο αιώνα. Το χρησιμοποιούν μόνο οι λόγιοι της εποχής, ενώ οι κάτοικοι της περιοχής δεν αυτοπροσδιορίζονται ως Καππαδόκες αλλά ως Κονιαλήδες (από το Ικόνιο) ή Κάισερλήδες (από την Καισάρεια) ενώ συνήθως αποκαλούνται Καραμανλήδες (από την ευρύτερη περιοχή του Καραμάν).

Η Καππαδοκία του 19ο αιώνα δεν ήταν ενιαία διοικητική περιφέρεια της Μικράς Ασίας, αλλά οι εκτάσεις της ήταν διαμελισμένες στα Βιλαέτια της Άγκυρας, του Ικονίου, των Αδάνων και της Σεβάστειας. Απομονωμένοι στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, μακριά από τα μεγάλα παραθαλάσσια αστικά κέντρα όπου ο ελληνισμός ανέπτυξε μεγάλη πνευματική δραστηριότητα, οι κάτοικοι της ζούσαν το πρώτο μισό του 19ου με το δικό τους τρόπο. Κύριο στοιχείο που τους ένωνε ήταν η θρησκεία. Η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν δεν ήταν μόνο η ελληνική. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ήταν τουρκόφωνο, γεγονός όμως που δεν επηρέασε την εθνική τους συνείδηση. Συσπειρωμένοι οι ελληνικοί πληθυσμοί της Καππαδοκίας γύρω από τις μητροπόλεις τους, της Καισάρειας και του Ικονίου, αντιμετώπισαν αποτελεσματικά όχι μόνο την απειλή της εθνικής και πολιτιστικής αλλοτρίωσης από το υπέρτερο πληθυσμιακά τουρκικό στοιχείο,

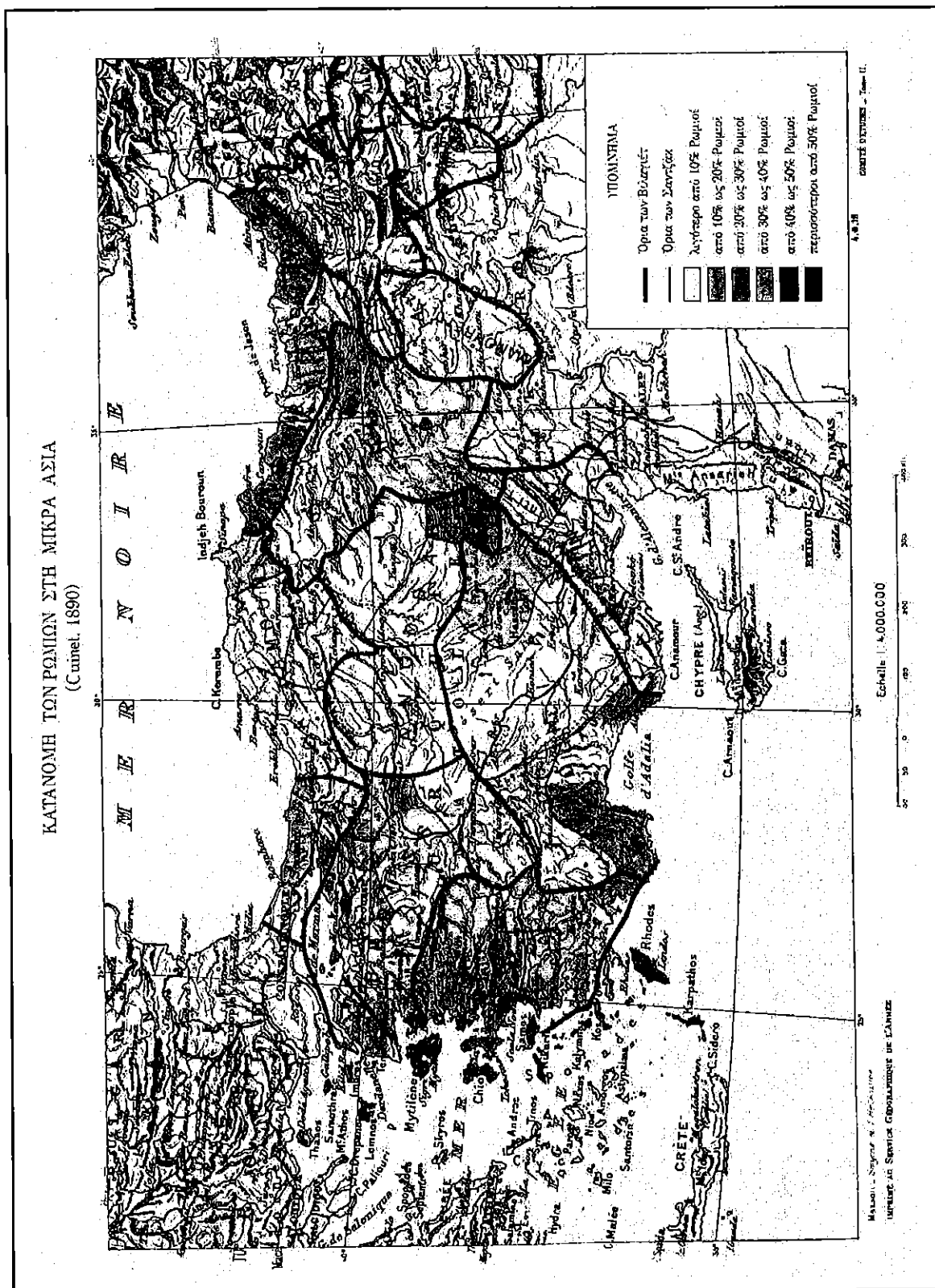

Χάρτης 1.
Οι αρχαίες επαρχίες της Μικράς Ασίας.
Κ.Μ.Σ.

αλλά και τις διάφορες ξένες δογματικές πιέσεις που δέχθηκαν με ιδιαίτερη ένταση μετά τα μέσα του 19ου αιώνα.

Η γεωγραφική αυτή απομόνωση των Καππαδοκών λειτούργησε τελικά θετικά γι' αυτούς κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, που χαρακτηρίστηκε από τις μεγάλες ελληνοτουρκικές κρίσεις, που ξεκίνησαν μετά την ελληνική Επανάσταση το 1821 και συνεχίστηκαν κατά διαστήματα έως τη μικρασιατική καταστροφή. Οι ελληνικοί πληθυσμοί της Καππαδοκίας δε γνώρισαν τις καταστροφές που γνώρισαν άλλες περιοχές από το μένος της τουρκικής εκδίκησης, όπως οι παραλιακές πόλεις στη δυτική Μικρά Ασία. Αδύναμοι οι ελληνικοί πληθυσμοί της Καππαδοκίας οικονομικά, περιτριγυρισμένοι από το πολυπληθέστερο τουρκικό στοιχείο, εφαρμόζοντας την πολιτική της επιφανειακής ευπείθειας στις τουρκικές αρχές και της δωροδοκίας, όταν κρίνονταν απαραίτητο από τους πρόκριτους των ελληνικών κοινοτήτων ξεπέρασαν σχετικά εύκολα και ανώδυνα τους κραδασμούς από τις ελληνοτουρκικές κρίσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πρόκριτοι της περιοχής της Καισαρείας για να προστατεύουν τους ελληνικούς πληθυσμούς από ενδεχόμενες βιαιοπραγίες των Τούρκων μόλις ξέσπασε η ελληνική Επανάσταση του 1821 έσπευσαν να εγγυηθούν ότι «*οι εν Καππαδοκία χριστιανικοί πληθυσμοί είναι πιστοί υπήκοοι της Κραταιάς Βασιλείας*»⁽¹⁾.

Ανώδυνα οι Έλληνες της Καππαδοκίας, ελληνόφωνοι και τουρκόφωνοι ξεπέρασαν και τις άλλες κρίσεις που δημιουργήθηκαν στις ελληνοτουρκικές σχέσεις: τα γεγονότα του Κριμαϊκού πολέμου το 1853 - 1856, την ένταση που δημιούργησαν οι Κρητικές επαναστάσεις. Ο ελληνισμός της Καππαδοκίας μπόρεσε μέσα από αυτή την ειρηνική συμβίωση με τις τουρκικές αρχές να επιδοθεί, αργά αλλά σταθερά, καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, στην πνευματική αναγέννησή του, στην ίδρυση σχολείων, στη δημιουργία κέντρων πολιτισμού, στην οικονομική ανάπτυξη, καλύπτοντας ένα μεγάλο μέρος από την απόσταση που τον χώριζε από τις άλλες εστίες όπου ζούσαν ελληνικοί πληθυσμοί, όπως στη Σμύρνη και στον Πόντο.

Χάρτης 2.

Πληθυσμιακή κατανομή των ελληνορθόδοξων στη Μικρά Ασία (1890) και διοικητική διαίρεση σε βιλαέτια.

Η οικονομική και πνευματική αυτή ανάπτυξη αντιμετώπισε όμως και σημαντικά εμπόδια: τον ισχυρό σεισμό του 1835 που προκάλεσε μεγάλες καταστροφές στην Καισαρεία και στην ευρύτερη περιοχή, τις επιδημίες της χολέρας το 1831 και το 1845 και της πανούκλας το 1839. Οι περιοχές της Καππαδοκίας δοκιμάστηκαν και αργότερα από τρομερούς λιμούς, κυρίως το 1873, που αποδυνάμωσαν αριθμητικά το ελληνικό στοιχείο το οποίο εξάλλου ήταν ήδη αδύναμο.

Εκείνο όμως το γεγονός που έκανε το ελληνικό στοιχείο της Καππαδοκίας να αιμορραγεί πληθυσμιακά ήταν η μετανάστευση⁽²⁾ των Ελλήνων κατοίκων προς τα μεγάλα αστικά κέντρα των νότιων και δυτικών παραλίων, αλλά κυρίως προς την Κωνσταντινούπολη. Αιτία σημαντική, εκτός από τα φτωχά εδάφη, η βαριά φορολογία. Συχνά ολόκληρα χωριά μετανάστευαν σε άλλες πόλεις για να αποφύγουν τη φορολόγηση. Η φορολογία κυρίως βάραινε τον ενεργό ανδρικό πληθυσμό από την ηλικία των 15 έως 75 ετών, απαλλάσσοντας τα παιδιά, τους υπερήλικους και τους μετανάστες. Όσοι απέμειναν έπρεπε να σηκώσουν το βάρος της φορολογίας που κατανέμονταν σε τρεις κατηγορίες: Την πρώτη (αλά), τη μεσαία (εφσάτ) και την κατώτερη (ετνά) ανάλογα με τα περιουσιακά στοιχεία και την οικογενειακή κατάσταση του φορολογούμενου. Μετά το 1876 ο στρατιωτικός φόρος αντικατέστησε τυπικά τον κεφαλικό φόρο.

«Η οικονομική ανέχεια οδήγησε πολλούς από τους άνδρες της Καππαδοκία στην ξενιτιά ήδη από το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα. Σε στατιστικό πίνακα του 1835 που φαίνεται ότι συντάχθηκε από στρατιωτική αρχή, σημειώνεται ο αρσενικός πληθυσμός των Ελλήνων, των παρόντων (συμπεριλαμβανομένων των νηπίων και των απόρων) και των απόντων, 18 χωριών της Καισαρείας. Σε σύνολο πληθυσμού 7.842 αρρένων το 1835 είχαν ξενιτευτεί 3.080. Ενδεικτικά, από τους 1.808 κατοίκους της Μουταλάσκης είχαν ξενιτευτεί οι 764, από τους 1.338 της Κερμίρας οι 541, από τους 114 της Σκοπής οι 53, από τους 305 του Έρχιλετ οι 126, από τους 1.121 της Καισαρείας οι 177»⁽³⁾.

Παρά τις δυσχέρειες αυτές ο ελληνισμός της Καππαδοκίας κατάφερε να αφυπνισθεί και να κάνει σημαντικά βήματα σε όλους τους τομείς της

οικονομικής και πνευματικής ζωής. Από την αναγκαστική χειμερία νάρκη, στην οποία τον είχε βυθίσει η γεωγραφική του απομόνωση από τα μεγάλα πνευματικά κέντρα του ελληνισμού, κατάφερε να βγει εκμεταλλευόμενος τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια που έγινε στην Τουρκία, αρχικά το 1839 με το Χάτι-Σερίφ του Γκιούλ Χανέ αλλά κυρίως με το Χάτι-Χουμαγιούν το 1856, που ο Σουλτάνος αναγκάστηκε να εκδώσει κάτω από την πίεση των ξένων διπλωματών (κυρίως της Αγγλίας και της Γαλλίας). Η τελευταία μεταρρυθμιστική προσπάθεια εφαρμόστηκε πιο συστηματικά και το γεγονός αυτό ανακούφισε τους ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας. Και ο ελληνισμός της Καππαδοκίας ευνοήθηκε από τις ευεργετικές διατάξεις της μεταρρυθμιστικής αυτής προσπάθειας και άρχισε να διεκδικεί τα δίκαιά του σαν εθνική μειονότητα.

Στην πνευματική αναγέννηση η μητροπολιτική Ελλάδα έδειξε σχεδόν αδιαφορία, εφόσον την περίοδο εκείνη είχε στραμμένο το ενδιαφέρον της στην Κρήτη, τη Θεσσαλία και λίγο αργότερα τη Μακεδονία, ιδιαίτερα μετά την αφύπνιση του βουλγαρικού εθνικισμού το 1872. Η αυτοδύναμη αυτή πνευματική ανάπτυξη θα στηριχθεί στις συνδρομές των ισχυρών οικονομικά Καππαδοκών, στις συστηματικές προσπάθειες φωτισμένων ανδρών της εκκλησίας (μητροπολιτών και μοναχών), στις εκδοτικές προσπάθειες που έγιναν με τη συγγραφή ή μετάφραση βιβλίων στην караμανλήδικη γραφή, που χρησιμοποιούσε ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού της Καππαδοκίας. Η πνευματική αυτή ανασυγκρότηση θα βοηθήσει τους ελληνικούς πληθυσμούς της Καππαδοκίας να περάσουν *«από το στάδιο της εθνικής αυτογνωσίας, στο στάδιο της εθνικής ανασυγκρότησης»*⁽⁴⁾ ισχυροποιώντας τους πνευματικούς δεσμούς με την Ελλάδα.

Ο ελληνικός πληθυσμός της Καππαδοκίας παρουσίασε μια σημαντική αύξηση μετά τα μέσα του 19ου αιώνα. Σε πολλές περιπτώσεις υπερδιπλασιάστηκε όπως στη Νίγδη που μέσα σε 100 χρόνια παρουσίασε αύξηση του πληθυσμού της κατά 200%. Παρά το γεγονός ότι η μετανάστευση ως φαινόμενο την περίοδο αυτή παρουσιάζει σημαντική έξαρση, ιδιαίτερα μετά την ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η αύξηση του πληθυσμού είναι σημαντική. Σ' αυτό το γεγονός βοήθησε η οικονομική ευμάρεια

που γνώρισαν οι Έλληνες της Καππαδοκίας, αλλά και γενικότερα η ανάπτυξη της εμπορικής δραστηριότητας στην περιοχή. Οι Καππαδόκες που ξενιτεύονται φέρνουν εμπορεύματα και χρήματα στις οικογένειές τους και βοηθούν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους να αναπτυχθούν.

Κυρίως τόπος μετανάστευσης είναι η πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, η Κωνσταντινούπολη. Για την Κωνσταντινούπολη ακόμα και σήμερα οι Τούρκοι που μεταναστεύουν κατά εκατομμύρια από το εσωτερικό της Ανατολής λένε *«Ιστανμπουλούν τασί, τοπραγί αλτίντιρ / Το χώμα και οι πέτρες της Πόλης είναι από χρυσό»*. Οι μετανάστες Καππαδόκες ήταν κατά βάση έμποροι. Ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο τροφίμων και υφασμάτων⁽⁵⁾ και οργανώνονταν σε αδελφότητες, που μεριμνούσαν για την αποκατάσταση των νέων μελών τους αλλά και για τη δημιουργία και συντήρηση σχολείων και ιδρυμάτων στην πατρίδα τους. Έτσι *«τα μέλη της συντεχνίας των Χαβιαράδων της Κωνσταντινούπολης ήταν αποκλειστικά Σινασίτες, ενώ όσοι μετανάστευαν στον Πόντο γινόταν χονδρέμποροι καπνού (π.χ. ο Πορτοκάλογλου), εμπειρογνώμονες καπνού και υπάλληλοι του μονοπωλίου, έμποροι υφασμάτων, σιδηρικών ή ίδρυαν μεγάλα καταστήματα (π.χ. Σουκιούρογλου)»*⁽⁶⁾. Γρήγορα οι κοινότητες που δημιουργήθηκαν στα αστικά κέντρα όπου μετανάστευαν οι Καππαδόκες απέκτησαν ισχύ και δυνατότητα παρέμβασης στην κρατική εξουσία. Διατήρησαν έτσι τα ήθη τους, τη γλώσσα τους, την αγάπη για τον ιδιαίτερο τόπο τους, τον οποίο βοηθούσαν οικονομικά. Συχνά έδιναν υποτροφίες σε νέους από την κοινότητά τους ή την ιδιαίτερή τους πατρίδα, την Καππαδοκία. Με αυτόν τον τρόπο αναδείχθηκαν σημαντικές πνευματικές προσωπικότητες και δάσκαλοι, που βοήθησαν στην πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων της Καππαδοκίας.

-
- (1) Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1980, τόμος ΙΓ, σελ. 431.
 - (2) Για τη δημογραφική εξέλιξη του Ρωμαϊκού πληθυσμού στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας βλέπε και Σία Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία 19^{ος}-1919. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα, 1997. σελ. 225-238.
 - (3) Λήδα Ιστικοπούλου, Η Ελληνική ταπητουργία και η ταπητουργός στη Μικρά Ασία (1860 – 1922), Εστία, Αθήνα 2000, σελ. 72.
 - (4) Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, όπως παραπάνω. σελ. 431.
 - (5) Για τα (εσνάφια), τις συντεχνίες και τις επαγγελματικές ασχολίες των Καππαδοκών βλ. και Robert Anhegger, «Ευαγγελίνος Μισαϊλίδης ve Türkce Konnsan Dindasları» (Ο Ευαγγελινός Μισαϊλίδης και οι τουρκόφωνοι ομόθρησκοί του), Tarih ve Toplum, τεύχος 49, Ιανουάριος 1988 σελ. 4/73 και συν. και Φεβρουάριος 1988 σελ. 47/175 και συν.
 - (6) Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, όπως παραπάνω. σελ. 431.

1.2 Οι σχέσεις των κοινοτήτων της Καππαδοκίας με το εθνικό κέντρο.

Το ενδιαφέρον του ελληνικού κράτους αλλά και των Μεγάλων Δυνάμεων, στη Μικρά Ασία εντοπίζεται κυρίως στα παράλια της χερσονήσου. Μόλις το 1906 δημιουργείται στο Ικόνιο η πρώτη ελληνική προξενική αρχή. Μέχρι τότε στην Καππαδοκία συναντούμε ελάχιστα υποπροξενεία ή προξενικά πρακτορεία της Γαλλίας, της Αγγλίας ή της Ρωσίας. Η κατανομή των ελληνικών διπλωματικών αρχών μόνο στις περιοχές με οικονομική ανάπτυξη μαρτυρεί την έλλειψη συγκροτημένης εθνικής πολιτικής. Η κατάσταση αυτή αλλάζει με την επανάσταση των Νεοτούρκων το 1908. Και αυτό γιατί το κίνημα των Νεοτούρκων σηματοδοτεί την αλλαγή του οθωμανικού πολιτικού πλαισίου. Το κοινοβουλευτικό πολίτευμα, που επαγγέλλονται τα μέλη του κομιτάτου «*Ενωσις και Πρόοδος*», προϋποθέτει την ανατροπή του παραδοσιακού συστήματος των Μιλλέτ και την αντικατάσταση του από Βουλή εκλεγμένη έμμεσα από το σύνολο των Οθωμανών ανεξαρτήτως γλώσσας ή θρησκείας.

Το εθνικό κέντρο (Αθήνα) σε συνεργασία με το Οικουμενικό Πατριαρχείο (Κων/πολη) θα κινητοποιήσει τις διπλωματικές του δυνάμεις για να επιτύχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αλλά και πιστή στη Μητέρα Πατρίδα, εκπροσώπηση.

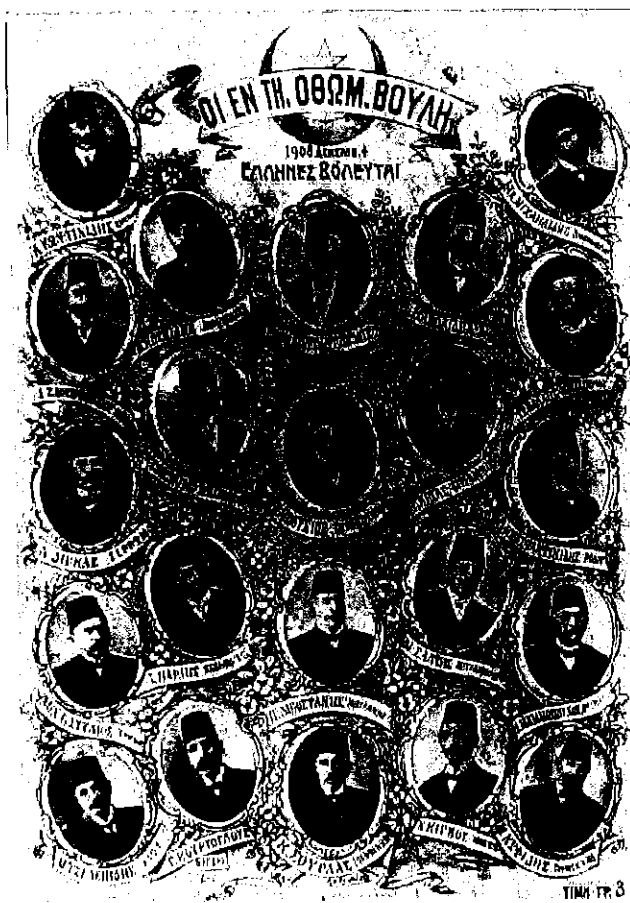

«Ελευθερία – Ισότητα – Δικαιοσύνη – Αδελφότητα».
Το σύνθημα του κομιτάτου των Νεότουρκων δημιούργησε φρούδες
ελπίδες στις μειονότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας
(καρτ - ποστάλ της εποχής).

Η χώρα χωρίζεται σε εκλογικές περιφέρειες ενώ ο πληθυσμός εκπροσωπείται ως ενιαίο εκλογικό σώμα: «Κάθε Διοίκηση (Σαντζάκι) αποτελεί εκλογική περιφέρεια. Σε κάθε Διοίκηση εκλέγεται ένας βουλευτής για 50.000 – 100.000 κατοίκους (...). Οι

εκλογείς εκλέγουν εκλέκτορες. 250-750 εκλογείς, 1 εκλέκτορα. Οι εκλέκτορες εκλέγουν τους βουλευτές (...). Οι εκλογές γίνονται κατά Καζάδες (...). Κάθε Δήμος (Ναχές) αποτελεί εκλογικό τμήμα (...). Στην πρωτεύουσα του Σαντζακίου, συστήνεται Επιτροπή Εφορευτική των Εκλογών, όχι από υπαλλήλους, αλλά από εκλεκτά μέλη του Συμβουλίου Διοικήσεως και τους θρησκευτικούς αρχηγούς» ⁽¹⁾.

Οι κοινότητες λοιπόν της Καππαδοκίας οι περισσότερες άγνωστες μέχρι πρότινος στο ελληνικό κράτος, αποκτούν πλέον ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συγκρότηση του «ελληνικού» εκλογικού σώματος και ενσωματώνονται πλέον στο ελληνικό εθνικό σύνολο.

Οι Έλληνες βουλευτές στην Οθωμανική Βουλή του 1908.

Η προσπάθεια των Νεοτούρκων για όσο το δυνατόν μικρότερη ελληνική εκπροσώπηση στο Κοινοβούλιο πέρα από αυθαιρεσίες κατά τη διάρκεια των εκλογών, είναι εμφανής στις κοινότητες της Καππαδοκίας. «Οι κοινότητες της περιοχής της Καισαρείας, αν και με σημαντικό ρωμαίικο πληθυσμό, επειδή ανήκουν διοικητικά, άρα και πολιτικά, στην εκλογική περιφέρεια Αγκυρας, όπου υπερτερεί κατά πολύ το μουσουλμανικό στοιχείο, δεν έχουν καμία εκπροσώπηση, επιπλέον όμως, λόγω ακριβώς αυτού του γεγονότος, δεν έχουν καμία

εκπροσώπηση και στο εθνικό κέντρο, το οποίο ελάχιστα ασχολείται με αυτές τις κοινότητες. Αντιθέτως, οι κοινότητες της περιοχής Ικονίου, αν και με πολύ λιγότερο ρωμαίικο πληθυσμό, επειδή ανήκουν διοικητικά και πολιτικά στην

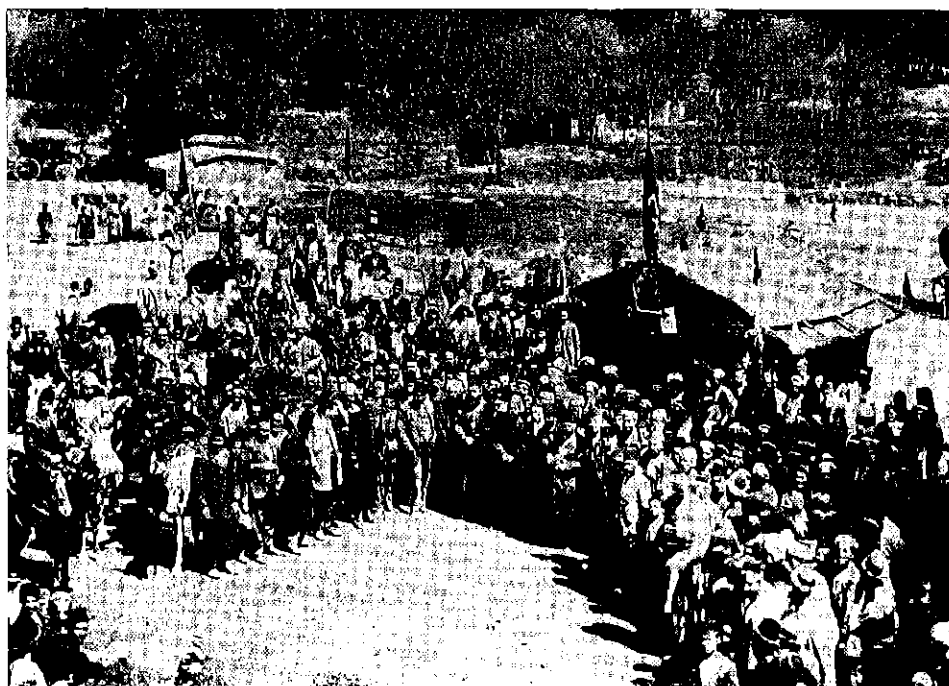
περιφέρεια Ικονίου, στην οποία εντάσσεται και η περιοχή της Νίγδης, με σημαντικό αριθμό κοινοτήτων – κοινότητες οι οποίες πριν συγκροτούσαν γεωγραφικό και μιλλί σύνολο μ' αυτές της Καισαρείας – εκπροσωπούνται πολιτικά και εθνικά, πολύ περισσότερο που στο Ικόνιο δημιουργείται και ελληνικό προξενείο» ⁽²⁾.

Όλες οι συνεννοήσεις για την εκλογή κατάλληλων προσώπων ως υποψηφίων γίνονται ανάμεσα στους διπλωμάτες και τις κατά τόπους θρησκευτικές αρχές και εγκρίνονται από την ελληνική κυβέρνηση. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στην αλληλογραφία του Υπουργείου Εξωτερικών με την Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως: «Ορισθησόμενος υποψήφιος δέον πάντως να διαβεβαιώση ότι συνταχθήσεται Ελλ. ομάδι και ακολουθήση οδηγίας Β. Κυβερνήσεως. Εν Νίγδη υποψήφιος εμπιστοσύνης ημών είναι Κούρτογλου, ελεύθερος να κανονίσει ενεργείας του προς επιτυχίαν αυτού ή και δευτέρου Έλληνος ως θέλει κρίνη προσφορώτερον. Ανακοινώσατε τούτο εμπιστευτικώς Μητροπολίτη Ικονίου. Ενέργειαι υμών δέον να τείνωσιν καταλλήλως εις αποκλεισμόν Χαΐρη » ⁽³⁾.

Έτσι βουλευτής Νίγδης εκλέγεται ο έμπορος Γ. Κούρτογλου, ο οποίος αργότερα θα εκλεγεί και βουλευτής Καρασή (Κυδωνίων)⁽⁴⁾. Αξίζει να σημειωθεί ότι καθ' όλη την περίοδο των Νεοτούρκων, η πλειοψηφία των Ελλήνων βουλευτών που αντιπροσωπεύουν το μιλλέτ των Ρωμιών είναι καππαδοκικής καταγωγής⁽⁵⁾.

Στις επόμενες εκλογές του 1912 η ανάμειξη του ελληνικού κράτους είναι πλέον ανοικτή. Η εντολή υποστήριξης του κόμματος της «Ελευθερίας και Συνεννόησης», που αποτελεί τον ισχυρότερο πόλο αντιπολίτευσης κατά των Νεοτούρκων και η υποστήριξη συγκεκριμένων υποψηφίων θα συναντήσουν αντιδράσεις με κυριότερες στη Σμύρνη όπου διαφώνησε και ο μητροπολίτης Χρυσόστομος. Έτσι στις βουλευτικές εκλογές του 1912 θα συρρικνωθεί η ομάδα των Ελλήνων βουλευτών από 24 σε 15, αν και θα ηττηθεί η «Ένωσις και Πρόοδος».

Με την επιβολή του πραξικοπήματος των Νεοτούρκων το 1913 με αφορμή την ήττα της Τουρκίας στο βαλκανικό μέτωπο, θα διαψευστούν οριστικά οι ελπίδες όσων πίστευαν στη σταδιακή μετεξέλιξη – εκμοντερνισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά τα δυτικά πρότυπα, σε πολυεθνικό κράτος στη βάση της ισοπολιτείας και ισονομίας, με σεβασμό των δικαιωμάτων όλων των πολιτών της ανεξαρτήτως γλώσσας, θρησκείας ή καταγωγής. Γίνεται όμως πιο ενεργή η ανάμειξη του ελληνικού κράτους στην Καππαδοκία, το οποίο ενδιαφέρεται για

Θερμή υποδοχή στο βουλευτή Κοσμίδη από τους κατοίκους της κοινότητας Φερτεκίου.
Ο βουλευτής στο μέσον με το μπαστούνι.
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ.

την εθνική αφύπνιση των αγραμμάτων Καππαδοκών, συμβάλλοντας σε συνεργασία με το σύλλογο των μικρασιατών στην Αθήνα η «Ανατολή» όλο και περισσότερο στη δημιουργία σχολείων. Με έγγραφο προς τις προξενικές αρχές, το Υπουργείο Εξωτερικών «... επιθυμεί να συγκεντρώσει παν χρήσιμον στοιχείον προς μόρφωσιν αρτίας γνώμης επί της υποστάσεως και καταστάσεως του έξω Ελληνισμού, ασχέτως προς την ιθαγένειαν των συγκροτούντων τούτον ομογενών. Η Β. Κυβέρνησις, αναγνωρίζουσα τον εν τη ξένη βιούντα Ελληνισμόν ως ισχυρόν και πολύτιμον παράγοντα του Εθνους, έχει σκοπόν να καλλιεργήσῃ σήμερον μεθοδικότερον τον εθνικόν σύνδεσμον αυτού προς το κράτος και να επιδιώξῃ ζωηρότερον και αποτελεσματικώτερον το

ενδιαφέρον αυτής περί την προστασίαν και υποστήρηξιν των εθνικών και οικονομικών συμφερόντων του έξω Ελληνισμού. Και ίνα τεθώσι στερεαί βάσεις προς υποστήρηξιν τοσούτον σοβαρού σκοπού αξιολογούμεν παρά των Προξενικών Αρχών ενδελεχή εργασίαν περί την συγκέντρωσιν των αιτουμένων πληροφοριών. Παρακαλούμεν επομένως υμάς όπως μη αρκεσθήτε απλώς εις συμπλήρωσιν των πινάκων των αποστέλλομεν υποδείγματα, αλλά συν αυτοίς να υποβάλητε προς το Β. Υπουργείον (Β' Πολιτικόν Τμήμα) έκθεσιν διαλαμβάνουσας πάντα τα ζητήματα τα κατά την κρίσιν υμών αφορώντα, οπωσδήποτε, τον υπό την δικαιοδοσίαν της υπ' υμάς Προξενικής Αρχής Ελληνισμόν, έστω και όσον ούτως κατ' αριθμόν είναι ασήμαντος»⁽⁶⁾.

Ποια είναι όμως η κατάσταση των ελληνικών κοινοτήτων της Ανατολής; Περιγράφεται εύγλωττα στην αναλυτική έκθεση του προξένου του Ικονίου, ο οποίος την χαρακτηρίζει «...θλιβεράν εν πλείστοις και αξιοδάκριτον ... υπό εθνικήν, θρησκευτικήν, ηθικήν και ιδία εκπαιδευτικήν έποψιν». Και συμπληρώνει «Αιτία δε της κακοδαιμονίας ταύτης καθ' ημάς είναι, ότι η εν Ανατολή ομογένεια από αμνημονεύτων ετών καταδικασθείσα εις βαρυτάτην δουλείαν δεν ηξιώθη της δεούσης ενεργούς συμπαθείας και προσοχής εκ μέρους των αρμοδίων εθνικών κέντρων διέρχεται δε τον αβίωτον βίον αυτής ονειδηζομένη υπό μεν των κρατούντων δια του αφορήτου Γκιαούρ υπό δε των ημετέρων δια του Καραμανλή, ούτω δε αφεθείσα εις τας ιδίας αυτής ασθενείς δυνάμεις ελέω μόνον θεού διεσώθη από της γενικής πανωλεθρίας του έθνους, ως υφίσταται και έχει σήμερον, δια τούτο δε οφείλει χάριτας εις την ασύνετον κατ' αυτής πολιτεία των κρατούντων, οίτινες εκ φανατισμού τυφλού και μωρού και πολιτικής ασυνεσίας δεν ηδυνήθησαν να σκεφθώσι ή διανοηθώσι καν μέσα ήπια προς αφομοίωσιν αυτής αρκούμενοι εις τον συνεχή και αδιάλειπτον ονειδισμόν αυτής δια του Γκιαούρ»⁽⁷⁾.

(1) Σουλιώτη – Νικολαΐδη, Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως, Επιμέλεια Θ. Βερέμης – Κ. Μπούρα, 1984, σελ. 74.

(2) Σ. Αναγνωστοπούλου, Μ. Ασία, 19ος αι. – 1919. Οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες, Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 502 – 3.

(3) Ι.Α.Υ.Ε. (Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 1912. Αρ. Πρωτ. 1995, Β/38).

(4) «Στις πρώτες εκλογές που έγιναν με το σύνταγμα του 1908, δεν υπήρξε Κυδωνιάτης υποψήφιος, γιατί κανείς δεν πληρούσε τον απαράβατο όρο, δηλαδή να γνωρίζει την τουρκική γλώσσα» Άννα

Παναγιωταρέα, Όταν οι Αστοί έγιναν Πρόσφυγες. Παρατηρητής, σελ. 88.

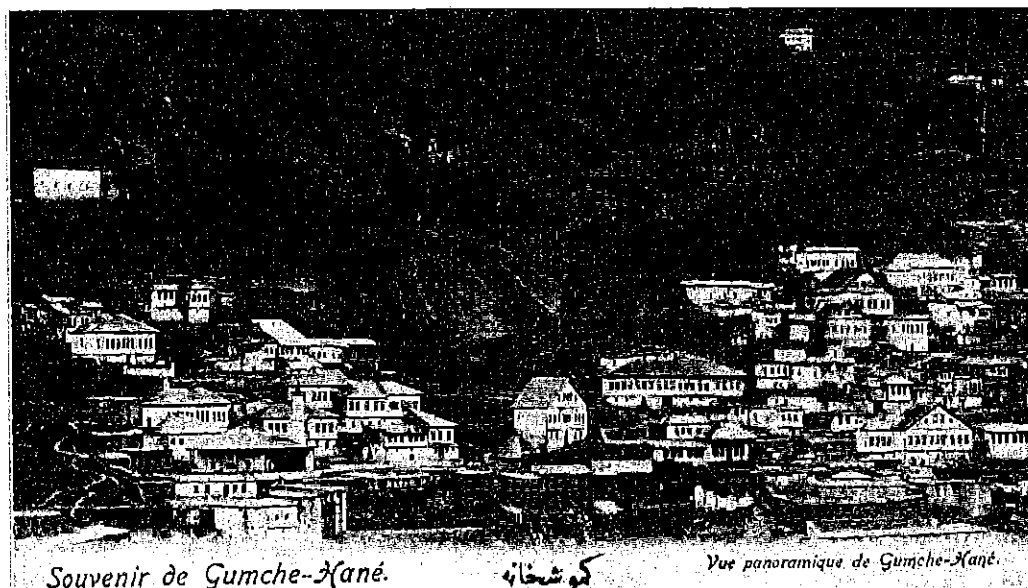
- (5) Βλ. Αλέξης Αλεξανδρής. Οι Έλληνες στην υπηρεσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1850-1922. Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος, 23 (1980) σελ.391-7. Οι βουλευτές με καππαδοκική καταγωγή είναι: Παντ. Κοσμίδης (Κωνσταντινούπολη, 1908-12), Μιχαλάκης Στέλιος (Λήμνος, 1908-13), Αναστ. Μιχαηλίδης (Νικομήδεια, 1908-18), Γεωργ. Κούρτογλου (Νιγδη, 1908-12), Π. Καρολίδης (Σμύρνη 1908-13), Αριστ. Γεωργαντζόγλου (Σμύρνη, 1908-11), Εμμ. Εμμανουηλίδης (Αϊδίνιο, 1911-18), Ανανίας Καλίνογλου (Νιγδη, 1912-18), Θεωδ. Αρζόγλου (Σαμψούντα, 1914-18), Ι. Γκεβενίδης (Καράχισαρ, 1914-18), Βαγγ. Μείμέρογλου (Σμύρνη, 1914-18), Βικτ. Τσορμπατζόγλου (Κωνσταντινούπολη, 1914-18).
- (6) Ι.Α.Υ.Ε. (Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 1916 Β./ 55 Περί Μητρώων Προξενικών Αρχών). Η επιστολή υπογράφεται από το Γενικό Διευθυντή του Υπουργείου Ν. Πολίτη.
- (7) Ι.Α.Υ.Ε. (Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως 1916, Β/59). Έκθεση 42 σελίδων για τις Ελληνορθόδοξες Κοινότητες του Νομού Ικονίου. Υποπροξενείο της Ελλάδος εν Ικονίω. Ικόνιο 5 Ιουλίου 1916, αρ. Πρωτ. 57.

1.3 Η Σουλούτζοβα / Υδατοπέδιον

Η Σουλούτζοβα ήταν ένας από τους 49 τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους οικισμούς και μια από τις επτά ποντιακές αποικίες στο χώρο της Καππαδοκίας⁽¹⁾. Σύμφωνα με την τουρκική διοίκηση, υπάγονταν στο μουδουρλίκι του Ένεχιλ, το καϊμακαμλίκι της Νίγδης και το βαλελίκι του Ικονίου. Οι κάτοικοί της πριν την ανταλλαγή υπολογίζονται σε 800 ψυχές.

Στα αρχεία της μητρόπολης Χαλδείας και Χερροϊανών, στην οποία εκκλησιαστικός υπάγονταν, η Σουλούτζοβα συναντάται ως Υδατοπέδιον. Η ονομασία της κοινότητας στην τουρκική είναι ακριβής μετάφραση της ελληνικής ονομασίας. Το τοπωνύμιο Sulucova / Σουλούτζοβα είναι σύνθετη λέξη αποτελούμενη από δύο συνθετικά Su – lu / με νερό και ονα / πεδιάδα⁽²⁾.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι δεν υπάρχει απόλυτη ταύτιση στο όνομα του οικισμού από τους διάφορους μελετητές της Καππαδοκίας. Έτσι στον Καρολίδη το συναντάμε ως Σουλουτζόβασι, στον Αρχέλαο ως Σουλούτζ – ουβασί

Η Αργυρούπολη (Gumushane) γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη λόγω των μεταλλείων της και των προνομίων που της παραχωρήθηκαν από την Πύλη. Το 1722 ο πληθυσμός της υπερέβαινε τις 5.000 οικογένειες (καρτ – ποστάλ της εποχής).

Μααδέν, στον χάρτη του Kierpert ως Σουλουτζά – οβα και στο χειρόγραφο του Λεβίδη ως Σουλαδζά – οβά.

Μετά την τουρκοφώνηση των κατοίκων, η ελληνική ονομασία χάνεται και επικρατεί μέχρι και τον ξεριζωμό των τελευταίων Ελλήνων Καππαδοκών, το 1924, η τουρκική, Σουλούτζοβα⁽³⁾.

Η Σουλούτζοβα βρίσκεται 83 χμ. νοτιοδυτικά της Καισάρειας και 41 χμ. ανατολικά – βορειοανατολικά της Νίγδης, στις βόρειες – βορειοδυτικές υπώρειες του Χουρτζ νταγ (Αλά – νταγ) και στην κοιλάδα του Αγκιρμέν ντερέ. Βρίσκεται δηλαδή στη δυτική Καππαδοκία⁽⁴⁾ και αποτελούσε πέρασμα για τους κατοίκους της ανατολικής Καππαδοκίας (Φάρασα) που πήγαιναν στην περιφέρεια Νίγδης⁽⁵⁾.

Οι οικιστές της Σουλούτζοβα ήταν Πόντιοι αργυρομεταλλωρύχοι από την Αργυρούπολη (Gumushane)⁽⁶⁾. Η Αργυρούπολη, κέντρο των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων στον Πόντο, της οποίας οι κάτοικοι ήταν Έλληνες στην πλειοψηφία, γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη την εποχή της ακμής των μεταλλείων (1722) και ο πληθυσμός της υπερέβαινε τις 5.000 οικογένειες⁽⁷⁾.

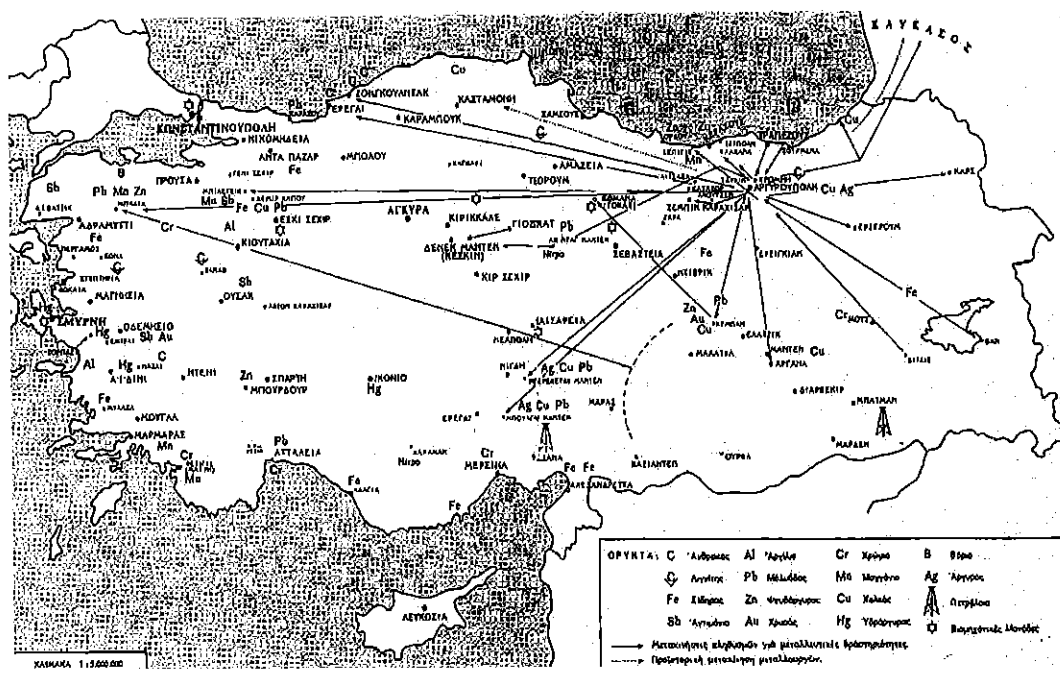
Λόγω των προνομίων που παραχώρησε το οθωμανικό κράτος, για λόγους συμφέροντος, στους Έλληνες κατοίκους των μεταλλοφόρων περιοχών (οι Τούρκοι δεν γνώριζαν τη δουλειά του μεταλλωρύχου) τα μεταλλεία της Χαλδείας του Πόντου αναδείχθηκαν σε κιβωτό που διέσωσε μεγάλο τμήμα του ποντιακού ελληνισμού κατά την περίοδο της πιο σκληρής δουλείας.

Μετά την παρακμή των μεταλλείων, στις αρχές και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ο μεγαλύτερος αριθμός των μεταλλουργών της Χαλδείας διασκορπίσθηκε σε άλλες περιοχές του Πόντου ή στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας σε αναζήτηση άλλων μεταλλοφόρων ή και καλλιεργήσιμων εδαφών⁽⁸⁾.

Το γεγονός ότι ο Αρχέλαος⁽⁹⁾ αναφέρει τη Σουλούτζοβα ως Σουλούτζ – ουβασί Μααδέν (Maden / μεταλλείο) τονίζει την καταγωγή των Σουλουτζοβαλήδων

(madenli / μεταλλωρύχοι) και όχι την ύπαρξη μεταλλείου στη Σουλούτζοβα που δεν επιβεβαιώνεται από κανένα στοιχείο. Άλλωστε οι ασχολίες των κατοίκων όπως θα δούμε στη συνέχεια (αγροκτηνοτρόφοι – οικοδόμοι) δεν συνηγορούν υπέρ αυτής της άποψης.

Η εσωτερική μετανάστευση των Ποντίων στην Καππαδοκία και η δημιουργία των επτά ποντιακών αποικιών σε αυτή, υπολογίζεται ότι έλαβε χώρα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Όπως σημειώνει η Ιστορία του Ελληνικού Έθνους στο Βιλαέτι Ικονίου «ανήκαν και τα χωριά γύρω από τα Μεταλλεία του Ταύρου που είχαν εποίκισθεί το 1826 από Πόντιους της περιοχής Αργυρουπόλεως, παρόλο που δεν έπαψαν όλο το 19^ο αιώνα να εξαρτώνται εκκλησιαστικά από τη μακρινή Μητρόπολη Χαλδίας»⁽¹⁰⁾.

Χάρτης 3.
Οι μετακινήσεις των Ποντίων μεταλλουργών της Αργυρούπολης σε άλλες μεταλλοφόρες περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας και τον Καύκασο.
«Μεταλλεία της Μικράς Ασίας και του Πόντου» της Χαράς Λιουδάκη.

Οι στενές, όπως είναι φυσικό, σχέσεις της Σουλούτζοβα με το κοντινό Μπερεκετλί Μαντέν, με το οποίο τους συνδέει η κοινή καταγωγή οδήγησε κάποιους μελετητές στην παρανόηση ότι η Σουλούτζοβα είναι αποικία του Μπερεκετλί Μαντέν.

Η αλήθεια ενδεχομένως να βρίσκεται στη μαρτυρία του Δαμιανού Παπαδόπουλου που γεννήθηκε στο Μπερεκετλί Μαντέν (από μητέρα Σουλούτζοβαλού) και χρημάτισε επί διετία δάσκαλος στη Σουλούτζοβα.

Η μαρτυρία όπως την κατέγραψε το 1936 ο ερευνητής του Κ.Μ.Σ. Θ. Κωστάκης⁽¹¹⁾ αναφέρει ότι «η Σουλούτζοβα ήταν εν μέρει αποικία του Μπερεκετλί Μαντέν, μερικοί κάτοικοί της είχαν έλθει κατ' ευθείαν από τον Πόντο (αυτό το έλεγε ο Παπα – Χαράλαμπος, από το Κιουμούς Χανέ, ο παπά Δράκος που είχε πολύ βοηθήσει τους χριστιανούς)».

Ως πρώτος οικιστής της Σουλούτζοβας, μνημονεύεται από τους πρόσφυγες, ο Ηλίας Μερτζάνογλου. Άτομο δραστήριο και διορατικό, λόγω του προσκυνήματός του στους Αγίους Τόπους απέκτησε το προσωνύμιο Χατζής και αποτέλεσε έτσι τον γενάρχη της μεγάλης οικογένειας των Χατζηλιαδαίων⁽¹²⁾. Ο

Σουλούτζοβα, η βρύση.
Τίποτα δεν έχει αλλάξει 80 χρόνια μετά την έξοδο των
προσφύγων.

Ηλίας Μερτζάνογλου, εκμεταλλευόμενος την αντιδικία των ντερεμπέηδων, που εξουσίαζαν και νέμονταν όλες τις πλούσιες γαίες της περιοχής, Μαντέν Αγά και Μελεμετζόγλου, λέγεται ότι έφτασε μέχρι την Υψηλή Πύλη που του παραχώρησε τη διαφιλονικούμενη περιοχή στην οποία οικοδομήθηκε νέος οικισμός.

«Το αρχικό χωριό στο οποίο κατοίκησαν οι Πόντιοι Αργυρουπολίτες βρισκόταν στην τοποθεσία Κελάρ – ντερεσί ή Εβρέν – τσοκαϊ ή Γιαλαχλί. Η τοποθεσία αυτήν ήταν ανοιχτή στους ανέμους και εύκολα προσιτή στους ληστές και στους επιδρομείς. Γι' αυτούς τους λόγους οι Πόντιοι αναγκάστηκαν να μετοικήσουν και να χτίσουν το νέο τους χωριό, τη Σουλούτζοβα, στους πρόποδες του Μηνάς – νταγ»⁽¹³⁾.

Η Σουλούτζοβα ήταν ένα μικρό χωριό 120 οικογενειών εκ των οποίων 5 τουρκικές με ποντιακή όμως και αυτές ρίζα⁽¹⁴⁾ (Μπεκιρίν Οσμάν, Χατζή Τσαούς,

Αχμέτ Ουστά, Κοσενίν Μουσταφά⁽¹⁵⁾. Ήταν χωρισμένη σε τρεις συνοικίες / μαχαλάδες: Yokari mahle / Άνω συνοικία. Orta mahle / μεσαία συνοικία και Asay mahle / κάτω συνοικία.

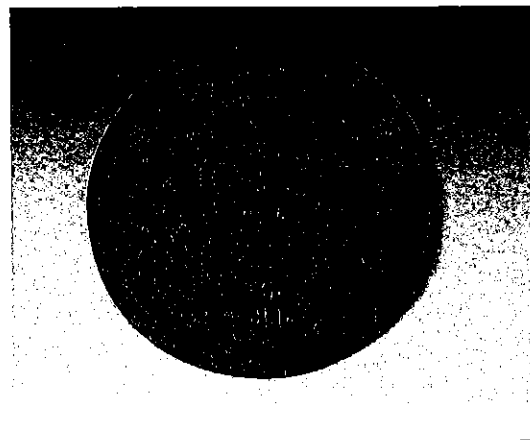

Πανοραμική άποψη της Σουλούτζοβα.
Το μόνο νέο κτίσμα είναι ο μιναρές που προστέθηκε στο σχολείο, το οποίο μετατράπηκε σε τζαμί.

- (1) Οι σπουδαιότερες εξ αυτών ήταν το Μπερεκετλί Μαντέν και το Μπουγά ή Μπουλγάρ Μαντέν. Οι υπόλοιπες ποντιακές αποικίες είναι το Καρατζάβιραν και οι αποικίες του Μπουγά Μαντέν: Καβουκλού, Εμνίκ και Οβατζίκ.
- (2) Καθώς στην Καππαδοκία το νερό δεν ήταν άφθονο, «η σχέση των οικισμών με το νερό φαίνεται και από τα ονόματά τους: Σούβερμεζ, Λίμνα, Ποτάμια ...» Λήδα Ιστικοπούλου, Η Ελληνική ταπητουργία και η ταπητουργός στη Μικρά Ασία (1860 – 1922) Εστία, Αθήνα 2000, σελ. 59
- (3) Τα τοπωνύμια των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της Καππαδοκίας είτε προσαρμόσθηκαν φωνητικά στην τουρκική π.χ. Προκόπιο/Ουργκιούπ είτε μεταφράστηκαν στην τουρκική όπως το Υδατοπέδιον/Σουλούτζοβα. Περισσότερα για τα τοπωνύμια και την εξέλιξή τους βλέπε στο D. Georgacas, The Names for the Asia Minor Peninsula, Heidelberg, 1971.
- (4) "Το Ένεχιλ και η Σουλούτζοβα είναι ανατολικότερες προφυλακές της Νίγδης και της Δυτικής Καππαδοκίας", Κ.Μ.Σ. Μ. Μερλιέ: "Οι Ελληνικές κοινότητες της Καππαδοκίας" σελ. 63.
- (5) "Στα Α. - Β.Α. της Νίγδης, μια άλλη ομάδα κοινοτήτων, από τρία χωριά, εξασφαλίζει το πέρασμα από την περιοχή της Νίγδης σε αυτή των Φαράσων. Τα χωριά αυτά - το Ένεχιλ, η Σουλούτζοβα και το Καβλάκτεπέ - εντελώς ορεινά, βρίσκονται πάνω στο Αλά - νταγί σε υψόμετρο 2.814 μ. και συνιστούν περάσματα για τους κατοίκους των Φαράσων στον πηγαιμό τους για τη Νίγη. Είναι με άλλα λόγια γέφυρα που συνδέει την Ανατολική με τη Δυτική Καππαδοκία". Σ. Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία, 19^{ος} αι. - 1919, Οι Ελληνορθόδοξες κοινότητες, Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 171.
- (6) "Άπαντα τα μεταλλεία τα εν τη Μεσοποταμία και εν τη Μικρά Ασία εξ αυτής απωκίσθησαν". Γ. Παπαδόπουλος: Εισηγητής της των Αργυρουπολιτών Επιτροπής. "Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως". Τομ. Θ' 1874 – 75. σελ. 188 – 89.
- (7) "Εις τους Ρωσοτουρκικούς πολέμους το 1829 και 1878 ηλατώθει ο πληθυσμός λόγω των μεταναστεύσεων". Η. Δ. Οικονομίδου: "Αργυρούπολις". Αρχαίον Πόντου, Τ. 3^{ος} (1931) σελ. 154.
- (8) Βλέπε και Διαμαντή Λαζαρίδη: "Τα μεταλλεία Χαλδείας" "Καθημερινή" 19 Μαΐου 1996.
- (9) Αρχείο Κ.Μ.Σ. Ι. Σαραντίδου Αρχελάου: "Η Σινασός" σελ. 133 – 134.
- (10) Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1980. Τόμος ΙΓ' σελ. 430.
- (11) Αρχείο Κ.Μ.Σ. Δελτία "Μπερεκετλί Μαντέν". Ο Δαμιανός Παπαδόπουλος γεννήθηκε στο Μπερεκετλί Μαντέν. Διετέλεσε δάσκαλος για 4 χρόνια στο Μπερεκετλί και συνέχεια για δύο χρόνια στη Σουλούτζοβα. Ο πατέρας του ονομάζονταν Σπύρος και η μητέρα του Μαρία Μερτζάνογλου. Υπηρέτησε στη Σουλούτζοβα γύρω στα 1895 – 97. Η μαρτυρία του, στον Θ. Κωστάκη, το 1936, καταγράφηκε ως εξής: "Η μητέρα μου ήταν από τα Σουλούτζοβα. Είναι Σουλουτζά – οβά = πεδιάς αρδευομένη, υδατοπέδιο. Έχει 150 – 200 οικογένειες, Τούρκους και Χριστιανούς μαζί. Περισσότεροι είναι οι Χριστιανοί ... Είναι ορθόδοξοι. Οι Τούρκοι είναι 15 – 20 οικογένειες μόλις. Είναι Β. Α. της Νίγδης ως 12 ώρες. Το κοντινότερο χωριό είναι το Ένεχιλ, 1 ½ ώρα Β. Δ. από τα Σουλούτζοβα. Ψωνίζει από το Ένεχιλ και τη Νίγη. Το Ένεχιλ από τη Νίγη είναι 12 ώρες. Τα Σουλούτζοβα έχουν εκκλησία επ' ονόματι του Αγίου Χαραλάμπους και γιόρταζε στις 11 Φεβρουαρίου. Δεν πήγαιναν από άλλα χωριά γιατί ήταν απόκεντρο μέρος και έκανε και βαρύ χειμώνα".
- (12) Με αυτό το επώνυμο συναντούμε σήμερα πολλούς Βουναινιώτες.
- (13) Μαρτυρία στον γράφοντα των Θεόδωρου Αγγλόπουλου και Ανέστη Χατζηλιάδη στις 4.4.1988.
- (14) Αρχείο Κ.Μ.Σ. Δελτία Ένεχιλ. Μαρτυρία Γεωργίου Θάναπα στην Σοφία Αναστασιάδη, το 1949: "Καμιά εκατοστή οικογένειες είναι οι χριστιανοί, καμιά εικοσιπενταριά οι Τούρκοι της. Ακούσαμε πως και οι Τούρκοι της Σουλούτζοβα από το ακ – ααγ ήρθαν μαζί με τους Χριστιανούς. Είναι πάνω σε ψηλά βουνά η Σουλούτζοβα. Πιο ψηλά από μας".
- (15) Μαρτυρία Παναγιώτη Δ. Χατζηλιάδη στον γράφοντα (1988).

1.4 Η οικονομική ζωή στη Σουλούτζοβα

Η Σουλούτζοβα ήταν ένα αγροκτηνοτροφικό χωριό με κύρια γεωργική παραγωγή τα δημητριακά, κυρίως το σιτάρι και το κριθάρι. Σχεδόν κάθε σπίτι διέθετε ένα ζευγάρι βόδια ή άλογα για την καλλιέργεια της γης.

Ξύλινη σφραγίδα για αντίδωρο από τη Σουλούτζοβα.

Όπως φαίνεται από τους καταλόγους περιουσιακών στοιχείων που συντάχθηκαν πριν την ανταλλαγή, στις 2/15 Δεκεμβρίου 1923 αλλά και τις «Δηλώσεις Εκκαθαρίσεως» της «Μικτής Επιτροπής επί της Ανταλλαγής των Ελληνοτουρκικών πληθυσμών» το 1927, οι Σουλουτζοβαλήδες πέραν της οικίας τους δηλώνουν στην κατοχή τους αλώνι (συνήθως 3 στρεμμάτων), ενώ ο γεωργικός τους κλήρος εμφανίζεται πολυτεμαχισμένος και διαιρείται σε ποτιστικά και ξερικά κτήματα.

Η απόδοση των κτημάτων όμως δεν είναι επαρκής για την επιβίωση των Σουλουτζοβαλήδων, ούτε βεβαίως και η κτηνοτροφία που περιορίζεται απλά και μόνο στην κάλυψη των άμεσων αναγκών κάθε νοικοκυριού που συνήθως έχει λίγες αγελάδες και αιγοπρόβατα.

Η οικονομική ζωή του χωριού δεν στηρίχθηκε μόνο στην, έτσι κι αλλιώς, πενιχρή γεωργική παραγωγή, το 1/8 της οποίας άλλωστε με την μορφή της δεκάτης θα πρέπει να αποδοθεί στο Σουλτάνο. Στηρίχθηκε ουσιαστικά στη μοναδική τέχνη του ασβεστοποιού που κατείχαν οι Σουλουτζοβαλήδες, αλλά και στην καλή φήμη του οικοδόμου που απέκτησαν στην ευρύτερη περιοχή της Κιλικίας. Σημειώνει ο Γεώργιος Θανάπας από το κοντινό Ένεχιλ, το 1949, στην ερευνήτρια του Κ.Μ.Σ. Σοφία Αναστασιάδη για τη Σουλούτζοβα: «Πολύ στάρι δε βγάζει. Μα δεν είναι φτωχό χωριό. Οι χριστιανοί του είναι όλοι τεχνίτες ασβεστάδες και χτίστες. Εμείς απ' αυτούς μάθαμε την τέχνη του ασβεστά. Όλοι

σχεδόν κατεβαίνανε το χειμώνα στην Κιλικία. Σαν χτίστες ήταν πολύ καλοί. Τους ζητούσανε Χριστιανοί και Τούρκοι. Χτίζαν τα μεγάλα σπίτια, χτίζαν και τα τζαμιά των Τούρκων. Χτίσαν και σε εμάς – στα χρόνια του Χουριέτ επάνω – την εκκλησία μας του Μιχαήλ Αρχάγγελου»⁽¹⁾.

Ο Αναστάσιος Ευφραιμίδης επίσης από το Ένεχιλ θα πει και αυτός το 1956 στην Αγγλ. Λουκοπούλου του Κ.Μ.Σ.: «Οι Σουλουτζοβαλοί πήγαιναν και δούλευαν σαν χτίστες και ασβεστάδες σε άλλα χωριά. Ήξεραν καλά τη δουλειά του χτίστη και ήταν περιζήτητοι. Και την εκκλησία μας, του Μιχαήλ Αρχάγγελου, Σουλουτζοβαλοί τη χτίσανε. Ξέρω και τα ονόματα τους, ο Παναγιώτουστα και ο Κιρέγιουστα. Αυτοί ήταν οι αρχιμάστοροι. Είχανε όμως μαζί τους και πολλούς άλλους χτίστες. Δεκαοκτώ χρόνια χτιζόταν η εκκλησία αυτή».

Πρόκειται, για τους δύο αδελφούς πρωτομάστορες, τον Κυριάκο και τον Παναγιώτη Χατζηλιάδη και τα παιδιά τους, που εξάσκησαν την τέχνη του οικοδόμου/ουστά στην κεντρική Μικρά Ασία. Εμπειρικοί τεχνίτες, καταξιώθηκαν από Έλληνες και Τούρκους χτίζοντας σπίτια, βρύσες, φούρνους, εκκλησίες αλλά και τζαμιά. Γρήγορα η φήμη τους έγινε γνωστή στην ευρύτερη περιοχή του Ικονίου, των Αδάνων και της Ταρσού, όπου και κυρίως δραστηριοποιήθηκαν. Μετά την καταστροφή του ελληνισμού στη Μικρά Ασία και την ανταλλαγή των πληθυσμών οι Κυρέ-ουστάς και Παναγιώτ-ουστάς ήρθαν στην Ελλάδα αλλά τους θέρισε στο Τσαμπαζλάρ η ελονοσία. Την τέχνη τους, τη μετέδωσαν στα παιδιά τους.

Πιο κατατοπιστικός, ο δάσκαλος από το Μπερεκετλί Μαντέν, Δαμιανός Παπαδόπουλος κατέθεσε τη δική του μαρτυρία το 1936 στον Θ. Κωστάκη του Κ.Μ.Σ. : «Έβγαζε πράγματι (η Σουλούτζοβα) ασβέστι. Έκαιγαν τη φωτιά (για τον ασβέστι) με τραγάκανθα (κεβένια, σίγρια). Είχαν μάλιστα χαρίσει και αρκετό ασβέστι για τον άγιο Ιωάννη το Ρώσο στο Προκόπι. Και η Νίγδη έπαιρνε από τα Σουλούτζοβα ασβέστι και το Προκόπι και η Μελεκόπη και τα Μεταλλεία Περκεκετλί και το τουρκικό χωριό Σιχλάρ (ανατολικά της Σουλούτζοβα ως μια ώρα). Του Σουλούτζοβα οι κάτοικοι είναι κτίσται και γεωργοί. Το καλοκαίρι γεωργοί και το χειμώνα κτίσται. Κατεβαίνουν το χειμώνα στο νομό Αδάνων όπου πάλι κάνουν ασβέστι και πουλούν στη γύρω περιφέρεια. Μεταξύ των κτιστών

διεφημίζοντο οι αρχιτέκτονες Κυριάκος Τατάρογλου, Παν Χ' Αλεξιάδης και τα παιδιά των».

Είναι γεγονός ότι την τέχνη του ασβεστά τη γνώριζαν μόνο οι χριστιανοί από τα Μαντένια. Από το Μπουλγάρ, το Μπερεκετλί και το Ακ-νταγ Μαντέν. Οι Σουλουτζοβαλήδες, που είχαν κι' αυτοί κοινή καταγωγή από την Αργυρούπολη, γνώριζαν καλά τα μυστικά του καμινιού⁽²⁾. Η καλή αμοιβή για τη δουλειά τους, δικαιολογούσε την πολύμηνη απουσία τους από τα σπιτικά τους. «Το μερομίσθι γι' αυτή τη δουλειά (ασβεστά) ήταν πάρα πολύ καλό, 2½ γρόσια τον παλιό καιρό (τέλη 19^{ου} αιώνα). Έτσι μαζευότανε και χρήμα στο χωριό, πράγμα οπωσδήποτε δύσκολο» παρατηρεί η Ελένη Γλύκατση-Αρβελέρ, η οποία και επιβεβαιώνει ότι «την εκκλησία των Ταξιαρχών (Ένεχιλ) πάνω σε παλιά, φαίνεται, θεμέλια άρχισαν να κτίζουν στα 1907, στην εποχή της Κρητικής επανάστασης λένε οι πληροφορητές μας. Αρχιτέκτονας ήταν ο Κυριάκος Τατάρογλου».

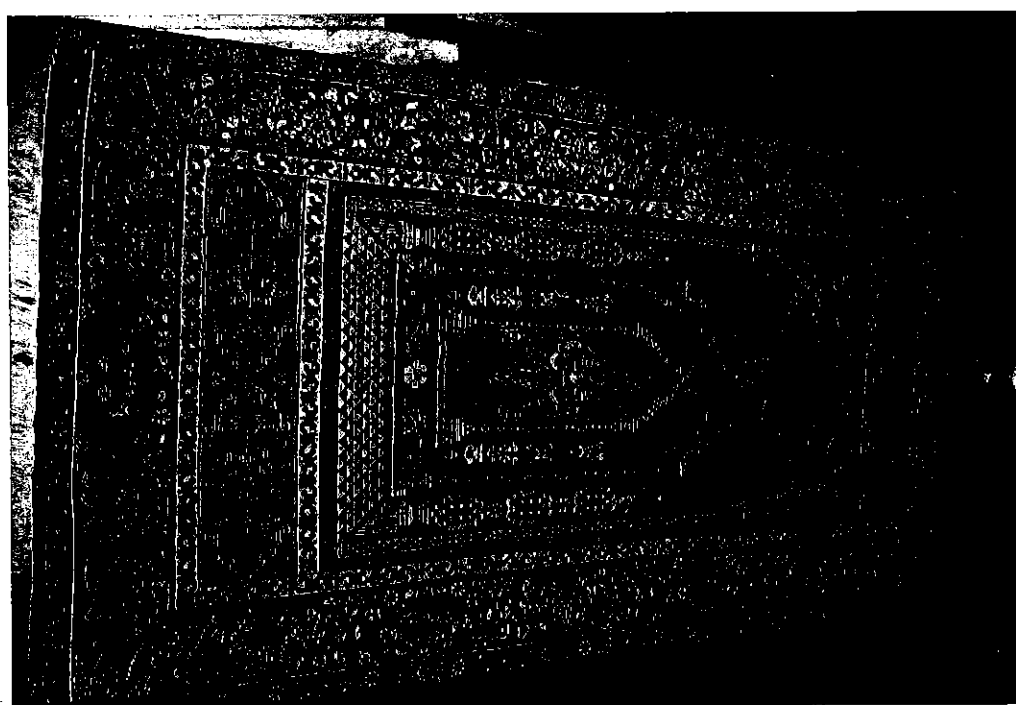

Ξύλινο καφεκούτι που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες από τη Σουλούτζοβα.

Οι Σουλουτζοβαλήδες δεν ασχολήθηκαν με το εμπόριο. Μπορεί να μην έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την τεχνογνωσία του εμπορεύεσθαι, ωστόσο οι Σουλουτζοβαλήδες ανέπτυξαν ιδιαίτερες οικονομικές σχέσεις με τα γύρω χριστιανικά χωριά και κυρίως το Ένεχιλ, η τοπική αγορά του οποίου προσφέρονταν για αγορά ή ανταλλαγή αγαθών και εμπορευμάτων. Οι εμπορικές συναλλαγές περιορίζονταν σ' αυτόν το μικρόχωρο λόγω της φυσιογνωμίας του εδάφους της Καππαδοκίας, που με τους ορεινούς όγκους έκαναν δύσκολη την τακτική επικοινωνία με τη Νίγη και το Ικόνιο ή την Καισάρεια. Λέει χαρακτηριστικά ο Αναστάσιος Ευφραιμίδης το 1956 στην Αγλ. Λουκοπούλου του Κ.Μ.Σ. : «Από τη Σουλούτζοβα ερχότανε στο δικό μας χωριό, που ήτανε μεγαλύτερο και είχε πολλά μαγαζιά. Έφερναν και πουλούσαν τις σοδειές τους – σιτάρι, κριθάρι, βρίζα – και αγόραζαν από τα μαγαζιά μας ότι ήθελαν. Ερχότανε και στα σιδηρουργεία μας και έφτιαχναν τα εργαλεία, που

τους χρειάζονταν: κασμάδες, φτυάρια, υνιά. Αν είχανε λεπτά να πληρώσουν, πλήρωναν. Αν δεν είχανε λεπτά, πλήρωναν σε είδος ή ψώνιζαν βερεσέ και την εποχή της σοδειάς ξεχρεώνονταν».

Λόγω της πολύμηνης απουσίας των ανδρών στην Κιλικία, το βάρος της ευθύνης του νοικοκυριού και των αγροκτηνοτροφικών ασχολιών το χειμώνα, έπεφτε στα χέρια των γυναικών. Στη Σουλούτζοβα ο χειμώνας ήταν βαρύς. Τέλη Οκτωβρίου έπεφτε το πρώτο χιόνι. «Το χειμώνα, οι κάτοικοι έπρεπε να ρίχνουν το χιόνι από τα δωμάτια στο δρόμο για να μην καταρρεύσουν οι οροφές. Στα γεωργικά χωριά ήταν αδύνατο να ασχοληθούν οι κάτοικοι με τα χωράφια τους. Αν υπήρχαν

Χαλί του 19^{ου} αιώνα που υφάνθηκε στη Σουλούτζοβα.

καφεενεία, οι άνδρες σύχναζαν σε αυτά. Οι ηλικιωμένοι σύχναζαν στους οντάδες και οι γυναίκες, εκτός από τις συνηθισμένες οικιακές ασχολίες και την περιποίηση των μελών της οικογένειας, έγνεθαν μαλλί στο σπίτι, έπλεκαν κάλτσες και ύφαιναν χαλιά»⁽³⁾ Επιπλέον στο οικογενειακό εισόδημα συμβάλουν οι γυναίκες του σπιτιού υφαίνοντας χαλιά πάνω στους όρθιους αργαλειούς. Κόμπο τον κόμπο, με νήματα που βάφουν οι ίδιες, με πατροπαράδοτες τεχνικές, δημιουργούν τις περισσότερες φορές έργα τέχνης και όχι απλά χρηστικά αντικείμενα. Στους όρθιους αργαλειούς τεζικιάχ⁽⁴⁾ οι Σουλουτζοβαλήδες

ύφαιναν χαλιά, κιλίμια, γιαστίκ, σετίρ (για τους τοίχους) και τσούλια από μαλλί καραμάνικων προβάτων, που είχαν γνώσει με τα κερμένια. Ύφαιναν κυρίως για δική τους χρήση. Μεμονωμένες είναι οι περιπτώσεις εμπορίας χαλιών. Οι περισσότεροι σπάνια πουλούσαν χαλιά ή δάνειζαν (δάνειο σε είδος) σε όποιον είχε ανάγκη χρήματα. «*Η γιαγιά μου διαμαρτύρονταν γιατί ο παππούς μου έπαιρνε από το γιούκο το χαλί και το έδινε σε όποιον ερχόταν σπίτι για δανεικά*» θα πει η Χατζημαρία Χαρακοπούλου για τον παππού της Παναγιώτη Πορλούογλου⁽⁵⁾.

Όστόσο με γυναίκες που ήξεραν καλά την τέχνη της ταπητουργίας όπως την Κερέκι Αθανηλίδου συνεργάζεται ο Χασάν Εφέντης του Καβλακ Τεπέ ο οποίος της έδινε νήμα για να υφαίνει επί παραγγελία (βλ. κεφ. Οι σχέσεις των χριστιανών με τους Τούρκους). Οι Σουλουτζοβαλήδες όταν έγιναν πρόσφυγες έφτιαξαν τεζκιάχ και στη νέα πατρίδα και ύφαιναν σ' αυτούς μέχρι τον πόλεμο του 1940.

(1) Για τη Σουλούτζοβα, η Μαρία Β. Ασβέστη θα γράψει:

«*Βουνίσιο χωριό και άγονο. Είχε 100 οικογένειες χριστιανικές και πολύ λίγες τουρκικές. Δύο ήταν οι μαχαλάδες το «Ασαά μαχλέ» και το «Γιοχαρί μαχλέ». Η εκκλησία του χωριού ήταν αφιερωμένη στη μνήμη του Αγίου Χαραλάμπους. Στο μεσοχώρι του χωριού «Κοϊνορτασί» υπήρχαν δύο μπακάλικά.*

ΓΕΩΡΓΙΑ. Λίγα ήταν τα καλλιεργήσιμα χωράφια τους. Για να ζήσουν πήγαιναν ως τεχνίτες στην Κιλικία, κυρίως χτίστες και εργάτες σε καμίνια. Από τα τέλη Οκτωβρίου ως τις 15 Απριλίου «κατεβαίναμε πόστα-πόστα, είκοσι-είκοσι πρόσωπα μαζί» λέει ο Μάξιμος Χατζηλιάδης «στα Άδανα και στα γύρω χωριά».

Το σιτάρι τους «πιο γερό» από του Ένεχιλ καθώς αναφέρουν οι πληροφορητές, «όμως χωρίς αξία ήταν τα σιτάρια στη Σουλούτζοβα». Οι γεωργοί έσπερναν τα χωράφια τους χρονιά παρά χρονιά.

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ. Επειδή είχαν πολλά χιόνια τα λίγα πρόβατα τα έστελναν να χειμωλιάσουν στο Σάζ. ΕΜΠΟΡΙΟ. Είχαν δύο μπακάλικά. Για περισσότερα ψώνια πήγαιναν στο παζάρι του Ένεχιλ, δυο ώρες απόσταση, δυτικά.

ΑΣΒΕΣΤΑΔΕΣ. Οι «Σουλουτζοβαλί» δούλευαν σα χτίστες αλλά και ασβεστάδες σε άλλα χωριά.

Και η Σουλούτζοβα έβγαζε πολλή ασβέστη στα ασβεστοποιεία της. Έκαιγαν τη φωτιά με τραγάκανθα («κεβένια», «σίγγρια»). Είχαν μάλιστα χαρίσει και αρκετό ασβέστι για τον άγιο Ιωάννη το Ρώσο στο Προκόπι. Η Νίγδη, το Προκόπι, η «Μελεκοπή», το Περκετελί το τουρκικό χωριό Σιχλάρ έπαιρναν ασβέστι από τη Σουλούτζοβα». Μαρία Ασβέστη, Οι Επαγγελματικές Ασχολίες των Ελλήνων της Καπαδοκίας σελ. 134.

(2) Περιγράφοντας τη δράση των ασβεστάδων ο Μιχ. Αβράμογλου από το Ένεχιλ θα πει στην ερευνήτρια του ΚΜΣ Σοφία Αναστασιάδου «*Δουλεύαμε στην περιοχή της Ταρσού και της Μερσίνας. Εκεί ο ουστάς γύριζε τα χωριά και μελετούσε να βρει σε ποια τοποθεσία μπορούσε να ετοιμάσει καμίνι: έπρεπε να έχει εκεί κοντά κατάλληλη ξυλεία για ν' ανάψει το καμίνι, κατάλληλη πέτρα για να βγάλει τον ασβέστη της.*

Έδινε ο ουστάς στο νοικοκύρη της τοποθεσίας 10-20 καντάρια ασβέστη, για να τη νοικιάσει. Ένα καμίνι κατά μέσο όρο έβγαζε 150 καντάρια ασβέστη – και το κάθε καντάρι πουλιότανε 15-18 γρόσια

στην Ταρσό και στ' Άδανα. Αν λογαριάσεις πως ο κάθε ουστάς έκαιγε 5-6 τέτοια καμίνια κάθε χειμώνα – μερικοί που δούλευαν με περισσότερους εργάτες έφταναν και στα 8 καμίνια – θα καταλάβεις πως οι ουστάδες ήταν απ' τους πιο «πλούσιους» του χωριού μας.

Δε μπορούσαν βέβαια να είναι όλοι ουστάδες – όλοι δεν ξέρουν την τέχνη να κλείνουν ένα καμίνι. Εμείς, οι απλοί εργάτες, σκάβαμε το λάκκο και κλείναμε έπειτα το καμίνι πάνω στα σχέδια του ουστά. Δύσκολη δουλειά. Δουλεύαμε με το λαστό και το βαριό να βγάλουμε την πέτρα, να ξεριζώσουμε αγριοελιές, πουρνάρια, θυμάρια, για να κάψουμε το καμίνι. Όμως έτσι είχαμε να ζήσουμε τα σπίτια μας καλύτερα παρά αν δουλεύαμε γη δική μας.

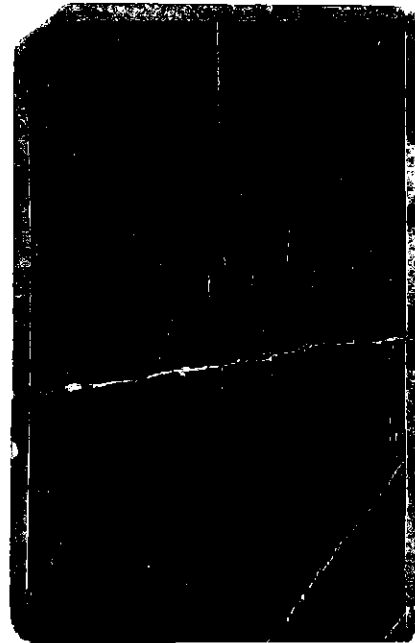
Καμίνια στην Κιλικία δεν κάνανε από πολλά χωριά. Αυτή τη δουλειά προπάντων την κάνανε χριστιανοί απ' τα Μαντένια: απ' το Μπουλγάρ, το Μπερεκελί και το Ακντάγ Μαντέν. Οι Σουλουτζοβιανοί, που ήταν κι' αυτοί απ' το Ακντάγ Μαντέν – έτσι λέγανε οι πατεράδες μας – έκαιγαν καμίνια και στο χωριό τους, πάνω στα βουνά τους και πουλούσανε έπειτα τον ασβέστη στα χωριά της περιφέρειάς μας.»

Κ.Μ.Σ. Αρχείο Προφορικής Παράδοσης. Καππαδοκία, φάκελος Ένεχιλ

- (3) Λήδα Ιστικοπούλου, Η ελληνική ταπητουργία και η ταπητουργός στη Μικρά Ασία (1860-1922), Εστία, Αθήνα 2000, σελ. 58.
- (4) Ο αργαλειός τεζκιαχ «αποτελείται από δύο δοκούς, συνήθως από πεύκο, μήκους 4-10 μέτρων, για τα μεγάλα χαλιά και ανάλογα με το μέγεθος του χαλιού που επρόκειτο να εκτελεσθεί, και διαμέτρου 0,20-0,40μ. Αυτοί οι δοκοί ήταν τοποθετημένοι παράλληλα μεταξύ τους σε απόσταση 2,5-3μ. και σε υποδοχές όρθιων μαδεριών που είχαν τοποθετηθεί παράλληλα και σταθερά στη γη. Οι δοκοί στα άκρα τους έφεραν κυλινδρικές οπές ενισχυμένες με φύλλα σιδήρου, στις οποίες είχαν τοποθετηθεί σιδηροί μοχλοί για την περιστροφική κίνηση των δοκών ώστε στη διάρκεια της εργασίας να τεντώνονται όσο το δυνατόν περισσότερο τα νήματα του στημονιού. Για να γίνει το στημόνι, οι εργάτριες κάρφωναν στο έδαφος δύο πασσάλους σε τόση απόσταση μεταξύ τους όσο θα ήταν το μήκος του χαλιού και περιέφεραν γύρω από τους πασσάλους το νήμα τόσες φορές όσες και το νήμα που ήταν αναγκαίο για να δημιουργηθεί το πλάτος του χαλιού. Το στημόνι που είχε δημιουργηθεί με αυτό τον τρόπο τυλιγόταν στις δοκούς του αργαλειού, οι οποίοι περιστρέφονταν με σιδερένιο μοχλό ώστε να τεντωθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Άλλη μικρότερη δοκός, διαμέτρου 0,05-0,06μ. τοποθετημένη στο μέσον της παραλληλογράμμου εγκαταστάσεως και σε ίση απόσταση από τις δύο δοκούς του αργαλειού, συντελούσε ώστε το νήμα να τεντώνεται ανά δύο κλωστές σε όλο το μήκος του χαλιού». Λήδα Ιστικοπούλου, όπως παραπάνω σελ. 32-33.
- (5) Μαρτυρία στο γράφοντα, Οκτώβριος 2000

1.5 Η στράτευση των χριστιανών στον τουρκικό στρατό αιτία μετανάστευσης

Η χρόνια δυσπραγία που ταλάνιζε τον αγροτικό πληθυσμό, οι συχνές σιτοδείες αλλά κυρίως οι αλληπτάλληλες κρίσεις του Ανατολικού ζητήματος και οι ελληνοτουρκικοί πόλεμοι που επέβαλλαν τις στρατιωτικές κινητοποιήσεις της χώρας (1897, 1912 - 13, 1917 - 22) και κατ' επέκταση τις συχνές επιστρατεύσεις των χριστιανών, επηρέασαν τη μετανάστευση των ελληνικών πληθυσμών που βρίσκονταν υπό οθωμανική κυριαρχία⁽¹⁾. Ήδη από το 1837 Έλληνες από τη Νίγη είχαν στρατευθεί στον τουρκικό στρατό⁽²⁾.

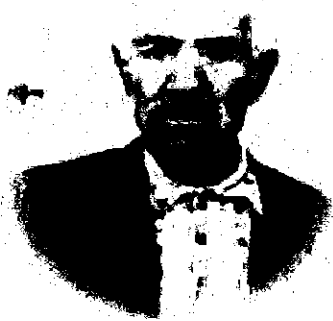

Από τους λίγους Σουλουτζοβαλήδες που αναζήτησαν καλύτερη τύχη στην Κωνσταντινούπολη ήταν ο Παναγιώτης Χατζηλιάδης.

Η ψήφιση στις 11-7-1908 του νέου Τουρκικού Συντάγματος που προέβλεπε την υποχρεωτική στράτευση των ετεροδόξων της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η γενική επιστράτευση του 1914 (sefer - berlik / σέφερ μπερλίκ) ανάγκασε Σουλουτζοβαλήδες, που μέχρι τότε απαλλάσσονταν των στρατιωτικών υποχρεώσεων με την καταβολή κάποιου χρηματικού τιμήματος,⁽³⁾ να μεταναστεύσουν εκτός συνόρων στην υπερπόντια κοινοπολιτεία της Δύσης. Ωστόσο αυτοί που τόλμησαν το ταξίδι στην Αμερική, με όλες τις δυσκολίες της εποχής που έθεταν σε αμφισβήτηση και την ίδια την ζωή του υποψηφίου μετανάστη, ήταν μια μικρή μειοψηφία με πρώτο τον Ευθύμιο Αγγλόπουλο ⁽⁴⁾. Μάλιστα όπως σημειώνει ο Ufuk Gulsoy πριν και κατά τη διάρκεια του Βαλκανικού πολέμου αναζητήθηκαν να στρατευθούν χριστιανοί και από τη Νίγη αλλά εδηλώθη στις αρχές ότι είχαν αναχωρήσει στην Αμερική. Προφανώς οι χριστιανοί της Νίγης είχαν τραγικές αναμνήσεις από τη στράτευσή τους το 1837 και προτίμησαν να ξενιτευτούν ⁽⁵⁾.

Αντίθετα οι περισσότεροι Σουλουτζοβαλήδες έμειναν στην πατρίδα και υπέστησαν τις συνέπειες της παραμονής τους. Έτσι στους βαλκανικούς πολέμους μεταξύ άλλων έλαβαν μέρος οι Σουλουτζοβαλήδες Γεώργιος Π. Χατζηλιάδης⁽⁶⁾, Σοφρώνης Χατζηλιάδης, Ιερεμίας Ιγγιλίζογλου, Παντελής Χατζηλιάδης και Γεώργιος Κοσμ. Χατζηλιάδης. Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο μετά την κήρυξη της γενικής επιστράτευσης πολέμησαν οι Μουράτ Κυριλίδης, Χαράλαμπος Β. Χατζηλιάδης, Κυριάκος Περτζεμλίδης και ο Δαμιανός Θ. Χατζηλιάδης με τον γιο του Παναγιώτη Χατζηλιάδη⁽⁷⁾.

Δεν είναι λίγοι οι ανυπότακτοι αλλά και εκείνοι που λιποτακτούν από το στράτευμα και είναι αναγκασμένοι να κρύβονται για μεγάλα διαστήματα ακόμη και μέσα στις καμινάδες των τζακιών ή φυγαδεύονται σε συγγενείς στην Κωνσταντινούπολη όπως ο Ιωακείμ Δ. Χατζηλιάδης προκειμένου να αποφύγουν τις σκληρές συνέπειες της λιποταξίας.

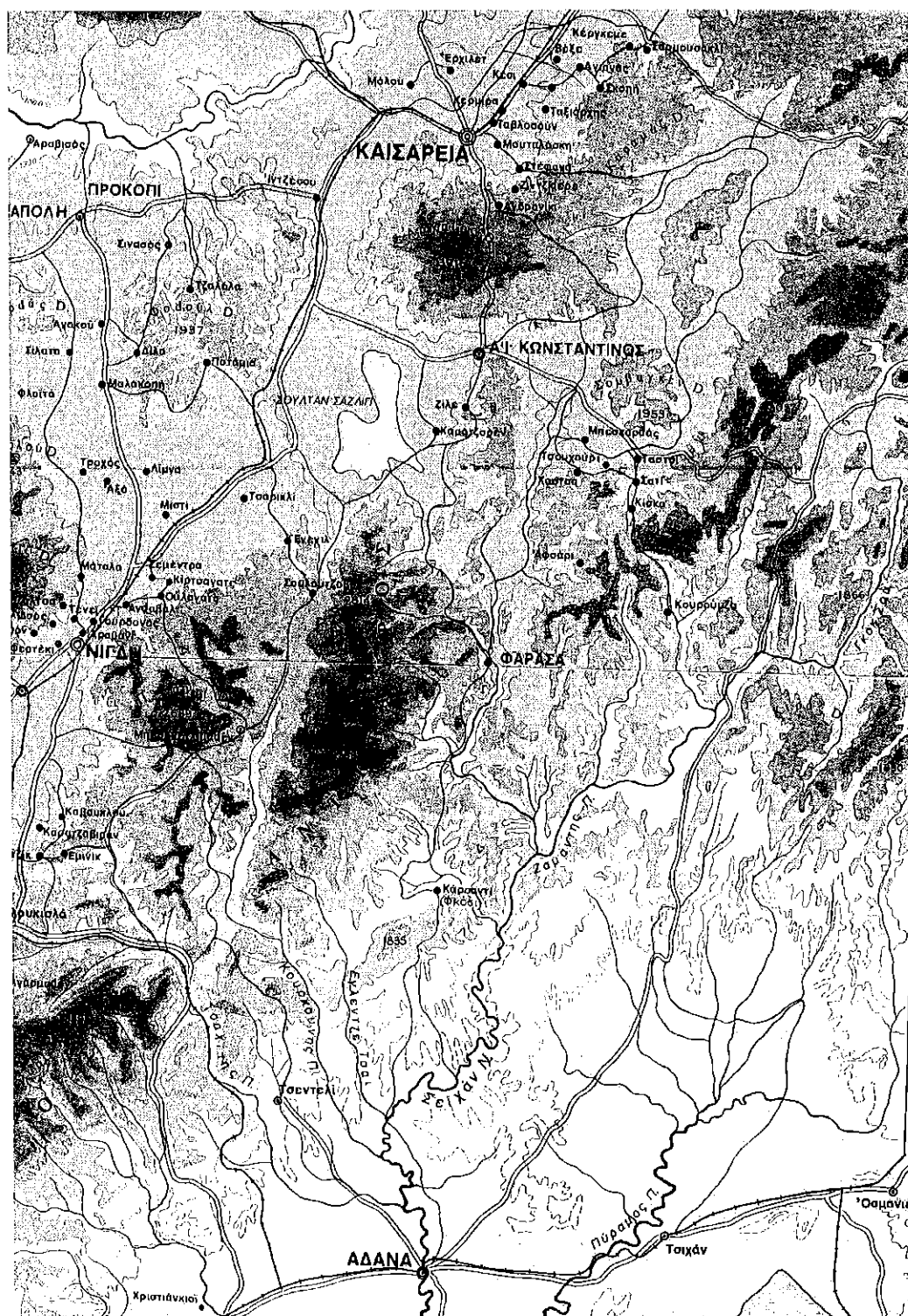

Γεώργιος Π. Χατζηλιάδης.
Τραυματίστηκε στους βαλκανικούς πολέμους
και μέχρι την έξοδο συνταξιοδοτείτο από το
οθωμανικό δημόσιο.

Ωστόσο σε ελληνικές κοινότητες όπως το Μιστί γίνεται λόγος για χριστιανούς φυγόστρατους και λιποτάκτες (kacak/κατσάκ) από τον τουρκικό στρατό, σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι στη Σουλούτζοβα. Τούτο ενδεχομένως να οφείλεται και στη γλωσσική αφομοίωση των Σουλουτζοβαλήδων από τους Τούρκους σε αντίθεση με τους

Μιστιλίδες που μιλώντας το καππαδοκικό ιδίωμα, δυσκολότερα συνεννοούνται με τους Τούρκους και κατ' επέκταση είχαν περισσότερα προβλήματα.

Γεγονός πάντως είναι ότι η Σουλούτζοβα καταγράφεται ως κοινότητα χωρίς ιδιαίτερες προστριβές με το επίσημο κράτος. Αντίθετα το Μιστί κράτησε πιο αγέρωχη στάση, αρνούμενο πολλές φορές ακόμη και την καταβολή φόρου στο οθωμανικό κράτος, «εξαφανίζοντας» τους φοροεισπράκτορες στην υπόγεια πολιτεία του.

Χάρτης 4.
Χωριά της περιφέρειας Νιγδής της Καππαδοκίας.

Εκτός όμως της υποχρεωτικής στράτευσης στον τουρκικό στρατό κύρια αιτία μετανάστευσης των Καππαδοκών προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας είναι η αναζήτηση ενός καλύτερου μέλλοντος. Η κινητικότητα που παρατηρείται στα ελληνορθόδοξα χωριά της Καππαδοκίας οφείλεται σε οικονομικούς λόγους και παίρνει τη μορφή μαζικής εξόδου τον 19^ο αιώνα. Σε αντίθεση με τη γενική αυτή εικόνα που ισχύει στη μεγάλη πλειοψηφία των Ρωμιών της μικρασιατικής ενδοχώρας, στη Σουλούτζοβα δεν καταγράφεται ιδιαίτερο μεταναστευτικό ρεύμα. Μετρημένες στα δάχτυλα είναι οι περιπτώσεις Σουλουτζοβαλήδων που εγκατέλειψαν το χωριό τους αναζητώντας καλύτερη τύχη. Τούτο οφείλεται στην ιδιαιτερότητα των κατοίκων της Σουλούτζοβας, οι οποίοι δεν ζούσαν αποκλειστικά από τα εισοδήματα που τους προσέφερε η ενασχόλησή τους με τη γεωργία, όπως συνέβαινε τις περισσότερες φορές με τους Καππαδόκες. Αντίθετα το βασικό τους έσοδο προέρχονταν από την άσκηση της τέχνης που μόνο αυτοί κατείχαν στην περιοχή, την τέχνη του ασβεστοποιού. Κάθε χειμώνα οι ικανοί προς εργασία άνδρες μετέβαιναν στην Κιλικία, όπου εξασκούσαν το επάγγελμα του ασβεστοποιού αλλά και του οικοδόμου, διασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα επιβίωσης στον γενέθλιο τόπο τους.

-
- (1) «Στην εξηκονταετία 1880 - 1940 πέρασαν στην Αμερικανική Συμπολιτεία 512.000 Έλληνες μετανάστες. Σ' αυτούς θα πρέπει να προστεθούν και κάπου 100.000 Έλληνες που γεννήθηκαν εκτός ελλαδικών συνόρων και καταγράφονται με άλλη εθνότητα». Ιωάννη Κ. Χασιώτη, Καθηγητή Νεότερης Ιστορίας στο ΑΠΘ, Καθημερινή 15/12/96.
- (2) Ufuk Gulsoy, Osmanli Gayrimuslimlerinin Askerlik Seruveni (Η περιπέτεια της στρατιωτικής θητείας των Οθωμανών μη Μουσουλμάνων) Εκδόσεις Simurg, Istanbul 200, σελ. 39
- (3) Ο Ιωακείμ Κεγίσογλου-Καριπίδης είναι ένας εξ αυτών που εξαγόρασαν τη στρατιωτική τους θητεία.
- (4) Μετά την καταστροφή και μέχρι το θάνατό του διατήρησε αλληλογραφία με τους συγγενείς του στα Βούρνα. Το ταξίδι στην Αμερική επιχείρησαν και οι Χρύσανθος και Μιχαήλ Χατζησάββας.
- (5) Ufuk Gulsoy, όπως παραπάνω, σελ. 164. Για τη μετανάστευση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας στην Αμερική βλ. και Ελία Καζάν ο ανατολίτης.
- (6) Το 1912 τραυματίστηκε στη Θεσσαλονίκη και έκτοτε ως την έξοδο συνταξιοδοτήτο από το τουρκικό δημόσιο.
- (7) Πολέμησε τα συμμαχικά στρατεύματα στο Τσανάκαλε / Δαρδανέλια. «Ήμουν αναγκασμένος να πολεμήσω. Έκλεινα τα μάτια και έριχναν στον αέρα» είπε στον γράφοντα το 1988. Για τη μάχη της Καλλίπολης που εξελίχθηκε σε ομαδικό τάφο των Συμμάχων προκαλώντας όμως το θάνατο και σε πολλούς στρατιώτες της τουρκικής πλευράς γράφτηκε και τραγούδι-μοιρολόι. «Ganakele icinde vurtular beni, olmadın mezara koydular beni».

1.6 Ο ρόλος της Εκκλησίας στη διατήρηση της εθνικής συνείδησης των Καραμανλήδων

Παντού, όπου υπάρχει πυρήνας ελληνισμού, η Εκκλησία αποτελεί το συνδετικό κρίκο και σημείο αναφοράς μεταξύ των Ελλήνων. Η Εκκλησία στην Καππαδοκία αποτέλεσε το συνεκτικό ιστό της ελληνορθόδοξης κοινότητας και πραγματική κιβωτό της διαφύλαξης της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων. Δεν περιορίζονταν απλά και μόνο στην πνευματική καθοδήγηση. Με την ανακύκλωση κατ' έτος της πληθώρας των εορτών⁽¹⁾, πανηγύρεων, τελετών αλλά και μυστηρίων, κατάφερε να διατηρήσει άγρυπνη όχι μόνο τη θρησκευτική αλλά – κυρίως – την ελληνική συνείδηση⁽²⁾ των ορθόδοξων Χριστιανών της Καππαδοκίας και μάλιστα των τουρκόφωνων.

Σημειώνει χαρακτηριστικά ο Octave Merlier στην εισαγωγή της μελέτης του "Proverbs de Farasa": *«Πράγματι η γλώσσα ενδέχεται ενίοτε να εξαφανιστεί, αλλ' οι τουρκόφωνοι Έλληνες καππαδοκικών τινών κοινοτήτων, ουδ' επ' ελάχιστον έπαυσαν, ως εκ τούτου να παραμένουν γνήσιοι Έλληνες. Και τότε η Εκκλησία διεφύλαξε τον Ελληνισμό των. Και περισσότερο από την Εκκλησίαν καθ' εαυτήν ο Χριστιανισμός... Αί κοινότητες αυτές είχαν διατηρήσει την γλώσσαν και την ορθοδοξίαν ως όργανα διαρκείας. Εκεί όπου η γλώσσα είχε παραχωρήσει την θέσιν εις την τουρκικήν, ο Χριστιανισμός είχε γίνει η ζύμη του Ελληνισμού...»*⁽³⁾.

Η ορθόδοξη Εκκλησία διατήρησε την εθνική ταυτότητα των τουρκόφωνων της Ανατολής έτσι ώστε να τονίζουν πως *«αν και η γλώσσα μου είναι τουρκική, η καρδιά μου είναι ελληνική»*⁽⁴⁾. Αν και η λειτουργία, τα μυστήρια και όλες οι θρησκευτικές τελετές γίνονται στην τουρκική γλώσσα, το γεγονός αυτό όχι μόνο δεν επηρέασε τη βιωματική σχέση των Καππαδοκών με την ορθοδοξία αλλά κατά γενική ομολογία η τουρκόφωνοι πρόσφυγες θεωρούνται από τους πιο θρησκευόμενους και προσκολλημένους στην εκκλησία Έλληνες. Γι' αυτούς η Εκκλησία ήταν ο συνδετικός ιστός της συλλογικής τους ταυτότητας.

Η οργάνωση των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων έχει επίκεντρο την Εκκλησία. Η εθναρχεύουσα Εκκλησία⁽⁵⁾ που δεν περιορίζεται μόνο στα θρησκευτικά της καθήκοντα αλλά είναι τύποις και ουσιαστικά η αρχή του γένους, συσπειρώνει γύρω από την θρησκευτική της παράδοση, όλους τους Έλληνες. Η Εκκλησία μεταλαμπαδεύει τις διαχρονικές αξίες του ελληνισμού και θωρακίζει με το κήρυγμά της, τις ψυχές των Ρωμιών στο δύσκολο καθημερινό αγώνα της ζωής καλλιεργώντας την ελπίδα: «Πάλι με χρόνια με καιρούς, πάλι δικά μας θα' ναι». Τους εφοδιάζει με καρτερία και υπομονή στις αυθαιρεσίες του Τούρκου, με την προσδοκία της ανάστασης του γένους. Γεγονός είναι ότι η Εκκλησία κατάφερε να κρατήσει τους Έλληνες ξένο σώμα στο οθωμανικό κράτος. Η συμβολή της Εκκλησίας, στην διατήρηση του πολιτισμού, των πατροπαράδοτων ηθών και εθίμων και κατ' επέκταση της εθνικής αυτογνωσίας των Ελλήνων της Ανατολής, είναι αδιαμφισβήτητη.

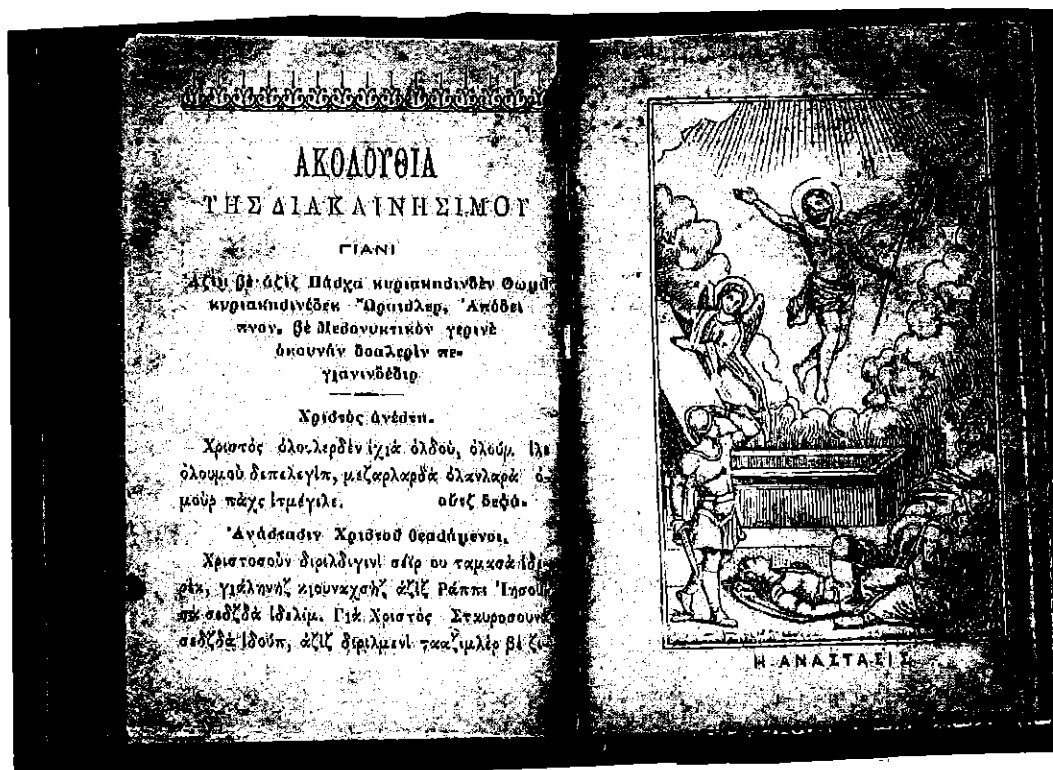
Η θρησκεία αποτελούσε λοιπόν βασικό προσδιοριστικό στοιχείο της ταυτότητας των Καππαδοκών οι οποίοι δεν ξεχώριζαν εθνοτικά από τους μουσουλμάνους Τούρκους παρά μόνο λόγω της διαφορετικής τους θρησκείας / Rum orthodox. Η γλώσσα δηλαδή αποκτά δευτερεύουσα σημασία ως προσδιοριστικός παράγοντας του εθνοτικού στοιχείου. Η εθνική υπόσταση των τουρκόφωνων είναι ταυτισμένη με την ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία. Άλλωστε στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η θρησκευτική ταυτότητα κατισχύει της εθνικής.

Ενδεικτική της βαθιάς επιρροής της εκκλησίας στη ζωή των Καππαδοκών και της ταύτισης της εθνικής και της θρησκευτικής τους συνείδησης, είναι και η έκφραση «τούρκεψε» που χρησιμοποιείται από τους Σουλουτζοβαλήδες για τις λίγες περιπτώσεις γυναικών που έζησαν, «κλέφτηκαν», με Τούρκους.

Η αναγέννηση στα εκκλησιαστικά και πνευματικά ζητήματα που αφορούσαν την Καππαδοκία ξεκίνησε μετά το 1830. Συνδέεται κυρίως με σημαντικές προσωπικότητες της Εκκλησίας, που κατέβαλαν υπεράνθρωπες προσπάθειες μέσα σε αντίξοες συνθήκες, που δεν έχουν σχέση μόνο με την καταπίεση του κατακτητή αλλά και με τον πνευματικό λήθαργο και την αποκοπή των Ελλήνων

της περιοχής από τα αστικά κέντρα του ελληνισμού, που γνώρισαν πνευματική και οικονομική ανάπτυξη πριν από πολλές δεκαετίες.

Η προσωπικότητα που κυριαρχεί και ξεχωρίζει είναι ο μητροπολίτης Καισαρείας Παΐσιος, «Υπέρτιμος των υπερτίμων και έξαρχος πάσης Ανατολής» (1832-1871). Η πνευματική αναγέννηση και αφύπνιση της επαρχίας του, η δημιουργία σχολείων, η αντιμετώπιση της προτεσταντικής προπαγάνδας που έγινε ιδιαίτερα έντονη μετά το 1835 στην περιοχή και μάλιστα είχε ιδιαίτερη επιτυχία στους Αρμενίους, έγινε σκοπός ζωής που προσπάθησε με συνέπεια να τον επιτύχει ο μητροπολίτης Καισαρείας Παΐσιος.

Σύνοψη του 1905 στην караμανλήδικη γραφή, που έφεραν μαζί τους οι Σουλουτζοβαλήδες από την Καππαδοκία.

Η προσπάθειά του ξεκίνησε, στρέφοντας το ενδιαφέρον του προς την ανακαίνιση ή το χτίσιμο νέων εκκλησιών και προς τη δημιουργία και λειτουργία σχολείων όπου οι δυνατότητες και οι συνθήκες το επέτρεπαν.

Την εποχή της αρχιερατείας του Παΐσιου κτίστηκαν 15 εκκλησίες στην περιοχή της Καισάρειας, ανάμεσα σ' αυτές και η μοναδική δωδεκάτρουλη εκκλησία του Αγίου Βλασίου στο Μιστί και ανακαινίσθηκαν άλλες 13. Κάτι ανάλογο έγινε και στην περιοχή του Ικονίου όπου κτίστηκαν 7 και ανακαινίσθηκαν 8 εκκλησίες⁽⁶⁾. Ταυτόχρονα μετά από αρκετές προσπάθειες ίδρυσε τυπογραφείο στη Μονή Ιωάννου του Προδρόμου στο Ζιντζίντερε, υπό τη διεύθυνση του ιεροδιακόνου Λεοντίου, όπου τυπώνονταν αρκετά κείμενα σε караμανλήδικη γραφή, γεγονός που βοήθησε τους κατοίκους της περιοχής να διαβάζουν και να καταλαβαίνουν τα εκκλησιαστικά βιβλία, η ανάγνωση των οποίων ήταν ή βασική γνώση που έδιναν τα σχολεία κυρίως στα μικρά χωριά.

Η Σουλούτζοβα εκκλησιαστικά υπάγονταν στη μητρόπολη Χαλδείας. Ο τίτλος του μητροπολίτη ήταν: *«Ο Χαλδείας των Χερροϊάνων υπέρτιμος και έξαρχος Ελενοπόντου»*. Η έδρα του μητροπολίτη ήταν στην Αργυρούπολη (Γκιουμουσχανέ) του Πόντου.

Η Σουλούτζοβα όπως και οι άλλες ποντιακές αποικίες στο χώρο της Καππαδοκίας ενώ γεωγραφικά θα έπρεπε να υπάγονταν στη μητρόπολη Καισαρείας λόγω της σχετικά μικρής αποστάσεως (83 χιλ. Ν.Δ.), εντούτοις ανήκε στη μητρόπολη Χαλδείας.

Ο Αν. Λεβίδης στο χειρόγραφό του υποστηρίζει ότι οι κάτοικοι της Σουλούτζοβας είναι *«υποκείμενοι εκκλησιαστικώς εις την μητρόπολη Χαλδείας»*⁽⁷⁾ γεγονός που βρίσκει σύμφωνο και τον Αρχέλαο ο οποίος σημειώνει και αυτός ότι η Σουλούτζοβα όπως και οι άλλες ποντιακές αποικίες είναι *«εξαρτώμεναι εκκλησιαστικώς από της Αρχιεπισκοπής Χαλδείας»*⁽⁸⁾.

Ο μητροπολίτης Χαλδείας υποστήριζε τη νομιμότητα των δικαιωμάτων του πάνω στις ποντιακές αποικίες, με το επιχείρημα ότι οι οικιστές προέρχονταν από την επικράτεια της δικής τους μητροπόλεως⁽⁹⁾.

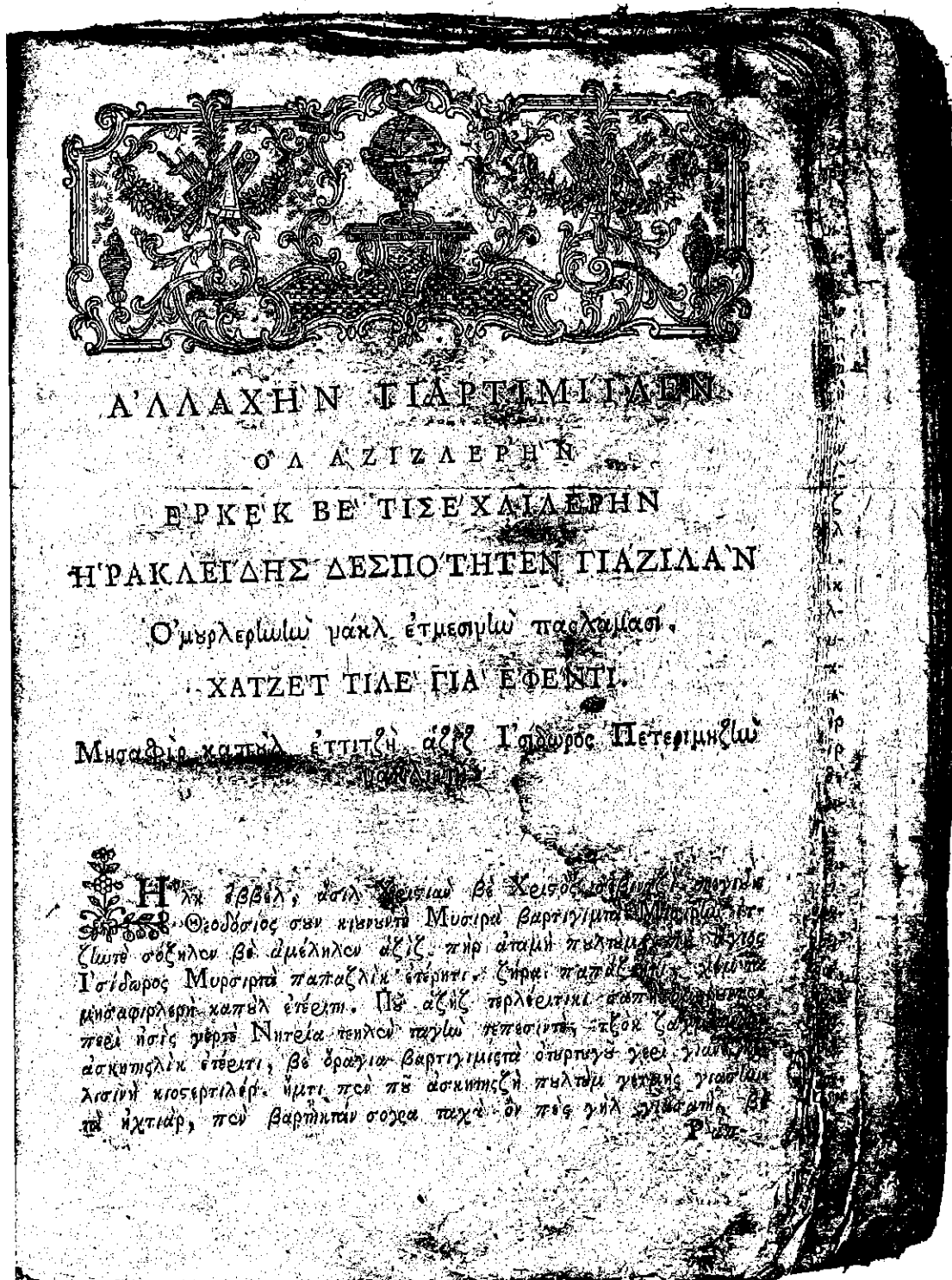
Η Σουλούτζοβα έως και την έξοδο των Ελλήνων, το 1924, παρέμεινε στην κυριότητα της μητροπόλεως Χαλδείας. Η *«αρρυθμία»* αυτή, σύμφωνα με τον

αρχιεπίσκοπο Χρύσανθο δημιουργούσε κατά καιρούς προβλήματα που καλούνταν να επιλύσουν το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και το Πατριαρχείο Αντιοχείας.

«Ούτω επί μακρά έτη η πλεονεξία των αρχιεπισκόπων Χαλδείας ετάρατε πλήν της επαρχίας Τραπεζούντος και την επαρχία ετέρου κλίματος και διηνεκώς παρείχε πράγματα εις τας εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως και Αντιοχείας»⁽¹⁰⁾.

Με δεδομένο ότι η παιδεία των ελληνοπαίδων στην επικράτεια του οθωμανικού κράτους, είναι υπό την εποπτεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δια των κατά τόπους μητροπολιτών⁽¹¹⁾, γίνεται αντιληπτό γιατί η εκπαίδευση στη Σουλούτζοβα είναι σε ... νηπιακή κατάσταση. Η μεγάλη απόσταση που χώριζε τις ποντιακές αποικίες της Καππαδοκίας από την Αργυρούπολη, έδρα του εκκλησιαστικού -και όχι μόνο- προϊσταμένου τους – δικαιολογεί το χαμηλό επίπεδο της παρεχόμενης παιδείας σε αυτές. Το γεγονός ότι μόνο μια φορά,⁽¹²⁾ σε όλη τη διάρκεια ζωής του οικισμού, μητροπολίτης Χαλδείας επισκέφθηκε τη Σουλούτζοβα -ο Λαυρέντιος Παπαδόπουλος⁽¹³⁾ – επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές. Δυστυχώς οι διενέξεις για την εκκλησιαστική διοίκηση των ποντιακών αποικιών γίνονταν για την οικονομική ενίσχυση και μόνο, των μητροπόλεων, από το υστέρημα των Ποντίων μεταλλωρύχων.

Την ίδια ώρα η πλειοψηφία των ιερέων στην Καππαδοκία αγνοεί την ελληνική γλώσσα γι' αυτό και ο γενικός πρόξενος της Ελλάδας στη Σμύρνη Σταμάτιος Αντωνόπουλος ζητά να σταματήσει το Πατριαρχείο να χειροτονεί ιερείς που δεν μιλούν ελληνικά: *«Ο παπάς ως επί το πλείστον εκτός της απλής αναγνώσεως και ταύτης ουκ απταίστου ουδέ την εθνικήν γλώσσαν ομιλεί ουδέ συναίσθησιν εαυτού και της αποστολής αυτού έχων ουδέν πέραν του ευτελούς μεταλλικίου βλέπει και επομένως άχρηστος εις πάσαν οιανδήποτε εθνικήν και εκκλησιαστικήν υπηρεσίαν»⁽¹⁴⁾.*

Συναξάρι Αγίων στην караμανλήδικη (19^{ος} αιώνας). Τα περισσότερα βιβλία στα караμανλήδικα είναι θρησκευτικού περιεχομένου. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο υιοθέτησε την караμανλήδικη γραφή προκειμένου να περισώσει θρησκευτικά και κατ επέκταση και εθνικά όσους Καππαδόκες στην περίοδο της μακράς δουλείας τουρκοφώνησαν.

Ωστόσο ο ιερέας δεν περιορίζεται μόνο στα πνευματικά του καθήκοντα αλλά παρεμβαίνει στη λειτουργική ζωή της κοινότητας με πρωτεύοντα ρόλο στη δημογεροντία καθώς και στην εκπαίδευση των νεαρών μελών της τοπικής κοινωνίας.

Η εκκλησία του χωριού ήταν αφιερωμένη στη μνήμη του Αγίου Χαραλάμπους. Σχεδιάστηκε σε ρυθμό βασιλικής και χτίστηκε σύμφωνα με μαρτυρίες Σουλουτζοβαλήδων το 1882⁽¹⁵⁾ από τους Σουλουτζοβαλήδες μαστόρους Χατζησάβα, Παναϊώτουστα και Κυρέουστα που έχτισαν και την εκκλησία του Ένεχιλ. Ήταν χτισμένη ολόκληρη από πελεκημένη πέτρα όπως και η σκεπή της. Στο εσωτερικό της εκκλησίας υπήρχε ξύλινο τέμπλο το οποίο επισκευάσθηκε, λίγα χρόνια πριν την έξοδο των Καππαδοκών, από τεχνίτη της Νίγδης.

Δυστυχώς, αν και τον Ιούνιο του 1923, οι τελευταίοι γέροι της Σουλούτζοβα⁽¹⁶⁾ τεμάχισαν το τέμπλο και το συσκέασαν για να μεταφερθεί στη νέα πατρίδα, χάθηκε όπως οι εικόνες και τα λειτουργικά σκεύη της εκκλησίας. Η μόνη εικόνα που βρέθηκε μεταπολεμικά και σώζεται μέχρι σήμερα, στα Βούναινα, είναι του Παντωκράτορος Χριστού που φιλοτεχνήθηκε το 1912 και είναι δωρεά «Παναϊώτ Πορλού ογλού». Αν και στην Καππαδοκία οι Έλληνες ήταν έτοιμοι για την ανταλλαγή (οι Σουλουτζοβαλήδες την ανέμεναν πάνω από χρόνο στη Νίγη, έχοντας μαζί τους ότι πολύτιμο από την εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους), με τον πανικό που ακολούθησε στο λοιμοκαθαρτήριο του Αγίου Γεωργίου στον Πειραιά, χάθηκαν οικογένειες, πόσο δε μάλλον η κινητή περιουσία της εκκλησίας. Μετά από αλλεπάλληλες οχλήσεις των Σουλουτζοβαλήδων προς τις αρμόδιες αρχές, τους δόθηκε ένας χρυσοκέντητος επιτάφιος ρωσικής τεχνοτροπίας, από κάποια άλλη, όμως, εγκαταλελειμμένη εκκλησία των χαμένων πατρίδων.

Μπορεί οι πρόσφυγες να μην περιέσωσαν τελικά το θησαυρό των βυζαντινών τους εικόνων και κειμηλίων, έφεραν όμως μαζί τους στην Ελλάδα τη στερεή και ακλόνητη πίστη τους στην ορθοδοξία που αποτέλεσε και τη δύναμη, που παρά τις δυσκολίες, τις κακουχίες και τις δοκιμασίες που συνάντησαν στη νέα πατρίδα τους κράτησε όρθιους με το μέτωπο ψηλά. «Οι πρόσφυγες παρατηρούσαν

περήφανα ότι αυτοί τηρούσαν καλύτερα τους θρησκευτικούς κανόνες και ήταν πιο αφοσιωμένοι από τους ντόπιους»⁽¹⁷⁾ στην εκκλησία.

Οι Σουλουτζοβαλήδες όπως άλλωστε όλοι οι Κατπαδόκες ήταν βαθιά θρησκευόμενοι. Ιδιαίτερα ευσεβείς και θεοσεβούμενοι. Σημείο αναφοράς στη ζωή τους είχαν την Εκκλησία. Όλα άρχιζαν και τελείωναν εκεί. Ελάχιστο δείγμα αυτής τους, της πίστης, είναι το γεγονός ότι πρόσφυγες που έζησαν μέχρι και τη δεκαετία του '80 χωρίς να μάθουν ποτέ ελληνικά, ήταν ξεχωριστά υπερήφανοι απαγγέλλοντας το "Πάτερ ημών". Χαρακτηριστικά άλλωστε είναι τα λόγια του Γ. Χατζηλιάδη στην ερευνήτρια του Κ.Μ.Σ., που επισκέφθηκε τα Βούναινα το καλοκαίρι του 1953: «Αχ, έπειτα μόνο καταλάβαμε τι πάθαμε και τι αφήσαμε πίσω μας! Απ' τη στιγμή που ανεβαίναμε τις σκάλες του βαπτοριού στη Μερσίνα και ακούσαμε για πρώτη φορά τις βρισιές και τις βλαστήμιες. Όταν ήρθαμε εδώ και τα βρήκαμε όλα άσχημα. Εδώ που δεν έχει εμπιστοσύνη. Εδώ που τα χάσαμε όλα. Εδώ που χάσαμε και τη θρησκεία μας. Εδώ που η Σαρακοστή έρχεται μονάχα μια βδομάδα πριν το Πάσχα!». Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούσε στους ντόπιους η προσήλωση των προσφύγων στην εκκλησία: «Αφάνταστα θρησκευόμενοι, παρόλο που εκκλησία ήταν χίλια μέτρα μακριά από τον οικισμό, όλοι οι πρόσφυγες εκκλησιάζονταν στον Άγιο Δημήτριο»⁽¹⁸⁾.

Η υπερτόνιση της θρησκευτικότητας των τουρκόφωνων προσφύγων λειτουργούσε και ως μηχανισμός αναγνώρισης τους από τους ντόπιους ως μέλη ενός συνόλου με κοινή πίστη. Η ορθόδοξη πίστη ήταν ουσιαστικά η ταυτότητα που τους διαφοροποιούσε από τους Τούρκους με τους οποίους συγκατοίκησαν επί αιώνες. Για τους τουρκόφωνους η προσήλωση τους στην ορθοδοξία είναι εθνικό στοιχείο / σύμβολο αναγνωρίσιμο από τους ελλαδίτες, γι' αυτό και προβάλλεται σε αντιδιαστολή με την συμπεριφορά των ντόπιων.

(1) Τα Χριστούγεννα, τα Φώτα (κατά τα οποία όλα τα παιδιά θα έπρεπε να "βαπτιστούν" στα παγωμένα νερά της κεντρικής βρύσης του χωριού), του Αγίου Χαραλάμπους (προστάτη του χωριού), ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, του Αγίου Γεωργίου, το Πάσχα, του Προφήτη Ηλία, της Παναγίας τον Δεκαπενταύγουστο και του Αγίου Δημητρίου, ήταν οι κυριότεροι σταθμοί της εκκλησιαστικής ζωής, που παρακολουθούσαν διακριτικά, ακόμα και οι Τούρκοι της Σουλούτζοβα.

- (2) «Η Εκκλησία εν ταις ημέραις εκείναις των μεγάλων θλίψεων, παρίστατο άγγελος παρήγορος των δουλωθέντων, συγκρατούσα αυτούς και σώζουσα. Αυτή δεν υπήρξεν μόνον η της θρησκείας αντιπρόσωπος, αλλά και διετήρησε την γλώσσαν, τα πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα, τον πολιτισμόν, τον εθνικόν αυτών χαρακτήρα, πρώτη υφισταμένη και πρώτη τα βαρύτατα πλήγματα αποκρούουσα. Ο ιερός Κλήρος, ρακένδυτος και αμαθής, το πλείστον εν τοις ζοφεραίς εκείνοις χρόνοις της δουλείας, υπήρξε θαυμάσιον της Εκκλησίας όργανον, παράγων πνευματικός και ηθικός ανεκτίμητος». Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Αρχιεπισκόπου Αθηνών, Η θέσις της Εκκλησίας και του Ελληνικού Έθνους εν τω Τουρκικώ κράτει, εν Αθήναις, 1935, σελ.21.
- (3) Octave Merlier, Proverbs de Farasa, Αθήναι 1951. Collection de l'Institut Francais d'Athenes.
- (4) Clogg, Richard. Anatolica: Studies in the Greek East in the 18th and 19th centuries. Hamshire. Variorum, 1996, σελ. 82.
- (5) Ο Πατριάρχης θεωρείται από την Υψηλή Πύλη «Μιλλέτ μπασή» Εθνάρχης, ανώτερος θρησκευτικός αλλά και πολιτικός αρχηγός των ορθοδόξων.
- (6) Βλ. και Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΓ', σελ. 432.
- (7) Κ. Μ. Σ. Χειρόγραφο Αν. Λεβίδη σελ. 657.
- (8) Κ. Μ. Σ. Χειρόγραφο Σαραντίδου Αρχελάου σελ. 133 – 134.
- (9) Ο Γεώργιος Θάναπας από το Ένεχιλ παρατηρούσε το 1949, στην ερευνήτρια του Κ.Μ.Σ, Σοφία Αναστασιάδη: «Εμείς ακούσαμε πως οι χριστιανοί της Σουλούτζοβα ήρθαν απ' το ακ – day Madén. Δεν ξέρουμε πότε. Και ως το τέλος ο Δεσπότης του ακ – day Madén τους έκανε κουμάντο. Στο ακ – day Madén πλέρωναν το φόρο για το Δεσπότη. Για να χειροτονηθούν οι παπάδες τους στο ακ – day Madén πήγαιναν και όχι στη Νίγδη».
- (10) Αρχιεπισκόπου Χρύσανθου, «Η Εκκλησία της Τραπεζούντος», Αθήνα, 1933, σελ. 611.
- (11) «Γενικά η θέση του (Μητροπολίτη) στην επαρχία ήταν αποφασιστικής σημασίας για την πρόοδο των σχολείων... Αντίθετα η αδιαφορία μερικών μητροπολιτών ζημίωσε την υπόθεση της παιδείας στην περιφέρειά τους, ενώ η παρατεταμένη απουσία άλλων από την Μητρόπολή τους, υπήρξε ασύμφορη για την εκπαίδευση των νέων». Χρήστου Σολδάτου «Η Εκπαιδευτική και Πνευματική Κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας, 1800 – 1922». Αθήνα 1989, Τ. Β' σελ. 157
- (12) Σύμφωνα με μαρτυρία στο γράφοντα (1988) του Παναγιώτη Δ. Χατζηλιάδη, ο μητροπολίτης Χαλδεΐας Λαυρέντιος επισκέφθηκε τη Σουλούτζοβα πριν τους Βαλκανικούς πολέμους. Οι Σουλουτζοβαλήδες του επιφύλαξαν θερμή υποδοχή έξω από το χωριό. Συνοδευόμενος από Τούρκους τζανταρμάδες, έφιππος ο μητροπολίτης, διήλθε το Καβλάχ Τεπέ και έφθασε στη Σουλούτζοβα όπου και χοροστάτησε σε πανηγυρική Θεία Λειτουργία. Η επίσκεψη αυτή του κ. Λαυρέντιου, ήταν η πρώτη και τελευταία επίσκεψη μητροπολίτη στη Σουλούτζοβα, από την ίδρυση του οικισμού ως και τη μαρτυρική έξοδο. Στο ταξίδι αυτό ο Λαυρέντιος χειροτόνησε νέους ιερείς στην Καισάρεια μεταξύ των οποίων ήταν και ο Βασίλης Λαζαρίδης απ' τη Σουλούτζοβα.
- (13) «Το θρόνο της επαρχίας Χαλδεΐας κοσμεί σήμερα η Α.Σ. ο Μητροπολίτης κ. Λαυρέντιος Β. Παπαδόπουλος, ιεράρχης δραστήριος και συνετός, φιλόμουσος και αγαθός ((1905)» Ξενοφάνης, 3^{ος} τόμος, σελ. 469.
Σύμφωνα με τον Ν.Γ. Φωτιάδη «Οδοιπορικό-Μνήμες Κωνσταντινούπολη-Πόντος-Καππαδοκία, Εκδοτικός οίκος Αφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 157: «Ο Μητροπολίτης Κερασούντος Λαυρέντιος, όπως όλοι οι εκπρόσωποι της Εκκλησίας, ανέπτυξαν πλούσια εθνική δράση κατά τα δύσκολα εκείνα χρόνια. Το 1920 οι Τούρκοι ανακάλυψαν σημείωμα του Μητροπολίτη Λαυρεντίου, το οποίο έστειλε στον ηγούμενο της μονής Χουτουρά και έτσι αποκαλύφθηκε η δράση του. Έγκαιρα όμως ειδοποιήθηκε και έφυγε στην Κωνσταντινούπολη, ενώ καταδικάσθηκε από τις τουρκικές αρχές σε θάνατο. Στο Οικουμενικό Πατριαρχείο έμεινε ως το 1922. Μετά ήρθε στην Ελλάδα και τοποθετήθηκε Μητροπολίτης Δράμας, όπου και πέθανε το 1928».
- (14) Σία Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία, 19^{ος} – 1919, Προξενική αναφορά για την Καππαδοκία, σελ. 594.
- (15) Η ημερομηνία σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ηλία Β. Αγγλόπουλου, είναι χαραγμένη στην σκεπή της εκκλησίας.
- (16) Κ.Μ.Σ. Μαρτυρία του Γ. Χατζηλιάδη καταγεγραμμένη το καλοκαίρι του 1953: «Κάποτε το πήρανε απόφαση οι τελευταίοι γέροι μας στη Σουλούτζοβα πως δεν μπορούσε να γίνει διαφορετικά, πως

ήταν αναγκασμένοι και αυτοί να φύγουν. Σηκώθηκαν. Μόνοι τους τότε ξηλώσανε την Εκκλησία μας, μόνοι τους ξηλώσανε το τέμπλο της Εκκλησίας. Τα φορτώσανε τα πράγματά τους στα γομάρια και ήρθαν να μας συναντήσουν στη Νίγδη. Ήταν, νομίζω, Ιούνιος».

- (17) Hirschon – Φιλιππάκη, Renee. Μνήμη και ταυτότητα , οι μικρασιάτες πρόσφυγες της Κοκκινιάς. Στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλης (επ), Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Αθήνα, 1993. σελ.350.
- (18) Μαρτυρία στον γράφοντα του Σαρακατσάνου Θωμά Σπανού 15-11-02.

1.7 Η συμβολή της εκπαίδευσης στην εθνική αφύπνιση των Καραμανλήδων

«Απομονωμένες, αποκλεισμένες από την οικονομική και πολιτιστική ζωή των παραλίων οι κοινότητες της περιοχής της Καππαδοκίας, οι οποίες εκτός αυτού παρουσιάζουν σε όλη την περίοδο του 19^{ου} – αρχών 20^{ου} αι. δημογραφική κάμψη, δεν φαίνεται να έχουν τις κοινωνικό-οικονομικές δυνατότητες που θα οδηγούσαν σε οργανωμένες μορφές κοινοτικής διοίκησης και κοινοτικά μοντέλα, τέτοια που θα μπορούσαν να στηρίξουν ένα λίγο ως πολύ σημαντικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ωστόσο, και αυτές οι κοινότητες, ή τουλάχιστον αρκετές από αυτές, από τα τέλη του 19^{ου} αι. γνωρίζουν μία σχετική εκπαιδευτική άνθιση, ενώ ο αριθμός των σχολείων σε κάποιες περιπτώσεις είναι δυσανάλογα μεγάλος προς την οικονομική κατάσταση των κοινοτήτων»⁽¹⁾.

Είναι αλήθεια ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η μόρφωση των περισσότερων Μικρασιατών ήταν πολύ περιορισμένη. «Αυτοί που γνώριζαν ελληνικά δείχνονταν με το δάχτυλο κι αυτοί που γνώριζαν ανάγνωση εκκλησιαστικών βιβλίων κι εκκλησιαστική μουσική ήταν μόλις ένας στους εκατό»⁽²⁾. Γρήγορα όμως οι Μικρασιάτες αντιλήφθηκαν ότι οι λησμονημένες επί αιώνες ελληνορθόδοξες κοινότητές τους θα έβγαιναν από την απομόνωση με την ανάπτυξη της παιδείας. Ιδιαίτερα μετά το 1856 ⁽³⁾ παρατηρείται μία άνθηση των ελληνικών γραμμάτων με την δημιουργία σχολείου και στο τελευταίο ρωμαίικο χωριό της οθωμανικής επικράτειας⁽⁴⁾. Συστηματική προσπάθεια για την ίδρυση σχολείων και την επάνδρωσή τους με δασκάλους που αποφοιτούσαν από σημαντικές ελληνικές σχολές, όπως η Μεγάλη του Γένους Σχολή ή η Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, ξεκινά μετά το 1830 με πρωτοβουλίες των μητροπολιτών, πρώτα της Καισαρείας και μετά του Ικονίου.

«Στην περιοχή της Καισαρείας λειτουργούσαν συνολικά 58 σχολές: 3 αλληλοδιδασκτικές, 25 μη πλήρεις αστικές, 9 πλήρεις αστικές, τριτάξια ή τετρατάξια «ελληνικά» (σχολαρχεία), 7 παρθεναγωγεία, 2 γραμματοδιδασκαλεία και 2 ιερατικές σχολές. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στους 43 συνολικά οικισμούς

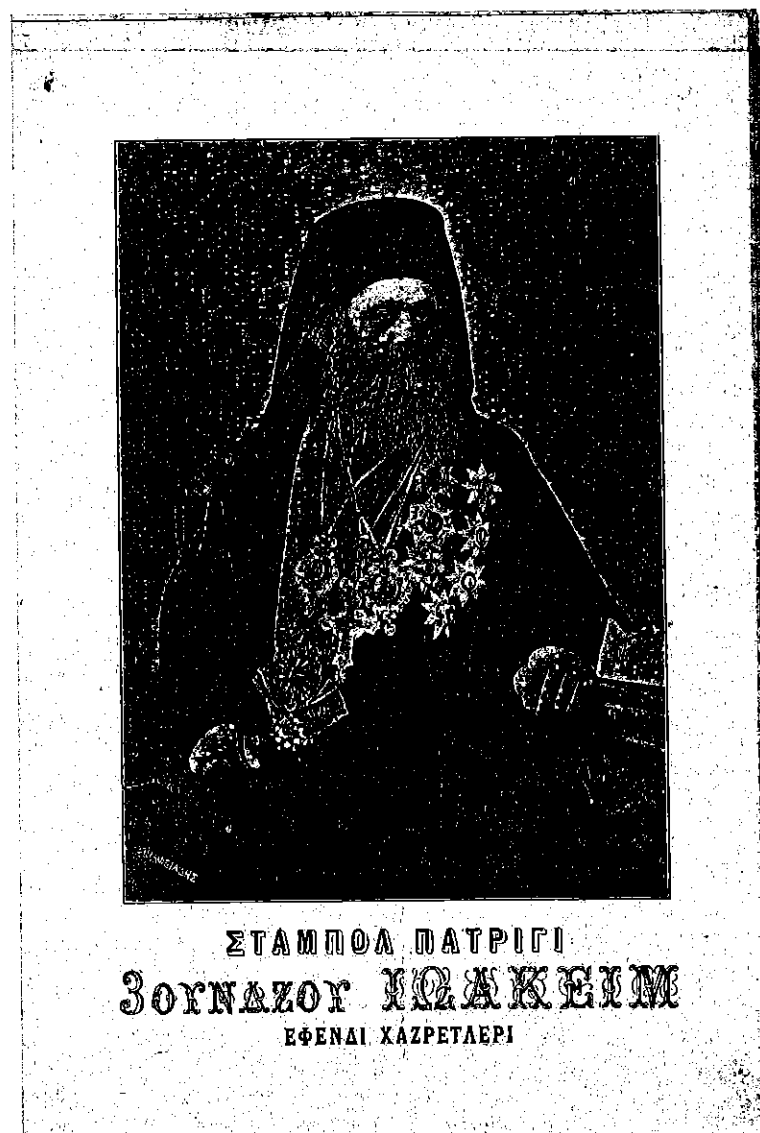
που υπάγονται στην Μητρόπολη Ικονίου. Λειτουργούσαν συνολικά 54 σχολές: 2 νηπιαγωγία, 25 αλληλοδιδασκτικά, 8 πλήρεις αστικές, 9 πλήρη ελληνικά και 10 τετρατάξια ή εξατάξια «παρθεναγωγεία». Σταθμό τέλος στα εκπαιδευτικά ζητήματα της Καππαδοκίας αποτέλεσε η ίδρυση το 1882 του γυμνασίου αρρένων στο Ζιντζίντερε»⁽⁵⁾.

Τα αποτελέσματα βέβαια από τη λειτουργία των σχολείων αυτών δεν ήταν άμεσα και εντυπωσιακά. Το αλληλοδιδασκτικό σύστημα δεν μπόρεσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά, στις φτωχές περιοχές, τα χρήματα για τη συντήρηση των σχολείων ήταν λιγοστά, υπήρχαν συχνά έριδες στους κόλπους των κοινοτήτων, η βοήθεια από την μητροπολιτική Ελλάδα ήταν ασήμαντη, εφόσον επικέντρωνε το ενδιαφέρον της μόνο στα μεγάλα παραθαλάσσια αστικά κέντρα του ελληνισμού της Μικρασίας και η προσαρμογή των δασκάλων ήταν δύσκολη στα ήθη, στη γλώσσα, στην νοοτροπία και το χαρακτήρα των Ελλήνων του εσωτερικού της Μικράς Ασίας. Τα αποτελέσματα όμως θα γίνουν πιο ορατά μετά το 1880, όταν όλη αυτή η φιλεκπαιδευτική δραστηριότητα θα οργανωθεί πιο αποτελεσματικά, η οικονομική δύναμη των κοινοτήτων της Καππαδοκίας θα ανέβει σημαντικά και έτσι η εθνική αφύπνιση των Ελλήνων της περιοχής θα επιταχυνθεί σημαντικά με τη βοήθεια της εκκλησίας και της παιδείας.

Η διαδεδομένη πάντως χρήση της τουρκικής γλώσσας στους ορθόδοξους χριστιανικούς πληθυσμούς της μικρασιατικής ενδοχώρας αλλά και το δυτικό Πόντο (Μπαφραλήδες) επιβεβαιώνει «την περιορισμένη απήχηση των ελεγχόμενων από την Ελλάδα εκπαιδευτικών θεσμών που εμφυτεύτηκαν στις κοινότητες αυτές των Ποντίων. Παρά τη συστηματική προσπάθεια του ελληνικού κράτους και του Πατριαρχείου στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα για ίδρυση σχολείων και τα αποτελέσματα που παρατηρήθηκαν, το «πρόβλημα» της τουρκοφωνίας έδειχνε δυσεπίλυτο. Εξάλλου, η προσπάθεια εκμάθησης ελληνικών ακόμη και μέσα στα σχολεία παρουσιάζεται συχνά ως κάτι το εξαιρετικά δύσκολο»⁽⁶⁾.

Στη Σουλούτζοβα λειτουργούσε σχολείο το τρίτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα και αυτό με πρωτόγονα εποπτικά μέσα⁽⁷⁾ χωρίς συγκεκριμένη μέθοδο διδασκαλίας. Η διδασκαλία είναι σχεδόν απρογραμματίστη και στηρίζεται μόνο στις ικανότητες, την προπαίδεια και την ευσυνειδησία των δασκάλων, η συγκρότηση των οποίων τις περισσότερες φορές είναι απελπιστική. Το σχολείο λειτουργούσε – τα τελευταία τουλάχιστον χρόνια – πρωί και απόγευμα χωρίς τούτο να σημαίνει ότι η φοίτηση όλων των μαθητών ήταν τακτική. Η συνέπεια στην παρακολούθηση των μαθημάτων εξαρτιόταν άμεσα από τις αγροτικές ασχολίες των γονιών. Οι μαθητές πολλές φορές αναγκάζονταν να θυσιάσουν το μάθημα προκειμένου να συμβάλουν στις αγροτικές εργασίες του νοικοκυριού. Βασική παιδευτική μέθοδος ήταν ... το ξύλο. Η φοίτηση βεβαίως δεν ήταν υποχρεωτική.

Την κατάσταση που επικρατεί στα σχολεία της επαρχίας Ικονίου περιγράφει χαρακτηριστικά, πατριαρχικό σιγίλιο προς αυτά, του Οικουμενικού Πατριάρχη Ιωακείμ του Γ' (α' πατρ. του 1878 – 1884) που υπογράφεται και από άλλους εννέα συνοδικούς αρχιερείς

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ ο Γ' σε φωτογραφία του σε καραμανλήδικη έκδοση του 1901 για την ιστορία του Αγίου Όρους (Άγιον Όρος Ταρχί).

στις 8/11/1879. Το έγγραφο είναι στα Καραμανλίδικα – μιας και η πλειοψηφία των Καππαδοκών τα Καραμανλίδικα γνωρίζει – και αναφέρει τα εξής: «Συμπεραίνουμε απ' όσα μας γράφετε ότι τα σχολεία σας βρίσκονται σε άθλια κατάσταση κι' ότι δεν υπάρχει ένας κανονισμός, ότι οι δάσκαλοι βρίσκονται τυχαία, διορίζονται χωρίς κανονισμό και συχνά απολύονται προτού λήξει η θητεία τους. Σας ζητούμε τη σύνταξη ενός κανονισμού των σχολείων και την αποστολή στα Πατριαρχεία για έγκριση. Επειδή έγιναν παράπονα, πρέπει να υπάρχει κανονισμός αναγνωρισμένος και σύμφωνα με αυτόν να γίνονται οι διορισμοί και λοιπές σχολικές πράξεις»⁽⁸⁾.

Λόγος για άδεια άσκησης του διδασκαλικού επαγγέλματος δεν μπορεί να γίνεται. Δάσκαλοι ήταν συνήθως κάποιοι Καππαδόκες, απόφοιτοι σχολαρχείου των γύρω προηγμένων κοινοτήτων Νεβσεχίρ, Πόρου, Μπερεκετλί Μαντέν ή της Νίγδης. Οι γνώσεις που μετέφεραν ήταν περιορισμένες: λίγη γραφή, ανάγνωση και αριθμητική. Ικανές όμως για να διατηρήσουν άσβεστη τη φλόγα της εθνικής τους συνείδησης, μιας και οι δάσκαλοι, τις παιδαγωγικές γνώσεις που τους έλλειπαν, τις αναπλήρωναν, με το ζήλο και την πίστη τους. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια πριν την μικρασιατική καταστροφή, που παρατηρείται μια πνευματική έκρηξη του ελληνισμού της Ανατολής, δεν έλειψαν και από τη Σουλούτζοβα φωτισμένοι δάσκαλοι όπως ο «Καχραμάν Δάσκαλος» από το Ακ νταγ Μαντέν, που στις σχολικές εκδρομές δεν διστάζει (πάντα βέβαια με τις κατάλληλες προφυλάξεις) να μαθαίνει στους μαθητές του πατριωτικά τραγούδια⁽⁹⁾ προκειμένου να επιτύχει την εθνική τους αφύπνιση.

Τα δίδακτρα (τις περισσότερες φορές σε είδος) τα κατέβαλαν οι γονείς των μαθητών οι οποίοι επιπλέον εκ περιτροπής κάθε μέρα προσέφεραν το γεύμα στο δάσκαλο⁽¹⁰⁾. Όταν μια οικογένεια ήταν άπορη τα δίδακτρα αναλάμβανε η Εκκλησία. Την Κυριακή ήταν απαραίτητος ο εκκλησιασμός όλων των μαθητών. Ο καλύτερος θα διάβαζε τον Απόστολο και στους περήφανους γονείς του, θα έδινε τα συγχαρητήριά του, το εκκλησίασμα.

Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν τέσσερα: Το Αλφαβητάριο, το Προσευχητάριο (συνήθως η Οκτώηχος ή το Συναξάρι), η Αριθμητική και τα

Τούρκικα. Στη διακριτική ευχέρεια ή τις γνώσεις των δασκάλων ήταν το κατά πόσον θα διδάσκονταν οι μαθητές Πατριδογνωσία ή Ελληνική Ιστορία. Η αλήθεια είναι ότι το έργο των δασκάλων ήταν εξαιρετικά δύσκολο. Δεν είναι μόνο ότι πολλές φορές συναντούσαν την αδιαφορία, την καχυποψία ή ακόμη και την εχθρότητα των αγράμματων γονιών. Δίδασκαν τα ελληνικά σε μαθητές που στο οικογενειακό τους περιβάλλον, το παιχνίδι και όλους τους χώρους εκτός σχολείου μιλούσαν τούρκικα.

«Οι τουρκόφωνοι Έλληνες μάθαιναν στα παλαιότερα χρόνια ανάγνωση και γραφή με τα ελληνικά γράμματα, χωρίς να καταλαβαίνουν τη γλώσσα. Έτσι αρχίζοντας από το Αλφάβητο προχωρούσαν στην Οκτώηχο και το Ψαλτήρι, δίχως να φωτίζονται από το περιεχόμενό τους. Ξύπνησαν όμως με τα Καραμανλίδικα βιβλία και προχώρησαν στην ανάγνωση όχι μόνο θρησκευτικών βιβλίων αλλά και μορφωτικών»⁽¹¹⁾. Αναμφίβολα τα Καραμανλίδικα αποτέλεσαν την πρώτη θαρραλέα προσπάθεια εισαγωγής της ελληνικής γλώσσας στους τουρκόφωνους Έλληνες της Μικράς Ασίας.

Στα 1861 ιδρύεται στην Κωνσταντινούπολη ο «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» ο οποίος προσπαθεί να συστήσει εκπαιδευτικούς μηχανισμούς έξω από τους θρησκευτικούς θεσμούς. Άμεσος στόχος του είναι *«η διάδοσις των γραμμάτων εν γένει εις τους εν τω οθωμανικώ κράτει ορθοδόξους λαούς (...)»* και ακόμη πιο συγκεκριμένα *«(...) η καλλιέργεια των γραμμάτων και η διάδοσις αυτών κατά την Ανατολήν, μάλιστα της κατωτέρας παιδείσεως ήτις εστίν ομολογουμένως η στερεά και ακράδαντος βάσις της επιστημονικής πυραμίδος εκάστου έθνους»* ⁽¹²⁾.

Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως ο οποίος θα χαρακτηριστεί και *«Υπουργείον της Παιδείας των εν Τουρκία Ελλήνων»*⁽¹³⁾ γίνεται ένας σημαντικός φορέας ελληνοκεντρικής εκπαίδευσης για τους Ρωμιούς και αναπτύσσει ένα εκπαιδευτικό δίκτυο σε όλη σχεδόν την Ανατολή.

Από πολύ νωρίς εκφράζονται αμφιβολίες σχετικά με την απόδοση – στους τουρκόφωνους μαθητές – των πατριαρχικών προγραμμάτων που ήταν

κατάλληλα για ελληνόφωνους μαθητές. Γι' αυτό και σε συνεργασία με την Κεντρική Εκπαιδευτική Επιτροπή του Πατριαρχείου, ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως θα προχωρήσει στη σύνταξη μεθόδου για τους τουρκόφωνους Έλληνες⁽¹⁴⁾.

Γεγονός πάντως είναι ότι η προσπάθεια εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας με τα αλφαβητάρια των τελευταίων χρόνων που ήταν στην ελληνική και στα καραμανλίδικα: *«Ελένη, καλή μου κόρη, τι τα κάνεις τα άνθη, μικρά μου; / Ελένη, ιγί κιζίμ, νε γιαπατσάν κιουτσουγιούμ που τσιτσεκλερί»* δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Και τούτο διότι τις περισσότερες φορές ούτε οι ίδιοι οι δάσκαλοι δεν γνώριζαν την ελληνική. Οι μαθητές απλά παπαγάλιζαν το μάθημά τους (τόσο καλά που παρέμειναν εκφράσεις όπως οι παραπάνω) χωρίς όμως να μαθαίνουν ελληνικά. Ενδεικτική αυτής της αλήθειας, είναι και η αποστήθιση περικοπής του αναγνωστικού από την Τοξάνα (Αλεξάνδρα) Χαρακάογλου που μπορεί η ίδια να μην πήγε σχολείο και να μην έμαθε ποτέ ελληνικά, ωστόσο, παρακολουθούσε την προσπάθεια ανάγνωσης του μαθήματος της ημέρας από τον Γιωρίκα (Γεώργιο) Μερτζανίδη. Ελεγε λοιπόν με ανάλογη προφορά: *«Εἰς ἐν χωρίον τῆς Σμύρνης ζούσεν ὁ γερο - Γεωργιάδης. Εἶχεν καὶ τύο παιτρία. Ὁ Πέτρον ἦτο μεγαλύτερο τοῦ Νικολάου. Ἀγάπων πολὺ τὸν πατέρα των καὶ τὴν μητέρα των καὶ τὲν ἔκαναν καμία φορά κακόν»*.

Λέει χαρακτηριστικά ο Σάββας Καριτιάδης από το κοντινότερο στη Σουλούτζοβα χωριό, το Ένεχιλ⁽¹⁵⁾: *«Ένα χρόνο πήγα στο σχολείο του Ένεχιλ. Μόνο τον Οκτώηχο κάναμε. Άνοιγα το στόμα μου, διάβαζα και δεν καταλάβαινα τίποτε. Ούτε και ο δάσκαλος καταλάβαινε. Ψάλτης ήμουνα. Εκεί (στην εκκλησία) παπαγαλίστικα διάβαζα. Κανένας δεν καταλάβαινε: Ήξερα μόνο που να κάνω το σταυρό μου. Τον έκανα εγώ; Βλέπανε, τον έκαναν και οι άλλοι»*.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ελλάδα αναπτύσσεται η πολιτική της Μεγάλης Ιδέας. Το εθνικό κέντρο, αθόρυβα αλλά σταθερά προωθεί την εθνική αφύπνιση των Ελλήνων της Ανατολής με την προσπάθεια αναβίωσης της ελληνικής γλώσσας σε περιοχές που για αιώνες έχει σιγήσει. Φτάνει στο σημείο να χρηματοδοτεί Διδασκαλεία Νηπιαγωγών

όπως αυτό στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου στο Ζιτζίδερε της Καισάρειας που δημιουργήθηκε με τη συμβολή του Συλλόγου Μικρασιατών της Αθήνας η «Ανατολή»⁽¹⁶⁾.

Και αυτό γιατί «*Η ίδρυσις Φροεβελειανών Νηπιαγωγείων είναι απαραίτητος εις τας κοινότητας της Μικράς Ασίας διότι τα νήπια ευκόλως δύνανται να εθισθώσιν εις το διαλέγεσθαι ελληνιστί, μανθάνοντα κατά πρώτον εξ αυτών των πραγμάτων, εξ αυτής της φύσεως τα σχετικά ονόματα ελληνιστί και ελληνιστί μετ' αλλήλων να συνομιλώσιν...*»⁽¹⁷⁾.

Η πνευματική αφύπνιση των Ελλήνων της Καππαδοκίας ήταν μια συλλογική προσπάθεια, που ξεκίνησε όμως από λίγους φωτισμένους ανθρώπους. Στην προσπάθεια αυτή για την πνευματική αναγέννηση σημαντικός ήταν ο ρόλος των λογίων που όχι μόνο δίδαξαν αλλά και με τη συγγραφική τους και εκδοτική τους δραστηριότητα πρόσφεραν πολλά στον ελληνισμό της Καππαδοκίας.

Στην εκδοτική προσπάθεια σημαντικός ήταν επίσης ο ρόλος πολλών επιφανών και πλούσιων Καππαδοκών, που πρόσφεραν χρήματα για τη λειτουργία των σχολείων, αλλά και για την έκδοση βιβλίων γενικότερου ενδιαφέροντος όπως: θρησκευτικού περιεχομένου βιβλία, ιστορικά εγχειρίδια, επιστημονικά, γεωγραφίες, γραμματικές, βιβλία με ελληνικά τραγούδια, παιδαγωγικά, όπως «ο Γεροστάθης» και ο «Παπα-Χριστόφορος» του Λ. Μελλά. Αρκετές μάλιστα εκδόσεις γνώρισαν μεγάλη επιτυχία φτάνοντας τον καταπληκτικό για την εποχή αριθμό των 4.000 αντιτύπων.

Στην πνευματική αναγεννητική προσπάθεια των Ελλήνων της Καππαδοκίας σημαντική είναι η συμβολή του μεγάλου λόγιου και δάσκαλου Αγαθάγγελου. Στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα άφησε την Τεργέστη και ήρθε στην Καππαδοκία. Οργάνωσε τη σχολή της Μονής του Ιωάννου του Πρόδρομου στο Ζιντζίντερε και συνέβαλε στο να γίνει σημαντική θεολογική και επιστημονική σχολή. Πολλοί μαθητές του τιμήθηκαν με μητροπολιτικούς θρόνους και καθηγητικές έδρες στη Χάλκη.

Σημαντική προσωπικότητα ήταν ο Φ. Αριστόβουλος, ο οποίος δίδαξε και οργάνωσε τα σχολεία του Νεβσεχίρ (Νεάπολη), δημοσίευσε μεταφράσεις ελληνικών έργων στα караμανλídika, ανάμεσα στις οποίες και το «Γεροστάθη» του Λ. Μελά. Από τα σχολεία αυτά προήλθαν δάσκαλοι του γένους, λόγιοι και επιστήμονες που διακρίθηκαν και στην Ελλάδα, όπως ο βουλευτής και ιστορικός του οθωμανικού κοινοβουλίου Παύλος Καρολίδης.

Η εκπαιδευτική διαδικασία λοιπόν στην Καππαδοκία, αποκτά εθνικό νόημα καθώς επίκεντρό της αποτελεί η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Κι αυτό γιατί η εθνική υπόσταση των τουρκόφωνων Ελλήνων τελεί υπό αμφισβήτηση λόγω της γλωσσικής τους αφομοίωσης που προηγήθηκε. Από τη στιγμή λοιπόν που η γλώσσα θεωρείται κριτήριο εθνικότητας⁽¹⁸⁾ επιβάλλεται η επανάκτηση της ελληνικής στις τουρκόφωνες κοινότητες της Καππαδοκίας. Η εκπαίδευση, επομένως, αναδεικνύεται σημαντικός παράγοντας ενίσχυσης του εθνικού φρονήματος των Ελλήνων της Ανατολής⁽¹⁹⁾.

Τελευταία δασκάλα στη Σουλούτζοβα ήταν η Μαρίκο Χατζηλιάδου (νύφη από τη Νίγδη γι' αυτό και την φώναζαν και Σεχιρλί ⁽²⁰⁾). Όσο έλειπαν οι άνδρες στην Κιλικία, αυτή διάβαζε την αλληλογραφία στις γυναίκες του χωριού που δεν πήγαιναν σχολείο.

Το ότι οι Σουλουτζοβαλήδες γνώριζαν γραφή και ανάγνωση των ελληνικών χαρακτήρων, μας το επιβεβαιώνει και ο Χαράλαμπος Αγγλόπουλος στο χειρόγραφο του (βλέπε παράρτημα 1) «κι' αλληλογραφία είχαμε με τους δικούς μας» (προφανώς στα караμανлídika).

Πάντως, η περιορισμένη έστω αυτή εκπαίδευση, που έλαβαν οι τελευταίοι Σουλουτζοβαλήδες, τους φάνηκε χρήσιμη όταν έγιναν πρόσφυγες στην Ελλάδα, γιατί όταν έμαθαν να μιλούν ελληνικά, ήταν ταυτόχρονα σε θέση να τα γράφουν και να τα διαβάζουν λόγω των караμανлídikov που γνώριζαν.

- (1) Σία Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία, 19^{ος} – 1919, σελ.362.
- (2) Χρήστου Σολδάτου «Η εκπαιδευτική και Πνευματική Κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας» Αθήνα 1989, τόμος Α, σελ. 27.
- (3) Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, σε μία προσπάθεια αφομοίωσης των μειονοτήτων, ο Σουλτάνος Αβδούλ Μετζίτ ο Α' (1839 – 1861), υπέγραψε στις 18 Φεβρουαρίου του 1856, το "Χάτι Χουμαγιούν" με το οποίο εξαγγέλλονταν η ισοπολιτεία Μουσουλμάνων και Χριστιανών. Το αυτοκρατορικό αυτό διάταγμα προσέφερε εγγυήσεις για την άσκηση των βασικών δικαιωμάτων όλων των υπηκόων του οθωμανικού κράτους, ανεξαρτήτως του θρησκευματός τους.
- (4) Το πρώτο οργανωμένο σχολείο που λειτούργησε στην περιοχή της Καππαδοκίας ήταν εκείνο της Σινασού το 1821 που δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία της συντεχνίας των Σινασιτών Χαβιαράδων της Κων/πολης και με τη συνδρομή του εθνικού ευεργέτη Ι. Βαρβάκη που συνεργάζονταν μαζί τους. Η εγγραφή και η φοίτηση των παιδιών ήταν υποχρεωτική ενώ επιβάλλονταν πρόστιμο σε όποιον απέσυρε το παιδί του πριν ολοκληρωθεί ο κύκλος των σπουδών.
- (5) Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΓ', σελ.433.
- (6) Μαραντζίδης, Νίκος. Γιασασίν Μιλλέτ. Ζήτω το Έθνος. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Ηράκλειο, 2001, σελ.42.
- (7) Ούτε μαυροπίνακας δεν υπήρχε. Το μόνο εποπτικό μέσο ήταν το αμμοδοχείο όπου με ένα ξυλάκι ή με το δείκτη του χεριού σχημάτιζαν οι μαθητές τα γράμματα.
- (8) Γ. Α. Κ. Κωδ. 281 Τυάνων, σελ. 77 αντίγραφο Πατριαρχικού σιγιλίου στα Καραμανανλίδικα.
- (9) Μαρτυρία στον γράφοντα, του Δημήτριου Αθαναηλίδη, με βάση αφηγήσεις του πατέρα του, Ηλία, που υπήρξε μαθητής του «Καχραμάν Δασκάλου», ο οποίος στη συνέχεια ως Καχριμανίδης υπηρέτησε σαν φιλόλογος καθηγητής στο Α' Γυμνάσιο της Λάρισας.
- (10) Για τη συντήρηση του δασκάλου γράφει χαρακτηριστικά ο Γ' Μαυροχαλυβίδης: «Κάθε μέρα εκ περιτροπής κι αποβραδís, ο δάσκαλος όριζε σειρά φαγητού στα παιδιά: Σάββα, αύριο το ψωμί μ' εσύ να το φέρεις. Ο Σάββας κι όλο το σπιτικό του περήφανοι για την τιμή, που τους γένηκε, αλλά και για να υποχρεώσουνε τ' δάσκαλο να μάθει πιο πολλά και καλά γράμματα στο παιγί, φιλοτιμούνταν να παρασκευάσουν τ' γεματικόν το ψωμί τα' δασκάλ', το γέμα του δηλαδή, από τα καλύτερα που είχαν ή που προμηθεύονταν, καχαρό ψωμί, από σταράλευρο δηλαδή, γιατί οι ίδιοι μπορούσαν να τρων σικαλίσιο μαύρο, φασουλάδα πρώτης τάξης καλομαγειρεμένη στη χόβολη του τουνδούρ, αυγά ξοβωτά μάτια, ή βραστά ή σουγγάτος, γιαγούρτι, οξίγαλα όπως το λέγανε, καμιά φορά και μέλι και τα τοιαύτα». Γεώργιου Μαυροχαλυβίδη. Η Αξό της Καππαδοκίας, Αθήνα 1990, τόμος Α', σελ. 166.
- (11) Χρήστου Σολδάτου «Η Εκπαιδευτική και Πνευματική Κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας» Αθήνα 1989, τόμος Α' σελ. 52.
- (12) Τ. Σταύρου, Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος. Το Υπουργείο Παιδείας του Αλυτρώτου Ελληνισμού. Αθήνα 1967 σελ. 65.
- (13) Σκοπετέα, Το πρότυπο βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα, Αθήνα 1988 σελ. 138, υποσημ. 7.
- (14) Σ. Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία 19^{ος} αιώνας – 1919. Οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες. Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- (15) Αρχείο Κ.Μ.Σ. Δελτία Ένεχιλ.
- (16) Πρόκειται για το μεγάλο Σύλλογο των Μικρασιατών που ζούσαν στην Αθήνα. Η συμβολή του στην δημιουργία σχολείων και γενικότερα στην άνθηση της παιδείας στη Μικρά Ασία ήταν ανυπολόγιστη. Με υποτροφίες της "Ανατολής" σπούδασαν στρατιές δασκάλων που δίδαξαν την ελληνική και στο τελευταίο χωριό της Καππαδοκίας.
- (17) «Ξενοφάνης», τόμος Ζ' (1910) σελ. 403 – 415, Αικ. Λασκαρίδου, φροεβελειανά Νηπιαγωγεία στη Μ. Ασία.
- (18) Κατά την κατασκευή των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων χρησιμοποιούνται ως εργαλεία εξωτερικά αναγνωρίσιμα εθνικά χαρακτηριστικά (φαινοτυπικά χαρακτηριστικά, γλώσσα, θρησκεία

παραδόσεις κ.ά.), τα οποία παίζουν τον ρόλο του συνοριακού φρουρού (Barth 1969) ή συνοριακού μηχανισμού (Armstrong 1982:9) μεταξύ εθνοτικών ομάδων.
Μαραντζίδης, Νίκος. Γιασασίν Μιλλέτ. Ζήτη το Έθνος. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Ηράκλειο, 2001.

- (19) Για τη σημασία του γλωσσικού κριτηρίου στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας βλέπε και Χάρη Εξεριζόγλου, Η Διάχυση της Εθνικής Ταυτότητας στην Κιλικία, Δ.Κ.Μ.Σ., τ.11^{ος}, Αθήνα 1995-1996. Την έμφαση του στο γλωσσικό κριτήριο τονίζει ιδιαίτερα ο Semseddin Sami, από τους πρώτους εκφραστές της τουρκικής ιδέας για να προωθήσει την άποψη του για ενσωμάτωση στο τουρκικό έθνος των τουρκόφωνων ορθοδόξων: «Όπως κάθε μουσουλμάνος δεν είναι Τούρκος, έτσι και κάθε ορθόδοξος δεν είναι Έλληνας. Η θρησκεία στηρίζεται στην πίστη αλλά η εθνικότητα στη χρήση της γλώσσας». D. Kushner, The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908, Λονδίνο 1977, σελ. 52-53.

- (20) Σεχιρλί, τουρκ. Sehirli / πολιτσια.

1.8 Η κοινοτική οργάνωση

Το διοικητικό σύστημα των κοινοτήτων στην Καππαδοκία σε γενικές γραμμές δεν διέφερε στη διάρκεια της τουρκοκρατίας από τον τρόπο διοίκησης των κοινοτήτων στη μητροπολιτική Ελλάδα. Οι δημογέροντες είχαν τη γενική εποπτεία της εύρυθμης λειτουργίας όλων των οργάνων της τοπικής αυτοδιοίκησης και την ειρηνική συμβίωση μεταξύ των κατοίκων. Η δημογεροντία ήταν υπεύθυνη για όλα τα ζητήματα της κοινότητας. Η ανέγερση ή συντήρηση ναών, η ύδρευση του οικισμού, η είσπραξη των φόρων, η διάνοιξη ή επιδιόρθωση του οδικού δικτύου, η φροντίδα των σχολείων και η εποπτεία των διαφόρων ιδρυμάτων που πλήθαιναν μετά τη δεκαετία του 1830 ήταν μεταξύ των αρμοδιοτήτων των δημογερόντων. Η δημογεροντία επίσης όταν ο κόμπος έφτανε στο χτένι θα είναι εκείνη που θα καταγγέλλει τις αυθαιρεσίες και τις αδικίες στην επαρχιακή διοίκηση. Εκτελούσε μάλιστα και χρέη κηδεμόνα, εφόσον πολλοί άνδρες ξενιτεύονται αναζητώντας εργασία. Ο τρόπος διοίκησης των δημογερόντων και ο τρόπος λήψης των αποφάσεων ήταν συλλογικός. Ενδεικτική του συλλογικού πνεύματος των κοινοτήτων είναι η κοινοτική σφραγίδα, η οποία αποτελούνταν από πέντε συναρμολογήσιμα μέρη, που κρατούσαν από ένα ο πρόεδρος και τα τέσσερα μέλη. Το γεγονός αυτό αποτελούσε εγγύηση για τη δημοκρατική λήψη των αποφάσεων.

Ανώτερη βαθμίδα τοπικής αυτοδιοίκησης των ελληνικών κοινοτήτων της Καππαδοκίας ήταν το 12μελές επαρχιακό συμβούλιο, που εκλέγονταν από εκπροσώπους της επαρχίας και είχε πρόεδρο το μητροπολίτη Καισαρείας. Πάνω από το επαρχιακό συμβούλιο βρισκόταν το Μικτό Συμβούλιο που έδρευε στην Κωνσταντινούπολη⁽¹⁾.

«Κάτω από την ανώτατη αρχή της Εκκλησίας, η κοινοτική αυτοδιοίκηση υπήρξε πρωταρχικός πυρήνας για την επιβίωση του έθνους. Κατεύθυνε την οικονομική και εκπαιδευτική κίνηση των Ελλήνων, ασκούσε την αστική δικαιοσύνη και ήταν υπεύθυνη για τη συγκέντρωση και καταβολή των φόρων στον κατακτητή,

σύμφωνα με το διανεμητικό σύστημα φορολογίας που ίσχυε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία»⁽²⁾.

Στη Σουλούτζοβα δεν μπορεί να γίνει λόγος για οργανωμένη διοίκηση. Υπήρχε ο Μουχτάρης του χωριού μαζί με ένα συμβούλιο (αζά) οι οποίοι εκλέγονταν με συνοπτικές διαδικασίες δια βοής. Συνήθως διάλεγαν έναν άξιο εκπρόσωπο από κάθε σόι. Πολλές φορές οι αζάδες ήταν και εκκλησιαστικοί επίτροποι και αρμόδιοι για το σχολείο. Θολή παραμένει η έννοια της θητείας των δημογερόντων, που μπορεί να είχε και χαρακτήρα ισοβιότητας.

Ο Μουχτάρης ήταν η κεφαλή του χωριού. Ρύθμιζε όλα τα ζητήματα της κοινότητας που είχαν σχέση με την τουρκική διοίκηση. Ξεχωριστή σφραγίδα δεν είχε η κοινότητα από την εκκλησία. Το χωριό από το 1895 είχε μια μεγάλη στρογγυλή τετραμερή μεταλλική σφραγίδα με την επιγραφή «ΑΔΕΛΦΟΤΙΣ ΣΟΥΛΟΥΤΖΟΒΑ ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ». Στο μέσον έφερε τις μορφές τριών αγίων. Τα πέντε μέλη της δημογεροντίας είχαν από ένα μέρος της σφραγίδας (τέσσερα συν το στέλεχος) για την αποφυγή φαινομένων κατάχρησης εξουσίας.

Η τετραμερής σφραγίδα της κοινότητας Σουλούτζοβα χρονολογείται από το 1895.

Στο μοναδικό έγγραφο του 1922 που εντοπίσαμε και που φέρει τη σφραγίδα του χωριού είναι κενή η ένδειξη μουχτάρης ενώ ως «έφοροι της κοινότητας Σουλούτζοβα» υπογράφουν οι Αβραάμ Παράσο(γ)λου, Παναγιώτης Γεωργίου, Κ. Σαββίδης και Κων. Θεοδώρου. (Δύο υπογράφουν με επώνυμο και δύο με πατρώνυμο).

Η δημογεροντία θα συντονίσει την έξοδο από τη Σουλούτζοβα αρχικά στη Νίγη και από εκεί για το λιμάνι της Μερσίνας, ενώ είναι εκείνη που θα οργανώσει επιτροπή η οποία θα επιλέξει την τοποθεσία εγκατάστασης των προσφύγων. Η δημογεροντία ουσιαστικά τον πρώτο καιρό της εγκατάστασης των προσφύγων στη νέα πατρίδα συνεχίζει να εκπροσωπεί τους Σουλουτζοβαλήδες στις συναλλαγές τους με το επίσημο κράτος.

⁽¹⁾ Βλ. και Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Εκδοτική Αθηνών. Αθήνα, 1980, σελ. 432.

⁽²⁾ Χρήστου Σολδάτου, Η Εκπαιδευτική και Πνευματική Κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας, Αθήνα, 1989, τόμος Α', σελ.20.

1.9 Οι σχέσεις των χριστιανών με τους Τούρκους

Οι ελληνορθόδοξες νησίδες της Καππαδοκίας, καθώς η ευρύτερη περιοχή δεν παρουσιάζει κανένα ιδιαίτερο στρατηγικό ενδιαφέρον για την οθωμανική αυτοκρατορία, παρέμειναν σχεδόν ανέπαφες και δεν γνώρισαν τη μανία του κατακτητή που εκδηλώνονταν συχνά με σφαγές, διώξεις, εξορίες, λεηλασίες και βίαιες εξισλαμίσεις. Έτσι παρά τη χρήση της τουρκικής γλώσσας ο ελληνισμός αυτός, κατάφερε να κρατήσει ακέραιο το εθνικό του φρόνημα και τις εθιμικές του παραδόσεις, ενώ οι σχέσεις του με το σύνοικο στοιχείο των μουσουλμάνων δεν χαρακτηρίζονται από το φορτισμένο κλίμα που συναντούμε σε άλλες περιοχές όπως π.χ. ο Πόντος.

Οι σχέσεις των χριστιανών της Σουλούτζοβας με τους λίγους μουσουλμάνους του χωριού αλλά και με αυτούς των γύρω τουρκικών χωριών μέχρι την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες εντάσεις. Πολλές φορές, οι μικρασιάτες, μιλούν με καλά λόγια για τους Τούρκους γειτόνους τους που αντιμετώπιζαν μαζί τους τις ίδιες δυσκολίες της ζωής. Πέρα όμως από τις φιλικές σχέσεις που μπορεί να αναπτύσσονται με ορισμένες οικογένειες Τούρκων, αυτές δεν μπορούν να ξεπεράσουν την πραγματικότητα του σχήματος στο οποίο είναι δομημένη η οθωμανική αυτοκρατορία και που δεν είναι άλλο από αυτό των εξουσιαστών / μουσουλμάνων επί των εξουσιαζομένων / χριστιανών, είτε αυτοί είναι Έλληνες, είτε Βούλγαροι, Σέρβοι ή Αρμένηδες.

Άλλωστε το Millet Sistemi⁽¹⁾, ο διαχωρισμός των εθνικών κοινοτήτων των υποδούλων, αποσκοπούσε και στην αποδυνάμωσή τους. Κατά βάση η οθωμανική εξουσία ακολουθεί την πολιτική «*διαίρει και βασίλευε*» φοβούμενη ότι ενιαία αντιμετώπιση των διαφόρων εθνοτήτων που ζουν στην επικράτειά της, θα τους ένωνε εναντίον της.

Καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής διοίκησης, η ζωή, η τιμή και η περιουσία των Ελλήνων είναι σχεδόν πάντα χωρίς ασφάλεια και βεβαιότητα, στην

αυθαιρεσία των Τούρκων. Παρά τις κατά καιρούς φιλελεύθερες διακηρύξεις, στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, οι χριστιανοί έπρεπε με κάθε τρόπο, στην καθημερινή τους ζωή, να υποδηλώνουν την ιδιότητα του ραγιά. Από την ένδυσή τους μέχρι το βάδισμα στο δρόμο όπου αν συναντούσαν Τούρκο θα έπρεπε να του παραχωρήσουν την άκρη βαδίζοντας οι ίδιοι (όπως τα υποζύγια) στη μέση του δρόμου.

Βίαιοι ή ομαδικοί εξισλαμισμοί Ελλήνων δεν καταγράφονται στη Σουλούτζοβα. Οι δύο περιπτώσεις γυναικών που εξισλαμίζονται / «τούρκεψαν» έχουν να κάνουν με το γάμο τους με Τούρκους. Είναι όμως ενδεικτικές της αυθαιρεσίας των τελευταίων.

Επιγαμιαίες σχέσεις των χριστιανών Σουλουτζοβαλήδων με τους Τούρκους θεωρούνταν αδιανόητες. Έτσι όπως σημειώνει το 1937, ο ερευνητής του Κ.Μ.Σ. Θ. Κωστάκης: «Στα 1895-7 μεταξύ των χριστιανών και Τούρκων κατοίκων του Σουλούτζοβα συνέβη μεγάλη έρις εξ αφορμής μιας γυναίκας της Ζυμρυτ την οποία πήρε ένας Τούρκος (ήταν Χριστιανή). Η δίκη διήρκεσε 3 χρόνια και εστοίχισε τη ζωή τριών Χριστιανών οι οποίοι σκοτώθηκαν στα βουνά. Η έρις αυτή διήρκεσε 10 χρόνια»⁽²⁾.

Η δεύτερη περίπτωση εξισλαμισμού⁽³⁾ γυναίκας που «τούρκεψε» λαμβάνει χώρα τις παραμονές της εξόδου των Ελλήνων της Σουλούτζοβα. Τότε η χριστιανή Μιττή (Ευθυμία) Ιγγιλίζογλου «κλέφτηκε» από έναν Τούρκο της Σουλούτζοβα. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες η Μιττή «τούρκεψε» δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρες. Κατ' άλλους «τούρκεψε γιατί αγαπούσε τον Τούρκο», ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι αναγκάστηκε να υποκύψει στις αξιώσεις του Τούρκου.

Οι σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων άρχισαν να επιδεινώνονται σταδιακά από την ψήφιση του Συντάγματος του 1908 που επέβαλε το κομιτάτο των Νεοτούρκων «Ένωσης και Πρόοδος» (Ittihat ve Tarakki Cemiyeti)⁽⁴⁾.

Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας πίστεψαν τότε ότι το Σύνταγμα θα τους προστάτευε από την αυθαιρεσία της τούρκικης διοίκησης. Σύμφωνα με τον

Παναγιώτη Δ. Χατζηλιάδη⁽⁵⁾, οι Έλληνες της Τουρκίας πανηγύρισαν την ψήφιση του Συντάγματος: *«με το Χουριέτ γινόμαστε πια όλοι ίσοι. Ισότητα, Δικαιοσύνη, Αδελφοσύνη. Χριστιανοί και μουσουλμάνοι γινόμασταν ένα»*. Η δράση των Νεοτούρκων που διέπονταν από το σύνθημα *«η Τουρκία στους Τούρκους»* και η αναγκαστική πλέον στράτευση των χριστιανών στον τουρκικό στρατό, διέψευσαν γρήγορα τις φρούδες ελπίδες των Ελλήνων της Ανατολής.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι τέντωσαν ακόμη περισσότερο το σχοινί στις σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων. Αν και οι Σουλουτζοβαλήδες αναγκάστηκαν να πολεμήσουν στο πλευρό των Τούρκων⁽⁶⁾ στο βαλκανικό μέτωπο, δεν ξεχνούσαν οι τελευταίοι ότι κι αυτοί ήταν *«γκιαούρηδες»* και μπορεί μια μέρα να αμφισβητήσουν την εξουσία τους. Η απώλεια των βαλκανικών εδαφών από την οθωμανική αυτοκρατορία αποτέλεσε την ευκαιρία επανόδου του κομιτάτου - που απώλεσε την εξουσία στις εκλογές του 1912 – με πραξικόπημα στις 23 Ιανουαρίου του 1913. Με επικεφαλής τον Ενβέρ η *«Ενωσις και Πρόοδος»* επιβάλλεται ως η απόλυτη εξουσία με αιχμή της πολιτικής της, την *«σωτηρία του κράτους»* το οποίο απειλείται από τις μη μουσουλμανικές μειονότητες με πρώτη εκείνη των Ρωμιών που προσβλέπουν ως αλύτρωτοι στο εθνικό τους κέντρο. Την εποχή αυτή παρατηρούμε μια σταδιακή περιχαράκωση των Ελλήνων.

«Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος που φέρνει την οθωμανική εξουσία στο πλευρό του Άξονα οξύνει το κλίμα καχυποψίας κατά των χριστιανών, πολύ περισσότερο που οι τελευταίοι, ύποπτοι για συνεργασία με τις δυνάμεις της Αντάντ, δεν αργούν να θεωρηθούν ως εχθροί του κράτους, άρα υπονομευτές της ύπαρξής τους»⁽⁷⁾. Άλλωστε σύμφωνα με τις συμβουλές της Γερμανίας η αναγωγή της συμμετοχής της αυτοκρατορίας στον πόλεμο, σε Τζιχάντ (Ιερό Πόλεμο), διεύρυνε το χάσμα μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων ⁽⁸⁾.

Η κορύφωση της επιδείνωσης των σχέσεων παρατηρείται στη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας και καταστροφής.

«Το 1918 συνέβη μεγάλη αναταραχή στη Σουλούτζοβα. Τη χρονιά εκείνη όπως πάντα, ο έφορας⁽⁹⁾ είχε έρθει για την συγκέντρωση της λεγόμενης «δεκάτης» που ουσιαστικά ήταν το 1/8 της παραγωγής. Μετά τη συγκέντρωση του φόρου σε συγκεκριμένο χώρο, οι κάτοικοι του χωριού με πρωτοπόρες τις γυναίκες αντέδρασαν δυναμικά και κατάφεραν να πάρουν πίσω την παρακρατημένη σοδειά τους. Το γεγονός αυτό ίσως να οφείλεται στη μικρή παραγωγή που πιθανόν σημειώθηκε τη χρονιά εκείνη. Παρά την ανταρσία αυτή, δεν υπήρξε αντίδραση από το επίσημο «χοκουμάτ». Πρόεδρος του χωριού ήταν τότε ο Παναγιώτης Καριπίδης»⁽¹⁰⁾.

Το παραπάνω γεγονός σύμφωνα με τον Παναγιώτη Δ. Χατζηλιάδη έλαβε χώρα μεταξύ 1920 – 1922 και οφείλεται στην παρουσία του ελληνικού στρατού στη Μικρασία που δημιούργησε ελπίδα και θάρρος στις ψυχές των αλύτρωτων Ελλήνων της Καππαδοκίας. Εκδήλωση αυτού του θάρρους ήταν και η αντίσταση, η άρνηση καταβολής φόρου. Άλλωστε η Σουλούτζοβα ήταν μεταξύ των ελληνικών κοινοτήτων της Καππαδοκίας που υπέγραψαν την έκκληση προς τον ελληνικό στρατό για προέλασή του και απελευθέρωσή τους από τον τουρκικό ζυγό⁽¹¹⁾.

Το ίδιο διάστημα, οι Τούρκοι αρχίζουν να προκαλούν και να βιαιοπραγούν εναντίον των Ελλήνων. Οι σχέσεις των χριστιανών με τους λίγους Τούρκους του χωριού σημαδεύονται πλέον από το παρακάτω γεγονός:

«Γύρω στα 1920, ο Χασάν Εφέντης, Αγάς του Καβλάχ Τεπέ, έδωσε νήμα στην Κερεκί (Κυριακή) Αθαναηλίδου για να του υφάνει χαλιά. Οι Τούρκοι της Σουλούτζοβα έκλεψαν το νήμα. Τότε ο Αγάς έστειλε απόσπασμα με τσανταρμάδες από τη Νίγδη για να συλλάβουν τους κλέφτες. Την πρώτη φορά δεν τα κατάφεραν. Τη δεύτερη όμως τους συνέλαβαν. Ο Μιχάλης Κ. Μερτζανίδης πήγε το μήνυμα στον Αγά. Οι κλέφτες ήταν οι: Μουσταφάς, Ταχήρ και Χασάν, οι οποίοι και άλλες φορές είχαν κλέψει μικροπράγματα στο χωριό. Ο Μουσταφάς σκοτώθηκε επιτόπου από σφαίρα. Οι άλλοι δύο αφού χτυπήθηκαν, οδηγήθηκαν στην φυλακή»⁽¹²⁾.

«Στο χρονικό διάστημα ανάμεσα στη Μικρασιατική Καταστροφή και την έξοδο (1922-1924) οι Έλληνες της Καππαδοκίας δοκίμασαν έμμεσα τη γεύση της εξορίας βλέποντας να καταφθάνουν στα χωριά τους εξόριστοι από άλλες επαρχίες της Μικρασίας. Στις μαρτυρίες των πληροφορητών αναφέρονται ελάχιστα επεισόδια εξισλαμισμού των Χριστιανών. Σφαγές του ελληνικού πληθυσμού από τσέτες σημειώθηκαν στην περιφέρεια της Νίγδης (Ποντιακές Αποικίες και Σουλούτζοβα 1922) καθώς και στις Αποικίες Φαράσων (Κουρούμζα 1923)»⁽¹³⁾.

Την εποχή αυτή, πραγματοποιούνται από τους Τούρκους, αλληπάλληλοι βιασμοί και κακοποιήσεις των απροστάτευτων γυναικών της Σουλούτζοβα, που οι άνδρες τους βρίσκονται είτε αποκλεισμένοι στην Κιλικία - που τελεί υπό γαλλική κατοχή - είτε έχουν περάσει μέσω Σμύρνης - όσοι εργάζονταν εκεί - στην Ελλάδα⁽¹⁴⁾.

Στην περιφέρεια Νίγδης η μεγάλη σφαγή έγινε στο Μπερεκετλί Μαντέν: «Το 1923 Τσέτες πάτησαν τη Σουλούτζοβα. Οι άνδρες είχαν αποκλειστεί εδώ και χρόνια στην Κιλικία που τελούσε υπό γαλλική κατοχή, ενώ ο παπα-Χαράλαμπος ήταν κατάκοιτος στο κρεβάτι. Οι τούρκοι αντάρτες συγκέντρωσαν τα γυναικόπαιδα σε ορισμένο σημείο με σκοπό να τα κακοποιήσουν, και επιδόθηκαν στο πλιάτσικο. Οι Σουλουτζοβαλήδες γλίτωσαν χάρη στο εξής γεγονός: καθώς οι Τσέτες λεηλατούσαν το σπίτι του παπά-Χαράλαμπου άνοιξαν το μπαούλο, με τα άμφια, τα οποία άρχισαν να πετούν εδώ κι εκεί. Ενώ άδειαζαν το μπαούλο, τα επιμανίκια της ιερατικής σχολής (χοτζάχ) στάθηκαν το ένα επάνω στο άλλο. Βλέποντας αυτό οι Τούρκοι φοβήθηκαν και έφυγαν. Το γεγονός αυτό καθώς επίσης και η παρέμβαση του Χασάν Εφέντη του κοντινού Καβλάχ Τεπέ απέτρεψαν την αιματοχυσία στη Σουλούτζοβα. Οι Τσέτες, κάπου 150, προχώρησαν στο Μπερεκετλί – Μαντέν όπου και έσφαξαν 80 χριστιανούς»⁽¹⁵⁾.

Η είδηση της επιδρομής των τσετών στη Σουλούτζοβα και το Μπερεκετλί Μαντέν διαδόθηκε γρήγορα στα γύρω χριστιανικά χωριά: «Τότε άρχισαν γύρω μας να γίνονται σφαγές και να απλώνεται ο τρόμος. Ένας Καρακιαζίμ Πασάς

που ήταν αρχηγός στους τσέτες, στην Κιλικία, πάτησε το Μπερεκετλί Μαδέν, άρπαξε 80 χριστιανούς, τους τράβηξε στο Ντεμίρ Καζίκ και τους έσφαξε. Τσέτες λίγο αργότερα, πάτησαν τη Σουλούτζοβα, σφάξανε δύο παλικάρια και δύο γυναίκες. Άδειασε τότε απ' τον τρόπο η Σουλούτζοβα. Οι μισοί στο Ένεχιλ, οι άλλοι μισοί στη Νίγδη φύγανε»⁽¹⁶⁾.

Αλλά και η συμπεριφορά Τούρκων, που προστάτεψαν τους Χριστιανούς, τους δύσκολους αυτούς καιρούς, και αυτή, παρά το μίσος που δημιουργεί ο πόλεμος, δεν λησμονήθηκε: «Στο Καβλάχ Τεπέ, του Χατζή Μουσταφά ο γιος, ο Χασάν Εφέντης – ο ανεψιός του πρώτου μας Ουστάμπαση - αυτός προστάτεψε τους χριστιανούς της Σουλούτζοβα και του Καβλάχ Τεπέ. Δεν άφησε τους Τσέτες να τους σφάξουν. Έτσι, οι Τσέτες, στη Σουλούτζοβα, μόνο μια νύφη, από την πόρτα της μέσα σκότωσαν»⁽¹⁷⁾.

Η Καντίκ (Αικατερίνη) Περτσεμλίδου, γυναίκα ιδιαίτερα όμορφη γίνεται στόχος των Τούρκων. Το βράδυ που οι Τούρκοι θα επιχειρήσουν να εισβάλλουν στο σπίτι της, κρατά με το σώμα της την πόρτα και δέχεται τις μαχαιριές των Τούρκων. Το ίδιο βράδυ, άλλα δύο άτομα που θα βρεθούν στον τόπο του εγκλήματος θα δολοφονηθούν και αυτά (ο Θεόδωρος Καριπίδης και η Αναστασία Εβρενίδου) για να μην υπάρξουν μάρτυρες. Την επομένη, «η Αστυνομία βρήκε την Καντίκ να κολυμπάει στο αίμα και το μωρό της να θηλάζει τη νεκρή μάνα»⁽¹⁸⁾.

Η ζωή πλέον των Σουλουτζοβαλήδων, είναι κάτω από διαρκή φόβο και αβεβαιότητα για το αύριο: «Το χωριό μας, όπως και το Μαδέν, άδειασε πολύ πριν τα άλλα χριστιανικά χωριά. Εμείς είδαμε σφαγές και πολύ τρομάξαμε. Την άνοιξη του 1922, Τούρκοι που γύριζαν απ' το στρατό σκότωσαν στο χωριό μας μια νέα γυναίκα, μια γριά κι ένα παιδί. Έπειτα, την άνοιξη του 1923, έγινε η σφαγή στο Μαδέν. Θα μας σφάζανε κι εμάς τότε, όμως ο Χασάν εφέντης του Καβλάχ Τεπέ μας προστάτεψε. Οι manáδες μας όλο κλαίγανε τότε, κι εμείς πολύ φοβόμαστε. Άντρας, πες, δε βρισκόταν στο χωριό. Οι πατεράδες μας από χρόνια είχαν αποκλειστεί στην Κιλικία. Οι manές μας θέλαν να μας στείλουν

κοντά τους κι εμάς στην Κιλικία να γλιτώσουμε, όμως οι δρόμοι ήταν κλεισμένοι. Μένουμε λοιπόν στο χωριό αναγκαστικά και τρέμαμε»⁽¹⁹⁾.

Λίγους μήνες μετά την επιδρομή των Τσετών «πέρασαν από τη Σουλούτζοβα Αρμένιδες (γύρω στους 300), οι οποίοι και προσφέρθηκαν να πάρουν μαζί τους τα γυναικόπαιδα και τους εναπομείναντες γέρους. Οι Σουλουτζοβαλήδες αρνήθηκαν γιατί ελπίζανε στην επιστροφή των δικών τους από την Κιλικία και ίσως γιατί πίστευαν ότι η μοίρα των Αρμένιδων ήταν χειρότερη από τη δική τους»⁽²⁰⁾.

Μετά τα κρούσματα των βιασμών, οι Σουλουτζοβαλήδες αποφάσισαν να στείλουν - όπως και έπραξαν - τα κορίτσια και τις νέες γυναίκες των οποίων οι άνδρες δεν ήταν στο χωριό, σε γνωστούς και φίλους στη Νίγη.

Συμπερασματικά θα έλεγε κανείς ότι στα μάτια των προσφύγων το ιστορικό γεγονός της μικρασιατικής καταστροφής διαφοροποιεί την εικόνα τους για τους Τούρκους. Οι τραγικές εμπειρίες που έζησαν οι Σουλουτζοβαλήδες μετά τους Βαλκανικούς πολέμους ενίσχυσαν την διαφορετικότητα τους από τους «άλλους».

(1) Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο διαχωρισμός των millet στην οθωμανική αυτοκρατορία γίνεται με βάση τη θρησκεία. Τότε θα αποκτήσει συγκεκριμένο εθνικό περιεχόμενο ο όρος millet.

(2) Κ.Μ.Σ. Δελτία Σουλούτζοβα.

(3) Πολλοί είναι αυτοί που αναγκάστηκαν στη διάρκεια της μακράς δουλείας να «τουρκέψουνε». Στις 21 Μαρτίου 1930 ενώ βρίσκονται σε εξέλιξη οι διαπραγματεύσεις για την υπογραφή του συμφώνου της Ελληνοτουρκικής φιλίας υποβλήθηκε (αίτημα των Σταυριστών Κρυπτοχριστιανών, των οποίων από τα βάθη της Μικράς Ασίας έφτασε στο Γενικό Προξενείο της Πόλης αντιπροσωπία τους για να καταθέσει αίτηση με την οποία ζητούσε από την Ερζουρούμη (ευρισκόμενη στην ανατολική Μικρά Ασία), όπου ζούσαν 350 οικογένειες, φαινομενικά τουρκικές αλλά στην ουσία ελληνικές και οι οποίες δεν μπόρεσαν να υπαχθούν στις διατάξεις της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών, μεταφερθούν και αυτές στην Ελλάδα. Όμως καμιά ενέργεια δεν έγινε και καμιά απάντηση δεν δόθηκε στους απόκληρους αυτούς της εσχαιάς του ελληνισμού. Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην πρώην Τουρκική Δημοκρατία, Γόρδιος, Αθήνα 1992, σελ. 241.

(4) Νεότουρκοι ονομάζονταν τα μέλη του Κομιτάτου «Ένωσης και Πρόσδος» που ιδρύθηκε το 1887, ως παράνομη οργάνωση, από σπουδαστές της Αυτοκρατορικής Στρατιωτικής Ιατρικής Ακαδημίας της Κωνσταντινούπολης, με κύριο αίτημα την επαναφορά του Συντάγματος του 1876, που κατέλυσε ο Σουλτάνος Αμπδούλ Χαμίτ ο Β' το 1877. Οι Νεότουρκοι ήταν οπαδοί φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων του οθωμανικού κράτους και υποστήριζαν την παραχώρηση ευρύτατης αυτονομίας στις εθνότητες της αυτοκρατορίας. Ωστόσο ο ρόλος του στρατού στο πραξικόπημα του 1908 και η συντριβή το 1909

της απόπειρας αντιπραξικοπήματος από το Σουλτάνο, μετατόπισε το κέντρο βάρους της οργάνωσης από τους πολιτικούς στους στρατιωτικούς. Έτσι, σταδιακά, οι Νεότουρκοι, με το σύνθημα «η Τουρκία στους Τούρκους» εφαρμόζουν υπό την επίβλεψη της Γερμανίας μια πολιτική εθνικής καθαρότητας, που περιλαμβάνει απηνείς διωγμούς των μη μουσουλμανικών εθνοτήτων της αυτοκρατορίας. Η γενοκτονία 1,5 εκατομμυρίων Αρμενίων το 1915 και η εξαφάνιση εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων την ίδια περίοδο είναι αποτελέσματα της φρικαλέας συμπεριφοράς των Νεοτούρκων με επικεφαλής την τριανδρία Εμβέρ, Ταλλάτ και Τζεμάλ. Η ήττα της Γερμανίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της οποίας είχε ταχθεί η Τουρκία, οδήγησε στην κήρυξη εκτός νόμου του Κομιτάτου και στην καταδίκη σε θάνατο κορυφαίων μελών του με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Πολλά μέλη του «Ένωσης και Πρόοδος» προσχώρησαν τελικά στο κίνημα του Κεμάλ και συμμετείχαν στη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση.

- (5) Μαρτυρία στον γράφοντα, το 1988. Ο Παναγιώτης Χατζηλιάδης ζούσε τότε στην Κωνσταντινούπολη. Πανηγυρισμοί υπέρ του Συντάγματος δεν καταγράφονται στην Καππαδοκία όπου όλες οι ειδήσεις άλλωστε φτάνουν με καθυστέρηση.
- (6) Σ. Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία 19^{ος} αι. – 1919, οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες, Η Οθωμανική Αυτοκρατορία σε Θρύψαλα 1913 –1918, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 523.
- (7) Όπως ομολόγησε ο Πρέσβης της Γερμανίας στην Κωνσταντινούπολη, Βαρόνος Von Vaguenhaim στον αμερικανό ομόλογό του, Η. Morgenthau: «Η ίδια η Τουρκία δεν έχει μεγάλη σημασία. Ο στρατός της είναι αδύναμος και δεν περιμένει κανείς και πολλά πράγματα από αυτήν. (...) Μας ενδιαφέρει ο μουσουλμανικός κόσμος. Αν κατορθώσουμε να κινητοποιήσουμε τους μουσουλμάνους εναντίον των Άγγλων και των Ρώσων, θα υποχρεώσουμε τους τελευταίους να συνθηκολογήσουν». Η. Morgenthau, Τα Μυστικά του Βοσπόρου, Αθήνα, σελ. 135.
- (8) Βλ. και κεφ. «Η Στράτευση των Χριστιανών στον Τουρκικό Στρατό Αιτία Μετανάστευσης».
- (9) Ο φοροεισπράκτορας λεγόταν Αναστάσης. Ερχόταν στη Σουλούτζοβα συνοδευόμενος από δύο φύλακες. Μαρτυρία του Ηλία Αγγλόπουλου στον γράφοντα, στις 12/9/87.
- (10) Σε έγγραφο του 1923 (στη Νίγη) σχετικά με τα περιουσιακά στοιχεία των Σουλουτζοβαλήδων, ο Παναγιώτης Καριπίδης υπογράφει ως Παναγιώτης Γεωργίου. Η οριστικοποίηση των επωνύμων θα γίνει μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών.
- (11) Το έγγραφο είναι στη γαλλική και βρίσκεται στο αρχείο του κ. Ακύλα Μήλα.
- (12) Μαρτυρία στον γράφοντα, του Ηλία Β. Αγγλόπουλου, στις 5/4/88.
- (13) Κ.Μ.Σ. Η έξοδος, Τόμος Β', Αθήνα 1982, σελ 3-4.
- (14) Στις βιασθείσες συγκαταλέγονται η Ελισάβετ Χατζηγεωργίου, σύζυγος Ιωακείμ Καριπίδη, η Ουρανία Χατζησάββα και η Δέσποινα Καριπίδου. Η Καντίκ (Αικατερίνη) Περτσεμλίδου αντιστεκόμενη βρήκε φρικτό θάνατο.
- (15) Μαρτυρία στον γράφοντα, στις 4/4/88, των Θεόδωρου Αγγλόπουλου και Ανέστη Χατζηλιάδη.
- (16) Κ.Μ.Σ. Δελτία Ενεχιλ. Μαρτυρία Θεόφιλου Χατζηπαρασκευά, το 1952, στη Σοφία Αναστασιάδη.
- (17) Κ.Μ.Σ. Δελτία Μπερεκελί Μαντέν. Μαρτυρία Σουλτάνας Τσολακίδου, το καλοκαίρι του 1953, στη Σοφία Αναστασιάδη. Πρόκειται για την Καντίκ (Αικατερίνη) Περτσεμλίδου.
- (18) Το έγκλημα αυτό, λόγω της φρικαλεότητάς του, μνημονεύεται πολλές φορές, ακόμη και σήμερα, στα Βούναινα, από πρόσφυγες δεύτερης γενιάς. Μαρτυρία Μέλπως Χατζηλιάδη 5/4/1988.
- (19) Κ.Μ.Σ. Η έξοδος, Τόμος Β' Αθήνα 1982, σελ. 243, Σουλούτζοβα, Μαρτυρία Γ. Χατζηλιάδη, Λάρισα. Όπως είναι φυσικό, λόγω της μεγάλης απόστασης από την τέλεση των γεγονότων, παρατηρείται πολλές φορές σύγχυση στις χρονολογίες. Η μαρτυρία του Γ. Χατζηλιάδη είναι νομίζω η πιο αξιόπιστη γιατί καταγράφηκε νωρίς, (το 1953), από πρόσωπο που έζησε τα γεγονότα.
- (20) Μαρτυρία στον γράφοντα, στις 4/4/1988, των Θεόδωρου Αγγλόπουλου και Ηλία Β. Αγγλόπουλου.

1.10 Τα επώνυμα των Σουλουτζοβαλήδων και οι ρίζες τους

Στη Σουλούτζοβα όπως άλλωστε συνέβη και στο μεγαλύτερο μέρος της Μικράς Ασίας, η οριστική καθιέρωση των επωνύμων τοποθετείται στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Την εποχή αυτή και οι Έλληνες υπήκοοι της οθωμανικής αυτοκρατορίας υποχρεώνονται, να αποκτήσουν επώνυμα. Μέχρι τότε οι Έλληνες της Καππαδοκίας λόγω του πατριαρχικού τρόπου οργάνωσης της οικογένειας, προσδιορίζονταν με το πατρώνυμό τους και κυρίως με το βαφτιστικό όνομα του γενάρχη τους (π. χ. Χατζηλιαλάρ, Ισπυριλέρ κ.λπ.). Την εξέλιξη της χρήσης των επωνύμων στη Σουλούτζοβα τη βλέπουμε μέσα από επίσημα έγγραφα όπου άλλοτε οι κάτοικοι υπογράφουν χρησιμοποιώντας μόνο το όνομα και το πατρώνυμο, άλλοτε με το επώνυμο στην τουρκική και άλλοτε με το «εξελληνισμένο»⁽¹⁾.

Έτσι λοιπόν, τα επώνυμα των Σουλουτζοβαλίδων είναι κατά βάση πατρωνυμικά⁽²⁾ (π.χ. Μιχαηλίδης). Τα λίγα σύνθετα (π.χ. Χατζησαββίδης) έχουν ως πρώτο συνθετικό το πρόθεμα Χατζής που υποδηλώνει τον προσκυνητή των Αγίων Τόπων.

Στην κατηγορία των πατριδωνυμικών επωνύμων συναντούμε μόνο δύο επώνυμα αυτό του Πορλίδη (από το Πορλού – ογλού = του καταγόμενου από τον Πόρο) και του Αϊ Κωνσταντήν – ογλου = του καταγόμενου από τον Αϊ Κωνσταντίνο (Βερέκι). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι Σουλουτζοβαλήδες ήταν αρκετά κλειστή κοινωνία.

Ελάχιστες ήταν οι επιγαμιαίες σχέσεις τους με τις κοντινές χριστιανικές κοινότητες⁽³⁾. Και σε αυτές τις λίγες περιπτώσεις μόνο έδιναν ή έπαιρναν νύφες. Μαρτυρία για γαμπρό από την Σουλούτζοβα σε άλλο χωριό δεν έχουμε. Ο Πορλού - ογλου και ο Αϊ Κωνσταντίν - ογλου είναι οι μόνοι γαμπροί στη Σουλούτζοβα από άλλα χωριά.

Λίγα είναι τέλος τα επαγγελματικά επώνυμα. Αυτά δηλαδή που έχουν ως βάση το επάγγελμα του γενάρχη τους, π.χ. Αρτοποιιάδης.

Ακόμη και σήμερα, οι γεροντότεροι στα Βούναινα, θυμούνται πως χαρακτηρίζονταν περιπαικτικά κάθε οικογένεια, από κάποια αδυναμία της. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

Σουμουκλού – Παμπουκλάρ = Μυξιάρηδες Βαμβακιδαίοι

Γιαραλού – Τιριπλέρ = Πληγιάριδες Τριτοπουλαίοι.

Οφλάζ – Τικταπανλάρ = Αγαθοί Τικταπανιδαίοι

Τεμπέλ – Χαρακαλάρ = Τεμπέληδες Χαρακοπουλαίοι

Με την ανταλλαγή των πληθυσμών επιχειρήθηκε ο εξελληνισμός των επωνύμων με τουρκογενή ρίζα. Τις περισσότερες φορές γίνεται απλή μετάφραση στην ελληνική του επωνύμου ενώ η κατάληξη –ογλού αντικαθίσταται από το –πούλος και πιο συνηθισμένα από το –ίδης ή το –ιάδης.

Τα επώνυμα των Σουλουτζοβαλήδων που συναντούμε στα Βούναινα είναι τα ακόλουθα:

- **Αγγελίδης.** Πατρωνυμικό επίθετο από το Άγγελος
- **Αγγλόπουλος.** Τουρκ. Ιγγιλίζογλου⁽⁴⁾. Από την οικογένεια Χατζηλία ο γενάρχης των Αγγλοπουλαίων. Λόγω της ευστροφίας του (Igiliz akilli / εγγλέζικο μυαλό) ονομάστηκε Ιγγιλίζογλου.
- **Αθαναηλίδης.** Τουρκ. Ταναήλογλου. Πατρωνυμικό επίθετο από το Ναθαναήλ ή το Δανιήλ. Ένα μέρος της οικογένειας εγγράφηκε στην Ελλάδα ως Δανιηλίδης.
- **Αρτοποιιάδης.** Τουρκ. Εκμεκτσίογλου. Επαγγελματικό επίθετο από την τουρκική λέξη Εκμεκci = Αρτοποιός, Ψωμάς. Η οικογένεια κατάγεται από το Μπερεκτλί Μαντέν. Ήρθε στα Βούναινα στην Κατοχή.
- **Βαμβακίδης.** Τουρκ. Παμπόγλου από το Pamuk / Βαμβάκι. Οι Σουλουτζοβαλήδες το πρόφεραν ως rampik με άφωνη την δεύτερη συλλαβή. Επαγγελματικό επίθετο που μαρτυρά ενασχόληση με το βαμβάκι.

- **Δανιηλίδης.** Τουρκ. Ταναήλογλου. Βλ. Αθαναηλίδης.
- **Εβρενίδης.** Τουρκ. Εβρενλέρ. Άγνωστης προέλευσης
- **Καριπίδης.** Τουρκ. Κεγίσογλου αλλά και Καρίπογλου από το τουρκικό Karip
- **Κουριουξίδης.** Τουρκ. Κεγίσογλου και Καρίπογλου
- **Λαζαρίδης.** Από την οικογένεια Καρίπογλου. Πατρωνυμικό επίθετο από το Λάζαρος.
- **Μερτζανίδης.** Τουρκ. Μερτζάνογλου. Επίθετο του πρώτου οικιστή της Σουλούτζοβα (Ηλία Μερτζάνογλου, μετέπειτα Χατζη - Ηλία).
- **Μιχαηλίδης.** Τουρκ. Μιχαήλογλου. Πατρωνυμικό επίθετο από το Μιχαήλ.
- **Νικολαΐδης.** Τουρκ. Νικόλογλου. Πατρωνυμικό επίθετο από το Νικόλαος. Η οικογένεια κατάγεται από τη συνοικία Καγιάμπαση της Νίγδης. Εγκαταστάθηκε στα Βούναινα την περίοδο της Κατοχής.
- **Παλαιοχωρλίδης.** Από την οικογένεια Χατζησάββα. Άγνωστης προέλευσης.
- **Παπαδόπουλος.** Τουρκ. Παπάζογλου. Από την τουρκ. λέξη paraz = ο ιερέας, ο παπάς.
- **Περτσεμλίδης.** Τουρκ. Περτσεμλή. Άγνωστης προέλευσης
- **Πορλίδης.** Τουρκ. Πορλούογλου. Πατριδωνυμικό επίθετο. Ο καταγόμενος από τον Πόρο της Καππαδοκίας.
- **Πτηνόπουλος.** Τουρκ. Κούσογλου. Από την τουρκ. λέξη Kus/πουλί, πτηνό. Ένα μέρος της οικογένειας παρέμεινε Κούσογλου. Η οικογένεια αυτή δεν ήρθε στα Βούναινα. Εγκαταστάθηκε στους Φιλίππους (Ράχτσα) Καβάλας.
- **Σαρηγεωργίδης.** Σύνθετο πατριδωνυμικό επίθετο από το Γεώργιος που είναι Sari = ξανθός.
- **Σαρηκυριάκογλου.** Σύνθετο πατριδωνυμικό επίθετο από το Κυριάκος που είναι Sari = ξανθός.

1	Ηλίας Παναγιώτης	
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8	Χαρίτων Η. Αγγελάκης	
9	Βασίλειος Δ. Μεταξάκης	σελ. 94
10	Χαρίτων Γ. Αγγελάκης	σελ. 907
11	Κωνσταντίνος Ν. Σταβρίδης	
12	Λαδρινός Σ. Κωνσταντίνος	
13	Σταυρόπουλος Ν. Στέφανος	
14	Σωτήριος Ν. Στέφανος	
15	Αθανάσιος Ν. Στεφανίδης	
16	Ιωάννης Σ. Τριανταφύλλης	
17	Σταυρόπουλος Ν. Στεφανίδης	
18	Μιχαήλ Γ. Αγγελάκης	
19	Γεώργιος Π. Χαλκίς	σελ. 403
20	Σάββας Θ. Χαρακίδης	
21	Ιωάννης Π. Κωνσταντίνος	
22	Παύλος Χαλκίς	σελ. 95
23	Γεώργιος Γ. Κωνσταντίνος	
24	Χαλκίς Γεώργιος	
25	Μαρίνος Γ. Χαλκίς	
26	Αθανάσιος Σ. Κωνσταντίνος	
27	Κωνσταντίνος Ν. Αθανασίου	
28	Γεώργιος Στεφανίδης	
29	Παναγιώτης Ν. Κωνσταντίνος	

Στα εκκλησιαστικά κατάστιχα του 1939 καταχωρούνται οι οικογένειες των προσφύγων. Σε κάθε σελίδα αντιστοιχεί μία οικογένεια όπου καταγράφονται οι δόσοληψίες της με την εκκλησία.

- **Σπυρίδης.** Από την οικογένεια Παπάζογλου (σσί με πολλούς ιερωμένους). Στα Βούναινα καταγράφηκαν Σπυρίδης από τον παππού τους Σπύρο. Πατρωνυμικό επίθετο.
- **Σταυρίδης.** Πατρωνυμικό επίθετο από το Σταύρος. Η οικογένεια Σταυρίδη όμως έχει γενάρχη τον Αι Κωνσταντίνογλου. Πατριδωνυμικό επίθετο που υποδηλώνει τον καταγόμενο από τον Αϊ Κωνσταντίνο (Βερέκι). Ως μέλος της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων υπογράφει σαν Καλλίνικος Αϊ Κωνσταντίνογλου.
- **Συμεωνίδης.** Τουρκ. Συμεώνογλου. Πατρωνυμικό επίθετο από το Συμεών. Η οικογένεια δεν κατάγεται από την Σουλούτζοβα. Εγκαταστάθηκε στα Βούναινα την περίοδο της Κατοχής.
- **Συμπίλογλου.** Παραφθορά του Ζεμπίλογλου. Από την τουρκική λέξη Zumbul = λουλούδι. Θα μπορούσε να είχε μεταφραστεί όπως και έγινε σε άλλες περιπτώσεις σε Ανθόπουλος. Η οικογένεια με καταγωγή από το Μαντέν εγκαταστάθηκε στα Βούναινα την περίοδο της Κατοχής.
- **Ταταρόπουλος.** Τουρκ. Τατάρογλου. Η καταγωγή της οικογένειας είναι από το Μπερεκετλί Μαντέν.
- **Τικταπανίδης.** Τουρκ. Τικταπάνογλου. Άγνωστης προέλευσης
- **Τριτόπουλος.** Τουρκ. Τιρίτογλου. Άγνωστης προέλευσης
- **Τσακμακίδης.** Τουρκ. Τσακμάκογλου. Από την τουρκική λέξη Cakmak = Τσακμάκι. (Αυτός που έχει σχέση με το τσακμάκι). Η οικογένεια έχει καταγωγή από το Νεβσεχίρ (Νεάπολη).
- **Χαρακόπουλος.** Τουρκ. Χαρακάογλου. Άγνωστης προέλευσης. Ένα μέρος της οικογένειας εγγράφηκε στην Ελλάδα με το επίθετο Χαρακαΐδης.
- **Χατζηγεωργίου.** Τουρκ. Χατζιγιωρλάρ. Σύνθετο, πατρωνυμικό επίθετο από το Γεώργιος που έγινε Χατζής βαπτιζόμενος στα νερά του Ιορδάνη.

Από τις λίγες περιπτώσεις όπου μέλη της ίδιας οικογένειας γράφθηκαν στην Ελλάδα με διαφορετικό επίθετο ήταν ο Παύλος Χαρακαΐδης. Όλη η υπόλοιπη οικογένεια Χαρακάογλου γράφτηκε ως Χαρακόπουλος.

- **Χατζηλιάδης.** Τουρκ. Χατζηλιαλάρ. Σύνθετο, πατρωνυμικό επίθετο από το Ηλίας που έγινε Χατζη – Ηλίας όταν προσκύνησε τους Αγίους Τόπους.
- **Χατζησαββίδης.** Τουρκ. Χατζησάββαογλου. Σύνθετο, πατρωνυμικό επίθετο από το Σάββα που επισκεπτόμενος τα Ιεροσόλυμα έγινε Χατζη – Σάββας.

-
- (1) Έτσι το ίδιο πρόσωπο υπογράφει σε έγγραφα της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής άλλοτε ως Παναγιώτης Γεωργίου (πατρώνυμο), άλλοτε ως Παναγιώτης Πορλούογλου και άλλοτε ως Παναγιώτης Πορλίδης.
- (2) Για την κατάταξη των επωνύμων με βάση τη ρίζα τους σε: Πατρωνυμικά, Πατριδωνυμικά, Σύνθετα, Επαγγελματικά κ.λπ. βλέπε και Βάσου Η. Βογιατζόγλου, Τα Πισιδικά, Βαπτιστικά και Επώνυμα, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 1988.
- (3) Αρχείο Κ.Μ.Σ. Δελτία Μπερεκετλί Μαντέν. Μαρτυρία Δαμιανού Παπαδόπουλου, το 1937, στον Θ. Κωστάκη: «Είχαν συγγενείς, (οι Σουλουτζοβαλήδες), στο Περκετελί και είχαν τώρα στενές επιγαμίες μεταξύ τους τα δύο χωριά. Οι οικογένειες της Σουλούτζοβα ήταν κυρίως: Οικ. Μερτζάνογλου, Χατζηλιάδου, Μιχαηλίδου, Καρίμπογλου, Χατζησάββα, Χαρακίδου και Μουράτογλου. Μερικές ακόμα οικογένειες ήταν από το Κιουμούς Χανές, Έλληνες και Τούρκοι». Ο πληροφορητής προφανώς γνωρίζοντας τις οικογένειες της Σουλούτζοβα (διότι είχε θητεύσει ως δάσκαλος εκεί) αναφέρει άλλες με τα επώνυμα όπως ήταν στην Τουρκία και άλλες με τα επώνυμα που ο ίδιος εικάζει πως μεταφράστηκαν στην Ελλάδα. Έτσι παρουσιάζει τις οικογένειες Μερτζάνογλου, Καρίμπογλου, Χατζησάββα και Μουράτογλου να κρατούν ως είχε στην Τουρκία το επώνυμό τους, ενώ στην Ελλάδα έγιναν Μερτζανίδη, Καριπίδη, Χατζησαββίδη και Καριπίδη αντίστοιχα. Για τις οικογένειες Χατζηλιάδου και Μιχαηλίδου η μαρτυρία του είναι ακριβής ενώ την οικογένεια Χαρακάογλου την παρουσιάζει ως Χαρακίδου αντί του ορθού Χαρακόπουλου αλλά και Χαρακαΐδη. Σε μαρτυρία του, ένα χρόνο νωρίτερα, το 1936, αναφέρει: «οι περισσότερες οικογένειες είναι Σπυρίδαι, Μιχαήλογλου, Καριπίδου, Τικταπανίδου».
- (4) Σε επίθεση έφιππων ληστών ανέλαβε πρωταγωνιστικό ρόλο στην αντιμετώπιση τους, κατευθύνοντας τους συντρόφους του κατά τέτοιο τρόπο ώστε να καταφέρει να πλαγιοκοπήσει τους ληστές και να τους τρέψει σε άτακτη φυγή. Λόγω της επιτυχίας του αυτής, που απαιτούσε στρατηγικό σχεδιασμό, ονομάστηκε Ιγγιλίζογλου, καθώς θεωρήθηκε ότι διαθέτει «εγγλέζικο μυαλό, εγγλέζικη πολιτική». Είναι αξιοσημείωτο ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα που πρέπει να έλαβε χώρα το συμβάν, ο απόηχος της αγγλικής διπλωματίας είχε φτάσει στην μακρινή Καππαδοκία.

1.11 Τα βαπτιστικά ονόματα των Σουλουτζοβαλήδων, μαρτυρία της βυζαντινής τους συνέχειας

«Είναι πλέον κοινή παραδοχή, πως τα ονόματα και τα επώνυμα ενός έθνους αποτελούν τη ζώσα παρακαταθήκη όλων των ιστορικών, κοινωνικών και πολιτιστικών μεταβολών ενός λαού». Είναι «μοναδική ιστορική μαρτυρία διάρκειας, αντοχής και επιβίωσης του Ελληνισμού»⁽¹⁾.

Τους στενούς δεσμούς των Ρωμιών της Ανατολής με την Ορθόδοξη Εκκλησία μαρτυρούν και τα βαπτιστικά ονόματα που απαντούμε στην Καππαδοκία. Ονόματα λίγο πολύ άγνωστα στους ελλαδίτες (γι' αυτό και παράξενα) τα συναντούμε συχνά στους Καππαδόκες. Κι' αυτό γιατί πολλές φορές όταν γεννιόταν ένα παιδί, του έδιναν το όνομα του Αγίου που γιόρταζε εκείνη την ημέρα. Η επιμονή στη χρήση ονομάτων που σχετίζονται άμεσα με τη βυζαντινή παράδοση, συντείνει στην διαμόρφωση και διαιώνιση της εθνικής μνήμης και συνειδησης των Καππαδοκών.

Τα ελληνικά βαπτιστικά ονόματα για τους τουρκόφωνους Μικρασιάτες είναι ίσως η ισχυρότερη απόδειξη της εθνικής και θρησκευτικής τους ιδιαιτερότητας. Αποτέλεσαν τον άρρηκτο κρίκο του ελληνισμού της Ανατολής με το λαμπρό του παρελθόν τονίζοντας την διαφορετικότητα από το σύνοικο στοιχείο των μουσουλμάνων. Γι' αυτό και η βάπτιση των Καππαδοκών γινόταν τους πρώτους βρεφικούς μήνες. Είναι άλλωστε *«χαρακτηριστική η ευχή που έδιναν οι συγγενείς και φίλοι την ημέρα αυτή (Ισμίν – ινέν γιασασίν: να ζήσει με το όνομά του, δηλαδή να μην εξισλαμιστεί...) καθώς και η ιδιαίτερη βαρύτητα που δινόταν στην ονομαστική εορτή των χριστιανών»⁽²⁾*. Παραφθορά αυτής της ευχής συναντάμε ακόμη και σήμερα στα Βούναϊνα, *«να χαίρεσαι τη γιορτή σου», «να χαίρεσαι το όνομα σου»*. Οι ονομαστικές εορτές προσφέρονται για ανταλλαγές επισκέψεων και κοινωνικές επαφές σε αντίθεση με τη γιορτή των γενεθλίων που ήταν άγνωστη στους Μικρασιάτες και την ανακάλυψαν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα.

Έτσι λοιπόν οι Μικρασιάτες, όταν έγιναν πρόσφυγες, εμπόλιασαν την ελληνική κοινωνία με χριστιανικά ονόματα όχι απλά σπάνια αλλά στις περισσότερες φορές άγνωστα μέχρι τότε στους ελλαδίτες.

Το γεγονός αυτό δυσκόλεψε ακόμα περισσότερο την κοινωνική ένταξη και αφομοίωση των προσφύγων στην ελλαδική πραγματικότητα. Με την προφορά και μόνον του ονόματός τους, οι πρόσφυγες γνωστοποιούσαν την καταγωγή τους, την ιδιαιτερότητά τους. Ακόμη και σήμερα, Μικρασιάτες τρίτης γενιάς που έχουν «κληρονομήσει» ονόματα των παππούδων τους όπως: Ιωσήφ, Αβραάμ, Μωυσής κ.λπ. πολλές φορές θα πρέπει να δίνουν εξηγήσεις για τη ... μη εβραϊκή καταγωγή τους.

Πάντως τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σταδιακή «αυτολογοκρισία» στην ονοματοδότηση των παιδιών με σπάνια ονόματα παππούδων. Η «Παρθένα» π.χ. που συναντάται πολύ συχνά στο παρελθόν στο γυναικείο πληθυσμό, όλο και αποφεύγεται πλέον. Αξιοπρόσεχτες είναι επίσης άλλες τρεις περιπτώσεις στα Βούναινα. Στην πρώτη, το όνομα του παππού Χρυσόστομου έγινε στον εγγονό ... Χρήστος. Στη δεύτερη, το Γεβράσιος έγινε στον εγγονό του Γεράσιμος, ενώ στην τρίτη, ο Σωφρόνιος καθιερώθηκε ως Σωκράτης. Οι αλλαγές αυτές οφείλονται και στο γεγονός ότι ο ιερέας του χωριού, μη όντας Μικρασιάτης, αδυνατεί να κατανοήσει την ρίζα του ονόματος από την τουρκική παραφθορά που ακούει. Χαρακτηριστική περίπτωση το όνομα Αθηνά, ξένο στους Σουλουτζοβαλήδες δόθηκε σε πρόσφυγα δεύτερης γενιάς γιατί ακουστικά μοιάζει με το Hatina (από το Κατίνα/Αικατερίνη) που ζητούσαν οι γονείς να δοθεί στην κόρη τους.

Τα φαινόμενα αυτά, όμως, αποτελούν εξαίρεση στον γενικό κανόνα που θέλει τα παιδιά να συντηρούν τη μνήμη των παππούδων τους, φέροντας τα ονόματά τους.

Μελετώντας τα ονόματα των Σουλουβαλήδων παρατηρούμε ότι:

- α. Συχνή είναι η χρήση προσωνυμίων που συνοδεύουν τα βαπτιστικά (Κοτζά – Γιουβάνιζ , Καρά - Ατανάζ, Ζαζά – Ηλίας, Κουρού-Ισπύρ κ.λπ.).
- β. Το πρόθεμα Χατζής (τούρκικα hacı= προσκυνητής) το συναντάμε σε βαπτιστικά αλλά και επώνυμα όταν αυτός που το φέρει έχει προσκυνήσει στους Αγίους Τόπους.
Ο «Πατριάρχης» της οικογένειας των Χατζηλιαδέων, Ηλίας Μερτζάνογλου, μετά το προσκύνημά του στα Ιεροσόλυμα, έγινε Χατζη – Ηλίας και οι απόγονοί του κληρονόμησαν αυτό το πατρώνυμο ως επίθετο. Άλλο παράδειγμα η Μαρία Χαρακοπούλου, γνωστή ως Χατζή – Μαρία γιατί στα παιδικά της χρόνια περπάτησε και αυτή στους Αγίους τόπους.
- γ. Ακόμη και στα μεταπολεμικά χρόνια, τα βαπτιστικά ονόματα χρησιμοποιούνται στην καθημερινότητα με την τουρκική τους παραφθορά (π.χ. Παναϊώτ, Γιορντάν κ.λπ.)
- δ. Σε ηλικιωμένους ή πρόσωπα που χαίρουν κύρους, απολαμβάνουν κοινωνικής αναγνώρισης και καταξίωσης από την τοπική κοινωνία, το βαπτιστικό όνομα το ακολουθεί η προσωνυμία aga (π.χ. Μωύς – aga, Μαξιμός – aga, Μουχαήλ – aga, Γιουβάνισ – aga κ.λπ.)
- ε. Λόγω των επιγαμιαίων σχέσεων των Σουλουτζοβαλήδων με τα γύρω χριστιανικά χωριά (Φάρασα, Ένεχιλ, Μπερεκετλί Μαντέν, Πόρος, Νίγδη) τα βαπτιστικά συνοδεύονται από πατριδωνυμικά (π.χ. Φαράσαλι Ελισό / Ελισάβετ από τα Φάρασα, Ενεχίλι Σοφία / Σοφία από το Ενεχιλ, Μαντεντζί Σοφία / Σοφία από το Μαντέν, Σεχερλί /Νίγδελι Ευθαλία / Ευθαλία από την πόλη, τη Νίγδη). Στην τουρκική η κατάληξη –li υποδηλώνει την καταγωγή.

Τα βαπτιστικά ονόματα που συνήθιζαν να χρησιμοποιούν οι Σουλουτζοβαλήδες και όλα όσα βρέθηκαν καταχωρημένα στα Μητρώα Αρρένων και τα Δημοτολόγια της Κοινότητας Βουναίνων είναι τα ακόλουθα:

Από την Παλαιά Διαθήκη

Αβραάμ (τουρκ. Avram)
Ανανίας (τουρκ. Anania)
Δαυίδ (τουρκ. ως έχει)
Δαυίδα (Από το Δαυίδ, τούρκ. Tavita)
Δανιήλ (τουρκ. Danil)
Ελισάβετ (τουρκ. ως έχει αλλά και Eliso)
Ζαχαρίας (τουρκ. Zahari)
Ηλίας (τουρκ. Ilias)
Ιερεμίας (τουρκ. ως έχει)
Ιωσήφ (τουρκ. Yusuf)
Μωυσής (τουρκ. Moyisa)
Ναούμ (τουρκ. Naum)
Ραχήλ (τουρκ. Irahil)
Ρεβέκκα (τουρκ. ως έχει)
Σαμουήλ (τουρκ. ως έχει)
Σολομών (τουρκ. ως έχει)
Σουσάννα ή Σουζάννα (τουρκ. Susa και Sona)

Από το ορθόδοξο χριστιανικό αγιολόγιο

Αγαθάγγελος (τουρκ. Agatagelos)
Αγαθή (τουρκ. Agati)
Αγάπιος (τουρκ. Agarioz)
Αθανάσιος (τουρκ. Atanaz και Tanas)
Αικατερίνη (τουρκ. Kadin ή Kadinko, αλλά και Kateri και Hatina)
Αιμιλία (τουρκ. Miliya)
Αναστάσιος (τουρκ. Anastas)
Αναστασία (τουρκ. Annis και Otoksia)
Ανδρέας (τουρκ. ως έχει)
Ανέστης (τουρκ. ως έχει)
Αννα (τουρκ. Anne και Annika)

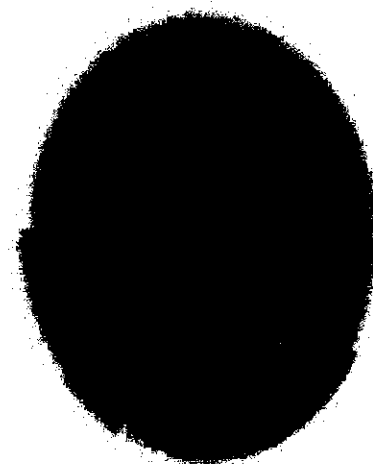

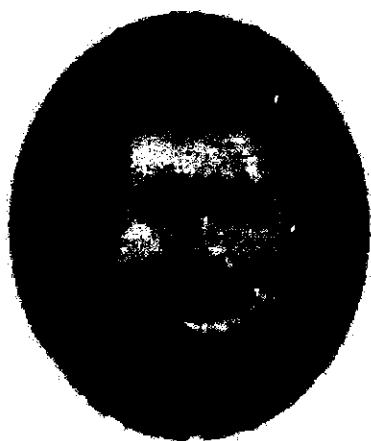

Ανατολή (τουρκ. ως έχει)
Αντώνιος (τουρκ. Anton)
Αποστόλης (τουρκ. Apostol)
Βασίλειος (τουρκ. Vasil)
Γαβριήλ (τουρκ. ως έχει)
Γερβάσιος (τουρκ. Yonraz)
Γεώργιος (τουρκ. Yor, ή Yoruca αλλά
και Yorika)
Γλυκερία (τουρκ. ως έχει)
Γρηγόριος (τουρκ. Yligor).
Δαμιανός και (τουρκ. Damiani)
Δέσποινα (τουρκ. Despin)
Δημήτριος (τουρκ. Dirmit αλλά και Dimitro)
Ελένη (τουρκ. Elek και Eles)
Ελευθέριος (τουρκ. Lefter)
Ελευθερία (τουρκ. ως έχει)
Ελπίδα (τουρκ. Elpiz)
Εμμανουήλ (τουρκ. Manol)
Ευαγγελία (τουρκ. Evengiliz)
Ευάγγελος (τουρκ. Vagel)
Ευγενία (τουρκ. Eyveni)
Ευδόκιμος (τουρκ. Murat)
Ευδοκεία (τουρκ. Evtik)
Ευθύμιος (τουρκ. Eftim)
Ευθυμία (τουρκ. Timiya και Timisa)
Ευλαμπία (τουρκ. Evloz)
Ευστάθιος (τουρκ. Stati)
Ευτυχία (τουρκ. Eftik)
Ευφραιμία (τουρκ. ως έχει)
Ευφροσύνη (τουρκ. Efres)
Ζηνοβία (τουρκ. ως έχει)
Θεοδόσιος (τουρκ. Todos)
Θεόδωρος (τουρκ. Todor)

Θεοδώρα (τουρκ. Todora)
Θεόφιλος (τουρκ. Tofili)
Θεοπίστη (τουρκ. Topisti)
Θωμάς (τουρκ. Toma)
Ιάκωβος (τουρκ. Yakov)
Ιγνάτιος (τουρκ. ως έχει)
Ιορδάνης (τουρκ. Yordan)
Ιορδάνα (τουρκ. Yordana)
Ιωακείμ (τουρκ. Yakim)
Ιωάννης (τουρκ. Yuvanıs και Yanikos).
Καλλίνικος (τουρκ. ως έχει)
Κοσμάς (τουρκ. Kosma)
Κυριάκος (τουρκ. Kyre)
Κυριακή (τουρκ. Kereki)
Κωνσταντίνος (τουρκ. Kosti και Kostadin)
Λαυρέντιος (τουρκ. Lavred)
Λάζαρος (τουρκ. Lazar)
Μαγδαληνή (τουρκ. Magdus)
Μακρίνα (τουρκ. Makina)
Μάξιμος (τουρκ. Maksimo)
Μάρθα (τουρκ. Marta)
Μαρία (τουρκ. Marik, Mariko και Marika)
Ματθαίος (τουρκ. Mateyos)
Μιχαήλ (τουρκ. Muhal)
Νικόλαος (τουρκ. Nikola)
Οσία (τουρκ. ως έχει)
Παΐσιος (τουρκ. ως έχει)
Παναγιώτης (τουρκ. Panayiot)
Παναγιώτα (τουρκ. ως έχει)
Παντελής (τουρκ. Pantili)
Παρασκευάς (τουρκ. Paraskeva)

Παρθένα (τουρκ. Parten και Partis)

Πάυλος (τουρκ. Pavlo)

Παχώμιος (τουρκ. ως έχει)

Πολυξένη (τουρκ. Iksani)

Πολυτίμη (τουρκ. Politim)

Πρόδρομος (τουρκ. Bodos)

Ρωμανός (τουρκ. Romano)

Σάββας (τουρκ. Sava)

Σοφία (τουρκ. Sofi)

Σπυρίδων (τουρκ. Ispir)

Σταύρος (τουρκ. Stavr)

Στέφανος (τουρκ. Istefan)

Στυλιανός (τουρκ. Istil)

Στυλιανή (τουρκ. ως έχει)

Συμεών (τουρκ. Simion)

Σωτηρία (τουρκ. Sotik)

Σωφρώνιος (τουρκ. Sofron)

Φώτιος (τουρκ. Foti)

Χαράλαμπος (τουρκ. Haralambos και Hambos αλλά και Harelem)

Χαρίτων (τουρκ. Harito)

Χρήστος (τουρκ. Hristo και Hritsos)

Χρυσόστομος (τουρκ. Hriso και Hurso)

Ανθωνυμικά

Ευανθία (τουρκ. ως έχει)

Πασχαλία (τουρκ. Paskal)

Τριαντάφυλλος (τουρκ. Triyadafil)

Χρυσάνθη (τουρκ. ως έχει)

Χρύσανθος (τουρκ. Hrisadem)

Αρχαία

Αγλαΐα (τουρκ. ως έχει)

Αλέξανδρος (τουρκ. Alek)

Αλεξάνδρα (τουρκ. Loksi αλλά και Toksana)

Δημοσθένης (τουρκ. Dimos)

Ευθαλία (τουρκ. Eftali)

Ευπραξία (τουρκ. Erpeksi)

Ηρακλής (τουρκ. ως έχει)

Θεανώ (τουρκ. Teano)

Καλλιόπη (τουρκ. ως έχει)

Μελέτιος (τουρκ. Meledi)

Μελπομένη (τουρκ. Melro)

Ουρανία (τουρκ. Uras)

Φίλιππος (τουρκ. Filiros)

Χαρίκλεια (τουρκ. ως έχει αλλά και Harik)

Ξένης προέλευσης

Βικτωρία (τουρκ. Viktor)

Ιουλία (τουρκ. ως έχει)

Ολγα (τουρκ. Olha)

Σεβαστή (τουρκ. ως έχει)

Σουλτάνα (τουρκ. ως έχει)

Χριστίνα (τουρκ. Hristina)

Άγνωστης προέλευσης

Αρχοντία (τουρκ. Arhonza)

Μερτζάνα (τουρκ. ως έχει)

Παρέσα (τουρκ. ως έχει)

Πιπέρα (τουρκ. Piperik)

(1) Β. Η. Βογιατζόγλου, Τα Πισιδικά, Βαπτιστικά και Επώνυμα, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 1998. σελ. 15.

(2) Β. Η. Βογιατζόγλου, όπως παραπάνω, σελ. 21.

1.12 Η απόπειρα δημιουργίας τουρκορθόδοξης εκκλησίας στην Ανατολή

Στην τουρκοφώνηση των Καραμανλήδων και στο γεγονός ότι η τοπική εκκλησία στην Καππαδοκία κήρυττε στην τουρκική, βασίσθηκε η απόπειρα δημιουργίας, από τους Τούρκους εθνικιστές στην διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας και πριν την οριστική εγκατάλειψη της Μικράς Ασίας από τους Καππαδόκες – όπως όριζε η συνθήκη της Λοζάννης - τουρκορθόδοξης εκκλησίας.

Θιασώτης του τουρκορθόδοξου κινήματος ήταν μια αινιγματική προσωπικότητα, ο παπα Ευθύμ⁽¹⁾. Με στόχο την αποδυνάμωση της οικουμενικής ακτινοβολίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, οι κεμαλικές αρχές υποβοήθησαν με κάθε τρόπο τον ορθόδοξο τουρκόφωνο έγγαμο ιερέα από το Ακ Νταγ Μαντέν, παπα Ευθύμ Καραχισαρίδη⁽²⁾ στην ίδρυση τουρκορθόδοξης εκκλησίας της Ανατολής με έδρα αρχικά την Καισάρεια και από το 1924 την Κωνσταντινούπολη.

Ο φόβος του διαμελισμού της Μικράς Ασίας μετά την αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και την εμφάνιση αυτονομιστικών τάσεων στους γηγενείς ελληνικούς και αρμενικούς πληθυσμούς οδήγησε το θεωρητικό του τουρκικού εθνικισμού, Semsettin Sami, να ισχυριστεί ότι και οι χριστιανοί της Ανατολής είναι Τούρκοι. Οι ιδέες αυτές άρχισαν να βρίσκουν όλο και περισσότερο πρόσφορο έδαφος στον τουρκικό τύπο που προσπαθούσε με καινοφανείς θεωρίες⁽³⁾ να αποδείξει ότι οι τουρκόφωνοι Καππαδόκες έχουν τουρκική ρίζα. Το γεγονός ότι το καλοκαίρι του 1921 οι ελληνικές δυνάμεις προέλαυναν προς την Άγκυρα έθετε εκ των πραγμάτων τους χριστιανούς Καππαδόκες για πρώτη φορά μετά τη μάχη Μαντζικέρτ (1071) στο επίκεντρο ενός ελληνοτουρκικού πολέμου. Η αναγνώριση από τους Τούρκους της ελληνικότητας των τουρκόφωνων ορθοδόξων της Ανατολής θα έδινε ηθικό έρεισμα στην προέλαση του ελληνικού στρατού στην μικρασιατική ενδοχώρα καθώς θα θεωρούνταν απελευθερωτικός στρατός.

Για να αποφύγουν αυτή την εξέλιξη οι Τούρκοι με την βοήθεια του φιλόδοξου Ευθύμ άσκησαν αφόρητες πιέσεις στον μητροπολίτη Ικονίου Προκόπιο για την

ανακήρυξη ανεξάρτητου «*Ρωμαίικου Πατριαρχείου της Ανατολής*» (Anadolımda Rum Patrikligi). Οι πιέσεις αυτές για τη δημιουργία αυτοκέφαλης εκκλησίας των «*Τούρκων χριστιανών*» (Hiristiyan Turkler) ατόνησαν μετά την ήττα της Ελλάδας στο μικρασιατικό μέτωπο.

Μάλιστα στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Λοζάννη με τον Ισμέτ Ινονού, ο Ελευθέριος Βενιζέλος αρχικά συναίνεσε στην «*παραμονή των 50.000 τουρκόφωνων ορθοδόξων της Ανατολής*»⁽⁴⁾. Ωστόσο στην τουρκική αντιπροσωπεία επικράτησε τελικά η άποψη ότι η παραμονή των Καππαδοκών θα μπορούσε στο μέλλον να εξελιχθεί σε αγκάθι για την Τουρκία καθώς θεωρήθηκε βέβαιη η επιρροή που ασκούσε σε αυτούς το Οικουμενικό Πατριαρχείο⁽⁵⁾ και έτσι απαιτήθηκε να χαρακτηρισθούν και αυτοί ανταλλάξιμοι. Μετά από αυτές τις εξελίξεις ο πάπας Ευθύμ κατέφυγε στην Κωνσταντινούπολη όπου με την ενθάρρυνση των κεμαλικών επιχείρησε και κατάληψη του πατριαρχικού μεγάρου (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1923).

Ο εξωμότης ιερέας από το Ακ Νταγ Μαντέν παπά Ευθύμ Καραχισαρίδης ηγήθηκε της απόπειρας δημιουργίας τουρκορθόδοξης εκκλησίας.

Στα γεγονότα αυτά λέγεται ότι συμμετείχε και Σουλουτζοβαλής, ο οποίος φυγαδεύθηκε σε συγγενείς του στην Κωνσταντινούπολη για να αποφύγει τη στράτευση⁽⁶⁾. Η δημιουργία της εκκλησίας αυτής στηρίχθηκε στην επιστημονικά ατεκμηρίωτη θεωρία περί της τουρκικής καταγωγής των ορθοδόξων της Καππαδοκίας οι οποίοι σύμφωνα με τον παπά Ευθύμ δεν ήταν Έλληνες αλλά εκ χριστιανισθέντες Τούρκοι.

Παρά τους ισχυρισμούς του εξωμότη ιερέα που αργότερα αυτοχειροτονήθηκε Πατριάρχης⁽⁷⁾ των τουρκορθοδόξων / «*Turk Ortodokslarin Ruhani Reisi*», οι ελληνορθόδοξοι Καππαδόκες χαρακτηρίστηκαν Έλληνες το γένος ακόμη και από τους ίδιους τους Τούρκους και ως τέτοιοι κρίθηκαν ανταλλάξιμοι με την

συνθήκη της Λοζάννης, καθώς βασικό κριτήριο εθνικού προσδιορισμού αναγνωρίστηκε η θρησκεία και όχι η γλώσσα.

Μετά την υπογραφή της Ελληνοτουρκικής φιλίας ο Βενιζέλος ικανοποιώντας το αίτημα των Τούρκων απέλασε τα αντικεμαλικά στοιχεία της μειονότητας της Δυτικής Θράκης αξιώνοντας την απομάκρυνση του ταραχοποιού παπα-Ευθύμ. Αν και αρχικά οι Τούρκοι δεσμεύτηκαν να απελάσουν στη Ρουμανία τον παπα-Ευθύμ και 27 οπαδούς του, τελικά δεν το έπραξαν διατηρώντας ένα μέσο πίεσης προς το πατριαρχείο⁽⁸⁾. Έτσι «ένας απλός ιερέας από την Καισάρεια, είχε κατορθώσει με αρκετή πονηριά να εμπνεύσει εμπιστοσύνη στους Κεμαλικούς κατά τη διάρκεια του μικρασιατικού πολέμου. Επειδή βρισκόταν σε περιοχή, που τελούσε κάτω από την κυριαρχία των Κεμαλικών, η στάση του φιλικά προσκείμενη προς αυτούς ενίσχυσε την πεποίθηση στους μεν τελευταίους να τον προβάλουν ως όργανο τους κατέναντι του πατριαρχείου, στο δε ίδιο ότι θα μπορούσε, ιδιαίτερα μετά την επικράτηση της Άγκυρας, να διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο στα θέματα του πατριαρχείου και της ελληνικής κοινότητας. Σε αυτό προφανώς είχε συντελέσει και η σφαλερή γνώμη του πατριαρχείου που σε ώρες απόγνωσης τον απέστειλε ως έξαρχο στους νικητές Κεμαλικούς. Μια σειρά από λάθη στο χειρισμό του θέματος ενίσχυσαν τον Ευθύμιο, πίσω από τον οποίο βρισκόταν η κυρίαρχη βούληση της τουρκικής κυβέρνησης για έλεγχο του πατριαρχείου και της κοινότητας»⁽⁹⁾.

(1) «Πιθανολογείται ότι αμέσως μετά την ανακωχή του Μούδρου (1918), πριν ακόμα φουντώσει το Κεμαλικό κίνημα, ο παπα-Ευθύμ τάχθηκε με το μέρος του ελληνικού συλλόγου του Κεσλίν (που έφερε το όνομα «Φτάνει ο Ύπνος», όπως επίσης και η εφημερίδα που εξέδιδε) και μετείχε στο κοινό διάβημα Ελλήνων και Αρμενίων προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο για την αποστολή συμμαχικών στρατευμάτων για την προστασία των χριστιανών της περιοχής από τις άτακτες ομάδες Τούρκων εθνικιστών.

Αργότερα όμως, και κυρίως μετά το 1919, συναναστρέφεται με Κεμαλικούς παράγοντες, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο βουλευτής Αδριανουπόλεως Μεχμέτ Σεφέρ, με τον οποίο συνδέθηκε στενά, και σιγά σιγά ταυτίζεται όλο και περισσότερο με το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα».

Νικολάου Γεωργίου Φωτιάδη. Οδοιπορικό-Μνήμες. Κωνσταντινούπολη-Πόντος-Καππαδοκία. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη, 1996. σελ. 78.

(2) Για τη δράση του Παπά Ευθύμ βλ. Αλέξης Αλεξανδρής "Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία", Δελτίο Κ.Μ..Σ. 4 (1983), σελ. 159 -210.

- (3) Για την κεμαλική θεωρία που θέλει του Τούρκους αρχαιότερο λαό του κόσμου και την τουρκική γλώσσα μητέρα όλων των άλλων γλωσσών (Γλωσσική θεωρία του Ήλιου/ Gunew Dil Teorisi) βλ. και Π.Χιδίρογλου, Τουρκική Ελληνογραφία, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 20.
- (4) Harry J. Psomiades "The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic: The First Ten Years", *Balkan Studies*, 2(1961) σελ.51-3.
- (5) «Εν Λοζάννη η Τουρκ. Αντιπροσωπεία αντιπαρέβαλε την στάσιν του τουρκορθόδου ομίλου του Παπαευθύμ προς την του ελληνορθόδοξου πληρώματος. Και ενώ μεθ'ικανοποιήσεως ανεφέρθη εις τους παπαευθυμιακούς ως «ουδέποτε αξιώσαντες να τύχωσι διαφόρου μεταχειρίσεως της των μουσουλμάνων συμπατριωτών των», αντιθέτως μετά τινός πικρίας διεπίστω ότι εξ όλων των εν Τουρκία Μειονοτήτων μόνον οι ελληνορθόδοξοι διεκδικούν τ' αναγνωριζόμενα εις τας Μειονότητες υπό των μεταπολεμικών Συνθηκών δικαιώματα». Αυρήλιου Α. Σπάθαρη, Ο ιδιαίτερος προσωπικός δεσμός του ελληνορθόδοξου Τούρκου υπηκόου (Άρθρο 42 Συνθήκης Λοζάννης), Αθήνα 1947, σελ.15.
- (6) Μαρτυρία Παναγιώτη Χατζηλιάδη, στο γράφοντα (1988). Πιθανόν ως λιποτάκτης να παρασύρθηκε από τις υποσχέσεις του Παπα-Ευθύμ για γενική αμνηστία στους χριστιανούς που θα τον ακολουθούσαν.
- (7) Μετά την αποτυχία κατάληψης του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ο Παπα-Ευθύμ κατέλαβε βίαια τις ελληνορθόδοξες εκκλησίες του Γαλατά: της Παναγίας Καφατιανής το 1924 και του Σωτήρος Χριστού του 1926. Πέθανε το 1968 και τάφηκε στο ελληνορθόδοξο νεκροταφείο του Σισλή παρά τις αντιδράσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Τα επιχειρήματα του παπα-Ευθύμ παρουσιάζονται στο βιβλίο του Teoman Ergene, *Istiklal Harbinde Turk Ordodokslari* (Οι τουρκορθόδοξοι στον πόλεμο της ανεξαρτησίας), Κωνσταντινούπολη 1951.
- (8) Σε επιστολή του στην εφ. «Ελεύθερο Βήμα» της 8-12-1934, ο Βενιζέλος επιβεβαιώνει ότι είχε αξιώσει από τον Ισμέτ Ινονού να δοθεί τέλος στο «σκάνδαλο του παπα-Ευθύμ».
- (9) Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, όπως παραπάνω, σελ. 242 .

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΗΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

2.1 Η έξοδος

Δεκέμβριος 2002

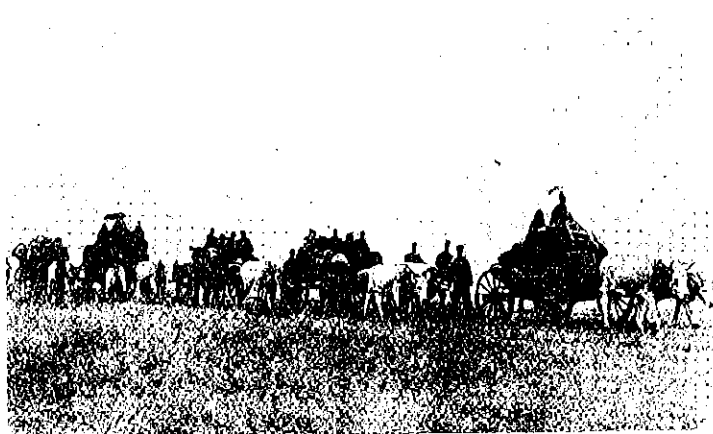
Σελ. 114

Πολλοί Σουλουτζοβαλήδες που αποκλείστηκαν το 1918 στην Κιλικία όταν αυτή τελούσε υπό γαλλική κατοχή, μετά τη γαλλοτουρκική συμφωνία και την αποχώρηση του γαλλικού στρατού μετέβησαν για δουλειά στην περιοχή της Σμύρνης. Έτσι εβρησκόμενοι εκεί την ώρα της υποχώρησης του ελληνικού στρατού δεν γλίτωσαν από τους ατάκτους του Κεμάλ. Πάνω από πενήντα άντρες και νεαρά παλικάρια σφαγιάστηκαν από τους Τσέτες στο λιμάνι της Σμύρνης. Οι μαρτυρίες των προσφύγων είναι συγκλονιστικές: «Το βαπόρι γεμάτο με τους πρόσφυγες θα έφευγε από τη Σμύρνη. Όλοι έτρεχαν να προλάβουν να ανέβουν για να γλιτώσουν. Ο πεθερός μου όταν δεν είδε επάνω τον μικρότερο αδερφό του τον Καλλίνικο κατέβηκε από το βαπόρι να τον βρει. Που πας τον φώναζαν. Γύρνα πίσω θα σε σφάξουν. Δεν φεύγω χωρίς τον αδερφό μου είπε αυτός και κατέβηκε στο λιμάνι. Εν τέλει ο Καλλίνικος που είχε ανέβει σε άλλο καράβι γλίτωσε και ήρθε στην Ελλάδα ενώ τον πεθερό μου μαζί με άλλους πενήντα συχωριανούς μας τους σφάξανε. Ο άντρας μου, μικρό παιδί ήτανε. Πέθανε με το παράπονο γιατί δεν γνώρισε τον πατέρα του. Δεν είχε ούτε μία φωτογραφία του»⁽¹⁾.

Η Σουλούτζοβα ήταν από τα λίγα χωριά της Καππαδοκίας που γνώρισαν τα αντίποινα των Τούρκων μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Το 1922 Τούρκοι που επέστρεφαν από το στρατό, έσφαξαν στο χωριό δυο γυναίκες και ένα παιδί. Την άνοιξη του 1923 στο διπλανό Μαντέν έγινε μεγάλη σφαγή. Χάρη στην εύνοια του Χασάν Εφέντη του Καβλακτεπέ γλίτωσαν από το μακελειό και οι κάτοικοι της Σουλούτζοβας.

«Όμως το καλοκαίρι του 1923 κάτι ακούστηκε για την Ανταλλαγή. Είχαμε πια μια ελπίδα. Άνοιξη έγινε η σφαγή στο Madén. Στα τέλη του ίδιου καλοκαιριού, του 1923, μόλις σηκώσαμε τ' αλώνια, ξεσηκωθήκαμε κι αδειάσαμε το χωριό. Δεν λογαριάσαμε πώς χάνομε την περιουσία μας από παππού και προπάππο. Να. Όπως τώρα ξεσηκωνόμαστε για να πάμε στο γάμο, έτσι και τότε κινήσαμε για την Ελλάδα (σ.σ. την ημέρα της καταγραφής της μαρτυρίας γινότανε γάμος στο

χωριό). Κλείσαμε τα μάτια κι ανοίξαμε τα χέρια: σε μισή τιμή ξεπουλήσαμε τα πράγματα μας για να φύγουμε. Αχ! Έπειτα μόνο καταλάβαμε τι πάθαμε και τι αφήσαμε πίσω μας!»⁽²⁾.

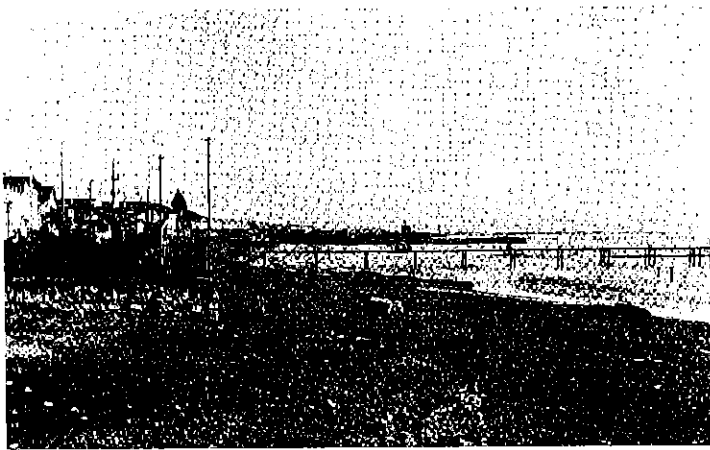

Καραβάνι προσφύγων οδεύει προς την νέα πατρίδα.
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ.

Ένα χρόνο πριν την οριστική έξοδο των Σουλουτζοβαλήδων από την πατρογονική τους πατρίδα την Καππαδοκία τελέστηκε η τελευταία λειτουργία στην εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους. Όλοι οι κάτοικοι του χωριού λειτουργήθηκαν, κοινώνησαν και άρχισαν να μαζεύουν τα προσωπικά τους αντικείμενα για να μεταβούν στη Νίγη, το διοικητικό κέντρο της περιοχής απ' όπου και θα ενημερώνονταν για την τελική ημερομηνία της αναχώρησής τους στην Ελλάδα.

Κάθε οικογένεια έπαιρνε μαζί της ότι θεωρούσε πολύτιμο. Εικόνες, χειροποίητα ολόμαλλα χαλιά βαρύτιμης αξίας μαζί με οικογενειακά κειμήλια. Με τα κάρα πήγαν στη Νίγη και κατασκήνωσαν στην ελληνική συνοικία του Καγιάμπαση.

«Ένα μήνα άδειαζε το χωριό στη Νίγη. Παρτίδες παρτίδες φύγαμε. Έμας τους τελευταίους, όταν φεύγαμε, οι Τούρκοι μας μάς ξεπροβόδισαν ως τη ράχη κλαίγοντας. Οι περισσότεροι Τούρκοι μας ως το τέλος καλοί μαζί μας μένανε. Δε θέλανε να μας αφήσουνε να φύγουμε. Δε θέλανε ν' ακούσουν για τους Τούρκους πού θα 'ρχόντανε απ' την Ελλάδα. Εκεί στη ράχη που χωρίσαμε κλαίγανε και λέγανε: -Βρε κερατά Γιουνάνη. Επήρες απ' τα χέρια μας το μετάξι και μάς δίνεις το γίδινο μαλλί! Το φθινόπωρο του 1923 φύγαμε απ' τη Σουλούτζοβα όλοι, εκτός από πέντε οικογένειες. Ήτανε μόνο γεροντάκια αυτοί. Δεν είχαν κορίτσια για να τρέμουν. Τα αγόρια τους ήταν από καιρό φευγάτα στην Κιλικία. Δε φοβηθήκανε τους Τούρκους. Χοντροκέφαλοι. Δε θέλανε να φύγουνε απ' το χωριό. Δεν πίστεψαν στην Ανταλλαγή.

Μερσίνα. Στο βάθος διακρίνεται το λιμάνι απ' όπου επιβιβάστηκαν στα πλοία της μεγάλης φυγής οι τελευταίοι Έλληνες της Ανατολής.
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ.

- Μη φεύγετε, μάς λέγανε
όταν φεύγαμε.

Ξεχειμωνιάσανε μόνοι
τους στη Σουλούτζοβα.

Εκείνο το χειμώνα οι
πατριώτες μας τον
περάσανε στη Νίγη.
Μόνο δυό οικογένειες –
η μια ήταν η δική μας –
μείναμε στο Ένεχιλ.

Μες στο χειμώνα
γυρίσαμε μια φορά με τη

μητέρα μου, για δουλειά μας, στο χωριό. Είχε κιόλας γεμίσει ερείπια. Να' χαν
τραβήξει οι Τούρκοι τα ξύλα απ' τα

δώματα των άδειων σπιτιών να τα κάψουμε να ζεσταθούνε; Να' χανε πέσει μόνα
τους; Πήραν έτσι νερό πολλά σπίτια και γκρεμίσανε.

Τα χιόνια γέμιζαν ψηλά τους δρόμους. Ντορό δεν έβλεπες από πόρτα σε πόρτα.
Ψυχή δεν ήταν στο χωριό. Μόνο γάτες περπατούσανε στα χιόνια.

Τι ερημιά ήταν εκείνη!

Την άνοιξη πήγαν στη Σουλούτζοβα οι πρόσφυγες από την Ελλάδα. Πήγανε και
στα σπίτια που τα κρατούσανε ακόμα οι πέντε χριστιανικές οικογένειες μας.

Τους είπανε:

- Να φύγετε. Τα σπίτια είναι δικά μας.

- Εμείς δε θέλομε να πάμε στην Ελλάδα, το χαβά τους οι γέροι.

- Να βγείτε τότε. Να μείνετε στο δρόμο.

Όμως έπειτα τους λυπηθήκανε, κι ώσπου να φύγουνε οι δικοί μας, οι Τούρκοι
πρόσφυγες τους κράτησαν μαζί τους. Δεν ήταν κακοί άνθρωποι κι αυτοί οι
δυστυχημένοι. Σαν κι εμάς κι αυτοί πολλά τραβήξανε. Όπως πεθάνανε εμείς
στην αρχή εδώ στην Ελλάδα, έτσι κι αυτοί – ώσπου να πάρουνε το κλίμα –
πεθάνανε πολλοί σαν πρωτοπήγαν στη Σουλούτζοβα.

Κάποτε το πήρανε απόφαση οι τελευταίοι γέροι μας στη Σουλούτζοβα πως δεν
μπορούσε να γίνει διαφορετικά, πως ήταν αναγκασμένοι κι ατοί να φύγουν.

Σηκώθηκαν. Μόνοι τους τότε ξηλώσανε την εκκλησία μας, μόνοι τους ξηλώσανε το τέμπλο της εκκλησίας. Τα φορτώσανε τα πράματα τους στα γομάρια κι ήρθαν να μας συναντήσουν στη Νίγδη. Ήταν, νομίζω, Ιούνιος»⁽³⁾.

Το γεγονός ότι οι Σουλουτζοβαλήδες φροντίζουν να πάρουν μαζί τους τις εικόνες της εκκλησίας δεν τονίζει απλά το έντονο θρησκευτικό τους συναίσθημα και την ξεχωριστή εθνική υπόσταση που τους προσδίδει η ορθόδοξη πίστη. Οι εικόνες όπως και άλλα θρησκευτικά αντικείμενα λειτουργούν ως σημεία αναφοράς στο κοινό παρελθόν αλλά και ως σύμβολα συνέχειας του συλλογικού βίου των προσφύγων στην νέα πατρίδα.

Αν και οι εικόνες με το τέμπλο συσκευάσθηκαν σε μεγάλα κασόνια για να μεταφερθούν στην εκκλησία που θα χτίζονταν στη νέα πατρίδα ποτέ δεν έφτασαν στα Βούναινα. Χάθηκαν χωρίς κανείς μέχρι σήμερα να γνωρίζει κάτι για την τύχη τους.

Η μόνη εικόνα από τη Σουλούτζοβα που βρέθηκε μεταπολεμικά και σώζεται μέχρι σήμερα στα Βούναινα είναι του Παντοκράτορος Χριστού. Φιλοτεχνήθηκε το 1912 και είναι δωρεά «Παναΐωτ Πορλού Ογλού».

⁽¹⁾ Μαρτυρία στο γράφοντα της Χατζημαρίας Χαρακοπούλου το Σεπτέμβριο του 2002.

⁽²⁾ Κ.Μ.Σ., Η έξοδος, τόμος Β, Αθήνα 1982, σελ.243. Μαρτυρία του Γ. Χατζηλιάδη καταγεγραμμένη στη Λάρισα το καλοκαίρι του 1953.

⁽³⁾ Κ.Μ.Σ., Η έξοδος όπως παραπάνω, σελ.244.

2.2 Η απογραφή των Περιουσιών

Μετά την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου και της φήμες για την επικείμενη ανταλλαγή των πληθυσμών άρχισε να παρατηρείται κινητικότητα μεταξύ των κατοίκων της Σουλούτζοβας. Πριν την προσωρινή εγκατάσταση των Σουλουτζοβαλήδων στη Νίγη το χειμώνα του 1923 και πριν την υπογραφή της Ελληνοτουρκικής Σύμβασης της Λοζάννης τον Ιανουάριο του 1923, φτάνει στην Καππαδοκία ο απόηχος των συζητήσεων για την ανταλλαγή. Έτσι πριν ακόμη συγκροτηθεί η «Μικτή Επιτροπή επί της Ανταλλαγής των Ελληνο-Τουρκικών Πληθυσμών» αρχίζουν να συντάσσονται οι κατάλογοι των περιουσιακών στοιχείων των Σουλουτζοβαλήδων.

Στις προσωπικές εκτιμήσεις των προσφυγικών περιουσιών θα πρέπει να τονισθεί εξ αρχής ότι υπάρχει πολλές φορές το στοιχείο της υπερβολής, γεγονός που απασχόλησε την κυβέρνηση Βενιζέλου. Στις 20 Δεκεμβρίου του 1930, ο υπουργός εξωτερικών Ανδρέας Μιχαλακόπουλος θα πει από το βήμα της βουλής κατά τη συζήτηση της επικύρωσης του συμφώνου φιλίας ότι «εκ των γενομένων υπό των συνεργείων εκτιμήσεων των μη ανταλλαξίμων περιουσιών απεδείχθη ότι κατά μέσον όρον η εκτίμησης της πραγματικής αξίας, αντεστοίχει εις 8% μόνον επί της δηλωθείσης περιουσίας. Ήτο φυσικόν ότι ο ενδιαφερόμενος ίσως διετύπωνεν τας αξιώσεις του εμπνεόμενος από *pretium affectionis* δια την περιουσίαν του της οποίας διεκδικεί την αποζημίωσιν. Αλλά θα συνομολογήσητε ότι εξόγκωση 92% είναι πλέον ή υπερβολική» ⁽²⁾.

Στη Νίγη στις 2/15 Δεκεμβρίου 1922 συντάσσεται «Κατάλογος Περιουσίας Ακινήτου της οικογένειας Μουράτ Κεγίσογλου θανόντος και κληροδοτουμένης τω υιού αυτού Ιωακείμ Μουράτ Κεγίσογλου, κατοίκου του χωριού Σουλούτζοβα, διοικήσεως Νίγδης, επαρχίας Χαλδίας και Κερασούντος». Το έγγραφο που φέρει την τετραμερή σφραγίδα της κοινότητας Σουλούτζοβα (Αδελφότης Σουλούτζοβα Άγιος Χαράλαμπος, 1895) καθώς και χαρτόσημο της αυτοκρατορίας και βούλες υπογράφουν οι έφοροι Αβραάμ Παράσο(γ)λου,

Παναγιώτης Γεωργίου, Κ. Σαββίδης, Γεώργιος Θεοδώρου. Κενή παραμένει η ένδειξη Μουχτάρης. (Το έγγραφο παρατίθεται αυτούσιο στο παράρτημα 4).

Η κατάσταση είναι ιδιαίτερα αναλυτική. Στην πρώτη στήλη αναγράφεται ο κτήτορ, στη δεύτερη το είδος κτήματος, στην τρίτη η τοποθεσία, στην τέταρτη το ποσόν είδους, στην πέμπτη τα στρέμματα στην έκτη τα όρια (ανατολικά, δυτικά, βόρεια, νότια), ακολουθεί η «σημερινή τιμή εις λίρας χρυσάς» και τέλος οι παρατηρήσεις. Εκείνο που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι καθώς δεν έχει συσταθεί ακόμη η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής «δίδεται δε αυτώ κατ' αίτησιν το παρόν προς ένδειξιν όπου δει». Η καταγραφή των πολυτεμαχισμένων αγρών είναι λεπτομερέστατη. Έτσι 19 αγροτεμάχια είναι στο σύνολό τους 237 στρέμματα και μαζί με την οικία και το αλώνι αποτιμώνται «εν όλω οκτακόσιας εβδομήντα λίρας χρυσάς Τουρκίας».

Οι καταστάσεις αυτές μας προσφέρουν πλούσια στοιχεία για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των Σουλουτζοβαλήδων. Για την οικία επί παραδείγματι του Ιωακείμ Κεγίσογλου διαβάζουμε στις παρατηρήσεις ότι «έχει επτά διαμερίσματα μετ' αυλής και γηπέδου».

Η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής προσφύγων στη Μερσίνα.
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ.

Τον Ιούλιο του 1924 καταγράφεται οργανωμένα πλέον από τη Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής και ειδικότερα από «Το Κεντρικόν Βοηθητικόν Σωματείον Νίγδης» η περιουσία κάθε οικογένειας Σουλουτζοβαλή που αναμένει το βαπτόρι για τη μεταφορά της στην Ελλάδα. Τα

έγγραφα της απογραφής είναι ομοιόμορφα. Στην προμετωπίδα τους υπάρχει με έντονα γράμματα η «Ειδοποίηση: Συνιστάται εις τον αιτούντα να μη κάμη δήλωσιν ανακριβή ή υπερβολικήν, διότι τούτο θα είναι επιβλαβές δια τα συμφέροντα του». Το απογραφικό δελτίο φέρει τον τίτλο «Δήλωσις Εκκαθαρίσεως» με την οποία ο «υποφαινόμενος παρακαλώ την Μικτήν Επιτροπήν να προβή εις την επ' ωφελεία μου εκκαθάρισιν της κάτωθι καθοριζονένης ακινήτου και κινητής περιουσίας μου συμφώνως προς την από 30 Ιανουαρίου 1923 Ελληνοτουρκικήν Σύμβασιν περί ανταλλαγής των πληθυσμών». Στη Δήλωση Εκκαθαρίσεως υπάρχει «Λεπτομερής περιγραφή της Ακινήτου Περιουσίας εις ην κατάστασιν ευρίσκετο κατά την στιγμήν της αναχωρήσεως του αιτούντος».

Έτσι καταγράφονται τα «Ακίνητα ανήκοντα εις τον αιτούντα εις την πόλιν ή χωρίον», η «Κινητή Περιουσία εγκαταλειφθήσα παρά του αιτούντος», η «Στέρησις εισοδήματος εκ κατασχεθείσης Περιουσίας» και η «Στέρησις Περιουσίας ένεκα απαλλοτριώσεως μετά την 18 Οκτωβρίου 1912».

Έτσι στην Δήλωση Εκκαθαρίσεως του Παναγιώτη Γεωργίου (υπογράφει με το όνομα του και το πατρώνυμο και όχι με το επίθετο του Πορλούογλου) αν δεν υπάρχει το στοιχείο της υπερβολής αποτυπώνεται με βάση τα δηλωθέντα περιουσιακά στοιχεία μια ευκατάστατη οικογένεια, που διαθέτει διώροφη κατοικία που εκτιμάται σε 500 χρυσές λίρες Τουρκίας, καθώς και αγρούς, κήπους, αλώνια και βοσκότοπους που εκτιμώνται σε 5.900 Λ.Τ.Χ.

Στη στήλη της προέλευσης των περιουσιακών στοιχείων βλέπουμε μια αυξημένη αγοραστική κινητικότητα καθώς εκτός των κτημάτων που προέρχονται «εκ πατρικής κληρονομιάς» το μεγαλύτερο μέρος της ακίνητης περιουσίας προέρχεται από αγορές και μάλιστα από τους Τούρκους του χωριού: «Εξ αγοράς παρά Χαλίλ Οσμάν και Αϊσέ Οσμάν», «εξ αγοράς παρά (...) Αχμέτ Ουστά» κλπ. Εκτός των ζώων και των αγαθών που εγκαταλήφθησαν (σιτηρά, ασβέστη που κατασχέθηκε) αξίζει να σημειωθεί ότι καταγράφονται και δικαστικές αποφάσεις με βάσει τις οποίες υποχρεώθηκε να καταβάλει 12 χρυσές λίρες: «Δικαστική απόφασις (İlām) λαβείν του αιτούντος παρά του

Δεβρινλή Οσμάν μετά δικαστικού εφόδου Λ.Τ.Χ.6, επίσης παρά του Εβρίκογλου Αχμέτ Λ.Τ.Χ.6».

Δήλωση εκκαθάρισεως των περιουσιακών στοιχείων της Δέσποινας Μαξίμου, θυγατέρ Παναγιώτη Πορλούογλου, συνταχθείσα στις 14 Ιουλίου του 1924 στη Νιγδη.

Στην στήλη «Στέρησις περιουσίας ένεκα απαλλοτριώσεων μετά την 18 Οκτωβρίου 1923» καταγράφονται μια σειρά από οφειλές Τούρκων (σε χρήματα και είδος) προς τον Παναγιώτη Πορλούογλου, που επιβεβαιώνουν την οικονομική του ευμάρεια. Καθώς οι Τούρκοι δεν είναι μόνο Σουλουτζοβαλήδες αλλά και από τη Νίγη (παρά Νιγδαίου Σακήρ αγά) από το τουρκικό χωριό Τουνταρλή (Σαλήχ Τουνταρλή) και το κοντινό Καβλάκ Τεπέ (Καβλακ Τεπετέν Νουρή Εφενδί) επιβεβαιώνονται οι οικονομικές συναλλαγές με τα γειτονικά χωριά και τη Νίγη όχι μόνο μεταξύ των Ελλήνων αλλά και με τους Τούρκους.

Ελλείπει τίτλων κυριότητας τη Δήλωση Εκκαθαρίσεως με ημερομηνία 13 Ιουλίου 1924 υπογράφουν εκτός του αιτούντος δυο μάρτυρες, οι Αβραάμ Παράσογλου και Σοφρών Θεοδώρου, ενώ φέρει κυκλική σφραγίδα με την ένδειξη «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΝΙΓΔΗΣ». Αντίστοιχα λίγο-πολύ περιουσιακά στοιχεία περιγράφονται και σε άλλες πέντε Δηλώσεις Εκκαθαρίσεως που μπορέσαμε να εντοπίσουμε στη διάρκεια της έρευνας.

Με την έλευση των προσφύγων στην Ελλάδα και την αδυναμία απόδοσης από το ελληνικό κράτος του τιμήματος των εγκαταληφθσών περιουσιών ξεκινά μια χρονοβόρος γραφειοκρατική διαδικασία επανεκτίμησής του πραγματικού τους ύψους. Την 1^η Αυγούστου 1925 η «Διεύθυνσις Ανταλλαγής» του Υπουργείου Γεωργίας διορίζει 3 τακτικά και 2 αναπληρωματικά μέλη της Εκτιμητικής Επιτροπής της Κοινότητας Σουλούτζοβα «*συσταθείσης ως έπεται, κατόπιν της υπ' αριθ. 70835 αποφάσεως του κ. Υπουργού της Γεωργίας, δημοσιευθείσης εν τω υπ. αριθ. 71 τεύχος Β' της 29 Ιουλίου 1925 Φύλλω της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*».

Τακτικά μέλη ορίζονται 1. Παν. Πορλόγλου, 2. Παν. Καρίπογλου, 3. Κων. Κωνσταντίνογλου. Αναπληρωματικά 1. Πρ. Λαζαρίδης 2. Νικ. Γρηγορίου. Έδρα της Επιτροπής είναι το «Δζανπαζλα κίοϊ (Καρδίσης). Ωστόσο η «Εκτιμητική Επιτροπή του Συνεταιρισμού Προσφύγων εκ Νίγδης Ικονίου διαμενόντων εν τω χωριό Τσαμπασλάρ» λόγω της άγνοιας της ελληνικής γλώσσας με αίτηση του Προέδρου της Παναγιώδου Γεωργίου Πορλούογλου προς την Επιτροπήν

Ανταλλαγής Καρδίτσης στις 27/1/1966 (Γεωργικόν Γραφείον Εποικισμού Καρδίτσης αρ.πρωτ. 452/29-1-26) επισημαίνει ότι από το διορισμό τους «εως νυν δεν έγινε καμία συνεδριάσεις και αυτό προέρχεται εκ της αγραμματίας ημών, είμαστε ακατάλληλοι να εκτελέσωμεν το καθήκον μας τούτο χωρίς γραμματέα». Η αίτηση με σημείωμα του Γεωργικού Γραφείου Εποικισμού Καρδίτσης διεκομίσθη στο Γραφείο Ανταλλαγής Τρικάλων «με την παράκληση να πράξει τα δέοντα». Χρέη Γραμματέα αναλαμβάνει ο ιερέας Βασίλειος Λ. Λαζαρίδης και η επιτροπή αρχίζει το έργο της επανεκτιμήσεως.

Σε νεότερη Δήλωση Εκκαθαρίσεως (10-4-1928) του Παναγιώτη Πορλούογλου καταγράφεται η ζημιά που υπέστη στα Αδάνα (Κιλικία)⁽²⁾ όταν οι Τούρκοι του κατάσχεσαν «200 κανδάρια ασβέστου αξίας εκατόν Λ.Τ.Χ.» καθώς επίσης «μια φοράδα αξίας 60 Λ.Τ.Χ.».

Στις 18-1-1927 σε άλλη Δήλωση Εκκαθαρίσεως του ιδίου προσώπου καταγράφεται αναλυτικά η απολεσθήσα κινητή περιουσία: ζώα (βόδια, όνοι), οικιακός εξοπλισμός (παπλώματα, χάλκωμα, τάπητες), αγαθά (αλεύρι, σιτάρι) και αγροτικός εξοπλισμός (κάρο) συνολικής αξίας 81 χρυσών λιρών Τουρκίας. Στις παρατηρήσεις καταγράφονται τα κατασχεθέντα «εκ της κυβερνήσεως: ένα βόδι, δυο κριάρια, 20 σταμπόλια σιτάρι, 5 σταμπόλια κριθάρι, ένα σακί μάλλινο» αξίας «εν όλο πενδίκοντα εννέα (59) Λ.Τ.Χ.».

Σε συμπληρωματικές Δηλώσεις που γίνονται στο Τσαμπασλάρ το 1928 οι Σουλουτζοβαλήδες καταγράφουν και τις ζημιές που υπέστησαν στην Κιλικία μετά τη γαλλοτουρκική συμφωνία. Σε Δήλωση Εκκαθαρίσεως της 7 Ιανουαρίου 1928 του Χαραλάμπου Λαζάρου Ινκιλίζογλου, ο οποίος στο επάγγελμα αλλού σημειώνεται ως γεωργός και εδώ ως ασβεστάς, καταγράφονται τα κατασχεθέντα στα Αδάνα «υπό των οργάνων του Κεμάλ 1) Καμένη άσβεστος 200 κανθάρια από εκατόν ογδοήκοντα οκάδες, αξίας Λ.τ.χ. 75, 2) δύο βούβαλοι και ένα κάρο δια μεταφοράν ασβέστου αξίας Λ.τ.χ. 160, 3) έπιπλα οικιακά περιληφθέν υπό των οργάνων του Κεμάλ αξίας Λ.τ.χ. 50, εν ονόματι του πατρός μου Λαζάρ Ινκιλίζογλου».

Η εκτιμητική Επιτροπή της Κοινότητας Σουλούτζοβα με οδηγίες της Γενικής Διεύθυνσης Ανταλλαγής προχωρά το καλοκαίρι του 1928 σε επανεκτίμηση της αρχικώς δηλωθείσας περιουσίας στη Μικρά Ασία. Η επανεκτίμηση οδηγεί σε δραματική περικοπή της αποζημίωσης καθώς ενώ στη Νίγη η εγκαταλειφθήσα επί παραδείγματι περιουσία του Παναγιώτη Πορλούογλου έχει εκτιμηθεί ότι ανέρχεται συνολικά σε 6.837 χρυσές λίρες Τουρκίας τελικά υπολογίζεται σε 1.330 λίρες.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΑΝΕΙΟΝ 8 % 1926 ΕΙΣ ΤΡΑΠΕΖΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΑ ΠΡΟΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΙΝ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Επὶ τῇ βάσει τῶν ἀπὸ 5 Μαΐου 1925, 8 Ὀκτωβρίου 1925, 17 Ἰαννουαρίου 1926, 1 Σεπτεμβρίου 1926, 23 Ὀκτωβρίου 1926 καὶ 1 Νοεμβρίου 1926 ἀποβιβαστῶν μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰμναρίου καὶ τῆς Ἑθνομῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, κεκολλημένων ἀπὸ τῶν ἀπὸ 5 Μαΐου 1925, 10 Ὀκτωβρίου 1925, 21 Μαΐου 1926, 11 Σεπτεμβρίου 1926, 28 Ὀκτωβρίου 1926 καὶ 11 Νοεμβρίου 1926 Νομιμοποιηθῶν ἰσοχυρήσεων, ὑπὸ τὴν ἐγγυητικὴν τοῦ ΕΛΛΗΝΙΚΟῦ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΠΟΘΗΚῃ ΤΩΝ ΕΞ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ ΚΤΗΜΑΤΩΝ.

Α' ΣΕΙΡΑ ΔΡ. 3.000.000.000 8 % 1926 ΕΙΣ ΤΡΑΠΕΖΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΑ

ΔΙΟΡΙΣΜΕΝΩΝ ΕΙΣ 3.000.000 ΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΔΡΑΧΜΩΝ 1.000 ΕΚΑΣΤΗΝ

ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΗΣ ΕΙΣ 1.275.000 ΑΝΩΝΥΜΟΥΣ ΤΙΤΛΟΥΣ ΩΣ ΕΞΗΣ:

1.000.000	αἰετοί	ἀπλοί	ἔτσι	ἰσχυροὶ	ἐκ	1 ὁμολογίας	ἐν	ἑκαστῇ	1.000.000	ἑπ' ἀριθ.	1	1.000.000
20.000	-	5πλοί	"	"	"	5 ὁμολογίας	"	-	1.000.000	-	1.000.000	2.000.000
50.000	-	10πλοί	"	"	"	10	"	"	500.000	-	2.000.000	2.500.000
25.000	-	20πλοί	"	"	"	20	"	"	500.000	-	2.500.000	3.000.000

ΤΙΤΛΟΣ ΜΙΑΣ ΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΔΡΑΧ. 1.000 ΕΙΣ ΤΟΝ ΦΕΡΟΝΤΑ

ὑπ' ἀριθ. 95790

Αἱ ὁμολογίαι γίνονται παρατηρήσιμα 10 ἔτη μετὰ τὴν ἐκδόσιν.
Τὰ ἀποζημιώσιμα εἰσὶ ἀποβιβάζεσθαι τὴν 15 ᾠγουλίαν καὶ τὴν 15 ᾠγουλίαν ἑκάστου ἔτους ἀναλογιστῶν κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐγγυητικῆς.
Τὰ πρώτου ἀποζημιώσιμα γίνονται ἐξῆς τῆς 15 Μαΐου 1927.
Τὰ ἀποζημιώσιμα παρατηρήσιμα μετὰ ἀνεύρεσιν ἀπὸ τῆς ἐγγυητικῆς.
Ἡ ἀναμείλιτος τοῦ ἀποζημιώσιμου κατὰ τὴν Ἑθνομῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Κεραμεῖο Κρατταῖο καὶ Τραπεζοκαταστήματα.
Ἐν Ἀθήναις, τῇ 1927.

Ο ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ

Ο ΤΑΜΙΑΣ

Προκειμένου να αποζημιωθούν οι αγρότες πρόσφυγες για το 25% της αξίας των περιουσιών που εγκατέλειψαν στη Μικρά Ασία έλαβαν από το ελληνικό δημόσιο Ομολογίες. Το υπόλοιπο 75% δεν εξοφλήθηκε ποτέ.

Δύο χρόνια αργότερα το Μάιο-Ιούλιο του 1928 η Διεύθυνση Ανταλλαγής του Υπουργείου Γεωργίας προχωρά στην τελική πράξη με την οποία αποδέχεται κατά βάση τα συρρικνωμένα ποσά που «επεδικάσθησαν υπό της άνω Εκτιμητικής Επιτροπής». Ταυτόχρονα οι πρόσφυγες που αποζημιώνονται προκειμένου να διασφαλισθεί ότι δεν θα λάβουν και αποζημίωση για αστική αποκατάσταση, υποβάλλουν στο Γραφείο Εποικισμού Λαρίσης υπεύθυνη δήλωση ότι «ουδεμίαν υπέβαλον ποτέ υπεύθυνον δήλωσιν περί μη αγροτικής

εγκαταστάσεως μου όπως τύχω αστικής αποζημίωσης ούτε τυχόν τοιαύτης (εκτός της ως άνω διευθύνσεως)».

Τελικά μετά από χρονοβόρες διαδικασίες το πιεστικότατο αίτημα των αποζημιώσεων δεν εκπληρώθηκε στο σύνολό του καθώς «οι εκατέρωθεν περιουσίες αλληλοχαρίστηκαν με το ελληνοτουρκικό Σύμφωνο φιλίας του 1930».⁽³⁾ Οι αποζημιώσεις των περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν στη Μικρά Ασία είναι συνυφασμένες με τα χρέη των προσφύγων. Από το ύψος της αποζημίωσης και του χρέους προέκυπτε αν ο πρόσφυγες είχαν να λαμβάνουν⁽⁴⁾.

«Ωστόσο από την πλευρά των προσφύγων, η οριστική ενσωμάτωσή τους διακυβεύθηκε για αρκετά χρόνια από τη φυσική, ως ένα βαθμό, στάση αναμονής τους ενόψει μιας ενδεχόμενης επιστροφής στις κοιτίδες τους μέχρι το 1930. Ήταν κι αυτή μια από τις συνέπειες της καθυστέρησης στην αποτίμηση των περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν και που τροφοδότησαν την αντίδραση με αφορμή τα προσφυγικά χρέη»⁽⁵⁾. Το ελληνικό κράτος απέδωσε τελικά στους πρόσφυγες μόλις το 25% της αξίας των περιουσιών που εγκατέλειψαν στην Τουρκία. Το 75% παραμένει έως σήμερα ανεξόφλητο⁽⁶⁾.

(1) Ανδρέας Μιχαλακόπουλος, Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, 20 Δεκεμβρίου 1930, σελ. 502-503.

(2) Οι Σουλουτζοβαλήδες ήταν ονομαστοί ασβεστάδες. Το χειμώνα δούλευαν ασβεστοκάμνηνα στην Κιλικία.

(3) Στάθης Πελαγίδης, Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930) Θεσσαλονίκη, σελ. 92.

(4) Τα χρέη των αγροτών προσφύγων σε σχέση με εκείνα των αστών είναι πολλαπλάσια. Στα 6.099.860.000 δρχ. των αγροτών προσφύγων αντιστοιχούν 1.356.970.000 δρχ. των αστών. Βλ. Οικονομικό Ταχυδρόμο, 26 Απριλίου 1973, σελ. 66.

(5) Μαργαρίτα Δρίτσα, Πρόγραμμα Εθνικής Ανάπτυξης και Πρόσφυγες. Ο Ξεριζωμός και η Άλλη Πατρίδα, Οι Προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα. Αθήνα, 1997, σελ. 226.

(6) Οικονομικός Ταχυδρόμος ως άνω, σελ. 103.

2.3 Η υποδοχή και τα προβλήματα

Λίγους μήνες μετά την πρόχειρη εγκατάσταση των Σουλουτζοβαλήδων στον Πειραιά⁽¹⁾ κρίθηκε αναγκαία η οριστική μετακίνηση τους και η δημιουργία νέας κοινότητας. Στόχος της Διεύθυνσης Εποικισμού του Υπουργείου Γεωργίας ήταν η αποκατάσταση των αγροτών προσφύγων να γίνει σε νέο ενιαίο οικισμό, αμιγώς προσφυγικό, που θα εξασφαλίζει κατά το δυνατόν συνθήκες παρόμοιες μ' εκείνες της χαμένης πατρίδας τους. Έτσι θα ξανασμίξουν οικογένειες και ευρισκόμενοι μαζί άνθρωποι που συνδέονται τις περισσότερες φορές με συγγενικούς ή φιλικούς δεσμούς, θα αντιμετωπίσουν με μεγαλύτερη επιτυχία τις δυσκολίες της προσαρμογής τους στην ελλαδική πραγματικότητα. Η δημιουργία αμιγώς προσφυγικών οικισμών ικανοποιούσε την ανάγκη αναζήτησης αυτοεπιβεβαίωσης και συναισθηματικής στήριξης μεταξύ ανθρώπων με τα ίδια βιώματα και προβλήματα.

Μάλιστα η εγκύκλιος προς τις νομαρχίες της χώρας ήταν σαφέστατη: «Η Επιτροπή θεωρεί ότι η κατά το δυνατόν ανασύστασις των κοινοτήτων είναι βασικός όρος δια την επιτυχίαν της μόνιμου εγκαταστάσεως των προσφύγων. Διότι οι εκ της αυτής κοινότητος κάτοικοι συνδέονται μετ' αλλήλων δια δεσμών αλληλεγγύης, ηθικών

Αναζητώντας αγνοούμενους στις καταστάσεις του Ερυθρού Σταυρού (N.G.M. Αρχείο Τ. Μαυρίδη).

και οικονομικών, οίτινες τα μέγιστα διευκολύνουσι την επιτυχίαν της νέας εγκαταστάσεως, μάλιστα όταν λαμβάνεται πρόνοια ώστε αι φυσικαί συνθήκαι του νέου συνοικισμού να είναι παρόμοιοι προς τας συνθήκας του συνοικισμού εν ω ήσαν εγκατεστημένοι οι πρόσφυγες»⁽²⁾. Ωστόσο για τους Σουλουτζοβαλήδες δεν ήταν δυνατόν για λόγους αντικειμενικούς να βρεθεί τόπος εγκατάστασης με φυσικό περιβάλλον ανάλογο εκείνου που άφησαν στην Καππαδοκία.

Καθώς ο κύριος όγκος των προσφύγων που ήρθαν στην Ελλάδα αμέσως μετά την καταστροφή του 1922 προωθήθηκε στη Μακεδονία και τη Θράκη όπου ήταν και οι εγκαταλειφθήσες περιουσίες των ανταλλάξιμων μουσουλμάνων, με στόχο την εθνολογική θωράκιση των βορείων συνόρων μας, οι ανταλλάξιμοι Καππαδόκες του 1924 είχαν την ευχέρεια της επιλογής του τόπου οριστικής εγκατάστασής τους.

Πίνακας 2

Η εγκατάσταση των τουρκόφωνων Ελληνορθόδοξων
κατά γεωγραφικό διαμέρισμα το 1928

Γεωγραφικό διαμέρισμα	Αριθμός τουρκόφωνων χριστιανών	Ποσοστό επί του πληθυσμού
Στερεά Ελλάδα-Εύβοια	17.752	1,12
Θεσσαλία	2.830	0,58
Νησιά Ιονίου	164	0,08
Κυκλάδες	107	0,08
Πελοπόννησος	932	0,09
Μακεδονία	70.032	4,96
Ήπειρος	1.796	0,58
Νησιά Αιγαίου	234	0,08
Κρήτη	621	0,16
Θράκη	9.124	3,01
ΣΥΝΟΛΟ	103.642	1,67

ΠΗΓΗ: Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος, 1928, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Αθήνα, 1935.

Πίνακας 3

Οι Πρόσφυγες με βάση τη γλώσσα τους το 1928

Πρόσφυγες	Αριθμός Ατόμων
Ελληνόφωνοι	1.118.207
Τουρκόφωνοι	103.642
ΣΥΝΟΛΟ	1.221.849

ΠΗΓΗ: Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος, 1928, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Αθήνα, 1935.

Για την επιλογή της νέας πατρίδας θα πει ο Παναγιώτης Χατζηλιάδης: «Το αφεντικό μου που με αγαπούσε πολύ στην Πόλη όπου δούλευα από παιδί προσπάθησε να με πείσει να μείνω στην Κωνσταντινούπολη στη δούλεψή του. Εγώ όμως ήθελα να πάω στην Ελλάδα αφού είχαν φύγει όλοι οι δικοί μου συγγενείς και συγχωριανοί. Αφού είδε δεν μπορεί να με πείσει, μια μέρα με φώναξε και με είπε: Παιδί μου Παναϊώτ σύντομα θα πάτε στην Ελλάδα. Μην πάτε να ζήσετε στη Μακεδονία. Είναι kanli topragi / ματωμένα χώματα. Να πάτε αλλού να ζήσετε χωρίς φασαρίες. Είχε πολεμήσει στη Μακεδονία για τούτο και με ορμήνευσε»⁽³⁾.

Άνοιξη ήρθε στο Τζαμπαζλάρ η επιτροπή των Σουλουτζοβαλήδων⁽⁴⁾ και εντυπωσιάσθηκε από την βλάστηση. Τα δένδρα που ήταν σπάνια στην παλιά τους πατρίδα, εδώ υπήρχαν άφθονα. Θα μπορούσαν έτσι να τους προσφέρουνε την απαραίτητη ξυλεία.

«Από την Κοκκινιά ξεκίνησε η επιτροπή με τον παπα-Λαζαρίδη για την επιλογή του τόπου όπου θα έχτιζαν το χωριό. Ο Βενιζέλος έδινε δικαίωμα να διαλέξουν ανάμεσα σε τρεις περιοχές. Ο παπα-Λαζαρίδης πρότεινε την περιοχή Αβέρωφ στην πόλη της Λάρισας. Οι Σουλουτζοβαλήδες δεν δέχθηκαν για να μη γίνουν kahre οι κόρες τους. Προτίμησαν να πάνε μακριά από την πόλη και να χτίσουν δικό τους χωριό. Αν πήγαιναν στη Λάρισα σίγουρα θα είχαν καλύτερη τύχη»⁽⁵⁾.

Η οικογένεια του Αναστάση Χατζηλιάδη τους πρώτους χρόνους της εγκατάστασής τους στο Τσαμπασλάρ.

Για τη μετακίνηση των Σουλουτζοβαλήδων από το Λοιμοκαθαστήριο του Αγίου Γεωργίου του Πειραιά στο Τσαμπασλάρ υπήρξε συνεργασία της Διεύθυνσης Εποικισμού του Υπουργείου Υγιεινής,

Πρόνοιας και Αντιλήψεως και των υπηρεσιών Πρόνοιας Πειραιώς όπως φαίνεται από τη σχετική αλληλογραφία (βλ. παράρτημα 4). Στις 3 Μαΐου του 1924 το Τμήμα Εποικισμού / Γραφείο Π. Ελλάδος σε έγγραφο του (αρ. πρωτ. 8842) προς το Υπουργείο Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντιλήψεως ζητά να διαταχθεί η μετακίνηση σιδηροδρομικώς μέχρι το σταθμό του Δοξαρά στη Λάρισα ογδόντα προσφύγων «καταγομένων εκ Σουλουτσιόβας – Νίγδης – των οποίων η αγροτική εγκατάσταση απεφασίσθη να γίνη εις το χωρίον Τσαμπασλάρ. Οι εν λόγω πρόσφυγες αντιπροσωπεύονται υπό του επιφέροντα ιερέα Παπαβασίλην Λαζαρίδην όστις έχει συγκεντρωμένα ήδη τα ως άνω άτομα εις Πειραιά.

Παρακαλούμεν, όπως εφοδιάσητε τους αναχωρούντας πρόσφυγας και δι' αναλόγου χρηματικού ποσού προς διατήρησιν των μέχρι της αφίξεως των εις τον τόπον της εγκαταστάσεώς και δια τινας εισέτι επί πλέον ημέρας, μέχρις ότου αναλάβει τούτους η υπηρεσία ημών και θέλει εφεξής αύτη μεριμνά δια τους εν λόγω πρόσφυγας.

Παρακαλούμεν όπως ανακοινώσητε τηλ/κώς την αναχώρησιν των εν λόγω προσφύγων εις την Διεύθυνσιν Εποικισμού Θεσσαλίας εις Βόλον και εις το

Γραφείον Εποικισμού Λαρίσης, ίνα παρευρεθώσιν εις τον τόπον της αφίξεώς των περί ων πρόκειται προσφύγων και παραλάβωσιν τούτους»⁽⁶⁾.

Η οικογένεια Ιωάννη Μιχαηλίδη.

Στις 3 Σεπτεμβρίου του 1924 ο Υπουργός Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντιλήψεως κ. Α. Ορφανίδης δίνει εντολή (αρ. πρωτ. 96259) στην Υπηρεσία Πρόνοιας Πειραιώς

«όπως αποστείλητε εις τον Σιδηροδρομικόν Σταθμόν Δοξαρά βάσει καταστάσεων εις χρέωσιν του καθ' ημάς Υπουργείου τους εις τον συνημμένως

αποστελλόμενον πίνακα διακοσίους εβδομήντα τέσσαρας (274) πρόσφυγας, προκειμένου να εγκατασταθώσιν γεωργικώς εις τον συνοικισμόν Τσαμπασλάρ.

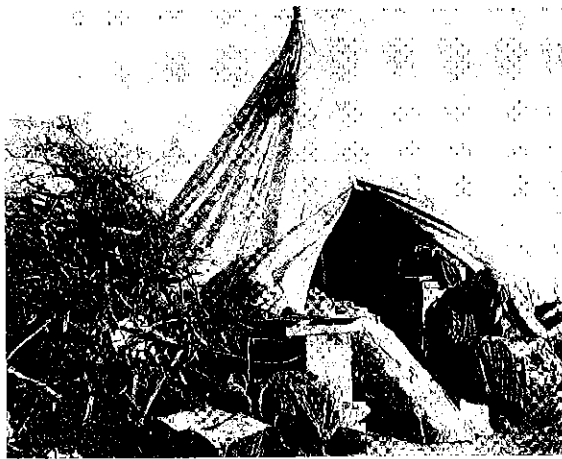
Οι περί ων πρόκειται πρόσφυγες ευρίσκονται ήδη υπό κάθαρσιν εις το Λοιμοκαθακτήριον του Αγίου Γεωργίου, άμα δε τη εις Πειραιά αποβιβάσει των θέλετε εκδώσει τας καταστάσεις μεταβάσεώς των εις Δοξαράν»⁽⁷⁾.

Τα τρεχούμενα νερά των πηγών και τα πράσινα λιβάδια έκαναν τον τόπο να μοιάζει στα μάτια των προσφύγων ως γη της επαγγελίας. Εδώ θα ρίζωναν, εδώ θα έστηναν το νέο τους χωριό.

Γρήγορα όμως διαψεύσθηκαν οι ελπίδες τους. Ο βαρύς χειμώνας κάτω από τις σκηνές είχε, όπως ήταν φυσικό, μεγάλο αντίκτυπο στην υγεία των προσφύγων. Οι κακουχίες και οι στερήσεις, οι δοκιμασίες όλων αυτών των χρόνων, ο θρήνος των χαμένων συγγενών, η οικονομική καταστροφή και η αβεβαιότητα του μέλλοντος αδυνάτισαν τον οργανισμό τους. Συνηθισμένοι σε άλλες κλιματολογικές συνθήκες πολλοί δεν άντεξαν. Η ελονοσία θέριζε καθημερινά άτομα κάθε ηλικίας. Η φυματίωση έπαιρνε διαστάσεις επιδημίας, σπέρνοντας το θάνατο. Εντερικές παθήσεις και κρυολογήματα έκαναν θραύση στον προσφυγικό καταυλισμό. Σχεδόν κάθε οικογένεια θρηνούσε και κάποιο νεκρό μέλος της που δεν άντεξε τις συνθήκες της εγκατάστασης στη νέα πατρίδα. Και ήταν πολλοί αυτοί που «δεν σήκωναν το κλίμα». Για οργανωμένη ιατρική περίθαλψη από την πολιτεία ούτε λόγος να γίνεται. Τα λιγοστά φάρμακα στάθηκαν αδύνατα να θωρακίσουν όσους πρόσφυγες προσβλήθηκαν από αρρώστιες.

Τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης των προσφύγων στην Ελλάδα αντιστοιχούσαν τρεις θάνατοι για κάθε μια γέννηση. Στοιχεία τη Κοινωνίας των Εθνών του 1926 κάνουν λόγο για απώλεια του 20% των προσφύγων τον πρώτο χρόνο της εγκατάστασης⁽⁸⁾.

Η τραγική κατάσταση που βίωσαν οι Σουλουτζοβαλήδες τους πρώτους μήνες της εγκατάστασης τους στη νέα πατρίδα συμπληρώνεται από την ελλιπή διατροφή τους. Γρήγορα αντιλήφθηκαν ότι δεν έπρεπε να περιμένουν πολλά πράγματα από την Πολιτεία. Οι περιουσίες τους που καταγράφηκαν λεπτομερώς για να ανταλλαχθούν στην Ελλάδα αποτελούσαν παρελθόν. Η ηττημένη Ελλάδα άλλωστε δεν είχε τις δυνατότητες μόνη της να αποκαταστήσει έναν τόσο μεγάλο αριθμό προσφύγων αποδίδοντας τους μάλιστα και την τεράστια περιουσία που οι Έλληνες της Μικράς Ασίας είχαν δημιουργήσει με το μόχθο τους στις πατρογονικές τους εστίες. Χαριστική βολή στα όνειρα της απόδοσης των περιουσιών των προσφύγων αποτέλεσε η στροφή της εξωτερικής πολιτικής του Ελευθερίου Βενιζέλου και η υπογραφή με τον Κεμάλ Ατατούρκ το 1930 της ελληνοτουρκικής φιλίας που ενταφίασε ταυτόχρονα και κάθε κρυφή ελπίδα επιστροφής στο γενέθλιο τόπο. Γι' αυτό και οι Σουλουτζοβαλήδες γρήγορα αντιλήφθηκαν ότι έπρεπε να στηριχθούν στις δικές τους και μόνο δυνάμεις. Να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και να εργασθούν κάνοντας γόνιμη τη χέρσα γη.

Ο βαρύς χειμώνας στις σκηνές αποδεκάτισε τους πρόσφυγες.
Φωτογραφικό αρχείο Μ. Μεγαλοκονόμου.

Και αυτό δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση. Πέραν των πρόχειρων και ακατάλληλων συνθηκών εγκατάστασης, που δημιουργούσαν προβλήματα προσαρμογής, το μεγαλύτερο πρόβλημα ήταν ότι πολλοί από τους άνδρες δεν κατάφεραν να φτάσουν στην Ελλάδα. Μόνο στην σφαγή της Σμύρνης 50 Σουλουτζοβαλήδες βρήκαν μαρτυρικό θάνατο από

τους Τσέτες του Κεμάλ. Έτσι πολλές οικογένειες βρέθηκαν χωρίς «αρχηγό» και είτε κατέφυγαν στην προστασία συγγενικής οικογένειας, είτε το ρόλο του «αρχηγού» έπαιξε ο μεγαλύτερος γιος. Η έλλειψη λοιπόν αντρικών χεριών έκανε για πολλές οικογένειες ακόμη πιο δύσκολή την εγκατάσταση και την επιβίωση τους⁽⁹⁾. Σε έκθεση της Επιτροπής Αποκατάστασης του Υπουργείου Γεωργίας

τονίζεται το πρόβλημα που υπάρχει με τους γέρους και τα γυναικόπαιδα: «*εξ ειδικών μελετών αρκετών προσφυγικών περιφερειών καταφαίνεται η μεγίστη αναλογία των γυναικοπαίδων, κυμαινόμενη από 60-73%. Ενιαχού το τρίτον των προσφυγικών οικογενειών στερείται προστάτου. Αρυομένη τα στοιχεία εκ των ειδικών τούτων μελετών, η Επιτροπή νομίζει ότι χωρίς να απομακρύνεται της αληθείας δέον να υπολογισθή ότι το 12% των προσφύγων αποτελείται από ανικάνους προς εργασίαν γέροντας και παιδιά, επομένως, οι άνδρες αποτελούν περίπου μόλις το 30% του πληθυσμού. Δέον όμως να ληφθή υπ' όψιν ότι οι γυναίκες των χωρικών εργάζονται εις τους αγρούς μεθ' ικανότητος το γεωργικόν επάγγελμα*»⁽¹⁰⁾.

Ωστόσο και οι γυναίκες δούλεψαν σκληρά και τα παιδιά των προσφύγων από πολύ μικρά γνώρισαν τα βάσανα της ζωής βοηθώντας τους γονείς τους στις αγροτικές εργασίες. Η αλληλεγγύη όμως και η συλλογικότητα των προσφύγων στην αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων και δυσκολιών υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες στην διαδικασία εγκατάστασης και κοινωνικοποίησης των προσφύγων στη νέα πατρίδα⁽¹¹⁾.

Η ζωή των Σουλουτζοβαλήδων γινόταν δυσκολότερη από τις συχνές προστριβές με τους ντόπιους αγροκτηνοτρόφους που περίμεναν να διανεμηθούν σε αυτούς τα τσιφλίκια που άφησαν φεύγοντας οι Τούρκοι αλλά και η δημόσια γη που έμενε ακαλλιέργητη. Έτσι η σύγκρουσή τους με τους πρόσφυγες που επεδίωκαν την αποκατάστασή τους στην ίδια γη, πρόβαλε αναπόφευκτη. Οι ντόπιοι, ακτήμονες αγρότες ή νομάδες κτηνοτρόφοι στην πλειοψηφία τους πίστευαν ότι έχουν δικαίωμα χρησικτησίας στην περιοχή που εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες. Αυτές οι κτηματικές διαφορές ήταν ουσιαστικά και η βασική αιτία του χάσματος που αναπτύχθηκε τα πρώτα χρόνια της συγκατοίκησης στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, προσφύγων και ντόπιων.

Οι ντόπιοι συσπειρώθηκαν διεκδικώντας αυτά που πίστευαν ότι δικαιούνται και καταπατούσαν οι «*τουρκόσποροι*» και οι πρόσφυγες αμύνονταν προασπίζοντας αυτά που πίστευαν ότι η Ελλάδα τους όφειλε ως ελάχιστο αντάλλαγμα των περιουσιών που εγκατέλειψαν στην Καππαδοκία. Η σύγκρουση ήταν

αναπόφευκτη. Σύσσωμοι οι πρόσφυγες αντιμετώπισαν στην τοποθεσία Αϊ Δημήτρης τους ντόπιους. Η συμπλοκή ήταν άγρια και σε αυτή κατίσχυσε η θέληση της επιβίωσης των προσφύγων που εξεδίωξαν τους ντόπιους. Μάλιστα σύμφωνα με μαρτυρίες και ο Πρόεδρος της Δημογεροντίας, ο Καλλίνικος Χαρακόπουλος, που γνώριζε λίγα ελληνικά, τους προέτρεπε να στραφούν και εναντίον του προκειμένου να δικαιολογήσει την οργή των προσφύγων στις αρχές. Διαφιλονικούμενη περιοχή ήταν η «Λυκοφωλιά» την οποία ήθελαν «να καταπατήσουν με 7000 κλιαφείικα πρόβατα οι ντόπιοι»⁽¹²⁾.

Ωστόσο η απογοήτευση των προσφύγων που ξεριζώθηκαν από τα σπίτια τους ήταν μεγάλη. Πίστευαν ότι είχαν χάσει την πατρίδα τους εξαιτίας της μικρασιατικής εκστρατείας και της συμφωνίας για την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών (για την οποία ποτέ δεν ρωτήθηκαν) και αντί να συναντήσουν συμπόνια και κατανόηση για τα βάσανα τους, βρήκαν μπροστά τους την καχυποψία της Διοίκησης και την εχθρική αντιμετώπιση των ντόπιων⁽¹³⁾.

Το κλίμα αυτό της κακοπιστίας μεταξύ των προσφύγων και των ντόπιων κράτησε για χρόνια. Χρειάστηκε ο πόλεμος στην Αλβανία και ο εμφύλιος για να αμβλύνει τις αντιθέσεις υπό το βάρος των κοινών δοκιμασιών. Σιγά σιγά άρχισαν να μειώνονται οι αποστάσεις και να αποφορτίζετε ως αρνητική έννοια η λέξη «πρόσφυγας». Και οι Μικρασιάτες σταδιακά έπαψαν να αντιμετωπίζοντας από το επίσημο κράτος ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας.

Το μεγάλο πρόβλημα που απαιτούσε άμεση λύση ήταν η στέγαση των προσφύγων. «Τα τσαντίρια», οι σκηνές όπου στοιβάζονταν πολυμελής οικογένειες η μια πάνω στην άλλη δεν ήταν λύση. Στο κονάκι και τα κτίσματα που άφησαν οι Τούρκοι στο Τσαμπασλάρ εγκαταλείποντας το 1881 τη Θεσσαλία δεν μπορούσαν να φιλοξενηθούν πάνω από δέκα οικογένειες- Αυτοί ήταν οι τυχεροί σε σχέση με τους υπόλοιπους που το νερό της βροχής, τα βράδια παράσερνε τις λάσπες μέσα στις σκηνές.

Αναμφίβολα στην αλλαγή της αντιμετώπισης των προσφύγων από τους γηγενείς συνέβαλε ο κοινός αγώνας κατά του γερμανικού άξονα και η κοινή

εμπειρία της κατοχής. Στα αμέσως επόμενα χρόνια όμως εκείνο που άλλαξε σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά του κοινωνικού περίγυρου είναι η κοινωνική κινητικότητα των Κατπαδοκών προσφύγων προς τα πάνω που σταδιακά δημιούργησε την εικόνα των προκομμένων και εργατικών ανθρώπων, που δεν κάμπτονται από τις δυσχέρειες της ζωής.

- (1) Στη Δραπετσώνα παρέμειναν στις παράγκες δύο οικογένειες που δεν ακολούθησαν τους Σουλουτζοβαλήδες στο Τσαμπαζλάρ. Η οικογένεια του Παναγιώτη Χατζηλιάδη και εκείνη του Γιάννη Παπαδόπουλου. Στις δύο αυτές οικογένειες δόθηκαν προσφυγικές κατοικίες στην πρωτεύουσα.
- (2) ΑΥΕ, φάκ. Ε, προσφυγικόν ζήτημα εν Ελλάδι, 1923
- (3) Μαρτυρία Παναγιώτη Δ. Χατζηλιάδη, ο οποίος από μικρός μετανάστευσε όπως πολλοί Κατπαδόκες στην Κωνσταντινούπολη όπου δούλεψε μέχρι την ανταλλαγή στο καφεκοπτείο του Μαντεν-λι Τρίφωνα.
- (4) Σύμφωνα με το χειρόγραφο του Χαράλαμπου Αγγλόπουλου, η Επιτροπή ήρθε στα Βούναινα στις 18 Μαρτίου 1924. «Το μέρος τοποθεσίας Βούναινα επιπής είχε δένδρα τους άρσε πολύ τους επιτροπή μας».
- (5) Μαρτυρία στο γράφοντα του Μιχάλη Σπυρίδη. Καhre στην τουρκική είναι οι πόρνες. Η απολόγηση της απόρριψης της Λάρισας δείχνει πόσο κλειστή και συντηρητική ήταν η κοινότητα των Σουλουτζοβαλήδων.
- (6) Αρχείο πρώην Κοινότητας Ιτέας, Έδρα Δήμου Φύλλου Καρδίτσας.
- (7) Αρχείο πρώην Κοινότητας Ιτέας, όπως παραπάνω.
- (8) Για την υψηλή θνησιμότητα των προσφύγων βλέπε και Heirs of the Greek Catastrophe: The Social life of Asia Minor Refugees in Piraeus, Οξφόρδη 1989, σελ.37.
- (9) Πρέπει να έχουμε κατά νου την αναντιστοιχία ανάμεσα στους αριθμούς αντρών και γυναικών προσφύγων στις άνω των δώδεκα ετών ηλικίες. Όταν η νέα γενιά ανδρωθεί, το ισοζύγιο θ' αποκατασταθεί. Η τελευταία θα είναι μια γενιά που θα έχει περάσει τη νεότητά της μέσα στις δοκιμασίες και το πένθος αλλά θα έχει λάβει στο σκληρό σχολείο των αντιξοοτήτων μια εκγύμναση που σε τελική ανάλυση σφυρηλατεί το χαρακτήρα και αναζωογονεί τόσο τα άτομα όσο και τα έθνη.
- (10) ΑΥΕ, φάκ. Ε, προσφυγικόν ζήτημα εν Ελλάδι 1923. Στην ίδια έκθεση υπήρχε και η εκτίμηση της επιτροπής για τα έξοδα που απαιτούνται για την εγκατάσταση μιας προσφυγικής αγροτικής οικογένειας:

Πίνακας 4.
Δαπάνη για την αγροτική
αποκατάσταση προσφυγικής οικογένειας

Οικία και αγροτικός εξοπλισμός	Δραχμές
οικίσκος:	3000
εργαλεία, ψεκαστήρες, σκαλιστήρια:	600
αρόσεις και λοιπά καλλιεργητικά έξοδα:	1400
θείον, θειικός χαλκός:	60
ζωάρκεια:	8000
διάφοροι σπόροι:	1200
Σύνολον:	14260

- (11) «Αυτή η σαν του μελισσιού συνήθεια των ελληνικών οικογενειών συνέβαλε, όπως ήταν φυσικό, στη διαιώνιση των γεωργικών χωριών της Μικράς Ασίας όπου οι ίδιες οικογένειες ζούσαν και γνώριζαν η μια την άλλη από γενιά σε γενιά. Φυσικά, με το χρόνο πολλές απ' αυτές τις οικογένειες μετατρέπονται

σε μια ουσιαστικά οικογένεια μέσω των συνεχών μεταξύ τους γάμων. Εκτός απ' αυτούς τους πανάρχαιους δεσμούς συμβίωσης και συγγενείας αίματος, υπήρχε επίσης ο ισχυρός δεσμός της θρησκείας μέσω της συνεχούς λατρείας στην τοπική εκκλησία. Όλες αυτές οι επιρροές συνέβαλλαν για ν' απεργαστούν, σε κάθε χωριό σχεδόν, ακατάλυτους συναισθηματικούς δεσμούς που συνέδεαν τους κατοίκους μεταξύ τους.

Αυτοί οι ανθρωπinoι παράγοντες είχαν, όπως ήταν φυσικό, ισχυρή επίδραση στο πρόβλημα της αποκατάστασης των αγροτών προσφύγων στην Ελλάδα.»

H. Morgenthau. Η Αποστολή μου στην Αθήνα. Εκδόσεις Τροχαλία, σελ 366.

- (12) Μαρτυρία στον γράφοντα του Μιχάλη Σπυρίδη. Το συμβάν έλαβε χώρα το 1925. Ο Κλιάφας ήταν μεγαλοτσιφλικάς της ευρύτερης περιοχής. «Με τη διανομή των κλήρων συνέβαιναν αναγκαστικά και κάποιες προστριβές με ορισμένους γηγενείς, κυρίως όμως μεγαλοκτηματίες, που τύχαινε να εκμεταλλεύονται από παλιά τις διανεμημένες εκτάσεις ή να διαθέτουν κάποιους αμφίβολους τίτλους κυριότητας». (Στάθης Πελαγίδης, Προσφυγική Ελλάδα, Εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 344). Η διένεξη των ακτημόνων προσφύγων με τον Κλιάφα διήρκησε δεκαετίες. Έληξε άδοξα για τους ακτήμονες, που επανειλημμένα «πάτησαν το Κλιαφέϊκο», στα μέσα της δεκαετίας του 1980 καθώς δικαστικές αποφάσεις αναγνώρισαν τους οθωμανικούς τίτλους που διέθετε η οικογένεια Κλιάφα.
- (13) Στα παραπάνω να προσθέσουμε και το γεγονός ότι η χώρα περνά, τρόπον τινά, μια περίοδο εθνικού διχασμού, λόγω του ότι διαμορφώνονται τεταμένες σχέσεις μεταξύ ντόπιων και προσφύγων, που συχνά φτάνουν μέχρι και την αιματηρή σύγκρουση. Γενικά οι πρόσφυγες, είτε ήταν κοσμοπολίτες (από τη Σμύρνη, Τραπεζούντα κ.ά.), είτε επαρχιώτες (αγρότες της Ανατολίας), βρέθηκαν αποξενωμένοι μέσα στο στενό επαρχιωτισμό του ελληνικού κράτους και της ελληνικής κοινωνίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, ντόπιοι και πρόσφυγες να δοκιμάσουν ένα έντονο «τραυματικό πολιτιστικό σοκ». Βλέπε και Mavrogordatos George. Stillborn Republic Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936, California: California University Press, 1983, σελ. 193-194.

2.4 Η αγροτική αποκατάσταση

Προκειμένου οι αγρότες πρόσφυγες να αποκτήσουν ρίζες «καθώς, η γεωργία είναι η σταθεροτέρα παραγωγική ενασχόληση στην οικονομία ενός έθνους, η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων συγκέντρωσε τις μεγαλύτερες προσπάθειές της στο να εγκαταστήσει σε αγροτική γη όσους περισσότερους πρόσφυγες μπορούσε κι όσο το δυνατόν πιο γρήγορα»⁽¹⁾.

Αυτή ουσιαστικά ήταν η στρατηγική για την αποκατάσταση του ελληνισμού, που εγκατέλειψε την πέραν του Αιγαίου πατρίδα, μετά την υπογραφή της Σύμβασης της Λοζάννης περί της ανταλλαγής των πληθυσμών.

Ο κρατικός μηχανισμός είχε αποκτήσει εμπειρία στην αποκατάσταση προσφύγων από την προηγούμενη μετακίνηση ελληνικών πληθυσμών από την Ανατολική Ρωμυλία. Τα πληθυσμιακά μεγέθη όμως δεν είναι συγκρίσιμα, καθώς ο τεράστιος όγκος των προσφύγων της Μικράς Ασίας που ξεπερνούσαν το 1,2 εκατομμύρια αξίωνε μια titάνια προσπάθεια.

Από το σύνολο των προσφύγων, οι μισοί περίπου, το 47% εγκαταστάθηκαν σε αγροτικές περιοχές, ενώ το υπόλοιπο 53% σε αστικά κέντρα. Σύμφωνα με έκθεση της Κ.Τ.Ε.⁽²⁾ έως τον Ιούνιο του 1926, οι οικογένειες που αποκαταστάθηκαν αγροτικά ανέρχονται στις 147.249 έναντι περίπου 125.000 οικογενειών που εγκαταστάθηκαν σε αστικά κέντρα. Οι αγροτικές οικογένειες κατανέμονται στις εξής περιοχές:

Πίνακας 5

Η εγκατάσταση των αγροτών προσφύγων κατά νοικοκυριά και άτομα στα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας.

Πρόσφυγες	Μακεδονία	Θράκη	Υπόλοιπα Διαμερίσματα	Σύνολο
Νοικοκυριά	116.403	16.596	14.250	147.249
Άτομα	430.295	68.358	53.283	551.936

«Το Ταμείο Περιθάψεως Προσφύγων, η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων, το Υπουργείο Προνοίας, η Εθνική Τράπεζα Ελλάδας, το Υπουργείο Γεωργίας και άλλοι φορείς ήταν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό κινητοποιημένοι για την προσφυγική αποκατάσταση στις πόλεις και στην ύπαιθρο»⁽³⁾.

Αν και η αποκατάσταση των προσφύγων ήταν ένα τεράστιο πρόβλημα «η ηγεσία της ΕΑΠ και οι φιλελεύθερες κυβερνήσεις είδαν στην αγροτική εγκατάσταση μεγάλου αριθμού προσφύγων την ευκαιρία να αναπτυχθεί ο αγροτικός τομέας και να βελτιωθεί η οικονομία της χώρας»⁽⁴⁾. Αξίζει να σημειωθεί ότι πριν την έλευση των προσφύγων αν και η χώρα είναι κατεχοχήν αγροτική αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες του πληθυσμού σε σιτηρά.

Αν συνεκτιμηθούν λοιπόν οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος μετά από υπερδεκαετή πολεμική προσπάθεια, που όχι μόνο δεν στέφθηκε από επιτυχία αλλά συνοδεύτηκε από καταστροφή και ξεριζωμό, τότε αναμφίβολα κρίνεται τιτάνιο το έργο που προσέφερε στον τομέα της προσφυγικής αποκατάστασης. Η διαπίστωση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν συγκριθεί η τότε προσπάθεια με την αντίστοιχη στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όπου η ελληνική πολιτεία απέτυχε στην οργάνωση και υλοποίηση ενός σχεδίου αποκατάστασης μερικών δεκάδων χιλιάδων ομογενών από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Η έλευση των προσφύγων στην Ελλάδα σηματοδότησε την απαρχή μια σειράς προβλημάτων που είχαν να κάνουν, σε πρώτο στάδιο, με την οργάνωση και λειτουργία των οικισμών και σε δεύτερο με την παραγωγική τους αποκατάσταση. Καθώς ο αριθμός των προσφύγων που έφτασαν στην ηπειρωτική Ελλάδα μετά την ανταλλαγή ήταν τριπλάσιος των μουσουλμάνων που εγκατέλειψαν τη χώρα, το πρόβλημα της αγροτικής αποκατάστασης των Μικρασιατών στη νέα πατρίδα ήταν δυσεπίλυτο. Τα τσιφλίκια που άφησαν πίσω τους φεύγοντας οι μουσουλμάνοι δεν επαρκούσαν, ενώ έντονες ήταν οι πιέσεις για αποκατάσταση και των γηγενών ακτημόνων καλλιεργητών, που ανέμεναν να επωφεληθούν από τις εγκατελεφεθήσες περιουσίες. Το μείζον αυτό αγροτικό

πρόβλημα λύθηκε τελικά με ευρείες απαλλοτριώσεις μεγάλων εκτάσεων σε ολόκληρη τη χώρα⁽⁵⁾.

Παραχωρητήριο.

Το φθινόπωρο του 1934 παραχωρήθηκε από το ελληνικό κράτος κλήρος 62,5 στρεμμάτων σε κάθε προσφυγική οικογένεια που εγκαταστάθηκε στο Τσαμπασλάρ. Ο κλήρος ήταν πολυτεμαχισμένος και τα κτήματα ξερικά.

Η προσφυγική αποκατάσταση προϋπέθετε την υλοποίηση της αγροτικής μεταρρύθμισης⁽⁶⁾ που στόχευε στην μετάβαση σε μια αγροτική οικονομία στη βάση της οικογενειακής ιδιοκτησίας και παραγωγής⁽⁷⁾.

«Η αγροτική εγκατάσταση των προσφύγων αποσκοπούσε επίσης στην αποτροπή κοινωνικών αναταραχών και ανεπιθύμητων για το πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς συνεπειών από ενδεχόμενη προσχώρηση των προσφύγων στην κομμουνιστική ιδεολογία. Η ανάγκη της οικονομικής και πολιτικής ενσωμάτωσής τους υπήρξε το βασικότερο κίνητρο αυτής της πολιτικής, η οποία απέβλεπε στην ενίσχυση του αισθήματος ιδιοκτησίας στους πρόσφυγες μετά την τραυματική εμπειρία της εξόδου»⁽⁸⁾. Είναι αλήθεια ότι ο Βενιζέλος πίστευε στην αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων και στη δημιουργία μιας νέας μεγάλης τάξης αγροτών μικροϊδιοκτητών καθώς έτσι θα εξαφανίζονταν ο κίνδυνος να ξεσπάσει στην Ελλάδα ένα ριζοσπαστικό αγροτικό κίνημα. «Καθώς δεν υπήρχε πολυάριθμη τάξη βιομηχανικών εργατών, μόνο ένα ενιαίο μέτωπο αγροτών-εργατών θα μπορούσε να απειλήσει τους δημοκρατικούς θεσμούς. Η ανάγκη των κυβερνήσεων των Φιλελευθέρων να αποτρέψουν την προλεταριοποίηση των προσφύγων και τη στροφή τους προς την αριστερά και το νεοσύστατο ΚΚΕ και να εξασφαλίσουν την υποστήριξή τους επηρέασε αποφασιστικά την πολιτική της αγροτικής εγκατάστασης και είναι στενά συνδεδεμένη με την αγροτική μεταρρύθμιση, η οποία χαρακτηρίστηκε η πιο ριζοσπαστική από τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν στο βαλκανικό χώρο την περίοδο μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο»⁽⁹⁾.

Σκοπός της ελληνικής πολιτείας ήταν η μονιμοποίηση της προσφυγικής εγκατάστασης. Μετά την αρχική τακτοποίηση των προσφύγων, το επόμενο λογικό βήμα ήταν η παροχή δυνατοτήτων αυτοσυντήρησης. Με την αγροτική αποκατάσταση επιδιώχθηκε η εξασφάλιση των βασικότερων όρων μόνιμης και οριστικής διαβίωσης στους προσωρινούς οικισμούς της αρχικής εγκατάστασης. Βασικότερος όρος όλων ήταν η ένταξη των προσφύγων στην παραγωγική διαδικασία που θα τους επέτρεπε την απόκτηση οικονομικών πόρων αλλά και μέσων διαβίωσης έτσι ώστε να μπορούν μόνοι τους πλέον να αντιμετωπίζουν τις βιοτικές τους ανάγκες.

Έτσι αν στους αστούς πρόσφυγες χορηγήθηκε μόνο στέγη, σε όσους πρόσφυγες δήλωσαν αγρότες πριν εγκαταλείψουν την πατρίδα τους παραχωρήθηκε και κλήρος, γεωργικός εξοπλισμός και διάφορα καλλιεργητικά δάνεια. Το μέγεθος του κλήρου που δόθηκε στους αγρότες πρόσφυγες⁽¹⁰⁾ αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 6.
Μέγεθος του αγροτικού κλήρου κατά γεωγραφικό διαμέρισμα

Περιοχή	Έκταση του κλήρου σε στρέμματα	Παρατηρήσεις
Θράκη	20-60	
Μακεδονία	9-20	Σε χωριά καπνοπαραγωγών
Μακεδονία	20-60	Σε άλλα μέρη
Παλιά Ελλάδα	10-120 (κατά μέσο όρο 30)	
Κρήτη		Ανάλογα με το έδαφος

«Η έκταση του γεωργικού κλήρου που δόθηκε σε κάθε οικογένεια ποικίλλει ανάλογα με την ποιότητα της γης (ποτιστική, ξηρική) τον «βαθμό γονιμότητας» της και τον αριθμό των μελών της οικογένειας. Κατ' αρχήν, η έκταση της χορηγηθείσας γης υπολογιζόταν ως εξής: οικογένεια που αποτελείτο από 2 άτομα έπαιρνε 1 κλήρο. Οικογένεια 3-4 ατόμων 1 $\frac{1}{4}$ κλήρο, οικογένεια 5-7 ατόμων 1 $\frac{1}{2}$ κλήρο και οικογένεια που αριθμούσε περισσότερα από 8 άτομα ελάμβανε 2 κλήρους»⁽¹¹⁾.

Πίνακας 7.
Οι κλήροι σύμφωνα με το μέγεθος της οικογένειας

Μέλη οικογένειας	Κλήροι
2	1
3-4	1 $\frac{1}{4}$
5-7	1 $\frac{1}{2}$
8 και άνω	2

Οι κλήροι που δόθηκαν στους Σουλουτζοβαλήδες δεν απαρτίζονταν από μία συνεχή έκταση αλλά από διαφορετικά αγροτεμάχια που βρίσκονταν σε διαφορετικές τοποθεσίες των δυο οικισμών. Τα χωράφια χωρίστηκαν σε τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με την ποιότητα τους. Οι δικαιούχοι έπαιρναν με κλήρωση ένα κομμάτι από κάθε κατηγορία. Εκτός αυτών οι πρόσφυγες στο Τσαμπασλάρ πήραν από 2,5 στρέμματα κοντά στον οικισμό (δυομισάρια) για

καλλιέργεια κηπευτικών⁽¹²⁾ και άλλα 5 στρέμματα για αμπέλι (πεντάρια). Συνολικά δηλαδή ο κλήρος που δόθηκε στους Σουλουτζοβαλήδες αποτελούνταν από έξι αγροτεμάχια και ανέρχονταν σε 62,5 στρέμματα. Τίτλους ιδιοκτησίας (παραχωρητήρια) απέκτησαν οι πρόσφυγες το φθινόπωρο του 1934.

Προκειμένου οι Σουλουτζοβαλήδες να αποκτήσουν μεγαλύτερο κλήρο, ο οποίος δίνονταν ανάλογα με τον αριθμό των μελών της οικογένειας προσεταιρίζονταν ορφανά ή χήρες συγγενικών τους οικογενειών εμφανιζόμενοι έτσι ως ενιαίο νοικοκυριό. Την ίδια ώρα σύμφωνα με μαρτυρίες γίνονται γάμοι, ακόμα και μεταξύ ανηλίκων, προκειμένου να τύχουν της παραχώρησης κλήρου. Ωστόσο αυτή η τακτική συνέβαλε και στη δημογραφική ανάκαμψη των

Η οικογένεια Αθανασίου Μερτζανίδη.
Ο πλανόδιος φωτογράφος αποθανάτισε και το νεαρό
που κρατά το σεντόνι για τις ανάγκες της
φωτογράφισης.

προσφύγων που τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης αντιμετωπίζουν πληθυσμιακή συρρίκνωση από τις ασθένειες που κάνουν θραύση και τη διαφορά των κλιματολογικών συνθηκών με εκείνες που είχαν συνηθίσει στην Καππαδοκία. Επιπλέον η παροχή κλήρου μετέτρεψε σε μικρό χρονικό διάστημα τους εξαθλιωμένους πρόσφυγες σε αυτόν τον οικονομικό μονάδες που όχι μόνο δεν αποτελούσαν πλέον πρόβλημα για την πολιτεία αλλά συνέβαλαν ενεργά στην οικονομική ανάπτυξη.

«Το κύριο χαρακτηριστικό της εποίκησης της Ελλάδας από τους αγρότες πρόσφυγες ήταν η αντικατάσταση της εκτεταμένης από την εντατική καλλιέργεια. Η περιορισμένη έκταση της περιουσίας, από τη μια, και η φτώχεια των προσφύγων, από την άλλη, κατέστησαν την εργασία πρώτο συντελεστή της παραγωγής. Δεν υπήρχε άλλη επιλογή»⁽¹³⁾.

Πιστοποιητικό γάμου του Σουλουτζοβαλή Ιωάννη Λ. Αγγλόπουλου (1925).
Ακόμη και ανήλικοι πρόσφυγες παντρεύονται προκειμένου να τύχουν της παραχώρησης κλήρου.

Καθώς τα κτήματα των Βουναίνων δεν ήταν ποτιστικά, βασική καλλιέργεια, γνώριμη άλλωστε στους Σουλουτζοβαλήδες από την Καππαδοκία, ήταν τα δημητριακά. Οι χαμηλές στρεμματικές αποδόσεις δεν αποθάρρυναν τους

πρόσφυγες που παρέμειναν προσηλωμένοι στην οικογενειακή τους ιδιοκτησία και εκμετάλλευση. Παρά τις αντίξοες συνθήκες διαβίωσης των πρώτων χρόνων η δημιουργικότητα των Μικρασιατών δεν κάμφθηκε. Με την επιμονή τους ρίζωσαν και πρόκοψαν. Σήμερα είναι κοινή παραδοχή ότι πέραν της εθνολογική τόνωση της Μακεδονίας και των παραμεθόριων περιοχών, η έλευση των προσφύγων συνέβαλε στην βελτίωση της γεωργικής οικονομίας και την ανάπτυξη της υπαίθρου. Οι Μικρασιάτες κατάφεραν να μετατρέψουν τον πόνο τους σε δημιουργία και η εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, από αρχικό βάρος εξελίχθηκε γρήγορα σε θετικό παράγοντα για την ελληνική ζωή. *«Μπορεί και ζήτημα πολέμου να προκύψει, αν ζητήσετε να ξαναπάρτε τους Έλληνες της Τουρκίας»* είπε στον Κεμάλ Ατατούρκ το 1930 κατά την επίσκεψή του στην Άγκυρα για την υπογραφή της Ελληνοτουρκικής Φιλίας, ο Ελευθέριος Βενιζέλος προσθέτοντας για τους πρόσφυγες *«μας στοίχισαν θυσίες τεράστιες. Σήμερα όμως είναι στοιχεία δυνάμεως και προόδου. Κατ' ουδένα λόγο δε θα παραδεχτούμε ποτέ να τους πάρτε πίσω»*⁽¹⁴⁾. Και ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου θα συμπληρώσει *«... ο προσφυγικός κόσμος είναι αναμφισβητήτως φορέας, περισσότερο παρ' ότι ο γηγενής πληθυσμός, ανθρωπιστικών ιδεωδών και επηρεάζεται περισσότερο από τις συγγενείς προς αυτά διεθνείς τάσεις και από αυτής της απόψεως η επίδρασις των προσφύγων είναι μεγάλη»*⁽¹⁵⁾.

(1) Η. Morgenthau, Η Αποστολή μου στην Αθήνα, 1922 – Το έπος της εγκατάστασης, Τροχαλία, σελ. 361.

(2) Societes des Nations. L' Etamlissement des Refugees en Grece, Geneye, 1926, σελ. 85.

(3) Ανθούλα Καραμούζη, Καταγραφή και χαρτογράφηση Προσφυγικών Οικισμών, Ο Ξεριζωμός και η Άλλη πατρίδα, οι προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1997, σελ. 25.

(4) Έλσα Κοντογιώργη, Προσφυγικές Εγκαταστάσεις στη Μακεδονία, Δελτίο ΚΜΣ. Αθήνα, 1992. τόμος Θ', σελ. 57-58.

(5) Βλ. Α. Ν. Σίδερης «Η γεωργική πολιτική της Ελλάδος κατά την λήξασαν εκατονταετία (1833-1933) Αθήνα 1934, σελ.176

- (6) Καθοριστική προς αυτή την κατεύθυνση υπήρξε η παρέμβαση της επαναστατικής Κυβέρνησης του Ν. Πλαστήρα για απαλλοτριώσεις τσιφλικιών χωρίς προηγούμενη αποζημίωση όπως επέβαλε το σύνταγμα (Απόφαση 343, 14 Φεβρουαρίου 1923). Η παρέκκλιση αυτή νομιμοποιήθηκε συνταγματικά από το σύνταγμα του 1927 επιτρέποντας έτσι την απρόσκοπτη ολοκλήρωση της αγροτικής αποκατάστασης των προσφύγων.
- (7) «Στη γεωργία η ξαφνική εισροή των προσφύγων επιτάχυνε το πρόγραμμα αγροτικής μεταρρύθμισης (που είχε αρχίσει το 1917) και κατάφερε το τελικό πλήγμα στη μεγάλη γαιοκτησία. Από τη δεκαετία του 1920 και μετά, διαρκής και κυρίαρχη μορφή ιδιοκτησίας της γης στην ελληνική ύπαιθρο είναι ο μικρός οικογενειακός αγροτικός κλήρος». Νίκος Μουζέλης, Οικονομία και Κράτος την Εποχή του Βενιζέλου, σε *Μελετήματα γύρω από το Βενιζέλο και την εποχή του*, Φιλippiπότη, Αθήνα 1980, σελ. 9.
- (8) Έλσα Κοντογιώργη, Προσφυγικές Εγκαταστάσεις στη Μακεδονία, όπως παραπάνω, σελ. 57-58.
- (9) Έλσα Κοντογιώργη, όπως παραπάνω.
- (10) 27^η τριμηνιαία Έκθεση της ΕΑΠ, σελ. 8.
- (11) Βερονίκη Δαλακούρα, «Η εγκατάσταση των προσφύγων της Καπαδοκίας στον ελληνικό χώρο» Δελτίο Κ.Μ.Σ. τόμος 11^{ος}, Αθήνα 1995 σελ.26.
- (12) Στα παραχωρητήρια αναφέρονται ως «φυτεία-κήποι».
- (13) Στάθης Πελαγίδης, Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930), Εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 248.
- (14) Π.Σ. Δέλτα, Ελευθέριος Βενιζέλος, Ημερολόγιο – Αναμνήσεις, Μαρτυρίες 280 – Αλληλογραφία. Επιμέλεια Π.Α. Ζάννας, Αθήνα, 1978, σελ.171.
- (15) Στον πρόλογο του βιβλίου του Μ. Νοταρά, Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων (1934).

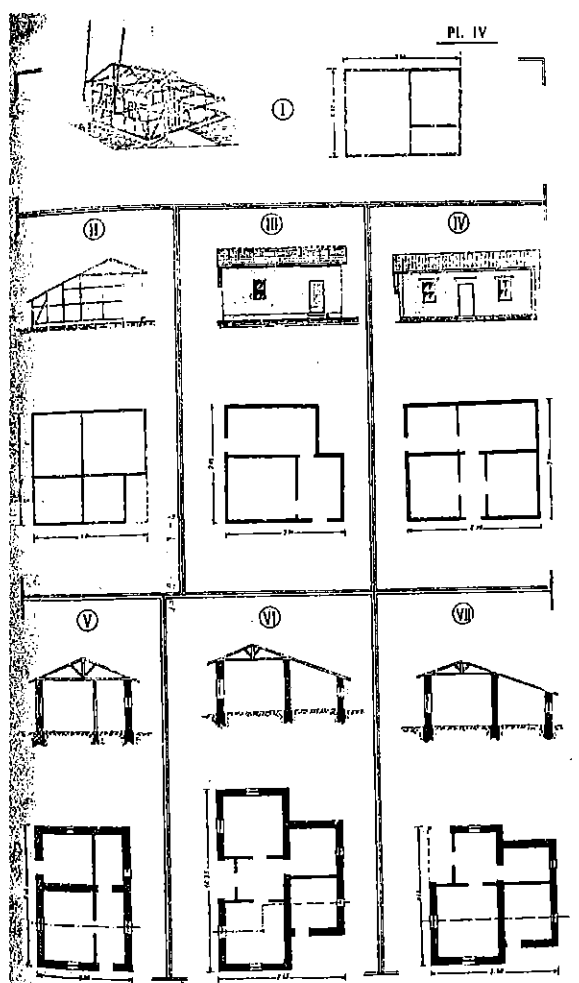
2.5 Η ανέγερση του αγροτικού οικισμού

Προσπάθειες της ελληνικής πολιτείας για την οργάνωση βιώσιμων και λειτουργικών οικισμών για πρόσφυγες υπήρξαν και πριν τη μικρασιατική καταστροφή⁽¹⁾.

Τέτοιες προσπάθειες εποικισμού της υπαίθρου και αγροτικής αποκατάστασης ξεριζωμένων ομογενών υπήρξαν και νωρίτερα, με επίκεντρο την εγκατάσταση προσφύγων από την Ανατολική Ρωμυλία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στη Θεσσαλία. Η Κοιλάδα, το Μεγάλο Μοναστήρι, οι Νέες Καρυές, η Νέα Λεύκη και ο Δίλοφος, χωριά του νομού Λάρισας και η συνοικία Φιλλιπούπολης στις παρυφές της πόλης είναι δείγματα της επιτυχούς αποκατάστασης

προσφύγων από την περιοχή Καβακλί της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1907, λίγα χρόνια πριν τους βαλκανικούς πολέμους.

Το 1923 η Κοινωνία των Εθνών (ο αντίστοιχος ΟΗΕ της εποχής μας) δημιούργησε την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων⁽²⁾, με στόχο την αντιμετώπιση του οξυμένου προσφυγικού προβλήματος στην Ελλάδα.

Σχέδια αγροτικών κατοικιών στην 27^η τριμηνιαία έκθεση της ΕΑΠ.

Άμεσος στόχος της ΕΑΠ ήταν η επίλυση του στεγαστικού προβλήματος, η αποκατάσταση δηλαδή σε μόνιμη στέγη σχεδόν 1,2 εκατομμυρίου προσφύγων της Μικράς Ασίας.⁽³⁾

Η ανοικοδόμηση των προσφυγικών οικισμών γίνεται με βάσει σύγχρονα ρυμοτομικά σχέδια.

Ήδη η πολύμηνη παραμονή των Μικρασιατών σε καταυλισμούς με αντίσκηνα, όπου φυσικά δεν υπήρχαν ούτε οι στοιχειώδους συνθήκες υγιεινής είχε εκθέσει πολλούς από αυτούς σε επιδημίες και αρρώστιες, περισσότερες φορές με τραγική κατάληξη.

Η ΕΑΠ αντί να αναθέσει την ανέγερση των σπιτιών σε μεγάλες εργολαβικές εταιρίες, προτίμησε να εμπιστευθεί το χτίσιμο τους σε μικρές τοπικές εταιρίες και μάλιστα όπου ήταν δυνατό στους ίδιους τους πρόσφυγες, οι οποίοι θα εργάζονταν με πληρωμές υπό τον έλεγχο των τεχνικών της Υπηρεσίας. Οι Σουλουτζοβαλήδες λοιπόν, ονομαστοί πρωτομάστορες στην Ανατολή με φήμη που ξεπερνούσε τα όρια της Καππαδοκίας και της Κιλικίας φτάνοντας μέχρι τη Σμύρνη, ήταν αυτονόητο να αναλάβουν οι ίδιοι την ανέγερση του νέου οικισμού ακολουθώντας τα σχέδια της ΕΑΠ.

Τύπος αγροτικής κατοικίας με βάσει τα σχέδια της ΕΑΠ.

Στόχος της Πολιτείας ήταν η γρήγορη αποκατάσταση των προσφύγων σε μόνιμες κατοικίες με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος. Έτσι ο τόπος κατοικίας που προκρίθηκε περιοριζονταν στα απολύτως αναγκαία. Τα σπίτια αυτά ήταν περιορισμένα στο μικρότερο δυνατό μέγεθος και αριθμό

δωματίων. Στην ανέγερση τους συνέβαλε όλο το χωριό, καθώς κανείς δεν ήθελε να βγάλει άλλο χειμώνα στις σκηνές. Γυναίκες αλλά και μικρά παιδιά βοηθούν όπως μπορούν κατασκευάζοντας πλίνθους για να χτιστούν τα νέα τους σπίτια.

«Σε κάθε οικογένεια αναλογούσαν τρία δωμάτια. Το ένα απ' αυτά είχε συνήθως εμβαδόν 13,5 τετραγωνικά πόδια και χρησιμοποιείτο σαν καθιστικό την ημέρα και υπνοδωμάτιο τη νύχτα. Ένα άλλο δωμάτιο, περίπου μισό σε έκταση από το πρώτο, χρησιμοποιούνταν ως κουζίνα και πλυσταριό, μαζί ένα τρίτο, ακόμα πιο μικρό (στην πραγματικότητα κάτι σαν μεγάλη ντουλάπα), χρησίμευε ως αποθήκη. Το πόσο θλιβερά ανεπαρκές είναι ένα τέτοιο κατάλυμα γίνεται αντιληπτό αν λάβει κανείς υπόψη του ότι σε ελάχιστα από αυτά στεγάζονται λιγότερα από πέντε άτομα, που είναι υποχρεωμένα να κοιμούνται όλα μαζί σ' ένα μικρό δωμάτιο. Ωστόσο είναι εκπληκτικό και εξαιρετικά συγκινητικό να βλέπεις το πώς η θερμή φροντίδα των κατοίκων τους έχει κάνει αυτά τα λιλιπούτεια διαμερίσματα να μοιάζουν με πλήρεις κατοικίες»⁽⁴⁾.

Παιδιά προσφύγων βοηθούν στην ανέγερση του αγροτικού οικισμού κατασκευάζοντας πλίνθους.
N.G.M. Αρχείο T. Μαυρίδη.

Ονομαστοί πρωτομάστορες οι Σουλουτζοβαλήδες πρόσφυγες. Η φήμη τους γρήγορα απλώθηκε στα γύρω χωριά.

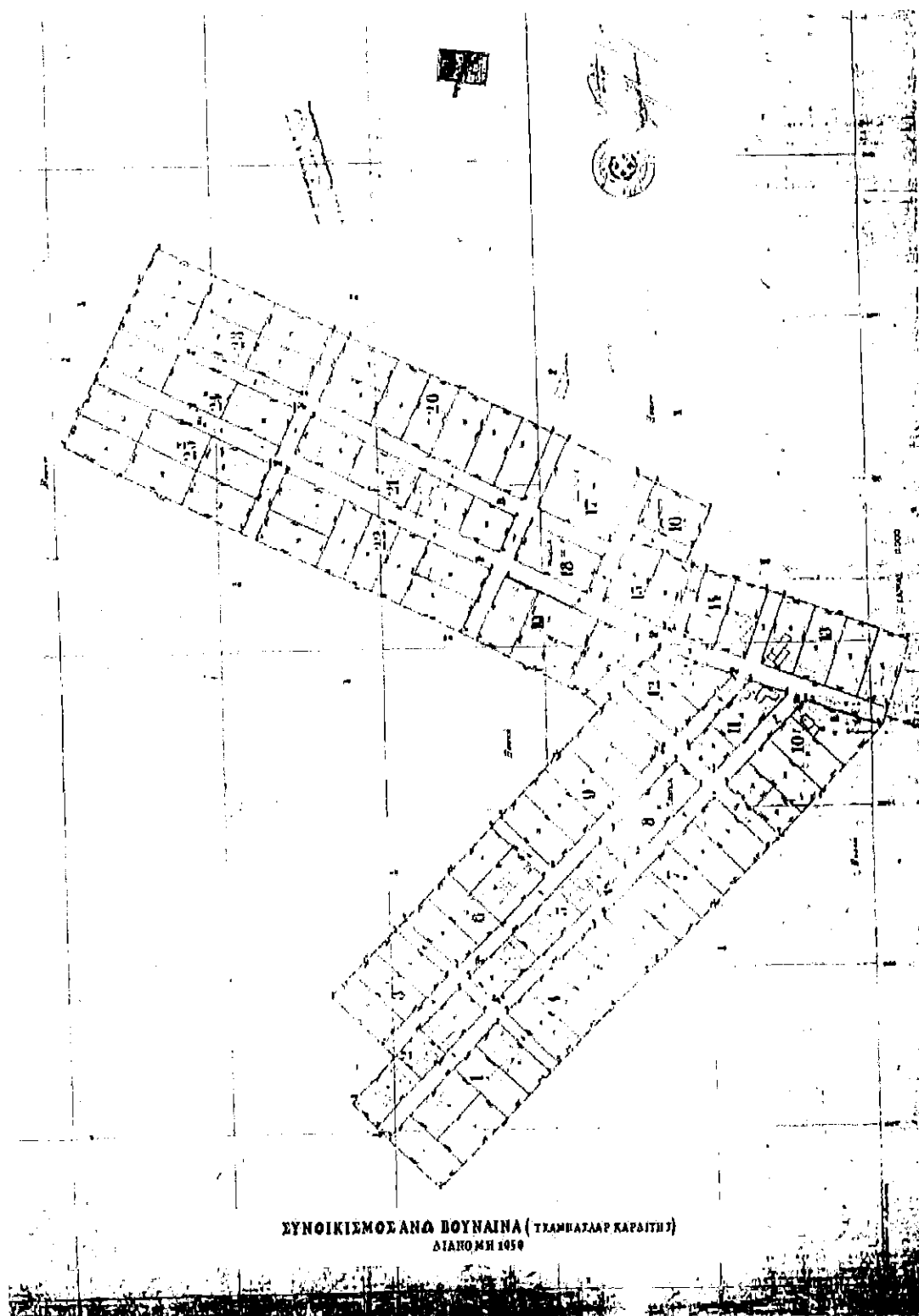
Ο τύπος αυτός της αγροτικής κατοικίας που επιλέχθηκε στα Βούναινα χαρακτηρίζονταν από τον ξύλινο σκελετό και τους πλίνθους χειροτεχνικής κατασκευής, που ήταν το βασικό οικοδομικό υλικό. Εξαίρεση αυτού του κανόνα αποτέλεσαν τα λίγα διώροφα κτίσματα που ξεχώριζαν μέσα στο χωριό. Δεν μπορεί όμως να πει κανείς ότι τα δίπατα σπίτια χαρακτήριζαν τους οικονομικά εύρωστους καθώς ήταν χαμηλού κόστους και εύκολα στην κατασκευή. Κοινό γνώρισμα όλων των σπιτιών που χτίστηκαν σε αντίθεση με τον τόπο κατοικίας στην Καππαδοκία, ήταν η κεραμοσκεπή.

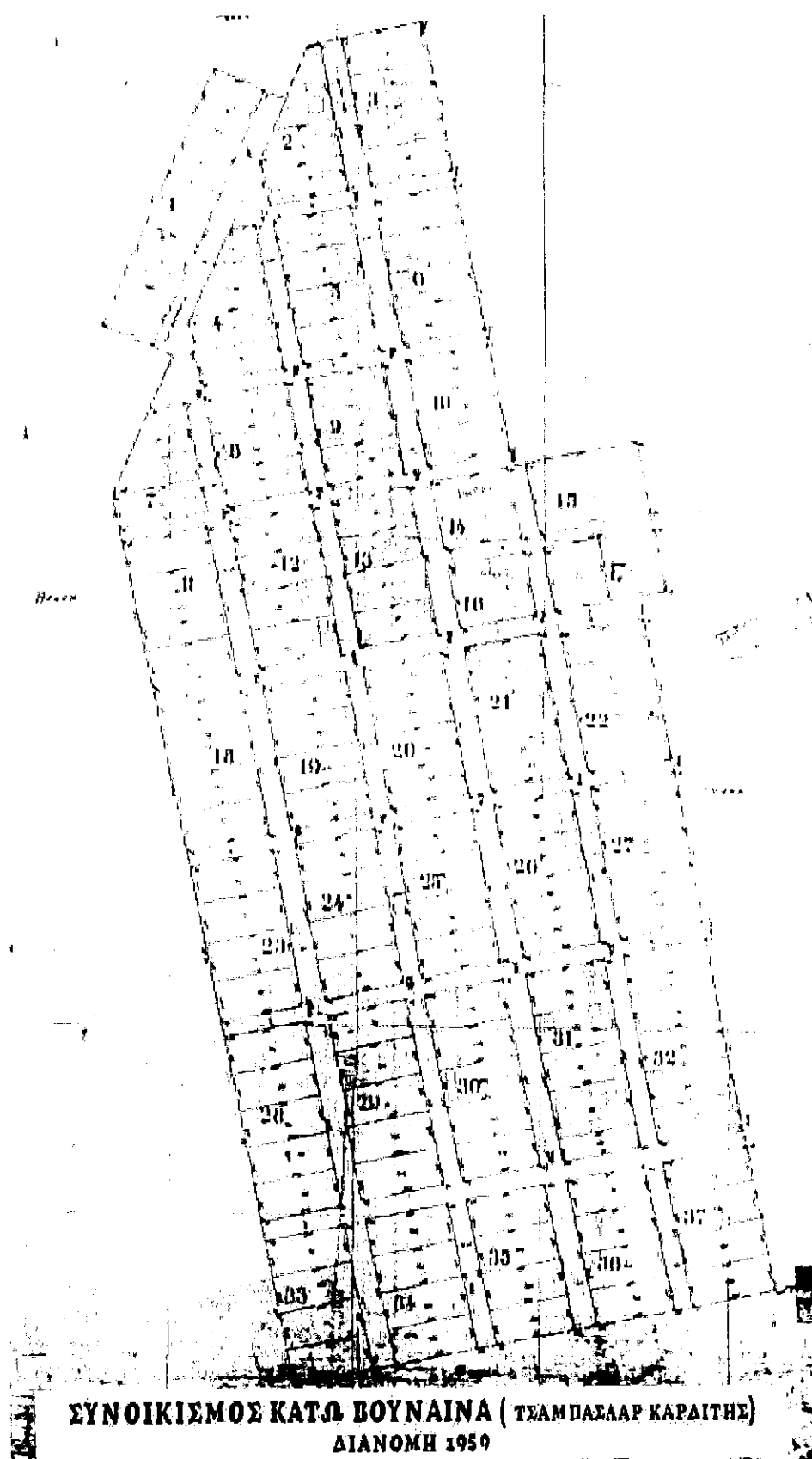
Οι πρόσφυγες προκειμένου να διευρύνουν τα όρια της έκτασης που επεδίωκαν να τους παραχωρηθεί από το κράτος έχτισαν δύο οικισμούς. Ο βασικός ήταν τα μετέπειτα Κάτω Βούναινα ενώ ο «δορυφορικός» οικισμός ήταν τα Άνω Βούναινα. Ο δεύτερος οικισμός ουσιαστικά χτίστηκε στην διεκδικούμενη από τους ντόπιους κτηνοτρόφους περιοχή, που αποτέλεσε αιτία έντονων αντιπαραθέσεων και βίαιων συγκρούσεων.

Σε αντίθεση με τα γύρω χωριά των ντόπιων καθώς οι δύο νέοι οικισμοί χτίστηκαν εξ αρχής σε ανοικοδόμητες εκτάσεις γης, σχεδιάσθηκαν και χαράχθηκαν δρόμοι με βάση τις τότε σύγχρονες αντιλήψεις. Στους αγροτικούς οικισμούς η πολεοδομική οργάνωση που προκρίθηκε είναι απλούστατη. «Κάθε οικισμός σύμφωνα με το νόμο ρυμοτομείται προχειρώς και χωρίζεται εις οικόπεδα, με αποτέλεσμα να προκύπτουν παραλλαγές απλών ορθογωνικών σχεδίων οικοπεδοποίησης από την επανάληψη του βασικού τύπου που συχνά είναι μοναδικός. Οι προβλεπόμενοι κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι είναι ελάχιστοι, συνήθως μορφοποιούνται ως κενά τετράγωνα και προβλέπουν μόνον εντελώς στοιχειώδεις λειτουργίες, δηλαδή σχολείο, εκκλησία και πλατεία»⁽⁵⁾.

Ο σχεδιασμός αυτός συνέβαλε και στην υγιεινή διευθέτηση καθώς για κάθε κατοικία υπάρχει άπλετο φως και αρκετός αέρας. Στο σχεδιασμό όμως δεν υπήρχε αποχωρητήριο. Οι στοιχειώδεις ανέσεις άλλωστε θυσιάζονταν στο βωμό της πιεστικής ανάγκης για «κεραμίδι πάνω από το κεφάλι». Τον πρώτο καιρό η ... φύση λειτουργούσε ως αποχωρητήριο. Αργότερα στην άκρη του περιβόλου κάθε σπιτιού χτίστηκε ο απαραίτητος «καμπινές». Λόγος για

υδραυλικές εγκαταστάσεις δεν μπορεί να γίνει. Άλλωστε η υδροδότηση του χωριού για χρόνια γίνονταν από τις κεντρικές βρύσες που υπάρχουν σε κάθε «μαχαλά». «Το κόστος ανέγερσης αυτών των σπιτιών υπήρξε εκπληκτικά χαμηλό. Κι αυτό οφείλεται εν μέρει, στα φτηνά υλικά και εργατικά χέρια»⁽⁶⁾.

Πολλές από αυτές τις κατοικίες με τις ασύμμετρες δίρριχτες στέγες αποδείχθηκαν γερές κατασκευές αντέχοντας στη δοκιμασία φυσικών καταστροφών και τη φθορά του χρόνου. Μέχρι τη δεκαετία του 1980 κάποια από αυτά κατοικούνταν. Ακόμα και σήμερα υπάρχουν ακατοίκητα τέτοια σπίτια που απλά έχουν αλλάξει χρήση παραμένοντας ως αποθηκευτικοί χώροι.

Ο μεγάλος όμως σεισμός του 1957 επέβαλε έναν άλλο τύπο αντισεισμικής προστασίας που καμία σχέση δεν είχε με την προσφυγική κατοικία. Η μεταπολεμική οικονομική ανάπτυξη, η επικοινωνία με την Καρδίτσα αρχικά και τη Λάρισα εν συνεχεία και οι αλλαγές στα τεχνικά μέσα επέβαλαν και στα Βούναινα τα άχρωμα κτίρια που συναντά κανείς στα περισσότερα χωριά της χώρας εξαφανίζοντας από τον οικισμό τα στοιχεία εκείνα που τον έκαναν να ξεχωρίζει ως προσφυγικός. Δυστυχώς δεν υπήρχε πρόνοια από την πολιτεία κάποιος προσφυγικός οικισμός να κριθεί διατηρητέος, όπου οι όποιες αναγκαίες προσαρμογές, που η εξέλιξη της ζωής αξιώνει, να γίνουν με σεβασμό στην ιστορική του πορεία.

(1) Κάτι αντίστοιχο έγινε στην Τουρκία τη δεκαετία 1964-1974. Βλ. και Cevat Geray (Dos Dr.) Planlı Donemde Koye yonelik calismalar (εργασία σχετική με το χωριό κατά την εποχή του προγραμματισμού), εκδόσεις Ινστιτούτου Δημόσιας Διοίκησης, Ankara 1974, σελ. 282.

(2) «Το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων, που αρχικά είχε αναλάβει το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων, συνέχισε η διεθνής Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων, η γνωστή ως ΕΑΠ, που, σύμφωνα με το Πρωτόκολλο της Γενεύης, έργο της ήταν η ένταξη των προσφύγων στο κοινωνικό σύνολο, αφού εξασφαλιζόταν, εκτός από τη στέγη, δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης». Όλγα Βογιατζόγλου, Βιομηχανική εγκατάσταση στη Νέα Ιωνία, Ο Ξεριζωμός και η Άλλη Πατρίδα, Οι Προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1997, σελ. 149.

(3) Η ΕΑΠ στην επτάχρονη λειτουργία της κατάφερε τελικά να ανταποκριθεί στο μέγιστο βαθμό της αποστολής της αποκαταστήνοντας σχεδόν το σύνολο των προσφύγων.

(4) Henry Morgenthau, όπως παραπάνω, σελ. 339.

(5) Αλέκα Καραδήμου-Γερολύμπου, Προσφυγική Εγκατάσταση στις Βορειοελλαδικές πόλεις, Ο Ξεριζωμός και η Άλλη Πατρίδα, Οι Προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1997, σελ. 98.

(6) Henry Morgenthau, όπως παραπάνω, σελ. 340.

2.6 Το Τσαμπασλάρ πριν την εγκατάσταση των προσφύγων

Σύμφωνα με ιστορικούς ερευνητές⁽¹⁾ στην τοποθεσία όπου οι πρόσφυγες έχτισαν το νέο τους χωριό υπήρχε από τον 10^ο αιώνα βυζαντινή πόλη, έδρα επισκοπής υπαγόμενης στην μητρόπολη Λαρίσης. *«Η θέσις της βυζαντινής πόλεως Βουναίνης ορίζεται εις το άλλοτε ονομαζόμενον χωρίον Τσιαμπασλάρ του νομού Καρδίτσας, η δε παρά το χωρίον τούτο λόφοι θεωρούνται ως το όρος της Βουναίνης, το μνημονευόμενον εις την βιογραφίαν του μάρτυρος Νικολάου. Το χωρίον τούτο, μετά την κατά το έτος 1881 προσάρτησιν της Θεσσαλίας εις το ελεύθερον ελληνικόν κράτος, έχει σήμερον μετονομασθή εις Βούναινα (τα) αποτελεί δε ομώνυμον κοινότητα απαρτιζομένην εκ δύο συνοικισμών, ονομαζομένων τα "Βούναινα" και τα "Άνω Βούναινα"»*⁽²⁾.

Μέχρι το 1881, οπότε η Θεσσαλία προσαρτήθηκε στην ελληνική επικράτεια, σύμφωνα με τα λεγόμενα ηλικιωμένων από τα γύρω χωριά, στο Τσαμπασλάρ⁽³⁾, ήταν εγκαταστημένος Τούρκος αγάς.

Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τις εγκαταλελειμμένες και μισογκρεμισμένες κτιριακές εγκαταστάσεις που βρέθηκαν, με πρώτο το διώροφο κονάκι του Τούρκου τιμαριούχου, το οποίο στέγασε τους πρώτους μήνες της εγκατάστασης αρκετές οικογένειες προσφύγων.

Αν και δεν βρέθηκε οργανωμένος οικισμός, γεγονός που μας κάνει να υποθέσουμε ότι η απασχόληση στο «κτήμα Τσαμπασλάρ» δεν ήταν μόνιμη αλλά μάλλον εποχιακή, αξιοσημείωτη είναι η παρουσία εκκλησίας στην περιοχή, στη μνήμη του Αγίου Δημητρίου.

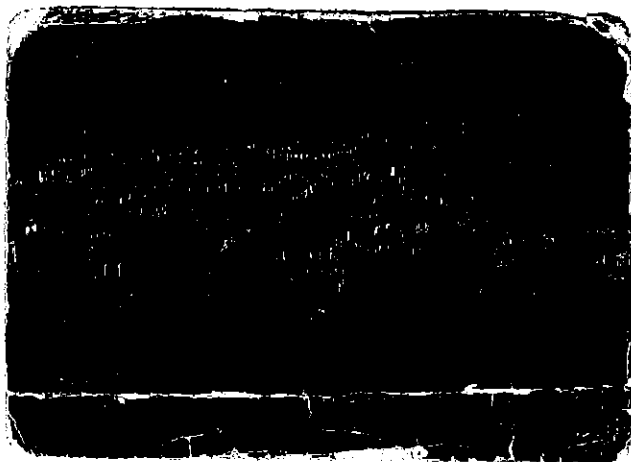
Η μικρή εκκλησία σε σχήμα βασιλικής, χτίστηκε σύμφωνα με την εντοιχισμένη σε αυτή, επιγραφή, το 1858. Με βάση και πάλι τις διηγήσεις των ντόπιων, ο αγάς ανταποκρίθηκε θετικά στο αίτημα των χριστιανών, που ήταν στη δούλεψή του και τους επέτρεψε να αναγείρουν ναό με την προϋπόθεση ότι αυτός δεν θα του ήταν άμεσα ορατός και πάντως δεν θα ήταν τέτοιος σε μέγεθος και κάλος που να προκαλεί το θρησκευτικό του αίσθημα.

Έτσι, οι χριστιανοί κολίγοι, έχτισαν την εκκλησία μέσα σε μια ρεματιά, ούτως ώστε μετά δυσκολίας να είναι ορατή από το κονάκι του Τούρκου τσιφλικά, ακόμη και η κεραμοσκεπή της.

Η εκκλησία⁽⁴⁾ αυτή, σε αντίθεση με τα άλλα κτίσματα, που όπως ήταν φυσικό 40 χρόνια μετά την αποχώρηση των Τούρκων και την απελευθέρωση της Θεσσαλίας είχαν ρημάξει, βρέθηκε σε άριστη κατάσταση.

Αυτό οφείλεται στους χριστιανούς των γύρω χωριών και τους κτηνοτρόφους που περνούσαν συχνά από την περιοχή και για τους οποίους η εκκλησία εκτός των άλλων ήταν τόπος προστασίας από τα στοιχεία της φύσης.

Η παρουσία εκατοντάδων αδιαπέραστων μωριών στην τοποθεσία «Αυλαγάδες», κατάλοιπα των οποίων υπήρχαν μέχρι και την εκρίζωση και των τελευταίων το 1961, μας οδηγεί βάσιμα στην εικασία ότι στο παρελθόν υπήρχε στην περιοχή, συστηματική μορεοκαλλιέργεια και σηροτροφία.

23-08-1965
Άποψη του συνοικισμού Κάτω Βουναίνων στην οποία διακρίνονται
και προσφυγικές κατοικίες

Μετά τη μικρασιατική καταστροφή επιτροπή προσφύγων θα επιλέξει το Τσαμπασλάρ για την ανέγερση του νέου οικισμού που θα σχηματιστεί για να επιλύσει το πρόβλημα της εγκατάστασης των άστεγων Σουλουτζοβαλήδων σε συνδυασμό με την αντιμετώπιση των βιοποριστικών τους αναγκών

κάτι που συνήθως αποδίδεται με τον όρο «αγροτική αποκατάσταση».

Ο νέος οικισμός που δημιούργησαν οι πρόσφυγες δεν πήρε κάποια ονομασία που να παραπέμπει στην αλησμόνητη πατρίδα, όπως σε γενικές γραμμές έγινε με τους προσφυγικούς οικισμούς, η ονομασία των οποίων λειτουργούσε ως

σύνδεσμος με το παρελθόν. Έτσι οι Σουλουτζοβαλήδες διατήρησαν την ονομασία της περιοχής που εγκαταστάθηκαν. Αλλά και αργότερα όταν η ελληνική Πολιτεία προχωρούσε στη μετονομασία των οικισμών που είχαν τουρκογενή ή σλαβογενή ονομασία, οι πρόσφυγες δεν αξίωναν ένα όνομα που θα θυμίζει την καταγωγή τους ή την ιδιαίτερη πατρίδα τους στη Μικρά Ασία. Το Τσαμπασλάρ μετονομάσθηκε Βούναινα καθώς έτσι ονομάζονταν η ευρύτερη περιοχή από τους βυζαντινούς χρόνους, όταν εκεί μαρτύρησε ο Άγιος Νικόλαος ο εν Βουναίνοις⁽⁵⁾.

(1) Δημητρίου Σοφιανού, Άγιος Νικόλαος ο εν Βουναίνη, Ανέκδοτα Αγιολογικά Κείμενα, ιστορικά ειδήσεις περί της μεσαιωνικής Θεσσαλίας (I' Αιών), διατριβή επί διδακτορία, εν Αθήναις 1972.

(2) Βλ. Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων, τομ. 21, νομός Καρδίτσας, Αθήναι 1962, σελ. 72 – 73.

(3) Ο οικισμός έφερε την ονομασία Τσαμπαζλάρ λόγω της παρουσίας Τούρκων Τσαμπάζηδων.

(4) Μέχρι και το 1968, οπότε εγκαινιάσθηκε ο νέος ναός εντός της νέας κοινότητας, εξυπηρέτησε τις θρησκευτικές ανάγκες των Βουναινιωτών. Μάλιστα η προσέλευση των κατοίκων, παρά το ότι η εκκλησία ήταν εκτός του οικισμού (σχεδόν 1 km), ήταν μαζική. Σήμερα παραμένει ως ναός του κοιμητηρίου του χωριού.

(5) Βλ. και Στίλπωνος Κυριακίδη, Οδηγία δια την μετονομασίαν κοινοτήτων και οικισμών έχόντων τουρκικόν ή σλαβικόν όνομα, εν Αθήναις, εκδ. Υπουργείου Εσωτερικών, Διεύθυνση Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, 1926. Σύμφωνα με τις οδηγίες του καθηγητή Κυριακίδη τα κριτήρια επιλογής του νέου ονόματος θα μπορούσαν να είναι εδαφολογικά χαρακτηριστικά, στοιχεία της φύσης που είναι έντονα στην περιοχή, αρχαιότητες ή εκκλησίες, ιδιαίτερες καλλιέργειες, ιστορικά στοιχεία ή μύθοι καθώς και οικογένειες ή ιδιοκτησίες.

2.7 Τα караμανλήδικα στα Βούναινα

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μέχρι και τον πόλεμο του 1940 οι πρόσφυγες των Βουναίνων όχι μόνο μιλούν σχεδόν αποκλειστικά την τουρκική αλλά όπως φαίνεται και από τα εκκλησιαστικά κατάστιχα των ετών 1939 – 40, συνεχίζουν να χρησιμοποιούν την караμανλήδικη γραφή. Έτσι συναντούμε πληθώρα εκφράσεων στην караμανλήδικη όπως «*ικόννα πετελί πир οκά πουγτάϊ / έναντι εικόνας μια οκά σιτάρ*» ή «*εκλίσα αφιερομαλαριντάν 4 οκά πουγτάϊ 32, σίφων 4 οκά 18 / από αφιερώματα στην εκκλησία 4 οκάδες σιτάρι 32 (δρχ) βρώμη 4 οκάδες 18 (δρχ)*» ή «*Μάξιμοσουν ελτέν 200 / από το χέρι του Μάξιμου 200 (δρχ)*»⁽¹⁾. «*Λεφτερίν μνιμοσινοτάν καλάν 34 / υπόλοιπο από το μνημόσυνο του Λευτέρη 34 (δρχ)*». «*Βαπτισματάν καλάν / υπόλοιπο από βάπτιση 20 δρχ*» κ.τ.λ.

Ωστόσο, ήδη, από το 1939 βλέπουμε μια σταδιακή εισχώρηση ελληνικών λέξεων στην γλώσσα των Καραμανλήδων, που την παρατηρούμε πιο έντονη μετά την γερμανική κατοχή, οι δυσχέρειες της οποίας έφεραν σε στενότερη επαφή τους πρόσφυγες με τα γύρω χωριά. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται πάλι από τα εκκλησιαστικά κατάστιχα της εποχής όπου καταχωρούνται οι δοσοληψίες της εκκλησίας με τους πιστούς. Εκφράσεις όπως «*Ελπιζίν αλιγιγί κερί 1 / το κερί που πήρε η Ελπίδα 1 (δρχ)*» ή «*Σοφίαγια μετρητά / μετρητά (χρήματα) στη Σοφία*» ή «*Μελπονούν αλιγιγί λαμπάδα 38 / η λαμπάδα που πήρε η Μέλπω 38 (δρχ)*». «*Ταβίχ πετελί 10 οκά σιτάρ / αξία κότας 10 οκάδες σιτάρι*» ή «*κιρεμίτ πετελί 200 / αξία κεραμιδιών 200 (δρχ)*».

Παράλληλα, το ίδιο διάστημα συναντούμε τις ίδιες λέξεις άλλοτε στην τουρκική και άλλοτε στην ελληνική, ακόμη και στην καθαρεύουσα. Έτσι το σιτάρι το βρίσκουμε και ως πουγτάϊ αλλά και ως σίτος, τη βρώμη ως σιφάν, το γάιδαρο ως χουμάρι / γουμάρι αλλά και ως όνον. «*Άγιος Νικόλαοσουν λειτουργία*» αλλά και «*Αγίου Νικολάου λειτουργία*» (σύνταξη της γενικής του ονόματος στην τουρκική και την ελληνική), κιτία (κηδεία) αλλά και απεβίωσε, «*χεσάπ / λογαριασμός*» αλλά και «*εν όλον*»,

1939	19	σταυροί	
Γεωργίου Π. Χατζηλιάδη	442		
χαμδουά 16	51	χαμδουά 5	21 50
χαμδουά			10
25 π. Σ.		π. Σ.	7 50
8	5	χαμδουά	40
23		στοματιά	25
18	18	σταυροί	540
18	18	σταυροί	30 50
21	21	σταυροί	1 5 50
25		π. Σ.	3
27		π. Σ.	6
21		σταυροί	25
28	28	σταυροί	31
28		σταυροί	13
27		σταυροί	26
26		π. Σ.	4 50
2		π. Σ.	1
12		σταυροί	230
		σταυροί	100
		σταυροί	682
		σταυροί	16
14		π. Σ.	1999
15		π. Σ.	1 50
		σταυροί	13 50
3		σταυροί	2025
11		σταυροί	10
2		σταυροί	26
		π. Σ.	4
		π. Σ.	4
15		π. Σ.	10
20		σταυροί	20
23		σταυροί	27
		σταυροί	2734

Η οικογενειακή μερίδα του Γεωργίου Π. Χατζηλιάδη στα εκκλησιαστικά κατάστιχα του 1939 όπου καταχωρούνταν οι συναλλαγές του με την εκκλησία.

«**γυμιρτά** παρασί / τα χρήματα των αβγών» αλλά και «**Σεβαστιγέ** βερτηγίμ **αβγά** / τα αβγά που έδωσα στη Σεβαστή», «**αλινμίστιρ** αλλά και **ελάβαμεν** ή **εξόφλισην**».

Το ίδιο διάστημα επίσης, οι πρόσφυγες, στην προσπάθειά τους να αφομοιώσουν όλο και περισσότερες ελληνικές λέξεις, ως πρώτο βήμα, τις συντάσσουν στην τουρκική.

Μάξιμος Χατζηλιάδης
Ισόβιος εκκλησιαστικός επίτροπος Βουναίων.

Έτσι έχουμε εκφράσεις όπως: «**δικιγοροσα** / στο δικηγόρο», «αρνί **διμοπλασιατάν** αλιγί 150 / το αρνί που πήρε από τη δημοπρασία 150 (δρχ)», ή «**σελιστέν** 84 κεζέν χεσαπ / λογαριασμός από τη σελίδα 84» ή «**Ανανιαγια Χαρακοπου-λοσά** / στον Ανανία Χαρακόπουλο» ή «**Ρωμανί γαμοστάν** / από το γάμο του Ρωμανού» ή «**Πασχαλιαδά** κερί λαμπάδα / στην Πασχαλιά κερί λαμπάδα» ή «**βλαχ Αποστολτάν** / από τον Αποστόλη το βλάχο» ή «**δήσκοταν** ολάν 52 / 52 (δρχ) από το δίσκο» ή «**Παπαδημήτριγε απολογισμοσά** / Απολογισμός στον Παπαδημήτρη» ή «**Ψαλιγέ** 30 / στον Ψάλτη

30 (δρχ)» ή «**Παπαζά** 100 / στον παπά 100 (δρχ)» ή «**Ψάλτι Βασιλέ** 30 / στον ψάλτη Βασίλη 30 (δρχ)» ή «**Μαξιμοσουν ισχολιονά** βερτιγί 200 / 200 (δρχ) / που έδωσε ο Μάξιμος στο σχολείο» ή «**γραμματευσέ** βεριλέν 112 / 112 (δρχ) που δώσαμε στον γραμματέα».

Τέλος, ενδεικτική της προσπάθειας χρήσης της ελληνικής είναι και η έκφραση που συναντούμε στα εκκλησιαστικά κατάστιχα του 1938 για τα χρήματα που συγκεντρώθηκαν στο δίσκο υπέρ των τυφλών. Το γεγονός αυτό καταγράφεται ως ενιαία έκφραση στην τουρκική και στην ελληνική: «**κορλερέ για τους τυφλούς** 50 (δρχ)».

Στη διατήρηση της καραμανλήδικης γραφής συνέβαλαν τα πρώτα χρόνια και οι αντιγραφές του βίου του Αλέξιου που απετέλεσε για μεγάλο διάστημα και στην Ελλάδα προσφιλές ανάγνωσμα των προσφύγων στους καταυλισμούς. Καθώς δεν υπήρχαν πρωτότυπα, το λαϊκό ποίημα του οσίου διατηρήθηκε σε χειρόγραφα. Ολόκληρο το ποίημα των 250 στοίχων που παρατίθεται στο παράρτημα 2 κατέγραψε η δημοδιδασκάλισσα Ελισάβετ Ευρενίδου.

(1) Υπονοεί δανεισμό από το εκκλησιαστικό ταμείο.

2.8 Η γλώσσα των Καραμανλίδων, ανασχετικός παράγοντας κοινωνικοποίησής τους

Οι Σουλουτζοβαλήδες ήταν τουρκόφωνοι. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς τουρκοφώνησαν. Με δεδομένο ότι οι οικιστές της, Πόντιοι μεταλλωρύχοι από την Αργυρούπολη, ήρθαν στο Μηνάς Ντάγ στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών είναι πλήρης η τουρκόφωνη των κατοίκων της Σουλούτζοβα. Και μάλιστα όταν οι ερευνητές που επισκέπτονται την περιοχή στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, υποστηρίζουν ότι οι Σουλουτζοβαλήδες είναι ελληνόφωνοι.

Γράφει σχετικά ο Αρχέλαος: «Προς Β. δε του Άλυος και του οροπεδίου του Αργαίου εν τη σειρά του Ακ νταγ (λευκόν όρος) υπάρχουσιν ελληνόγλωσσοι τινές Κοινότητες ούσαι αποικίαι εκ Πόντου (Ακ ταγ μααδέν κλπ.), οίαι υπάρχουσι και μεταξύ των προμνημονευθεισών ελληνογλώσσων, της προς Ν. του Άλυος Καππαδοκίας διεσκεδασμένοι τινές τοιαύται αποικίαι (...) οίον το Σουλούτζουβασί Μααδέν εν ταις οποίαις λαλείται διάλεκτος ποντική έχουσα εν τισι πολλήν ομοιότητα προς την ελληνικήν εν Καππαδοκία λαλουμένη διάλεκτον, όπερ ουδόλως παράδοξον, όταν ληφθή υπ' όψει, ότι και οι τον Πόντον κατοικούντες ήσαν Καππαδόκαι και επομένως και η κατά Πόντον και τοις μεσογείοις του Πόντου λαλουμένη ελληνική διάλεκτος, προήλθεν εκ της μιξοβαρβάρου ελληνικής καππαδοκικής διαλέκτου των ρωμαϊκών χρόνων»⁽¹⁾.

Με την άποψη αυτή συμφωνεί και ο Καρολίδης⁽²⁾ αλλά και ο Λεβίδης ο οποίος σημειώνει στο δικό του χειρόγραφο: «...Ου μαρκά της Δουνδαρλή είναι η χριστιανική κώμη Σουλαδζά - οβα, ης οι κάτοικοι άποικοι των εν Περκεκελί - μαδενί Χαλδειαίων λαλούντες την τραπεζούντιον γλώσσα...»⁽³⁾.

Για την σταδιακή τουρκοφώνηση των Σουλουτζοβαλήδων, λέει στις 3 Οκτωβρίου του 1956 ο Μάξιμος Χατζηλιάδης, στην ερευνήτρια του Κ.Μ.Σ. Σόφη Δονδολίνου που επισκέφθηκε τα Βούναινα: «Οι παλιοί μιλούσαν λάζικα (σ.σ. ποντιακά), γιατί τα λάζικα ξέρανε αφού είχανε έρθει από το Γκιουμουσχανέ τρεις

γενιές πίσω από μένα, ή τον παππού μου. Μιλούσαν λάζικα. Ο παππούς μου τα μιλούσε. Ύστερα άρχισαν να μιλάνε τούρκικα περισσότερο. Τίποτε κρυφό το λέγανε στα λάζικα. Στο σχολείο μαθαίνανε τούρκικα και ελληνικά»⁽⁴⁾.

Το ότι οι Σουλουτζοβαλήδες ερχόμενοι από τη Γκιουμουσχανέ στη Σουλούτζοβα, μίλαγαν ποντιακά, το μαρτυρούν και οι λίγες φράσεις από τα κάλαντα που διατηρήθηκαν ζωντανές και μετά την τουρκοφώνησή τους: «Χα καλησπέραν, χα καλίον, χα καλίον παιδίον»⁽⁵⁾.

Αλεξάνδρα (Τοξάνα) Χαρακάογλου.
Πέθανε σε βαθύ γήρας το 1982 χωρίς
να μάθει ποτέ άλλα ελληνικά εκτός από
το «Πάτερ ημών».

Η τουρκοφώνηση λοιπόν λαμβάνει χώρα σταδιακά και επικρατεί πλήρως μετά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Η τουρκοφωνία των Ελλήνων της Ανατολής θα θεωρηθεί από πολλούς ως «η μεγαλύτερα συμφορά την οποία υπέστησαν οι Έλληνες της Ασιατικής Ελλάδος (...) και ουδόλως θαυμαστόν τούτο»⁽⁶⁾.

Διωκόμενοι, οι πρόσφυγες, από τις πατρογονικές τους εστίες, λόγω της πίστης και της στέρεης εθνικής τους συνείδησης, το μόνο που δεν θα ανέμεναν ερχόμενοι στην Ελλάδα, που την έβλεπαν ως γη της Επαγγελίας, ήταν βεβαίως η αμφισβήτηση της ελληνικότητάς τους.

Η γλώσσα όμως των Καππαδοκών αποδείχθηκε ανασχετικός παράγοντας στην αποδοχή τους από το γηγενή πληθυσμό και την κοινωνική τους ένταξη στη νέα πατρίδα. Αναμφίβολα δυσκόλεψε την κοινωνικοποίηση των Σουλουτζοβαλήδων⁽⁷⁾. Λειτουργήσε αρνητικά στην αντιμετώπιση που έτυχαν από τους παλαιοελλαδίτες που θεωρούσαν τη γλώσσα απαραίτητο προσδιοριστικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας. Οι πρόσφυγες έπρεπε να απολογούνται για τη συστηματική χρήση της τουρκικής ως μητρικής τους γλώσσας και για την συνεπαγόμενη άγνοια της ελληνικής. Η γλώσσα δηλαδή ήταν στοιχείο ενοχής και ντροπής για τους τουρκόφωνους αλλά και στοιχείο που διαφοροποιούσε «αυτούς» από τους «άλλους». Στη διαφορετικότητα αυτή

οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η ενδογαμία που παρατηρήται στις πρώτες δεκαετίες.

Η άγνοια της ελληνικής γλώσσας ήταν το βασικότερο πρόβλημα των προσφύγων στις συναλλαγές τους με τον «έξω» κόσμο, αλλά και το επίσημο κράτος. Μπορεί η επίσημη κρατική πολιτική να μην ταύτιζε την ελληνικότητα με τη γλώσσα ωστόσο οι περισσότεροι κρατικοί λειτουργοί και ιδιαίτερα οι κατώτεροι υπάλληλοι αντιμετωπίζουν με απαξία τους τουρκόφωνους πρόσφυγες. Γι' αυτούς η ομιλία της τουρκικής γλώσσας στην καλύτερη των περιπτώσεων δημιούργησε ερωτηματικά για την εθνική καθαρότητα των Καραμανλήδων. Η τουρκοφωνήση των προσφύγων ουσιαστικά ενίσχυσε τον κλειστό χαρακτήρα των μικρών

Ο στρατός λειτούργησε ως πραγματικό σχολείο εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας αλλά και ως χωνευτήρι διαφορετικών αντιλήψεων και νοοτροπιών.

κοινωνιών που δημιούργησαν ερχόμενοι στην Ελλάδα. Και αυτό γιατί πέρα από τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των προσφύγων από τους ντόπιους, η διαφορετικότητα της γλώσσας είναι το εξωτερικό εκείνο στοιχείο που γίνεται άμεσα αντιληπτό. Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980 υπήρχαν υπερήλικες που το μόνο που γνώριζαν στην ελληνική ήταν το όνομά τους και το «πάτερ ημών», ένδειξη της βαθιάς τους θρησκευτικότητας που ακολουθεί την παρακαταθήκη των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, που ανέδειξε η Καππαδοκία.

Το πρόβλημα της γλώσσας αποτέλεσε, άλλωστε, και την αφορμή για αφορισμούς του τύπου «τουρκόσποροι» που δέχονταν οι πρόσφυγες από τους ντόπιους Θεσσαλούς.

Οι τουρκόφωνοι λοιπόν Μικρασιάτες, ως αλλόγλωσσοι πρόσφυγες σε σχέση με τον ελληνόφωνο περίγυρο, δόμησαν την κοινωνική και πολιτισμική τους παρουσία και ταυτότητα πάνω σε μια συνεχή άρνηση και απόρριψη της γλώσσας τους, την οποία εκλαμβάνουν ως ψεγάδι, που πρέπει να αφαιρέσουν από πάνω τους. Έτσι η τουρκική γλώσσα ακολουθεί μια φθίνουσα πορεία. Στις πρώτες δεκαετίες μετά την εγκατάσταση των προσφύγων η τουρκική γλώσσα προσέλαβε τις λειτουργίες μυστικού κώδικα. Χρησιμοποιείται μεταξύ των Μικρασιατών όταν δεν επιθυμούν να γίνονται κατανοητοί από το ντόπιο πληθυσμό, γεγονός, βέβαια, που διογκώνει αντί να αμβλύνει την απόσταση που τους χωρίζει. Στις δεκαετίες του 1970 και 1980 η τουρκική, χρησιμοποιείται ελάχιστα, μεταξύ ηλικιωμένων ή εντός του νοικοκυριού, μεταξύ των γονιών που θέλουν να πουν κάτι κρυφά από τα παιδιά της τρίτης και τέταρτης γενιάς που την αγνοούν.

Το γεγονός ότι οι Καραμανλήδες εγκαταστάθηκαν στην ελληνική ενδοχώρα και όχι σε παραμεθόριες με την Τουρκία περιοχές δεν έδωσε την αφορμή για απόπειρα εκμετάλλευσης της αλλογλωσσίας τους όπως έγινε σε αντίστοιχες περιπτώσεις με τους σλαβόφωνους και τους βλαχόφωνους, οι οποίοι σε ιστορικές περιόδους επιχειρήθηκε να χρησιμοποιηθούν ως μοχλοί αλυτρωτικών διαθέσεων γειτονικών μας κρατών.

(1) Κ.Μ.Σ. Χειρόγραφο Ι. Σαραντίδου Αρχελάου: Η Σινασός σελ. 133 – 134.

(2) Κ.Μ.Σ. Χειρόγραφο Καρολίδη σελ. 31.

(3) Κ.Μ.Σ. Χειρόγραφο Λεβίδη σελ. 657.

(4) Κ.Μ.Σ. Δελτία Σουλούτζοβα.

(5) Μαρτυρία στον γράφοντα της Μαρίας Γ. Χαρακοπούλου.

(6) Παπαδόπουλος, Άνθιμος. Ο υπόδουλος ελληνισμός της ασιατικής Ελλάδος. Αθήνα, 1919, Σιδέρης.

(7) «Ο παππούς μου, Παναγιώτης Πορλούογλου, ήταν ψάλτης. Πήγαινε στο χωριό δίπλα, τη Συκεώνα και έψαλε. Στο τέλος του έδιναν συγχαρητήρια και δεν καταλάβαινε τι του λένε». Μαρτυρία Χατζημαρίας Χαρακοπούλου.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΝΕΑ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

3.1 Οι σχέσεις των προσφύγων με τους Καραγκούνηδες της Θεσσαλίας.

Το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι σχέσεις των Μικρασιατών προσφύγων, κυρίως των τουρκόφωνων από την κεντρική Ανατολία, με τους ελλαδίτες, ιχνλατίζεται ιδιαίτερα γλαφυρά στο θρηνητικό πρόλογο του Φώτη Κόντογλου, στο κατεξοχήν αντιπροσωπευτικό για το ύφος του, έργο του «*Το Αϊβαλί η πατρίδα μου*»⁽¹⁾.

Σε λίγες μόνο αράδες, ο Κόντογλου, καταφέρνει να αποτυπώσει το κλίμα που αντιμετώπισαν οι Έλληνες της Ανατολής ερχόμενοι στην «*μικράν και έντιμον Ελλάδα*». Σημειώνει λοιπόν ο συγγραφέας: «... *Το πώς γεννήθηκα στα μέρη της Ασίας, το' χω πράμα βλογημένο και δοξάζω το θεό γι' αυτό. Μ' όλα ταύτα βρεθήκανε άνθρωποι κακοί και κακογεννημένοι, ψυχές φτωχές, να γυρίσουνε το καύχημά μου σε κατηγορία. Θέλανε να αρνηστώ τη μάνα μου την Ασία, σε καιρό που αυτοί θρεφότανε από τον πλούτο της καρδιάς μου και πέρνανε χαρά και ελπίδα από τη φλέβα π' ανάβλυζε από τη βαθειά ρίζα μου*».

Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς πως όταν «*το καύχημα*» της μικρασιατικής καταγωγής για τον ελληνόφωνο Έλληνα της Ιωνίας μετατρέπεται από τον ελλαδίτη «*σε κατηγορία*», πόσο δύσκολη αν όχι αδύνατη – ιδίως τα πρώτα χρόνια που ακολούθησαν την ανταλλαγή πληθυσμών – είναι η αποδοχή και η ένταξη στο κοινωνικό γίνεσθαι της ελλαδικής κοινωνίας, των Καραμανλήδων που έχουν απολέσει την ελληνική λαλιά και έχουν τουρκοφωνήσει.

Οι πρόσφυγες γεννημένοι στο κοσμοπολίτικο περιβάλλον της Μικρασίας, όπου συνυπήρχαν διαφορετικά έθνη και πολιτισμοί, είχαν συνηθίσει στη διαφορετικότητα και έδειχναν ανοχή απέναντι σε ανθρώπους άλλων θρησκειών και πολιτισμών. Αντίθετα οι ντόπιοι, ζώντας σε αυστηρά κλειστές κοινωνίες, αντιμετώπισαν με έκδηλη πολλές φορές αντιπάθεια τους νεοφερμένους. Η αρνητική αυτή στάση των γηγενών καθυστέρησε κατά πολύ τη λειτουργική αφομοίωση των προσφύγων στην ελλαδική κοινωνία. «*Γενικά, οι πρόσφυγες*

ένιωθαν ηθικά αγνοημένοι, γιατί στη νέα πατρίδα, αναγκαστικά, είχαν ξεπέσει: οι αγρότες σε φτωχούς χωρικούς και οι αστοί σε εργάτες ευκαιριακής κυρίως απασχόλησης»⁽²⁾.

Οι πρόσφυγες που πήραν το δρόμο του ξεριζωμού βρέθηκαν ξένοι σε τόπο άγνωστο και όχι μόνο δεν είχαν κοινωνική και ψυχολογική υποστήριξη αλλά αντιμετώπισαν ένα περιβάλλον εχθρικό.

Η ξενοφοβία των ντόπιων κάλυπτε τα όποια αισθήματα αλτρουισμού. Οι περισσότεροι λησμονούσαν ότι πρόκειται για διωκόμενους Έλληνες οι οποίοι αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην Ελλάδα.

Οι Καπαδόκες δεν συνάντησαν απλά την επιφυλακτικότητα, την καχυποψία και την προκατάληψη που υπήρχε στους ντόπιους για το ξένο που έρχονταν στη γη τους. Μάλιστα το μέγεθος αυτής της προκατάληψης που μυθοποιούσε τους πρόσφυγες – ιδιαίτερα στα μάτια των παιδιών – δίνοντάς τους υπερφυσικά χαρακτηριστικά και δυνατότητες, έκανε αμέσως τους ντόπιους να σπεύσουν να δουν τους πρόσφυγες. Η έκπληξη και η απογοήτευση αυτών που προστρέχουν με δέος να αντικρίσουν αυτούς τους «άλλους ανθρώπους» και η διάψευση των προσδοκιών τους αποτυπώνεται έκδηλα στην παροιμιώδη πλέον φράση: «Α, είναι ίδιοι με εμάς».

«Από την άλλη μεριά, η αίσθηση των προσφύγων ότι αποτελούσαν χωριστή κατηγορία πολιτών, δημιούργησε ανασφάλεια τόσο ανάμεσα στους πρόσφυγες όσο και στους γηγενείς, προκαλώντας ξενοφοβικές αντιδράσεις και στις δύο ομάδες»⁽³⁾.

Η άρνηση της αποδοχής των Μικρασιατών από τους Καραγκούνηδες είναι σχεδόν καθολική. Πουθενά και από κανέναν δεν μνημονεύεται κάποια κίνηση εκδήλωσης, συμπόνιας και συμπάθειας για το δράμα των προσφύγων. Καμία ηθική ή υλική συμπαράσταση δεν υπήρξε.

Αντίθετα εύκολα θα εκστομισθεί ο αφορισμός «τουρκόσποροι», «τουρκομερίτες», που υποσυνείδητα θα αποτελέσει για χρόνια το ιδεολογικό υπόβαθρο της διαφορετικότητας των δυο στοιχείων.

Ο πόλεμος και η αντίσταση λειτούργησαν ως χωνευτήρι που άμβλυσε τις διαφορές προσφύγων και ντόπιων. Νέοι ωστόσο διαχωρισμοί υψώνονται μεταξύ των προσφύγων που μέχρι πρότινος ήταν στην συντριπτική τους πλειοψηφία ταυτισμένοι με την βενιζελική παράταξη.
Στην φωτογραφία αριστερά ο Γεώργιος Χαρακόπουλος με στολή του ΕΛΑΣ ενώ δεξιά ο αδερφός του Θωμάς Χαρακόπουλος στις επιχειρήσεις στο Γράμμο – Βίτσι με τη στολή του εθνικού στρατού.

Έτσι λοιπόν τα θύματα της τουρκικής θηριωδίας, αυτοί που εκτοπίστηκαν από τη γη τους, για την πίστη τους και την εθνική τους συνείδηση, ήταν αναγκασμένοι να απαντούν, να απολογούνται σε τέτοιες κατηγορίες. Για τους πρόσφυγες – ιδιαίτερα της πρώτης γενιάς – που μέχρι πρότινος ζούσαν κάτω από την απόλυτη εξουσία του Τούρκου κατακτητή, ο αφορισμός αυτός ήταν ύβρις ακατανόητη, που τους πλήγωνε όσο τίποτε άλλο, πλήττοντας την ίδια την εθνική τους αξιοπρέπεια.

Ορθώθηκε έτσι ένα τείχος καχυποψίας μεταξύ των δύο σύνοικων στοιχείων στο δίπολο «εμείς και εκείνοι». Για τους Καραγκούνηδες, οι πρόσφυγες ήταν οι «αούτηδες»⁽⁴⁾ άτομα, εν αντιθέσει με αυτούς, αμφιβόλου εθνικής καθαρότητας.

Ενώ για τους πρόσφυγες, που πάντα έφεραν βαρέως αυτή την «κατηγορία» οι καμπίσιοι ήταν άτομα με μειωμένη αντίληψη, «χαζοκαραγκούνηδες».

Η λειτουργία των στερεοτύπων αυτών ήταν καταλυτική. Για δεκαετίες ολόκληρες το δίπολο αυτό εξακολουθούσε να λειτουργεί. Έτσι οι επιγαμιαίες σχέσεις προσφύγων και ντόπιων μέχρι τη δεκαετία του 1960 ήταν στην καλύτερη περίπτωση ελάχιστες, και είχαν να κάνουν με ιδιαίτερες κατά περίπτωση συνθήκες. Άλλωστε τα πρώτα χρόνια σε ένα περιβάλλον ανασφάλειας και αβεβαιότητας το «παπούτσι από τον τόπο σου, κι ας είναι μπαλωμένο» ο συγχωριανός, αποτελεί την πιο σταθερή γαμήλια επιλογή. Παρά την περιορισμένη «γαμήλια αγορά» δεν παρατηρούνται επιγαμιαίες σχέσεις με τις γύρω κοινότητες των ντόπιων. Εξαίρεση αποτέλεσε η Μάνδρα, οι κάτοικοι της οποίας ήταν πρόσφυγες από το Μιστί της Καππαδοκίας. Το κλίμα αυτής της περιόδου αποτυπώθηκε γλαφυρά και στα προσφυγικά τραγούδια⁽⁵⁾. Η αυστηρή ενδογαμία των τουρκόφωνων διατηρήθηκε για πολλά χρόνια σε αντίθεση με τους αστούς πρόσφυγες που ενσωματώθηκαν πολύ πιο γρήγορα και ανώδυνα στην ελληνική κοινωνία. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο όταν οι άνδρες που θα πάνε στο στρατό αρχίζουν να μιλούν όλο και περισσότερο την ελληνική, αρχίζουν να διαμορφώνονται σχέσεις και φιλίες με ντόπιους των γειτονικών κοινοτήτων.

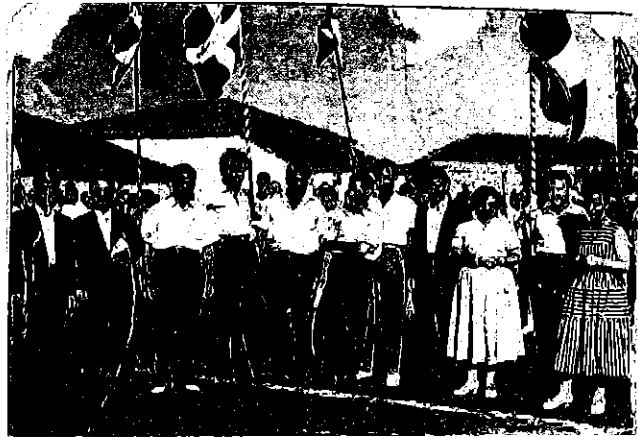
Ο προσδιορισμός του «πρόσφυγα» για πολλά χρόνια ήταν αρνητικός. «Είναι γεγονός ότι η υπέρβαση των υποτιμητικών συναπεικονίσεων που είχαν αμφότερα, ως χώρος και ως άνθρωποι στις αντίστοιχες κοινωνικές αναπαραστάσεις πραγματοποιήθηκε τις τελευταίες δύο, το πολύ δεκαετίες, δηλαδή μέσα σε δυο ή και τρεις γενιές. Η υπέρβαση αυτή έχει βέβαια σχέση προς τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη. Παράλληλα οι εθνικές περιπέτειες κατά και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ισοπέδωσαν τις όποιες αντιστάσεις υπήρχαν και υποβοήθησαν την τελική «ένταξη» του προσφυγικού στοιχείου στο ελλαδικό μόρφωμα»⁽⁶⁾.

Σταδιακά όμως ο πάγος έλιωσε. Η καχυποψία έδωσε τη θέση της στη συνεργασία, την προκατάληψη διαδέχθηκε η ειλικρίνεια και αυτή η ζύμωση

δημιούργησε ένα νέο περιβάλλον σχέσεων. Στο γεγονός αυτό συνέβαλλαν οι σχολικές γιορτές και οι αγώνες μεταξύ των σχολείων, που υπήρξαν αφορμή για να αναπτυχθούν φιλίες μεταξύ των μικρών μαθητών.

Έτσι με το χρόνο άρχισαν να δημιουργούνται σταθερότερες σχέσεις φιλίας, κουμπαριές και συμπεθεριά. Οι ομάδες που συνθέτουν το πληθυσμιακό πάζλ της Θεσσαλίας άρχισαν να αναμιγνύονται συγγενικά, πολιτιστικά, κοινωνικά.

Η ουσία όμως της αντίδρασης των ντόπιων στην εγκατάσταση των Σουλουτζοβαλήδων στα Βούναινα, οφειλόταν αφενός μεν στη συρρίκνωση του ζωτικού τους χώρου, των εν δυνάμει εκμεταλλεύσιμων από αυτούς αγροκτηνοτροφικών εκτάσεων που καταλάμβαναν πλέον οι πρόσφυγες και αφετέρου στο φόβο που δημιουργεί η έλευση του άγνωστου, του διαφορετικού, που ανατρέπει την ισχύουσα τάξη και απειλεί με την επικράτησή του.

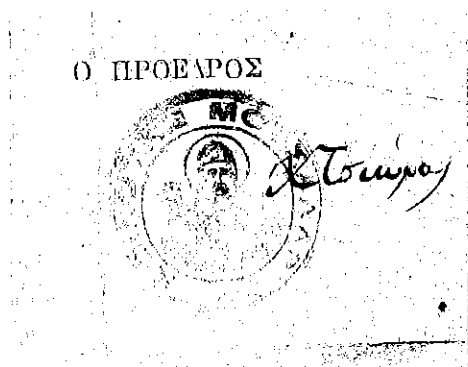
Σχολικές επιδείξεις των σχολείων του τέως δήμου Φύλλου. Τέτοιες εκδηλώσεις υπήρξαν αφορμή να αναπτυχθούν φιλίες μεταξύ προσφύγων και γηγενών.

Δεν ήταν η απληστία που έστρεφε τους ντόπιους κατά των προσφύγων, αλλά η απελπισία⁽⁷⁾. Σαραντά χρόνια μετά την αποχώρηση των Τούρκων από τη Θεσσαλία οι ντόπιοι παρέμεναν φτωχοί. Ζούσαν με την ελπίδα διανομής γης. Η έλευση των προσφύγων εξανέμιζε τις ελπίδες τους για καλλίτερη ζωή.

Μοιραία λοιπόν παρήγαγαν μια ιδεολογία κοινωνικού στιγματισμού των προσφύγων που διατηρήθηκε τουλάχιστον στις επόμενες δύο γενεές και που ψήγματά της μπορεί να συναντήσει κανείς ακόμη και σήμερα.

Γεγονός είναι πως τα πρώτα χρόνια υπήρξε μεγάλη ένταση στις σχέσεις των προσφύγων με τους ντόπιους. Ένταση που διακρίνεται ακόμη και σήμερα στις αφηγήσεις των προσφύγων. Η ανάμνηση του αισθήματος της πικρίας για τη στάση των ντόπιων διατηρείται ακόμη στη μνήμη των γηραιότερων, που

υπήρξαν πρωταγωνιστές των δύσκολων εκείνων χρόνων της εγκατάστασης στη νέα πατρίδα.

Τις πρώτες δεκαετίες το Τσαμπαζάρ υπάγονταν στην κοινότητα Μουσαλάρ Καρδίτσας.

Οι συναλλαγές με τον ντόπιο πληθυσμό και οι αναγκαστικές δοσοληψίες που επιβάλλεται να έχει μια οργανωμένη μικροκοινωνία με το κράτος, είναι προβληματικές λόγω της αδυναμίας των προσφύγων, κυρίως τα πρώτα χρόνια μετά την έξοδό τους από την Κατπαδοκία, στη χρήση της ελληνικής γλώσσας.

Δεν είναι λίγες οι φορές που ακριβώς λόγω αυτής της αδυναμίας οι Καραμανλήδες αντιμετώπισαν την ειρωνεία και τη χλεύη των ελλαδιτών γεγονός που επέτεινε το ήδη βεβαρημένο κλίμα στις μεταξύ τους σχέσεις.

Σήμερα οι ίδιοι τουρκόφωνοι Κατπαδόκες γελούν με τα παθήματά τους της εποχής όπως εκείνο της αγοράς από Καραμανλή γράσου αντί για μέλι...

Σταδιακά όμως υπερτονίστηκαν ιδιαιτερότητες και χαρακτηριστικά κάθε φυλετικής ομάδας που πήραν για χρόνια τη μορφή στερεοτύπων. Έτσι οι πρόσφυγες θεωρούν τους εαυτούς τους φιλόξενους σε αντίθεση με τους γηγενείς και μπεσαλήδες, σε αντίθεση με τους Βλάχους, τους οποίους θέλουν πονηρούς. Τέτοια στερεότυπα λειτουργούν συνεκτικά ενισχύοντας την αυτοεκτίμηση των μελών της ίδιας κοινότητας.

Η ιδιάζουσα ενσωμάτωση των τουρκόφωνων προσφύγων στον εθνικό κορμό σηματοδεύτηκε από τη χρήση της τουρκικής γλώσσας, που λειτούργησε αρχικά ως τροχοπέδη στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης τους στην ελλαδική πραγματικότητα.

(1) Φώτης Κόντογλου, «Το Αϊβαλί η πατρίδα μου», Αθήνα, 1962, σελ. 9.

(2) Στάθης Πελαγίδης, Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930), Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 401.

(3) Μαργαρίτα Δρίτσα, Πρόγραμμα Εθνικής Ανάπτυξης και Πρόσφυγες. Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι Προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα. Αθήνα, 1997, σελ.226.

(4) Από το ποντιακό "α-ούτος" με εμφανή την αρχαιοελληνική του ρίζα.

(5) Χαρακτηριστικό αυτού του κλίματος έντασης που υπήρξε πάντα μεταξύ προσφύγων και γηγενών είναι κατά τον αυθεντικό ερμηνευτή των παραδοσιακών τραγουδιών της Θράκης και της Μικρασίας Χρόνη Αηδονίδη, το προσφυγικό τραγούδι «Αρχοντινός παντρεύεται» που μεταφέρει τη δυσφορία της μάνας όταν πληροφορείται ότι ο γιος της παντρεύεται προσφυγοπούλα σε βαθμό τέτοιο που τη θανατώνει δηλητηριάζοντάς την:

Αρχοντινός παντρεύεται
και παίρνει προσφυγούλα
προσφυγούλα μαυρομάτα μου
σε κλαίν τα μάτια μου.

Η μάνα του σαν το 'μαθε
πολύ της κακοφάνει
προσφυγούλα μαυρομάτα μου
σε κλαίν τα μάτια μου.

Πιάνει δυο φίδια ζωντανά
τα ξεροτυγανίζει
προσφυγούλα μαυρομάτα μου
σε κλαίν τα μάτια μου.

Κάτσε νύφημ να φας να πεις
ψάρια τηγανισμένα
προσφυγούλα μαυρομάτα μου
σε κλαίν τα μάτια μου.

Από την πρώτη πιρουνιά
η κόρη εφαρμακώθει
προσφυγούλα μαυρομάτα μου
σε κλαίν τα μάτια μου.

Αχ πεθερά θέλω νερό
τη φλόγα μου να σβήσω
προσφυγούλα μαυρομάτα μου
σε κλαίν τα μάτια μου.

(6) Νεοκλής Σαρρής. Νέα Ιωνία. Ιστορική μνήμη, κοινωνική και οικονομική ανέλιξη και αστεακή ολοκλήρωση.

(7) Για τις σχέσεις γηγενών και προσφύγων και το ζήτημα που προέκυψε για τη διανομή των γαιών βλ. και Άλκης Ρήγος, Η Β' ελληνική δημοκρατία 1924-1935: κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής. Αθήνα, 1988. Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 230-232.

3.2 Οι σχέσεις των προσφύγων με τους Σαρακατσαναίους των Βουναίων

Οι σχέσεις των προσφύγων με τους λίγους Σαρακατσαναίους, σκηνίτες κτηνοτρόφους⁽¹⁾, που εγκαταστάθηκαν στα Βούναινα, επί σειρά ετών χαρακτηρίζονταν από αμοιβαία καχυποψία η οποία προϊόντος του χρόνου ξέφτισε. Σήμερα δεν διακρίνεται η επιφυλακτικότητα που χαρακτήριζε τις σχέσεις των δύο στοιχείων.

Και βεβαίως δεν επαναλαμβάνεται η θεωρία της φυλετικής καθαρότητας που τόσο εύστοχα φέρεται να διατύπωσε ο Αλέξης Σπανός «πατριάρχης» σαρακατσάνικης οικογένειας, του οποίου η θυγατέρα εξητήθη σε γάμο από πρόσφυγα. Ανέσυρε λοιπόν ο πάτερ φαμίλιας, που αποφάσιζε σύμφωνα με την πατριαρχική οργάνωση της οικογένειας της εποχής για την τύχη της κόρης του, ένα παράδειγμα από την καθημερινή του ζωή του ως τσέλιγκα, λέγοντας ότι στο κοπάδι «δεν σμίγουν τα γίδια με τα πρόβατα».

Αλέξης Σπανός:
«δε σμίγουν τα γίδια με τα πρόβατα».

Η παροιμιώδης, πλέον, αυτή φράση, σκιαγραφεί το περιβάλλον μέσα στο οποίο κινούνται και ζουν τα δύο σύννοικα στοιχεία. Τα πρώτα χρόνια οι Σαρακατσαναίοι παρακολουθούν και συμμετέχουν διακριτικά στις δημόσιες εκδηλώσεις της κοινοτικής ζωής του προσφυγικού οικισμού χωρίς όμως να γίνεται το επόμενο βήμα που είναι η σύναψη οικογενειακών σχέσεων.

Το γεγονός αυτό τους καταλογίζεται από τους Μικρασιάτες, χωρίς όμως να λείπει ο αντίλογος, η επιχειρηματολογία του οποίου στηρίζεται στη δυσκολία της επαφής λόγω της τουρκοφώνησης των Καραμανλήδων προσφύγων ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια μετά την εγκατάστασή τους στη νέα πατρίδα.

Οι Σαρακατσαναίοι των Βουναίνων είναι μειονότητα μέσα στη μειονότητα που αποτελούν οι πρόσφυγες στη Θεσσαλία.

Όπως κάθε μειονότητα λοιπόν, έτσι και οι Σαρακατσαναίοι των Βουναίνων, φοβούμενοι αφομοίωση από την πλειοψηφία (εν προκειμένω του προσφυγικού στοιχείου) οχυρώνονται αρχικά πίσω από αυτό τον ιδιότυπο αυτοαπομονωτισμό του διαχωρισμού των αμνών από τα ερίφια, καλλιεργώντας σχέσεις και επαφές με ομόριζες προς αυτούς οικογένειες, από τα γύρω χωριά.

Μετρημένοι στα δάχτυλα οι γάμοι προσφύγων με Σαρακατσαναίους. Ο πρώτος ήταν εκείνος του Νάσου (Αθανάσιου) Παλαμίδα με την Σόνα (Σουζάνα) Μερτζανίδου.

Άλλωστε η εκούσια απομόνωση, η περιχαράκωση μιας ομάδας και η έμφαση στη διαφορετικότητα είναι ιστορικά διαπιστωμένες παράμετροι διατήρησης της ύπαρξης μιας μειονότητας. Σταδιακά όμως θα οικοδομηθούν σχέσεις εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης. Όπως θα πει ένας από τους Σαρακατσαναίους που εγκαταστάθηκαν το 1937 στα Βούναινα όταν νοίκιασαν το λιβάδι της περιοχής «περάσαμε όλα τα χρόνια αγαπημένα και αναπτύχθηκε μεταξύ μας μία σχέση επ' αγαθώ, βοηθώντας ο ένας τον άλλον, ανταλλάσσοντας προϊόντα στις δύσκολες καταστάσεις της κατοχής και των άλλων δύσκολων χρόνων που ταλαιπώρησαν

την ελληνική ύπαιθρο»⁽²⁾. Μάλιστα θα προσθέσει ότι «ντόπιοι που κατοίκησαν στα Βούναινα και αργότερα μετοίκησαν σε άλλες περιοχές θυμούνται με νοσταλγία την φιλοξενία και τις καλές προθέσεις των προσφύγων κατοίκων του χωριού».

(1) Τους Σαρακατσαναίους, οι μικρασιάτες τους αποκαλούν γενικεύοντας στην τουρκική Γιουρούκ (ορεσήβιοι) ή Βλάχ (οι) πράγμα που ενοχλούσε τους πρώτους που αποκήρυτταν μετά βδελυγμίας κάθε φυλετική σχέση με τους Βλάχους.

(2) Μαρτυρία στον γράφοντα του Θωμά Σπανού στις 15-11-02.

3.3 Λαϊκή ιατρική και δοξασίες

Απομονωμένοι στην Καππαδοκία και μακριά από τα μεγάλα αστικά κέντρα οι Σουλουτζοβαλήδες ήταν αναμενόμενο να αναπτύξουν τη λαϊκή ιατρική για την αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων υγείας προέκυπταν στους κατοίκους του οικισμού. Για σοβαρές ασθένειες θα κατέφευγαν, αν προλάβαιναν, στη Νίγδη, στο γιατρό Κυπριανό. Η άσκηση της παραδοσιακής εμπειρικής ιατρικής γίνονταν από πρακτικούς γιατρούς, η αποτελεσματικότητα των οποίων μνημονεύεται ακόμα και σήμερα. Δεν είναι βέβαια λίγες οι φορές που η ιατρική λειτουργεί συμπληρωματικά στην επίκληση του θείου. Η λαϊκή ιατρική όπως ήταν φυσικό ήρθε μαζί με τους πρόσφυγες στη νέα πατρίδα. Οι ασθένειες χωρίζονταν σε ψυχικές και σωματικές. Στην κατηγορία των πνευματικών ή ψυχικών ασθενειών είναι η επιληψία και οι κάθε είδους ψυχοπάθεια που αρκούσε για να χαρακτηριστεί ο άρρωστος δαιμονισμένος. Το λόγο σε αυτές τις περιπτώσεις έχουν ο ιερέας που διαβάζει ευχές και εξορκισμούς. Οι περιπτώσεις όπου οι χρόνια ασθενείς καταφεύγουν σε εκείνους που ξέρουν να «λύνουν μάγια» είναι ελάχιστες.

Στην κατηγορία αυτή των ψυχικών ασθενειών θα μπορούσε να αναφερθεί και το «μάτι», η βασκανία. Έχουν να λένε οι πρόσφυγες για εκείνους που μάτιαζαν. Οι Βουναινιώτες άλλαζαν δρόμο για να τους αποφύγουν καθώς στη βασκανία αποδίδουν μέχρι και θάνατο αλόγου, που «έσκασε από το μάτι». Για το «ξεμάτιασμα» γίνεται μια μικρή τελετουργία με τη χρήση νερού και λαδιού και μυστικών προσευχών από το μνημένο που οφείλει να μην τις αποκαλύψει σε κανέναν παρά μόνο τη Μεγάλη Πέμπτη σε πρόσωπο του αντιθέτου φύλου.

Στην αντιμετώπιση των σωματικών ασθενειών οι συνταγές των πρακτικών γιατρών συναντώνται και σήμερα. Το κρυολόγημα αντιμετωπίζονταν με τρίψιμο με τσίπουρο ή οινόπνευμα ή πετρέλαιο και με βεντούζες. Η ευκοιλιότητα με «λαπά» (βρασμένο ρύζι με λεμόνι) ή φρούτα όπως το κυδώνι. Για την υψηλή πίεση και τους πονοκεφάλους διαδεδομένη ήταν η χρήση της βδέλλας ή αλλιώς η αφαίμαξη γινόταν και με ξυραφίες. «Ο τύφος αντιμετωπίζονταν με πάγο που οι

Σουλουτζοβαλήδες κουβαλούσαν για τον ασθενή από το Ερτζιέζ Νταγ (Αργαίος)»⁽¹⁾. Οι περισσότεροι όμως πρακτικοί γιατροί στα Βούναινα θα λέγαμε ότι ήταν κυρίως ορθοπεδικοί. Η Αγλαΐα Τικταπανίδου και η Κερέκι Καρυτίδου είχαν γίνει ευρύτερα γνωστές για την επαναφορά στη φυσιολογική τους θέση εξarthρωμένων μελών του σώματος. Επίσης ο Ιωάννης Σπυρίδης (Γιαννικόσας) και λιγότερο ο Ανέστης Χατζηλιάδης θεράπευαν κατάγματα όχι μόνο ανθρώπων αλλά και ζώων.

Εκείνος όμως που είχε αποκτήσει σπουδαία φήμη ήταν ο Ιωάννης Μερτζανίδης (Γιουβάνσας) ο οποίος τύγχανε αναγνώρισης και από τους επιστήμονες γιατρούς της περιοχής. Ο ίδιος εκτός των παραπάνω λέγεται ότι έκανε και απλές χειρουργικές επεμβάσεις. «Ο γιατρός ο Στεργίου στην Κοιλάδα πριν σε εξετάσει σε ρώταγε: Σε είδε ο Γιουβάνσας; Τι σε είπε; Σωστά σε είπε»⁽²⁾. Στην φήμη των πρακτικών γιατρών αναμφίβολα συνέβαλε και η δωρεάν παροχή των υπηρεσιών τους.

Ιωάννης Μερτζανίδης
(Γιουβάνσαγας).
Πρακτικός γιατρός με φήμη
στα γύρω χωριά.

Άλλη κατηγορία πρακτικών γιατρών ήταν οι οδοντίατροι. Χωρίς ιδιαίτερες γνώσεις με μια τανάλια αφαιρούσαν το χαλασμένο δόντι. Δεν είναι λίγες οι αφηγήσεις όμως για τα λάθη το «μπάρμπα-Χονδρού» που «αντί του σάπιου έβγαζε το καλό δόντι»⁽³⁾.

Ξεχωριστή βέβαια κατηγορία πρακτικών αποτελούσαν οι μαμές. Δυο είναι αυτές που άφησαν εποχή. Η Αναστασία Χατζηλιάδου στη Σουλούτζοβα αλλά και στα Βούναινα και η Παρθένα Παπαδοπούλου που ξεγεννούσε μέχρι τη δεκαετία του 1960. Πολλές φορές τη φώναζαν στα χωράφια ή τις στάνες να ξεγεννήσει τις γυναίκες καθώς αυτές μέχρι την τελευταία μέρα της εγκυμοσύνης δεν σταματούσαν να δουλεύουν.

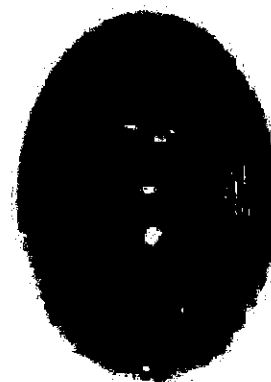
Ωστόσο εκτός των πρακτικών γιατρών, για τους οποίους δεν χρειαζόνταν...
ραντεβού οι Βουναιινιώτες, καθώς δεν υπήρχαν ακόμη αγροτικοί ιατροί,
έπαιρναν με κοντότα⁽⁴⁾ γιατρό τον Τσατσαρέλη από τον Παλαμά και τους

Τσουρή και Κούλιο από την Ιτέα, ή τον Στεργίου από την Κοιλάδα. Κάθε οικογένεια έδινε στα αλώνια από 50 οκάδες σιτάρι ως αμοιβή στο γιατρό ασχέτως του πόσες φορές θα τον χρειαστεί.

Ιωακείμ Χατζηλιάδης
(Μπαρμπα χονδρός).
Πρακτικός οδοντίατρος.

Όταν μία ασθένεια δεν
θεραπεύονταν οι Βουναινώ-
τες κατέφευγαν στην επίκληση
της βοήθειας του Αγίου
Νικολάου του εν Βουναίνοις
κάνοντας «τάμα» να
λειτουργήσουν το εξωκλήσι
του ή να προσφέρουν τιμαλφή
ως αφιερώματα. Μεγάλη
προστασία πίστευαν πως

Παρθένα Παπαδοπούλου
(Παρθενάχαλα).
Πρακτική μαία.

είχαν και τα «φυλαχτά» από λιβάνι, τίμιο ξύλο ή λείψανο αγίου, τα οποία έπρεπε ο κάτοχος τους να τα φέρει νυχθημερόν μαζί του.

Εκτός από τους φημισμένους πρακτικούς γιατρούς υπήρχαν και άλλοι που πραγματοποιούσαν χειρουργικές επεμβάσεις στα ζώα, όπως το «μουλούχισμα» στους χοίρους. Γι' αυτούς υπάρχουν αρκετές ευτράπελες αφηγήσεις. Ωστόσο στον τομέα των σωματικών ασθενειών η συμβολή, ιδιαίτερα στην επαρχία, των πρακτικών γιατρών, με στοιχεία που στηρίζονται στην παράδοση αιώνων δεν μπορεί να θεωρείται αμελητέα.

(1) Μαρτυρία του Δημήτριου Αθαναλίδη.

(2) Μαρτυρία στον γράφοντα του Μιχάλη Σπυρίδη.

(3) Μαρτυρία του ιδίου.

(4) Κοντότα (η) ους. [=<ιταλ. Condotta (=μίσθωση)] ειδική συμφωνία γιατρού και κατοίκων ενός χωριού κατά την οποία ο γιατρός με εφάπαξ αμοιβή αναλάμβανε την νοσηλεία τους για ορισμένο χρονικό διάστημα. Ελληνικό Λεξικό, Τεγόπουλος-Φυτράκης.

3.4 Η μουσική παράδοση και οι χοροί στη Σουλούτζοβα και τα Βούναινα

Η ζωή των Σουλουτζοβαλήδων ήταν συνυφασμένη με τα μουσική και τους χορούς της Ανατολής. Τα παιδιά από μικρά, σε γάμους ή πανηγύρια είχαν τα πρώτα μουσικά τους ακούσματα. Λόγος για χοροδιδασκάλους θα ήταν αστείο να γίνει. Ο χορός μαθαίνονταν εμπειρικά από τα παιδιά όποτε εκείνα το αποφάσιζαν. Και οι αφορμές ήταν πολλές. Οι Καππαδόκες γιόρταζαν με χορούς όλες τις χριστιανικές γιορτές: Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Πάσχα, ονομαστικές γιορτές κ.α. Άλλες πάλι φορές ο χορός στήνονταν αυθόρμητα, χωρίς αιτία, όταν η παρέα έκανε κέφι. Τα πανηγύρια δεν ήταν μόνο ανήμερα της εορτής. Συνήθως κρατούσαν δυο ή και τρεις ημέρες. Ξεκινούσαν από την παραμονή.

20-09-1965

Λαϊκοί οργανοπαίκτες σε γάμο στα Βούναινα. Από δεξιά: στο ούτι ο δεξιότηχνης Μανίσαλης, με το κανονάκι στα γόνατα ο μπαρμπά Μιχάλης από το Βόλο, στο κλαρίνο ο Σωκράτης Μερτζανίδης, κιθάρα ο τραγουδιστής Κυριάκος Κουριουξίδης και βιολί ο Ζαχαρίας (Ζάχος) Τικταπανίδης.

Το όργανο που προτιμούσαν κυρίως στην Καππαδοκία είναι το ούτι, το οποίο ήταν αρκετά διαδεδομένο μεταξύ του ελληνικού πληθυσμού της Μικράς Ασίας.

Το ούτι αποδίδει με τρόπο ιδιαίτερο (ταξίμια) την ανατολίτικη μουσική. Προσφιλές όργανο είναι και η ποντιακή λύρα (κεμεντζέ) που θυμίζει και την καταγωγή των Σουλουτζοβαλήδων από την Αργυρούπολη του Πόντου. Άλλα όργανα είναι το βιολί, το κανονάκι, το νταούλι, το σάζι και το ντέφι. Το κλαρίνο προστέθηκε αργότερα στη μουσική παράδοση των προσφύγων στα Βούναινα, με τον Σωκράτη Μερτζανίδη. Συμπληρωματικά στα όργανα λειτουργούν τα «κουτάλια που τα μεταχειρίζονταν σαν καστανιέτες και που η κρούση τους απαιτούσε ιδιαίτερη επιδεξιότητα»⁽¹⁾. Οι λαϊκοί οργανοπαίχτες είναι σχεδόν πάντα άνδρες. Φημισμένη δεξιότηχης στο ούτι ήταν η «ουπτσού» Παρθένα Ματζαρίδου. Οι μουσικοί που μπορούσαν να στήσουν χορό σε ανοικτούς χώρους ήταν και οι πιο περιζήτητοι. Δεν ήταν λίγες οι φορές που ένα γλέντι κατέληγε σε καυγά και παρεξηγήσεις. Το γλέντι ξεκινούσε με περίτεχνους, αργόσυρτους σκοπούς της τάβλας, ταξίμια και οργανικούς σκοπούς. Σύνηθες θέμα αυτών των επιτραπέζιων τραγουδιών είναι ως επί το πλείστον ο ξενιτεμός και ο πόλεμος.

Οι γάμοι και τα πανηγύρια ήταν οι κύριες μορφές διασκέδασης για τους πρόσφυγες στα Βούναινα.

Οι χοροί της Καππαδοκίας είναι από κάθε άποψη υπέροχοι, διατηρώντας όλο τον τελετουργικό χαρακτήρα, οι ρίζες του οποίου χάνονται στα βάθη των αιώνων. Ο χορός των μαντηλιών ή ο χορός των μαχαιριών δεν χορεύονται παρά μόνο σε ορισμένες χρονικές περιόδους (Πάσχα, Πρωτοχρονιά). Στην Καππαδοκία ακόμη και σε ελληνόφωνες περιοχές όπως το Μιστί, τα τουρκόφωνα τραγούδια υπερτερούν. Ιδιαίτερα στις τουρκόφωνες περιοχές, τα ελληνόφωνα τραγούδια ως επί το πλείστον έχουν λησμονηθεί. Έτσι η μουσική επενδύεται με στοίχους τούρκικους, τις περισσότερες φορές άτεχνους. Οι

Σουλουτζοβαλήδες για αρκετά χρόνια μαζί με τους χορούς της Καππαδοκίας χορεύουν και τους ποντιακούς χορούς των πατεράδων τους. Σταδιακά όμως οι ποντιακοί χοροί, όπως και η λαλιά εκτοπίζονται. Τελευταίος ποντιακός χορός χορεύθηκε προπολεμικά από τους ηλικιωμένους που θυμούνταν τα βήματα, μετά το γάμο του Ανέστη Χατζηλιάδη⁽²⁾. Ο πιο αγαπημένος χορός όλων των Καππαδόκων είναι ο καρσιλαμάς⁽³⁾ και ιδιαίτερα το γνωστό σε όλους κόνιαλι ή χορός των κουταλιών (λόγω του ότι χορεύεται με τα κουτάλια). Ο σκοπός του κόνιαλι είναι αρκετά διαδεδομένος και στην Κύπρο, ίσως λόγω της γειννίας με τα μικρασιατικά παράλια.

Πρόσφυγες πρώτης γενιάς οι Αθανάσιος Μερτζανίδης και Ηλίας Αγγλόπουλος χορεύουν καρσιλαμά με κουτάλια.

Στη Μικρά Ασία αλλά και στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης στη νέα πατρίδα, η γυναικεία συμμετοχή στα γλέντια είναι αρκετά διακριτική. Οι κοπέλες που βρίσκονται σε ηλικία γάμου δεν επιτρέπεται να χορεύουν σε δημόσιους χώρους. Συνήθως παρακολουθούν το γλέντι από απόσταση ή κρυμμένες πίσω από ηλικιωμένες γυναίκες. Μεγάλη ντροπή επίσης είναι να χορεύει νιόπαντρο ζευγάρι. Ελεύθερα, χωρίς να παρεξηγηθούν, μπορούν να συμμετέχουν στο γλέντι μόνο οι ηλικιωμένες γυναίκες που έχουν αποκτήσει εγγόνια και σεβασμό στην τοπική κοινωνία. «Σπάνια χόρευε άνδρας με γυναίκα και αυτό μόνο όταν ήταν στενοί συγγενείς»⁽⁴⁾. Οι γυναίκες χορεύουν πάντα με ελαφρά κλήση της κεφαλής, δείχνοντας έτσι σεβασμό και σεμνότητα. Αν δεν κρατούν κουτάλια στα χέρια τους, δεν

Το γλέντι μπορούσε να στηθεί ανά πάσα στιγμή αρκεί να υπήρχε διάθεση. Ο Ζαχαρία Τικταπανίδης (βιολί) και ο Σωκράτης Μερτζανίδης (κλαρίνο) είναι οργανοπαίκτες της δεύτερης γενιάς προσφύγων από την Σουλούτζοβα.

«χτυπούν» τα δάκτυλα τους όπως οι άνδρες. Αντίθετα είναι ένδειξη αιδημοσύνης να κρατούν τα δάχτυλα τους ενωμένα όπως προσεύχεται ένας ορθόδοξος. Στους αντικριστούς χορούς οι χορευτές είναι σιωπηλοί.

Οι πρόσφυγες που εκδιώχθηκαν από τις πατρογονικές τους εστίες μαζί με τις μνήμες τους έφεραν και την πλούσια μουσική τους παράδοση, τους χορούς, τα τραγούδια και τις μελωδίες της Ανατολής⁽⁵⁾. Αναμφίβολα το ανατολίτικο τραγούδι έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εμψύχωση των ταλαιπωρημένων προσφύγων, στα πρώτα δύσκολα χρόνια της εγκατάστασής τους, στη Θεσσαλική γη.

Φτάνοντας στην Ελλάδα, οι τουρκόφωνοι πρόσφυγες είχαν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο τη φτώχεια και τον ξεριζωμό αλλά και τη δυσπιστία και την μη αποδοχή από τους ελλαδίτες, με αποτέλεσμα να παραταθεί η περίοδος απομόνωσης και προσαρμογής τους στη νέα πραγματικότητα. Οι καρσιλαμάδες και τα ζεϊμπέκικα, χοροί άγνωστοι στους ντόπιους, επέτειναν την καχυποψία τους για τους πρόσφυγες.

Από τους χορούς που συμβολίζουν λεβεντιά και χορεύονταν από διαλεκτούς

Ο πιο αγαπημένος χορός των Καππαδοκών είναι το κόνιαλι. Πρόσφυγες δεύτερης γενιάς οι Συμεών Ευρενίδης και Νικόλαος Τριτόπουλος χορεύουν καρσιλαμά.

πρόσφυγες των Βουναίνων είναι η «Πέργαμος». Πρόκειται για σοβαρό ανδρικό χορό σε αργό ζεϊμπέκικο. Τους στοίχους που μιλάνε με πόνο για τη χαμένη πατρίδα τους συναντάμε στην τουρκική, ενώ είναι λιγότερο διαδεδομένο και στα ελληνικά με αρκετές παραλλαγές. Από τα ευχάριστα μουσικά ακούσματα των προσφύγων είναι και ο «Τσακιτζής». Το τραγούδι

που ιστορεί τη ζωή και τη δράση του εφέ του Αϊδινίου, του γνωστού ζεϊμπέκη Τσακιτζή, που το όνομα του έγινε σύμβολο αντίστασης στην τουρκική αυθαιρεσία. Σήμερα οι χοροί των Καππαδοκών τις περισσότερες φορές

περιορίζονται στη μουσική χωρίς τον τουρκόφωνο στοίχο. Κάποιες απόπειρες αντικατάστασης των τουρκόφωνων στοίχων με ελληνικούς δεν στέφθηκαν πάντα με επιτυχία.

Πάντως οι χοροί των Καππαδοκών έχουν διαδοθεί και χορεύονται με τυποποιημένο τρόπο σε πολλά χορευτικά συγκροτήματα. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια τάση αλλοίωσης της παραδοσιακής μουσικής, γεγονός που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη και στην παρείσφρηση οργάνων, ξένων προς την μουσική της Ανατολής, όπως είναι το αρμόνιο ή η κιθάρα. Και μάλιστα τη στιγμή που σπανίζουν οι λαϊκοί οργανοπαίχτες που παίζουν το ούτι ή το κανονάκι, που αποδίδουν τον εκφραστικό πλούτο των τραγουδιών της Ανατολής. Οι παλιοί Καππαδόκες, πολλοί λίγοι πια, όταν βρίσκονται μεταξύ τους χορεύουν και τραγουδάνε όπως τότε, στην πατρίδα. Βλέπουν όμως ανήμποροι έναν πολιτισμό να αργοσβήνει χωρίς να έχει σκύψει κανείς να τον μελετήσει αναλυτικά.

Τα πανηγύρια των χωριών δεν ήταν απλά ευκαιριακές τοπικές αγορές. Με το γλέντι που ακολουθούσε την παραμονή και ανήμερα της εορτής του Αγίου που πανηγύριζε, δίνονταν η δυνατότητα με τις διαφορετικές παραγγελίες ανθρώπων με διαφορετική αφετηρία - ντόπιοι, Καραγκούνηδες, Βλάχοι ή Σαρακατσαναίοι από τη μια μεριά και πρόσφυγες Μικρασιάτες ή Θρακιώτες από την άλλη - να ζυμωθούν στον ίδιο χώρο, μουσικές, ήχοι και ακούσματα του οικουμενικού ελληνισμού.

Γλέντι στο πανηγύρι του Αγίου Νικολάου στις αρχές της δεκαετίας του 1960.

Έτσι, το κόνιαλι, που παλαιότερα χλευάζονταν από τους ντόπιους, σήμερα χορεύεται και από αυτούς, όπως και ο τσάμικος από τους πρόσφυγες⁽⁶⁾.

-
- (1) Μάρκου Δραγούμη, Τραγούδια της Καππαδοκίας, Κ.Μ.Σ. Φίλοι Μ.Λ.Α. Μέλπως Μερλιέ, Αθήνα 2002, σελ.14 ενθέτου.
 - (2) Μαρτυρία του ιδίου στον γράφοντα το 1988.
 - (3) Χορός αντικριστός. Η ονομασία του είναι από την τουρκ. λέξη Karsilamak=αντικρίζω. Χορεύεται από ζεύγη χορευτών σε αντιπαράσταση. Είναι ζωηρός χορός, στον οποίο οι χορευτές μπορούν να αυτοσχεδιάζουν.
 - (4) Μάρκου Δραγούμη, όπως παραπάνω. σελ. 14.
 - (5) Ενδεικτικό της απήχησης που είχαν στους Μικρασιάτες και ιδιαίτερα στους Καππαδόκες, τα τουρκόφωνα αυτά τραγούδια είναι και το γεγονός ότι στη δεκαετία του 1960 ο λαϊκός βάρδος Στέλιος Καζαντζίδης ερμήνευσε σε δίσκο του, παραδοσιακά τραγούδια των Ελλήνων της Ανατολής στην τουρκική.
 - (6) «Μπορούμε να πούμε ότι συνολικά, τα τραγούδια των προσφύγων είχαν στην Ελλάδα περίπου την ίδια μοίρα με τους πρόσφυγες: όπως αυτοί ενσωματώθηκαν στην κοινωνία και απετέλεσαν ένα από τα πιο δραστήρια, προσοδευτικά και δημιουργικά κύτταρά της, το ίδιο και η μουσική τους συναντήθηκε, συμπορεύτηκε και μάλιστα καθόρισε την παραπέρα εξέλιξη του λαϊκού τραγουδιού». Γιώργος Παπαδάκης, Ιστορικά/Ελευθεροτυπία, τ. 98, 30 Αυγούστου 2001, σελ. 46.

3.5 Οι χατζήδες στη Σουλούτζοβα και τα Βούναινα

Οι Μικρασιάτες και ιδιαίτερα οι Κατπαδόκες ήταν ιδιαίτερα θεοσεβούμενοι. Σταθερό σημείο αναφοράς στην καθημερινή τους ζωή ήταν η εκκλησία. Όνειρο ζωής για κάθε ορθόδοξο χριστιανό της Ανατολής ήταν το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους. Η επίσκεψη στα Ιεροσόλυμα, το Χατζηλίκι, ήταν πράξη ιδιαίτερα καταξιωτική για τους Σουλουτζοβαλήδες. Άλλωστε ο πρώτος οικιστής του χωριού, ο Ηλίας Μερτζάνογλου, προσκυνώντας τους Αγίους Τόπους έγινε ο γενάρχης μιας εκ των μεγάλων οικογενειών του χωριού, εκείνης των Χατζηλιαδέων.

Ο τίτλος του hajji, του προσκυνητή δηλαδή των ιερών τόπων, περνάει από την αραβική στην τουρκική γλώσσα. Για τους μουσουλμάνους ιερά προσκυνήματα είναι η Μέκκα και η Μεδίνα της Αραβίας, όπου έζησε ο Μωάμεθ, ο ιδρυτής του ισλαμισμού. Ο τιμητικός τίτλος του Χατζή αποδίδεται και στους ορθόδοξους που επισκέπτονται τα θεοβάδιστα μέρη της Παλαιστίνης, τον Πανάγιο τάφο και το Γολγοθά στην Ιερουσαλήμ, το Σπήλαιο της Γεννήσεως του Χριστού στη Βηθλεέμ, τον τάφο της Παναγίας στη Γεσθημανή και άλλα σημαντικά προσκυνήματα. Εισερχόμενοι στον Ιορδάνη ποταμό σε ανάμνηση της βάπτισης του Χριστού οι προσκυνητές «βαπτίζονται». Από αυτή τη στιγμή γίνονται Χατζήδες.

Το προσκύνημα στα μέρη που γεννήθηκε, βαπτίσθηκε, θαυματουργήσε, σταυρώθηκε και αναστήθηκε ο Ιησούς θεωρείται μοναδική ευκαιρία θρησκευτικής αναβάπτισης και τόνωσης της πίστης. Όταν οι Κατπαδόκες περνούσαν τη μέση ηλικία άρχιζαν να προετοιμάζονται για την εκπλήρωση του μεγάλου τάματος. Το μεγαλύτερο εμπόδιο ήταν η εξεύρεση των χρημάτων για το μακρύ ταξίδι που συνήθως διαρκούσε όλη τη Σαρακοστή. Έτσι πολλοί ήταν εκείνοι που έκαναν οικονομίες από νωρίς για την εξεύρεση των απαραίτητων χρημάτων για το προσκύνημα. Πριν ξεκινήσει ο υποψήφιος Χατζής θα πρέπει να τακτοποιήσει όλες τις οικονομικές εκκρεμότητες ή διαφορές με συγχωριανούς του και να ζητήσει συγχώρεση απ' όσους έχει αδικήσει. Ο

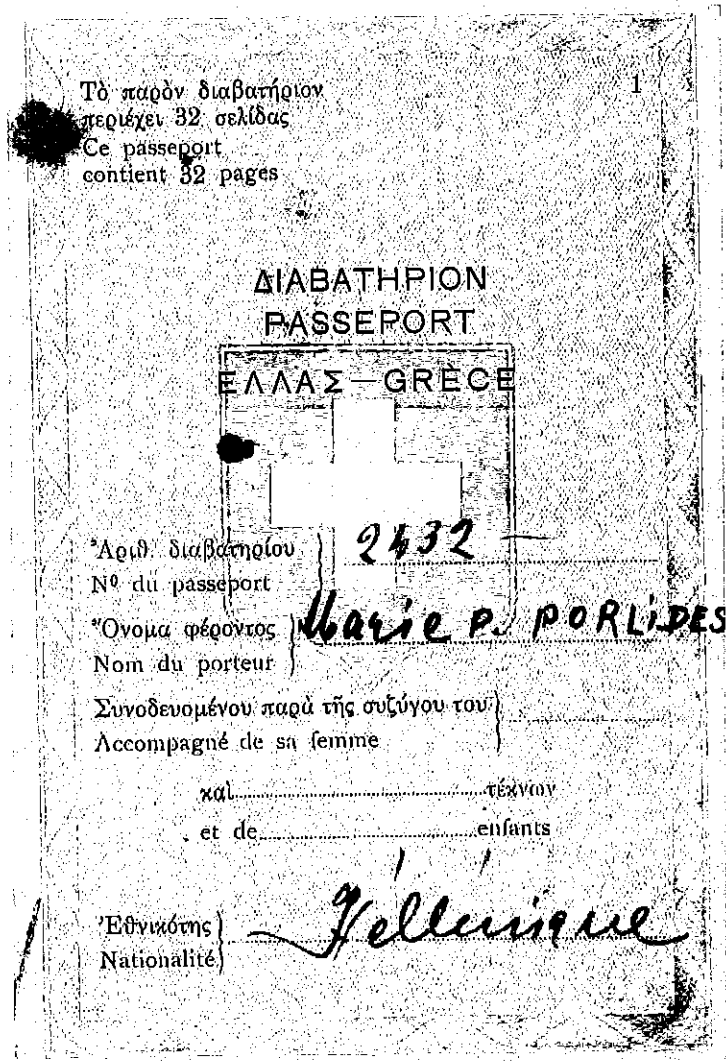
συνήθης χρόνος αναχώρησης για το μεγάλο ταξίδι ήταν η Καθαρά Δευτέρα. Με επικεφαλής τον παπά του χωριού και τους παλαιούς Χατζήδες οι περισσότεροι χωριανοί θα ξεπροβοδίσουν τους υποψήφιους Χατζήδες, συνοδεύοντας τους αρκετά έξω από το χωριό.

Πολλοί θα τους δώσουν κεριά που έφτιαξαν μόνοι τους, να τα ανάψουν γι' αυτούς στους Αγίους Τόπους.

Το μακρύ ταξίδι ήταν και ένα είδος δοκιμασίας της πίστης του υποψήφιου Χατζή και προετοιμασίας ψυχικής για το προσκύνημα. Έτσι η διαδρομή γίνονταν πεζή μέχρι το λιμάνι της Μερσίνας απ' όπου θα έπαιρναν το πλοίο για κάποιο λιμάνι της Παλαιστίνης. Καθώς το ταξίδι ήταν μακρύ οι προσκυνητές είχαν μαζί τους καμήλες φορτωμένες με τα απαραίτητα εφόδια.

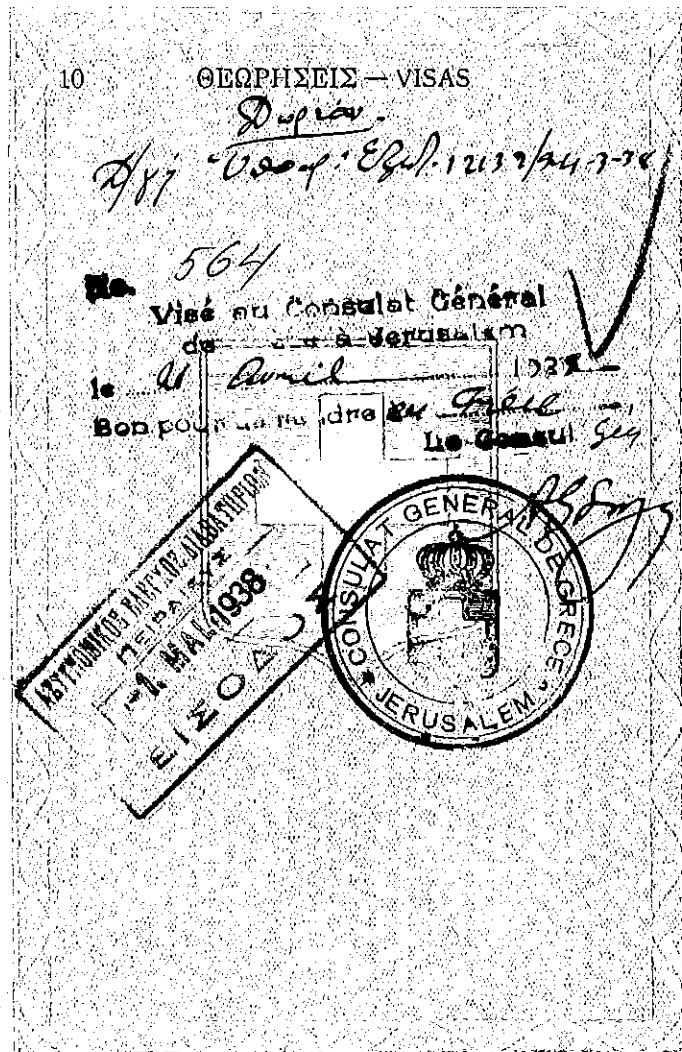
Η διαδρομή πέραν των καιρικών συνθηκών έκρυβε πολλές φορές και κινδύνους που είχαν να κάνουν με επιθέσεις ληστών και ατάκτων σε περιόδους πολεμικών αναταραχών. Καθ' όλη τη διαδρομή νήστευαν και προσεύχονταν να αξιωθούν να κοινωνήσουν στο ναό της Αναστάσεως την Κυριακή του Πάσχα.

Οι προσκυνητές αφού βαπτιστούν στον Ιορδάνη ποταμό και γίνουν Χατζήδες πριν αναχωρήσουν για την πατρίδα τους θα πρέπει να πάρουν δώρα για τους

Διαβατήριο της Χατζημαρίας Πορλίδου, η οποία το 1938 πούλησε τα υπάρχοντά της προκειμένου να μεταβεί για προσκύνημα με την εγγονή της στα Ιεροσόλυμα.

οικείους τους. Κομποσκοίνια, μικρές εικόνες, κομπολόγια, σταυρουδάκια είναι συνήθως τα δώρα από τα Ιεροσόλυμα. Σπουδαιότερο όλων για τα ηλικιωμένα άτομα ήταν το σάβανο με την αναπαράσταση της Ανάστασης του Χριστού.

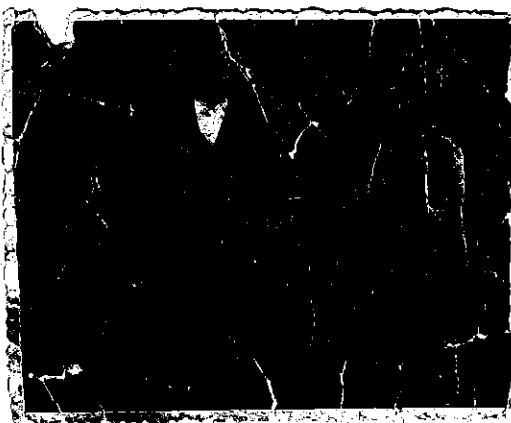
Θεωρούνταν μεγάλη ευλογία να ταφεί κανείς με σάβανο από το Χατζηλίκι. Οι φτωχότεροι θα φέρουν μαζί τους πέτρες και βότσαλα από τον Ιορδάνη.

Στην επιστροφή οι χωριανοί αναμένουν να φιλήσουν το χέρι των Χατζήδων για να πάρουν και αυτοί ένα μέρος της ευλογίας τους. Όταν ο Χατζής πάει στο σπίτι του ακολουθούμενος από πολλούς που θα ρωτήσουν για την εμπειρία του προσκυνήματος, θα γίνει πραγματική «μάχη», μόλις ο Χατζής βγάλει τα

παπούτσια του, για το ποιος θα τα πρωτοφορέσει. Στην Καππαδοκία πίστευαν ότι όποιος πρωτοφορέσει τα παπούτσια του Χατζή θα αξιωθεί να γίνει και αυτός προσκυνητής των Αγίων Τόπων. Επιπλέον ήταν ευλογία να φορέσουν τα παπούτσια που είχαν σκόνη από τα θεοβάδιστα μέρη της Παλαιστίνης. Επί ημέρες ο Χατζής θα δέχεται κόσμο στο σπίτι του και θα εξιστορεί τις εντυπώσεις του από το ταξίδι κάνοντας κοινωνούς της εμπειρίας του τους συγχωριανούς του.

Ο Χατζής και η Χατζήνα θεωρούνταν υπόδειγμα πιστού. Άτομο κατά κανόνα ακριβοδίκαιο, ήταν υποχρεωμένο να εκκλησιάζεται τακτικά, αλλιώς θα δέχονταν εύκολα την κοινωνική κριτική.

Η λέξη χατζής γίνονταν σταδιακά πρώτο συνθετικό στο όνομα των προσκυνητών (Χατζημαρία, Χατζηλίας). Με την πάροδο του χρόνου το Χατζής προστίθεται και στα επώνυμα (Χατζηγεωργίου, Χατζηλιάδης, Χατζησαββίδης). Το ταξίδι στο Χατζηλίκι ατονεί από τους βαλκανικούς πολέμους – στους οποίους θα λάβουν μέρος πολλοί Σουλουτζοβαλήδες επιστρατευμένοι στον τουρκικό στρατό – μέχρι την οριστική έξοδο των Καππαδοκών από την γη των πατέρων τους το 1924. Με την έλευση των προσφύγων στην Ελλάδα άλλες ήταν οι προτεραιότητες των πρώτων χρόνων. Προείχε η επιβίωση στη νέα πατρίδα, η ανέγερση νέου οικισμού, η αντιμετώπιση των επιδημιών που θέριζαν κυριολεκτικά τους πρόσφυγες. Δώδεκα χρόνια μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1937 θα ξεκινήσουν οι πρώτοι προσκυνητές από τον προσφυγικό οικισμό του Τσαμπαζλάρ για τα Ιεροσόλυμα.

Κατά κανόνα πολύτεκνη η οικογένεια του Σουλουτζοβαλή πρόσφυγα. Στη φωτογραφία η οικογένεια της Χατζημαρίας και του Αγάπριου Χαρακόπουλου.

Ένα χρόνο αργότερα θα ακολουθήσει μια δεύτερη ομάδα⁽¹⁾. Η έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου θα καταστήσει αδύνατο το εγχείρημα του προσκυνήματος. Τα χρόνια της κατοχής και η έκρυθμη κατάσταση που τη διαδέχθηκε με την εμφύλια σύρραξη, το Χατζηλίκι θα περιπέσει σε μαρασμό. Πολύ

αργότερα στη δεκαετία του '90 δυο ηλικιωμένες γυναίκες, γεννημένες στη Σουλούτζοβα θα τολμήσουν παρά το προχωρημένο γήρας όχι μια αλλά δυο φορές το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους⁽²⁾.

- (1) Η Χατζημαρία Χαρακοπούλου θυμάται: «Πολλοί δε σήκωσαν το κλίμα στο Τσαμπαζλάρ. Κάθε τόσο είχαμε κηδεία και μνημόσυνα. Τέλος '35 πέθανε ο παππούς μου. Από κοντά η μάνα μου και η αδερφή μου. Η γιαγιά μου φοβήθηκε. Είχα μείνει μόνο εγώ. Πούλησε τότε, όσο όσο πρόβατα, γελάδες, ότι είχαμε και δεν είχαμε, για να πάμε στα Ιεροσόλυμα. Ο πατέρας μου έβγαλε τα διαβατήρια στην Καρδίτσα. Μαζεύτηκαν 15.000 δρχ. Τον Απρίλιο πήγαμε με το τρένο στην Αθήνα, η γιαγιά μου, εγώ και του πατέρα μου η μητριά, η Χατζή-πιπί. Φτάσαμε στον Πειραιά. Όλος ο κόσμος ανέβηκε στο βαπόρι. Εμείς μείναμε, γιατί δεν ήταν εντάξει τα χαρτιά. Μας πηγαινόφερνε η θεία μου Ουρανία Χατζηλιάδου, που έμεναν στην Δραπετσώνα. Ξαναγυρίσαμε στο χωριό. Την άλλη χρονιά θεωρήσαμε κανονικά τα διαβατήρια και πήγαμε πάλι στον αδελφό του πατέρα μου στην Αθήνα και από εκεί στον Πειραιά. Το εισιτήριο να πας και να έρθεις, με όλα τα έξοδα, ξενοδοχείο, έκανε 7.000 δρχ. Όσο η γιαγιά μου, τόσο και εγώ. Αυστηρώς έλεγχος γινόταν στο τελωνείο. Λεφτά πολλά δεν αφήναν να πάρουμε. Μας ξεγυμνώνανε. Μια γυναίκα που είχε ένα σακκούλι με λεφτά δεμένο στο λαιμό δεν την άφησαν να περάσει. Έκλαιγε και παρακάλαγε. Όταν περάσαμε από το τελωνείο η θεία μας έδωσε κρυφά τα λεφτά μας από τα κάγκελα. Λίγα, όσα περίσσεψαν. Ανεβήκαμε στο βαπόρι και μας κατέβασαν στο αμπάρι απ τις σκάλες. Κάτω από εμάς είχε κι άλλο θάλαμο. Και είχε αποθήκες με ινδική καρύδα. Τα μαγειρεία και οι καμπίνες ήταν πάνω. Εμείς πήραμε απ' το χωριό ένα χαλί. Εκεί πάνω κοιμόμασταν. Πήραμε κι ένα καμινέτο με οινόπνευμα να κάνουμε τσάι. Που να πω εγώ, ήμουν καλομαθαίμενο. Με τσάι και γαλέτα. Αυτό ήταν το φαγητό μας. Τρία μερόνυχτα ήμασταν στο βαπόρι. Τα Νυμφία τα διάβασε εκεί ένας παπάς. Όλος ο κόσμος προσεύχονταν. Φτάσαμε στη Γιάφα ή Χαϊάφα, δεν θυμάμαι. Μας δώσαν έναν αριθμό, κανόνισαν αυτοί τα πράγματα μας. Κατεβήκαμε στην ξηρά με βάρκες. Κάναν βόλτα Τούρκοι με φέσια στους δρόμους. Εκεί ήταν τα λεωφορεία με νούμερα που μας είχαν δώσει. Ανεβήκαμε. Όσο πηγαίναμε δεξιά-αριστερά βλέπαμε πορτοκαλιές πολλές. Το μεσημέρι σταματήσαμε σε ένα μοναστήρι. Μας δώσαν από ένα σακκουλάκι με φαί, μισό καρβέλι ψωμί, χαλβά και ελιές. Στα Ιεροσόλυμα φτάσαμε ηλιοβασίλεμα και μας κατέβασαν στο ξενοδοχείο. Μαζί μας και η γιαγιά Χατζή-Σοφία, ο δάσκαλος Δαμιανός Παπαδόπουλος με τη γυναίκα του, Θέκλα. Τις αποσκευές μας τις είχαν πάει στο δωμάτιο μας. Είχε δύο κρεβάτια. Ένα εγώ με τη γιαγιά μου, κι ένα η άλλη γιαγιά. Είχε φώτα ηλεκτρικά. Στην τραπεζαρία μας δίναν πρωινό και βραδινό. Τα τραπέζια ήταν γεμάτα με τα πορτοκάλια της Γιάφας, δεν ήταν όμως νόστιμα. Έξω από το ξενοδοχείο φώναζε ένας «σαραφά-σαραφά» για να αλλάξουμε τα λεφτά. Εμείς που να ξέρουμε. 5 γρόσια ήταν 30 δραχμές. Για το κερί που παίρναμε δίνανε γρόσια. Πάνε τα λεφτά. Στο τέλος πουλήσαμε και το χαλί σε έναν έμπορο για 300 δραχμές. Την άλλη μέρα πήγαμε στην εκκλησία. Ήταν απαγορευμένα όμως γιατί την επισκεύαζαν. Μπαίναμε δέκα-δέκα. Θυμάμαι τον τάφο του Χριστού με μια μεγάλη καντήλα από πάνω. Και μεγάλες κολόνες, που δυο, τρία άτομα δεν τις αγκάλιαζαν. Τα δώδεκα Ευαγγέλια, επειδή επισκεύαζαν το ναό της Αναστάσεως, τα διάβασε ο πατριάρχης στον Αγ. Κωνσταντίνο, ήταν από πίσω. Είχε και μινιρέ μέσα στην αυλή. Κόσμος πολός, όχι μόνο από το βαπόρι το δικό μας. Και μαύροι ήταν εκεί. Πρώτη φορά έβλεπα μαύρο. Σε έναν η γιαγιά μου γύρισε το χέρι για να δω ότι έχει άσπρη παλάμη. Μιλούσανε τούρκικα και είχαν αγγλική αστυνομία με κοντό παντελόνι. Μας πήγανε και στη Βηθλεέμ. Έλαμπε – είχε φώτα. Στο αριστερό μας χέρι η φάτνη, τα παχιά και από εκεί ένα πηγάδι. Μοιράζανε και από μία εικόνα και λαδάκι. Είχαμε και διερμηνέα. Εγώ ήξερα και ελληνικά. Από εκεί πήγαμε σε ένα ξηροπόταμο, τα δένδρα είχαν ξεραθεί, γιατί ο κόσμος έκοβε φλούδες για Τίμιο Ξύλο. Την άλλη μέρα φύγαμε για τον Ιορδάνη ποταμό. Παντού είχαν μαγαζιά και πουλάγανε πράγματα. Κατεβήκαμε τα σκαλιά για τον ποταμό. Ο κόσμος πιανόταν από αλυσίδες. Φορέσαμε τα σαλβάρια που είχε ράψει η γιαγιά. Ο παπάς μέσα σε βάρκα έκανε αγιασμό. Γύρω γύρω φωνάζανε «έλα να σε βαφτίσω». Εμένα με «βάφτισε» μια γυναίκα που με πρόσεχε όπου πηγαίναμε και είπε να τη φωνάζω νουνά. Στο γυρισμό σταμάτησε το λεωφορείο σε ένα χώρο σκοτεινό. Με πήρε η νουνά – η γιαγιά έμεινε στο λεωφορείο. Είχε στους τοίχους όλο αίματα. Και λέγανε ότι εκεί έσφαζε ο Ηρώδης τα μωρά. Μεγάλη Παρασκευή ανεβήκαμε στο Γολγοθά. Είχανε σηκώσει έναν μεγάλο σταυρό κι εμείς από πίσω ακολουθούσαμε πιάνοντας ο ένας τον άλλον σαν αλυσίδα. Αναπαράσταση κάναμε. Πήγαμε και στο λόφο της Γεσθημανής. Την άλλη μέρα μόνο δύο φορές άνοιξαν την εκκλησία της Αναστάσεως, επειδή επισκευάζονταν. Το απόγευμα πήγαμε για Ανάσταση πάλι στον Αγιο Κωνσταντίνο. Και εκεί φέραν το άγιο φως με δύο μεγάλα κηροπήγια από το ναό της Αναστάσεως. Μας μοιράσανε τενεκεδένια κουτιά που είχαν τριάντα τρία κεριά μέσα, στα χρόνια του Χριστού. Τα ανάβαμε όλα μαζί. Η γιαγιά μου, μου είχε πει μια ιστορία ότι ο πατέρας της, ο παπάς, όταν πήγε στα Ιεροσόλυμα, πέρασε τη φλόγα μέσα από τα ρούχα του και δεν κάηκε. Πήγα να το κάνω και εγώ, και έκαψα τα μαλλιά μου. Το άλλο πρωί άνοιξαν την εκκλησία και πήγαν να δουν το άγιο φως. Εγώ μικρή ήμουν, δεν μπορούσαν να με ξυπνήσουν. Όλος ο κόσμος πήγαμε μετά στον πατριάρχη. Θυμάμαι δεν ήταν καλό κτίριο, ξύλινο πάτωμα. Μας έδωσε από ένα αβγό και εικονίτσα της Αναστάσεως. Γυρίσαμε στο ξενοδοχείο να μαζέψουμε τα πράγματα. Μας δώσαν φαγητό σε σακούλα – κρέας ήταν, αλλά χαλασμένο και όλοι το πετάξαμε στη θάλασσα από το βαπόρι. Τα λεφτά δεν φάνανε. Πήραμε παντόφλες και σταυρούς και βραχιόλια για τη θεία Ουρανία. Δεν αφήναν όμως να έχεις πράγματα αγορασμένα, γιατί νόμιζαν ότι κάνεις εμπόριο. Έτσι τα φόρεσα και χάλασα τις παντόφλες στο βαπόρι.

Ανεβήκαμε πάλι με βάρκες. Στο καράβι μας κάναν το τραπέζι. Μας δίνουν από ένα πιάτο τσίγκινο. Αλλά για να το επιστρέψεις κρατάγανε κάτι. Εγώ έδωσα το σταυρό, και όταν γύρισα το πιάτο μου τον επέστρεψαν.

Φτάσαμε στον Πειραιά, κατεβάσαμε τις αποσκευές. Με το που περάσαμε, μια γυναίκα μας περίμενε με αλεπού (γούνα) στο λαιμό και καπέλο. Αρχοντογυναίκα. Κοντέψαμε να μην την γνωρίσουμε τη θεία Ουρανία. Οι παντόφλες είχαν χαλάσει, τις δώσαμε τα βραχιόλια και το σταυρό.

Την άλλη μέρα φύγαμε με το τραίνο, κατεβήκαμε στο Δοξάρη και με κάρο φτάσαμε στα Βούναινα. Πρωτού μπούμε στο χωριό μας περίμεναν του Δαμιανού η γιαγιά και η αδερφή της, η κυρά-Γαρθένα και η κυρά-Κατίνα. Κόντεψαν να ρίξουν τη γιαγιά μου για να φορέσουν τα παπούτσια της. Λέγαν ότι όποιος πρωτοφορέσει τα παπούτσια θα πάει και αυτός στα Ιεροσόλυμα. Στη Σουλούτζοβα όταν γύρισε ο πατέρας της γιαγιάς μου ο παπά-Χαράλαμπος από τους Αγίους Τόπους η γιαγιά μου κάπου ήθελε να πάει και φόρεσε τα παπούτσια του. Και φώναξαν όλοι «Κουζ Μαρία, θα πας στα Ιεροσόλυμα» και όντως πήγε».

Μαρτυρία στον γράφοντα, Οκτώβριος 2002.

- (2) Πρόκειται για την Μελλομένη Χατζηλιάδου και την Ουρανία Ταταροπούλου.

3.6 Ο παρηγορητικός ρόλος των λαϊκών αφηγημάτων

Τα λαϊκά αφηγήματα αποτέλεσαν πολλές φορές παρηγοριά και αποκούμπι για τους πρόσφυγες. Ναρκώνοντας τη θλίψη τους, ταυτιζόμενοι συναισθηματικά με τους ήρωες και συμπάσχοντες με αυτούς, οι ξεριζωμένοι παρηγορούσαν τους καημούς και τα πάθη τους.

Δύο είναι τα κυριότερα λαϊκά αφηγήματα που αγαπήθηκαν περισσότερο από τον τουρκόφωνο προσφυγικό κόσμο. Το ένα είναι η εξιστόρηση του βίου του Αλέξιου και το άλλο ο θρύλος του ξακουστού εφέ του Αϊδινίου, του Τσακιτζή.

Το πρώτο είναι στα καραμανλίδικα ένα ποίημα 250 στίχων με ηθικοδιδασκικό περιεχόμενο, που συνήθως τραγουδιόνταν σε βραδινές συνάξεις της γειτονιάς σε διαφορετικό κάθε φορά σπίτι. Ως άλλος αρχαίος ραψωδός ένας ηλικιωμένος έψαλε τους στίχους που εξιστορούσαν τις δυσκολίες της ζωής, τις δοκιμασίες, τα βάσανα, αλλά και την πίστη, την υπομονή και την καρτερία του Αλέξιου. Πολλές φορές ο ραψωδός αυτοσχεδιάζει για να αγγίξει περισσότερο ένα ακροατήριο κουρασμένο από τον κάματο της ημέρας, αλλά και για να μεταδώσει ελπίδα και κουράγιο.

Στα Βούναινα δεν βρήκαμε τυπωμένο σε βιβλίο το βίο του Αλέξιου. Βρήκαμε όμως σε κάποια σπίτια φυλαγμένες, μαζί με παλιές φωτογραφίες, χειρόγραφες σελίδες με αποσπάσματα του έργου, ενδεικτικές του τρόπου με τον οποίο διαδίδονταν. Το πλήρες έργο των 250 στίχων, μας το άφησε η δημοδιδασκάλισσα Ελισάβετ Ευρενίδου (από το Νέβσεχρ) σε ένα χειρόγραφο τετράδιο της. (βλ. Παράρτημα 2). Η ιστορία του Αλέξιου ακούγεται στα Βούναινα ακόμη και μετά τον πόλεμο.

Τη δεκαετία του 1950, αλλά και τη δεκαετία του 1960 αγαπημένο λαϊκό αφήγημα είναι πλέον ο Τσακιτζής. Η ζωή του εφέ του Αϊδινίου, του αρχιλήσταρχου των αρχών του 20^{ου} αιώνα, έγινε προσφιές ανάγνωσμα των προσφύγων, αλλά και ξεχωριστό παραμύθι των γιαγιάδων. Οι περιπέτειες και τα κατορθώματα του

Τσακιτζή, πυροδότησαν μια σειρά από λαϊκούς μύθους, παραμύθια και τραγούδια κι αυτό γιατί ο αρχιζείμπέκης του Αιγαίου ιστορείται ως μεγαλόκαρδος προστάτης της φτωχολογιάς που απονέμει δίκαιο στους ανήμπορους και κατατρεγμένους από την αφαιρεσία της οθωμανικής διοίκησης.

«Μετά το θάνατό του (Τσακιτζή) ο θρύλος του έγινε ένα μεγάλο δημοφιλές λαϊκό τραγούδι με χαρακτήρα επικό που τραγουδιόταν σε όλη τη γνωστή περιοχή που έδρασε, αλλά και σε όλη την Τουρκία, καθώς και σε μέρη της Ελλάδας»⁽¹⁾.

Ζείμπέκιδες. Έργο του Θεόφιλου.

Η εφημερίδα “Ακρόπολις” δημοσίευσε σε χιλιάδες επιφυλλίδες σε συνέχειες, την πρώτη εικοσαετία μετά τον πόλεμο, το λαϊκό ανάγνωσμα «Τσακιτζής, ο εφές του Αϊδινίου». Τα κείμενα έγραφε ο Θεμιστοκλής Τσακιρίδης. Για τους ηλικιωμένους πρόσφυγες, που περπάτησαν στα ίδια μέρη που εκτυλίσσεται η περιπέτεια του Τσακιτζή, είναι αυτονόητο ότι οι επιφυλλίδες της “Ακροπόλεως” τους μετέφεραν νοητά στις χαμένες πατρίδες.

Οι βασικές στροφές του δημώδους αυτού τραγουδιού που χορεύεται σε ρυθμό ζείμπέκικο είναι οι εξής: (μετάφραση από την τουρκική).

Της Σμύρνης τα καβάκια
ρίχνουν τα φύλλα τους,
εμένα με λένε Τσακιτζή,
φιντανάκι λυγερόκορμο,
γκρεμίζω τα κονάκια.

Η ταμπακίερα μου γεμάτη καπνό
η αγαπημένη μου είναι του Καϊμάκογλου.
Εμένα με λένε Τσακιτζή,
φιντανάκι λυγερόκορμο
και είμαι γεμάτος σφαίρες

Κανένας άλλος, Τσακιτζή,
απ' τα παλιά τα χρόνια,
δεν έζησε όπως κι εσύ,
φιντανάκι λυγερόκορμο,
μες στο κρύο και στα χιόνια.

Ο Τσακιτζής κοιτάζει από το τζάμι
κι' οι ψυχές που βλέπει καίγονται.
Εμένα με λένε Τσακιτζή
φιντανάκι λυγερόκορμο,
όλα τα μέρη γεμάτα σφαίρες.

Πήδησαν από τα βράχια,
παράτησαν τα όπλα τους
μόλις αντίκρισαν τον Τσακιτζή,
φιντανάκι λυγερόκορμο,
οι ζαπτιέδες πήραν δρόμο.

Μη ρίχνεις βόλι, Τσακιτζή,
κι ύστερα το μετανιώσεις,

εμένα με λένε Τσακιτζή,
φιντανάκι λυγερόκορμο,
ζώστηκα με τα φουσέκια.

Ο Τσακιτζής κατεβαίνει απ' το βουνό,
πάει να μπει στου καϊμακάμη,
εμένα με λένε Τσακιτζή,
φιντανάκι λυγερόκορμο,
την καρδιά μου δίνω στη Χατζιτζέ.

Δεν υπάρχει κυπαρίσσι πιο ψηλό,
όταν σε βλέπω, δεν κατεβάζω τα μάτια,
έφτασε ένας ζειμπέκης με την κάμα του,
φιντανάκι λυγερόκορμο,
δεν έχω λόγια για σένα, Τσακιτζή.

Το έπος του Τσακιτζή ιστορεί την αντιεξουσιαστική δράση, τους αγώνες του εφέ κατά των ντερεμπεϊδών – τοπαρχών της Ανατολής που εκμεταλλεύονται δίχως έλεος τα λαϊκά στρώματα που βρίσκονται στα όρια της εξαθλίωσης. Για το λόγο αυτό ο Τσακιτζής οικειοποιήθηκε από την Αριστερά στην Τουρκία, όπου ακόμη και σήμερα το τραγούδι του είναι ημιπαράνομο⁽²⁾.

Στους προσφυγικούς οικισμούς της δεκαετίας του 1950 όπου βασιλεύει η φτώχεια, στα μάτια των απελπισμένων προσφύγων, ο Τσακιτζής φαντάζει ως η εκδίκησή τους κατά των πλουσίων ή της εξουσίας που αισθάνονται ότι τους αγνοεί. Στη συνείδησή τους ο Τσακιτζής απονέμει κοινωνική δικαιοσύνη με τις πράξεις του που αντιβαίνουν στο νόμο.

Στον ίδιο ρυθμό του παλιού ζειμπέκικου, τραγουδήθηκε ο Τσακιτζής στα ελληνικά, στη δεκαετία του 1930, από τη Ρόζα Εσκενάζυ σε στοίχους της ίδιας, ενώ στη δεκαετία του 1960 από τον Βαγγέλη Περπινιάδη, έγινε δημοφιλές υπό τον τίτλο «Αμάν, αμάν Τσακιτζή» ένα άλλο λαϊκό τραγούδι, με την ίδια μελωδία και θεματολογία.

Στη δεκαετία του 1960 επίσης, ο Στράτος Διονυσίου ερμήνευσε το γνωστό μέχρι σήμερα λαϊκό τραγούδι «ο νέος Τσακιτζής».

Το ζωνηρό ενδιαφέρον των μικρασιατών προσφύγων για τον Τσακιτζή προκάλεσε μια έκρηξη της φιλολογίας για τον λαϊκό ήρωα του Αϊδινίου.

Οι θρύλοι που δημιουργήθηκαν γύρω από τη ζωή, τους έρωτες και τη δράση του Τσακιντζή τροφοδότησαν όχι μόνο τη θεματογραφία των λαϊκών φυλλάδων και του θεάτρου σκιών αλλά και τον ελληνικό κινηματογράφο. Έτσι, το 1960, ο ζεν πρεμιέ της εποχής, Ανδρέας Μπάρκουλης στην ταινία του Κώστα Ανδρίτσου «Τσακιτζής, ο προστάτης των φτωχών», υποδύεται τον πρωταγωνιστή του έργου.

Στη μεγάλη δημοφιλία των ιστοριών του Τσακιτζή στους Βουναινιώτες, συνέβαλε αναμφίβολα και η εγκατάσταση στα Βούναινα, στην Κατοχή, του Μιχαήλ (Μουχάλαγα) Συμπίλογλου ο οποίος ήταν στο βουνό με την ομάδα του Εφέ Συμεών που έδρασε στην περιοχή της

Νίγδης και ήταν ιδιαίτερα αγαπητός για τη βοήθειά του στους ανήμπορους χριστιανούς αλλά και μουσουλμάνους. Ο Εφές Συμεών σκοτώθηκε από τουρκικό απόσπασμα μετά τη δραπέτευσή του από τις φυλακές της Νίγδης. Κρύφτηκε για μέρες σε σπηλιά όπου τον εντόπισαν οι Τούρκοι. Ανταποκρίθηκε στην πρόταση του Τούρκου Αξιωματικού να παραδοθεί με τη δέσμευση ότι δεν θα τον πειράξει. Όταν εμφανίστηκε ο Συμεών, ο Αξιωματικός είπε ότι η

Διαφημιστική καταχώρηση της κινηματογραφικής ταινίας «Τσακιτζής ο προστάτης των φτωχών» στην εφημερίδα Ακρόπολις της 18-12-1960.

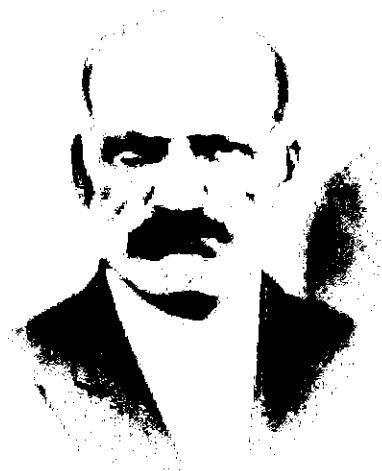
δέσμευση αφορούσε τον ίδιο και κάλεσε τους άναυδους χωροφύλακες να τον πυροβολήσουν.⁽³⁾ Για τον Συμεών γράφτηκε και τραγούδι, εν είδη ανατολίτικου μοιρολογιού που τραγουδούσε κλαίγοντας μέχρι να πεθάνει ο σύντροφός του Μουχάλαγας. Ο γιός του Πρόδρομος θυμάται ακόμη το ρεφραίν του τραγουδιού (μετάφραση από την τουρκική):

Τον Συμεών τον χτυπήσανε
στην κορυφή του βουνού
μαύρη είδηση ήρθε στο Καγιάμπαση ⁽⁴⁾
Συμεών μου, Συμεών μου,
Εφέ Συμεών μου.

Οι εφέδες – ζεϊμπέκηδες ήταν γνωστοί για τον οξύθυμο χαρακτήρα τους, τον εγωισμό και την ισχυρογνωμοσύνη τους σε βαθμό τέτοιο που ακόμη και σήμερα οι κάτοικοι των Βουναίνων για κάποιον που κάνει τον νταή, τον μάγκα, λένε «πουλάει εφελίκι» / *efelik satiyor*.

Ενδεικτική επίσης της επιρροής του μύθου του Τσακιτζή στους Βουναινιώτες, είναι η κατά καιρούς, προσωνομία Τσακιτζής, σε πρόσωπα που θεωρείται ότι ο χαρακτήρας τους μοιάζει με εκείνο του εφέ του Αϊδινίου.

Στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 τον παρηγορητικό ρόλο των λαϊκών αφηγημάτων εκτελούν πλέον δύο νέα λαϊκά είδωλα. Ο Στέλιος Καζαντζίδης στο τραγούδι και ο Νίκος Ξανθόπουλος στον κινηματογράφο. Και οι δύο πρόσφυγες δεύτερης γενιάς αγγίζοντας τα όρια του μελό, παρηγορούσαν την μετεμφυλιακή Ελλάδα, την Ελλάδα της μετανάστευσης.

Ο Μουχάλαγας Συμπίλογλου, σύντροφος του Εφέ Συμεών, η ομάδα του οποίου έδρασε στην περιοχή της Νίγδης.

Ωστόσο, μισό αιώνα μετά την μικρασιατική καταστροφή, το τραγικό αυτό ιστορικό γεγονός, εξακολουθεί να τροφοδοτεί την εγχώρια παραγωγή ταινιών που κάνουν μάλιστα μεγάλες εισπρακτικές επιτυχίες. Χαρακτηριστικότερη όλων, η ταινία «Η Οδύσσεια ενός ξεριζωμένου» στην οποία πρωταγωνιστεί φυσικά ο Νίκος Ξανθόπουλος.

Τα κατορθώματα του Τσακιτζή έγιναν από λαϊκό ανάγνωσμα και κινηματογραφική επιτυχία μέχρι παράσταση του Καραγκιόζη.

(1) Yasar Kemal, Ο Τσακιτζής, Εισαγωγή Μετάφραση Θωμά Κοροβίνη, εκδόσεις Άγρα, σελ. 23.

(2) «Ότι και να σκεφτόμαστε για τον Τσακιτζή, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι έχει εξαιρετικές ικανότητες (...) επιπλέον, θεωρείτε από το λαό «ήρωα». Έτσι όταν έφτασε στο Αϊδίνι, ένα τεράστιο πλήθος πήγε στο σταθμό να δει τον «ήρωα». Οι αρχές αναγκάστηκαν να φρουρήσουν τις πόρτες του σταθμού για να εμποδίσουν το πλήθος να καταλάβει την αποβάθρα επιβίβασης(!)». Archives Diplomatiques de Nantes, Echelles 44, Σμύρνη (1906 – 1914) Γενικό Προξενείο της Σμύρνης, 28 Μαρτίου 1908, αρ. 49.

(3) Μαρτυρία στο γράφοντα του γιού του Μουχάλαγα, Λάζαρου Συμπίλογλου. Τιμώντας τη μνήμη του Συμεών, ο Μουχάλαγας, έδωσε το όνομα του συντρόφου του, σε έναν από τους γιούς του.

(4) Η συνοικία των Ελλήνων της Νιγδης.

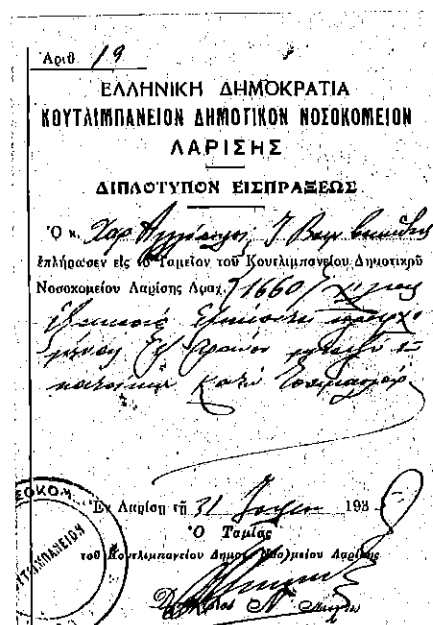
3.7 Η οικονομία των πρώτων χρόνων

Οι πρόσφυγες που αποκαταστάθηκαν αγροτικά χρεώθηκαν την αξία του σπιτιού και του οικοπέδου, των κτημάτων καθώς και των ενισχύσεων σε είδος που τους παραχωρήθηκαν με τη μορφή δανείου από το κράτος. Το χρέος αυτό σε μεγάλο βαθμό θα ξεπληρώνονταν από τον συμψηφισμό των αποζημιώσεων για τις περιουσίες που άφησαν πίσω τους φεύγοντας οι πρόσφυγες. Η απόδοση των χρεών ελλείπει μετρητών γινόταν συνήθως με τις Ομολογίες που δόθηκαν για τις αποζημιώσεις, με βάση τη συμφωνία μεταξύ ΕΑΠ και κυβέρνησης στις 7 Νοεμβρίου 1927.

Αν και η ονομαστική αξία κάθε Ομολογίας ήταν 1.000 δραχ., στα τέλη του 1927 στην ελεύθερη αγορά δεν ξεπερνούσε τις 665 δραχ.⁽¹⁾ Οι Σουλουτζοβαλήδες όπως άλλωστε και όλοι οι αγρότες πρόσφυγες δεν αποζημιώνονταν με μετρητά παρά μόνο με Ομολογίες τοκοφόρες από την 1^η Ιουλίου 1931. Επιπλέον σε αντίθεση με τους αστούς πρόσφυγες που αρχίζουν να πληρώνονται το Νοέμβριο του 1926, οι αγρότες πρόσφυγες αποζημιώνονται μετά τον Αύγουστο του 1930 και μόνο μετά από συμψηφισμό των χρεών τους.

Μετά τη Σύμβαση Εκκαθάρισης της ΕΑΠ στις 24 Ιανουαρίου 1930, τα χρέη των αγροτών προσφύγων μεταφέρονται στην Α.Τ.Ε. ενώ ρυθμίζεται η εξόφλησή τους σε διάστημα 15 χρόνων από την 1^η Ιανουαρίου 1931.

Παρά το γεγονός ότι οι πρόσφυγες αντιμετώπιζουν τεράστιες δυσκολίες προσαρμογής στην ελλαδική πραγματικότητα βιώνοντας την καχυποψία της διοίκησης, αποδεικνύουν νωρίς το πνεύμα

Έρανος μεταξύ των κατοίκων του οικισμού το 1935 απέδωσε 1.660 δραχ. για την ενίσχυση του Δημοτικού Νοσοκομείου Λαρίσας.

αλληλεγγύης που τους χαρακτηρίζει. Στις 31 Ιουλίου του 1935 ως εκπρόσωποι του χωριού οι Χαράλαμπος Αγγλόπουλος και Ιωάννης Βαμβακίδης θα επιδώσουν στο ταμείο του Κουτλιμπάνειου Δημοτικού Νοσοκομείου Λαρίσης 1.660 δραχμές «προερχόμενες εξ εράνου μεταξύ των κατοίκων Κάτω Τσαμπασλάρ».

Γεγονός πάντως είναι ότι δέκα χρόνια μετά την εγκατάσταση των προσφύγων στο Τσαμπασλάρ, η ζωή αρχίζει να βρίσκει τους κανονικούς της ρυθμούς. Οι πρόσφυγες εργάζονται και από το υστέρημα τους είναι σε θέση να ελεούν και επαίτες. Σε κάρτα του με ημερομηνία 1-9-1935 ο

1-9-1935
Χειρόγραφη κάρτα του Ιερέα και δημοδιδασκάλου Δημήτριου Νοτόπουλου προς τον ιεροψάλτη Λάζαρο Χαρακόπουλο.

ιερέας και δημοδιδάσκαλος στο Κουτσιαρί (Ιτέα) Καρδίτσας, Δημήτρης Γ. Νοτόπουλος σημειώνει στον ιεροψάλτη του Τσαμπασλάρ Λάζαρο Χαρακόπουλο «αγαπητέ Λάζαρε, τον κομιστήν Γεωργ. Ντάλλαν, τυφλόν χωριανόν μου να συντρέξεις στο χωριό να μαζέψει τίποτε βοήθεια. Είναι φτωχός και δυστυχής. Ενδιαφέρομαι»⁽²⁾. Πέραν της διαπίστωσης που έχει να κάνει με την οικονομική εξέλιξη των Σουλουτζοβαλήδων και τα αλτρουιστικά τους αισθήματα, από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι οι φιλίες που δημιουργήθηκαν στο χώρο της εκκλησίας άμβλυναν την καχυποψία μεταξύ ντόπιων και προσφύγων.

Οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των προσφύγων ήταν άδολες. Οι συναλλαγές βασίζονταν στην καλή πίστη, στο λόγο και όχι σε συμφωνητικά. Ο λόγος για τους πρόσφυγες είχε αξία υπογραφής. Όταν έδιναν τα χέρια, η συμφωνία είχε κλείσει και θα τη σέβονταν και τα δύο μέρη ότι και αν γινόταν.

Μέχρι και τη γερμανική εισβολή η οικονομία των Βουναίνων δεν έχει πλήρως εκχρηματιστεί. Και ενώ η υποχώρηση των συναλλαγών σε χρήμα κατά την κατοχή είναι ευεξήγητη - αν αναλογιστεί κανείς την ανασφάλεια που

δημιουργούσε η έκδοση πληθωριστικού χρήματος - αξιοσημείωτο είναι το γεγονός του ατελούς εκχρηματισμού της οικονομίας στο μεσοπόλεμο, όπου σε μεγάλο βαθμό οι συναλλαγές γίνονται σε είδος.

Αυτάρκης σε μεγάλο βαθμό οι πρόσφυγες.
Γυναίκες στουμπίζουν με τα τοχμάκ σιτάρι στο σοχού για να κάνουν μπιλιγούρι.

Η περιορισμένη ρευστοποίηση χρημάτων είναι εμφανής στα εκκλησιαστικά κατάστιχα της εποχής (1939 -40). Μελετώντας τα βλέπουμε ότι όλοι οι κάτοικοι είναι καταχωρημένοι σε ετήσιες οικογενειακές μερίδες, στις οποίες η εκκλησιαστική επιτροπή χρεώνει τις δοσοληψίες τους με την εκκλησία. Στο τέλος του έτους «καθαρίζουν την καρτέλα» τους πληρώνοντας σε είδος.

Πέραν των καθημερινών δοσοληψιών των πιστών με την εκκλησία, που έχουν να κάνουν με τις θρησκευτικές τους ανάγκες - από την κυριακάτικη λειτουργία μέχρι την γαμήλια τελετή - οι δοσοληψίες επεκτείνονταν σε δύο ακόμη τομείς:

Ο πρώτος τομέας σχετίζεται με τα αφιερώματα που συγκεντρώνονταν στο προσκύνημα του Αγίου Νικολάου⁽³⁾ του νέου (εν Βουναίνοις μαρτυρήσαντος), από πιστούς της ευρύτερης περιφέρειας.

Στα εκκλησιαστικά κατάστιχα του 1939, ως τέτοια αφιερώματα συναντούμε ζώα, κυρίως αμνοερίφια αλλά και συμπαθή τετράποδα (γαϊδουράκια), λάδι, ενδύματα και υφάσματα (πουκάμισα, μανδήλια) και μικρά τιμαλφή (δαχτυλίδια). Τα παραπάνω, με εξαίρεση ένα μέρος του λαδιού που είναι απαραίτητο για τις λειτουργικές ανάγκες του ναού, το εκκλησιαστικό συμβούλιο τα δημοπρατεί.

Και σε αυτή την περίπτωση όμως οι πλειοδοτούντες χρεώνονται στα κατάστιχα σε δραχμές και αποπληρώνουν στο τέλος του οικονομικού έτους (όταν συλλέξουν τη σοδειά τους) τις οφειλές τους στην εκκλησία, σε είδος.

Το γεγονός ότι οι συναλλαγές εκκλησίας και εκκλησιάσματος γίνονται όχι με χρήματα αλλά σε είδος το οποίο στη συνέχεια εκπλειστηριάζεται, δείχνει ως ένα βαθμό πόσο δύσκολα αλλάζουν οι δομές και τα στερεότυπα μιας μικροκοινωνίας.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι όπως το οθωμανικό κράτος στο οποίο οι υποτελείς του κατέβαλαν φόρο σε είδος (δεκάτη), λειτουργούσε ως τιμαριούχος, έτσι και η εκκλησία ως άλλος τιμαριούχος εισπράττει ως δωρεές αγαθά, τα οποία εν συνεχεία κεφαλοποιεί βγάζοντάς τα σε πλειστηριασμό.

Η κουρά των αμνών. Πρόσφυγες δεύτερης γενιάς κουρεύουν τα πρόβατα υπό την επίβλεψη του «πατριάρχη» της οικογένειας Μωυσή Χατζηλιάδη.

Η τέλεση εκκλησιαστικών πλειστηριασμών είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται σε μεγάλη έκταση στο μικρασιατικό χώρο. Ωστόσο μπορούμε να πούμε ότι ο αμιγής οικονομικός χαρακτήρας των πλειστηριασμών διαφοροποιείται στην εκκλησιαστική τους μορφή! Όπως έχει διαπιστωθεί από την έρευνα, ο σκοπός του εθίμου είναι κοινωφελής. Τα έσοδα του πλειστηριασμού διαθέτονται κυρίως για την οικονομική ενίσχυση απόρων αλλά και για άλλες φιλανθρωπικές δραστηριότητες.

Το γεγονός ότι η οικονομία δεν έχει πλήρως εκχρηματιστεί επιβεβαιώνεται και από μία σειρά αναγκών των κατοίκων που ικανοποιούνταν με κοντότα/μίσθωση σε είδος. Έτσι από το γιατρό του χωριού μέχρι τον αγροφύλακα, τον τελάλη⁽⁴⁾ και τον γελαδάρη η αμοιβή που τους δίνεται εφ' άπαξ για τις υπηρεσίες που

προσφέρουν είναι σε είδος. Ακόμη και οι μπαρμπέριδες του οικισμού, ο Ανανίας Χατζηλιάδης και ο Βασίλης Μιχαηλίδης (Βασίλακας) αμείβονται με κοντότα.

Κατάλοιπο των συναλλαγών σε είδος μπορεί να θεωρηθεί και το γεγονός ότι μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970 στους μικρούς καλαντιστές που έψαλλαν τα κάλαντα, εκτός των άλλων, οι νοικοκυρές έδιδαν και αυγά, τα οποία βεβαίως τα παιδιά αντάλλασσαν με γλυκίσματα από τα παντοπωλεία του χωριού, τα οποία με τη σειρά τους τα μεταπουλούν στους οδηγούς και εισπράκτορες των υπεραστικών λεωφορείων που εξυπηρετούν τους κατοίκους του χωριού προς Λάρισα και Καρδίτσα.

Γυναίκες θερίζουν με δρεπάνια. Η συμβολή των γυναικών στις αγροτικές ασχολίες ήταν καθοριστική.

Ο δεύτερος τομέας δοσοληψιών που ενισχύει και την παραπάνω διαπίστωσή μας για τις δυσχέρειες αλλαγής των δομών και λειτουργιών μιας κοινωνίας έχει να κάνει με τη γενικότερη θέση της εκκλησίας στον μικρασιατικό κόσμο.

Το γεγονός ότι η εκκλησία δανείζει πιστούς που προσφεύγουν σε αυτή, τονίζει

εμφαντικά πως δεν περιορίζονταν απλά και μόνο στην ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών ή αναζητήσεων των Μικρασιατών. Ως εθναρχεύουσα εκκλησία δεν προΐστατο μόνο του γένους, δεν αναδείχθηκε απλά κιβωτός διάσωσης της εθνικής ταυτότητας και κληρονομιάς αλλά είχε λόγο και παρουσία στην καθημερινή ζωή του ποιμνίου της.

(1) Οι Ομολογίες των αγροτών προσφύγων στην ελεύθερη αγορά τιμώνται κατά 20% φτηνότερα από τις αστικές, που θεωρούνται πιο έγκυρες.

(2) Η επαιτεία είναι σε είδος (σιτάρι, αλεύρι, αυγά κλπ.).

- (3) Τοπικός άγιος, το κενοτάφιο του οποίου βρίσκεται στα Βούναινα όπου και μαρτύρησε. Θεωρείται προστάτης των Βουναινών. Στη θεία πρόνοια αποδίδουν οι Βουναινιώτες την έλευσή τους στην περιοχή όπου άθλησε ένας "δικός τους άγιος" από τα μέρη της Ανατολής. Κατά την ημέρα της πανηγύρεώς του, την 9^η Μαΐου, συρρέει, στο φερώνυμο εξωκκλήσι του Αγίου, πλήθος προσκυνητών απ' όλη την επικράτεια.
- (4) Ο τελάλης του χωριού έπρεπε να είναι βροντόφωνος. Τα τελευταία χρόνια πριν την έλευση των μεγαφώνων στην κοινότητα, τελάλης ήταν ο Ιωάννης Βαμβακίδης / Παμπόγλου.

3.8 Η καθημερινή ζωή στη νέα πατρίδα

Στον προσφυγικό οικισμό του Τσαμπαζλάρ τη δεκαετία του 1930 η ζωή κυλούσε στους ρυθμούς του αγώνα της επιβίωσης. Παρά τη φτώχεια, τα θύματα από τις αρρώστιες που θέριζαν και τα προβλήματα της καθημερινότητας, δεν έλειπαν και οι ευχάριστες στιγμές που έδιναν έναν αισιόδοξο τόνο στη ζωή τους. Δεν υπήρχε βέβαια οικογένεια που να μην θρηνεί κάποιο μέλος της που χάθηκε από την

Οικογένεια προσφύγων σε δρόμο του συνοικισμού.

ελonoσία. Οι περισσότερες γυναίκες ήταν μαυροντυμένες σε ένδειξη πένθους. Ο πόνος για την απώλεια συγγενικών προσώπων ήταν έντονος.

Ισχυρή ήταν όμως και η θέλησή τους να επιβιώσουν στη νέα πατρίδα. Ο πόνος για το θάνατο ζυμώθηκε με την ανάγκη της επιβίωσης και αν και τα δάκρυα δεν στέρεψαν, που και που άφηναν χώρο και στη χαρά. Γι' αυτό και με κάθε ευκαιρία οι πρόσφυγες διασκέδαζαν σε αρραβώνες, γάμους ή γιορτές θέλοντας να τονίσουν την αισιόδοξη πλευρά της ζωής: «Οι πεθαμένοι με τους πεθαμένους και οι ζωντανοί με τους ζωντανούς» ή αλλιώς «η ζωή συνεχίζεται». Έχοντας πλήρη επίγνωση της τραγωδίας που υπέστησαν αγωνίζονται να βρουν το θάρρος να σταθούν στα πόδια τους όρθιοι. Συχνά μπρος στις δυσκολίες που συναντούν για την επιβίωσή τους αναθεματίζουν την ώρα της ανταλλαγής.

Η νοσταλγία για την «πατρίδα» που παρουσιάζεται στα παιδιά των προσφύγων ως γη της Επαγγελίας, είναι αρκετά έντονη. Όλες οι διηγήσεις αφήνουν μια πικρή γεύση για τη μοίρα που τους φέρθηκε άδικα. Ο κοινός παρονομαστής της φτώχειας θα λειτουργήσει συνεκτικά για τους πρόσφυγες αναπτύσσοντας την αλληλεγγύη. «Εκείνα τα χρόνια ήμασταν δεμένοι μεταξύ μας. Ένας να πάθαινε

κάτι και να μην προλάβαινε να οργώσει θα πήγαιναν την άλλη μέρα γείτονες και συγγενείς να τον βοηθήσουν. Άλλος με βόδια, άλλος με άλογα. Σήμερα με τρακτέρ και κανείς δεν ενδιαφέρεται για τον άλλο»⁽¹⁾.

Στην έντονη αλληλεγγύη που παρατηρείται τις πρώτες δεκαετίες της εγκατάστασης αναφέρονται ιδιαίτερα οι πρόσφυγες με μια δόση νοσταλγίας. «Τότες ήμασταν αγαπημένοι. Στο ίδιο καζάνι βράζαμε. Θες η φτώχεια, θες οι ορμήνιες από το σπίτι, ο ένας βοηθούσε τον άλλο»⁽²⁾. Χάρη στο δημιουργικό

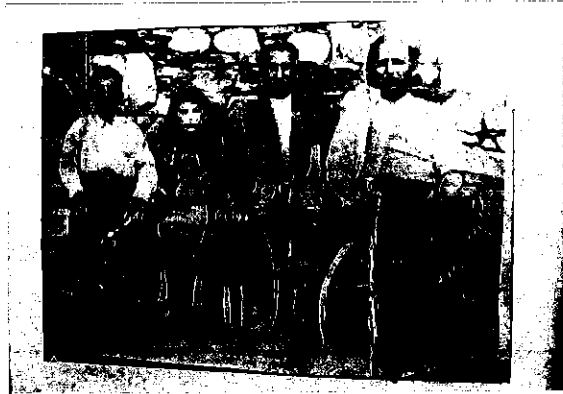
Σκηνές από την καθημερινή αγροτοποιομενική ζωή στο Τσαμπασλάρ.

πνεύμα των προσφύγων και κυρίως σε αυτή την αλληλεγγύη, το δράμα της καταστροφής γρήγορα μετατράπηκε σε μεγαλείο δημιουργίας με το έπος της εγκατάστασης και αποκατάστασης σχεδόν 1,5 εκατομμυρίου ανθρώπων, γεγονός ανεπανάληπτο στην ελληνική ιστορία.

«Η στενότητα του χώρου στα μικρά προσφυγικά «κουκλίστικα» σπιτάκια ανάγκαζε την οικογένεια να περνά το μεγαλύτερο μέρος του ελεύθερου χρόνου της στον υπαίθριο χώρο, ιδιαίτερα στις αυλές, που συχνά χρησίμευαν ως κουζίνες και εργαστήρια, και στα κατώφλια. Οι γυναίκες ανέπτυσαν εδώ μία πρωτόγνωρη συλλογικότητα και αλληλοβοήθεια. Η ανεπίσημη κοινωνικότητα στα κατώφλια τους έδινε την αίσθηση της συμμετοχής και της αλληλεγγύης. Οι κοινωνικές σχέσεις που συντηρούνταν έτσι συντελούσαν στο ξεπέρασμα της απομόνωσης που επέβαλε η οικιακή εργασία. Ο γυναικείος δημόσιος χώρος εξακολουθούσε, βέβαια, να είναι πολύ πιο συρρικνωμένος από τον ανδρικό».⁽³⁾

Μέχρι και τη δεκαπενταετία του 1970, συγγενικές ή φιλικές οικογένειες συγκεντρώνονταν τα βράδια εκ περιτροπής στα σπίτια για να περάσουν πιο ευχάριστα τις βραδινές ώρες.

Πέραν των συζητήσεων για τα άμεσα προβλήματα - τις αγροκτηνοτροφικές ενασχολήσεις - ο χρόνος κυλούσε γρηγορότερα όταν κάποιος εκ των πρεσβυτέρων αφηγούνταν ιστορίες από την «πατρίδα» πολλές φορές εξιστορώντας προσωπικά βιώματα από τη ζωή με τους Τούρκους, την καταστροφή ή την αιχμαλωσία.

Η οικογένεια του «οδοντίατρου» Ιωακείμ Χατζηλιάδη (μπάρμπα χονδρός).

Ιδιαίτερα αγαπητοί σ' αυτές τις συντροφίες ήταν εκείνοι που γνώριζαν - αν και πολλές φορές αυτοσχεδίαζαν - το θρήνο του Αλέξιου ή του Ασίκ Καρίπ. Ο περίτεχνος τρόπος με τον οποίο ξετύλιγαν το νήμα της ζωής των ηρώων τους, καθήλωνε τους ακροατές, κυρίως τα γυναικόπαιδα τα οποία συνέπασχαν με τον πρωταγωνιστή της θρηνητικής ραψωδίας μέχρι σημείου δακρύων.

Στις βραδινές αυτές παρέες άλλη διέξοδος ψυχαγωγίας με ρίζες στην μικρασιατική Σουλούτζοβα ήταν τα ομαδικά παιχνίδια όπως το «*Bilemetin* - Δεν τον αναγνώρισες» κ.τ.λ.

Αξιοπρόσεχτο είναι το γεγονός ότι στα παιχνίδια αυτά, που σήμερα έχουν ξεχαστεί, μετά τη δεκαετία του 1970 βλέπουμε να συμμετέχουν γονείς και παιδιά παρουσία των παππούδων, κάτι που παλαιότερα θεωρούνταν αδιανόητο, μια και η δημόσια εκδήλωση της πατρικής στοργής εκλαμβάνονταν ως έλλειψη σεβασμού προς τους πρεσβύτερους.

Για τους άνδρες το καφενείο ήταν προνομιακός χώρος, άβατος για τις γυναίκες και λειτουργούσε όπως η αγορά του δήμου. Ήταν τόπος συνάντησης,

διασκέδασης αλλά και προβληματισμού. Οι γυναίκες είχαν την ευκαιρία συναναστροφής και άσκησης κοινωνικής κριτικής (κουτσομπολιού) στο πλαίσιο της γειτονιάς.

Γυναίκες μοιρολογώντας «κεντάνε το σινί»
με τα κόλλυβα για μνημόσυνο.

Έτσι, τα απογεύματα, τους καλοκαιρινούς κυρίως μήνες συγκεντρώνονται σε σημεία σκιερά στις άκρες εκείνων των δρόμων της γειτονιάς απ' όπου μπορούν να παρατηρούν και να σχολιάζουν για ότι γίνεται στο χωριό.

Κάθε γυναίκα προσέρχεται στο συγκεκριμένο αυτό σημείο της γειτονιάς - που με τον καιρό διαμορφώνεται σε στέκι - εφοδιασμένη με το «μιντέρι»⁽⁴⁾ της και το εργόχειρό της.

Ο χώρος αυτός των γυναικών, μπορεί να μην είναι άβατος για τους άνδρες, ωστόσο οι περισσότεροι τον απέφευγαν για να μην προκαλέσουν περιπαικτικά σχόλια από τους υπόλοιπους (κουτσομπόλης, γυναικάς).

Δυστυχώς η εμφάνιση της τηλεόρασης αλλοτρίωσε σε μεγάλο βαθμό τους πρόσφυγες των Βουναίνων και αλλοίωσε, πολλές φορές σε βαθμό εξαφάνισης, ήθη και έθιμα.

(1) Μαρτυρία Κώστα Μερτζανίδη στο γράφοντα το 1988.

(2) Μαρτυρία Αθανάσιου Μερτζανίδη το 1988.

(3) Λίλα Λεοντίδου, Άτυπη Οικονομία και Προσφυγική Αποκατάσταση. Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι Προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα. Αθήνα, 1997. Σελ.360-361.

(4) Τμήμα κουρελούς, μικρό χαλάκι στο οποίο κάθονταν.

3.9 Η ίδρυση διδακτηρίων

Το σχολείο λειτούργησε ως βασικός μηχανισμός κοινωνικής ενσωμάτωσης των τουρκόφωνων προσφύγων στην ελλαδική πραγματικότητα. Καθώς ο κυριότερος ανασχετικός παράγοντας στην διαδικασία της ένταξης των Καραμανλήδων ήταν η άγνοια της ελληνικής γλώσσας, από της πρώτη στιγμή δόθηκε προτεραιότητα στην εκμάθησή της.

Αν και αρχικά σύμφωνα με το καταστατικό της ΕΑΠ (άρθρο 15) απαγορεύονταν η διάθεση κονδυλίων από τα κεφάλαιά της για την ίδρυση σχολείων, υπό την πίεση των προσφύγων αποφασίζεται τον Οκτώβριο του 1924 η τροποποίηση του σχετικού άρθρου. Έτσι η ΕΑΠ αποκτά την δυνατότητα να συμβάλει στην ανέγερση σχολείων στα χωριά των προσφύγων. Στο Τσαμπασλάρ τα παιδιά των Σουλουτζοβαλήδων για περισσότερο από τρία χρόνια κάνουν μαθήματα σε αντίσκηνο που λειτουργεί ως σχολική μονάδα. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1929 υπομηχανικός της Τεχνικής Υπηρεσίας Θεσσαλίας της ΕΑΠ αναθέτει της εργασίες ανέγερσης «Διδακτηρίου Τσαμπασλάρ» στον εργολάβο Βασίλειο Δ. Μιχαηλίδη (Βασίλ - ουστά). Ο προϋπολογισμός του έργου ανέρχεται σε 16.900 δρχ.

Σχολική γιορτή στις αρχές της δεκαετίας του 1960.

Ο γλωσσικός εξελληνισμός ήταν στρατηγική επιλογή της πολιτείας και στόχος που τον συμμερίζονταν και οι πρόσφυγες που παρότρυναν τους δασκάλους να εξαντλούν την αυστηρότητα τους. Ωστόσο το έργο τους ήταν ιδιαίτερα δύσκολο καθώς εκτός σχολείου οι μαθητές μιλούσαν τούρκικα. Όπως εξιστορούν πρόσφυγες δεύτερης γενιάς οι οποίοι θυμούνται το «ξύλο και την τιμωρία» που τους έβαζε ο δάσκαλος όταν τους συνελάμβανε να μιλούν τούρκικα «μια μέρα ένας μαθητής δεν ήξερε τι θα πει η λέξη «νίκησα». Τότε ο δάσκαλος πάλεψε μαζί του και όταν τον έριξε κάτω, του είπε αυτό θα πει νίκησα».

Οι Μικρασιάτες, που μέχρι πρότινος στο πλαίσιο της οθωμανικής επικράτειας, τελώντας υπό το ειδικό καθεστώς των εθνικών κοινοτήτων (millet sistem) ήταν υπεύθυνοι και για την εκπαίδευση των παιδιών τους, φυσικό είναι να αναπτύξουν το κοινοτικό πνεύμα και να υποκαταστήσουν το κράτος όπου αυτό αδυνατεί να είναι παρών.

Άλλη μια έμπρακτη απόδειξη του ισχυρού πνεύματος αυτοδιοίκησης και αυτονομίας που χαρακτηρίζει τους Μικρασιάτες, σε αντίθεση με τους ελλαδίτες που έχουν προσαρμοστεί στην συγκεντρωτική κρατική εξουσία, είναι η δημιουργία το 1943 Δημοτικού Σχολείου στα Άνω Βούναϊνα.

Φουσταλενοφόρος μαθητής σε σχολική εορτή της δεκαετίας του 1950

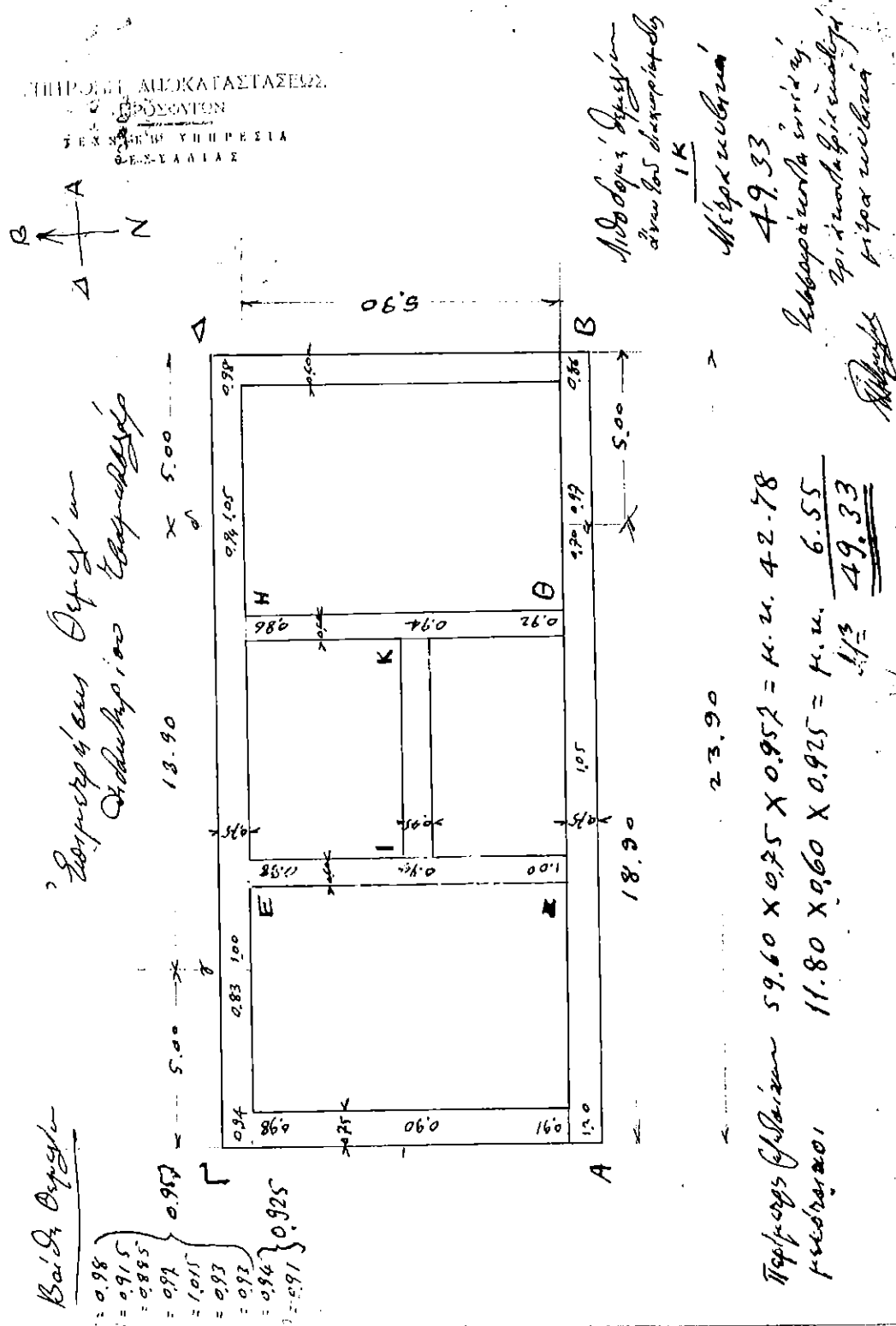
Μέχρι τότε το Δημοτικό Σχολείο Κάτω Βουναίνων φιλοξενούσε τους μαθητές του άνω συνοικισμού.

Σχολικοί Επίτροποι στην αυλή του σχολείου.

Οι Ανωβουναινιώτες, προκειμένου να αποφύγουν την καθημερινή ταλαιπωρία της μετάβασης των παιδιών τους από τα Άνω στα Κάτω Βούναϊνα, παρακάμπτουν το επίσημο κράτος το οποίο τελούσε άλλωστε υπό γερμανική κατοχή και αποφασίζουν να χτίσουν το δικό τους σχολείο. Το γεγονός ότι το σχολείο χτίζεται με προσωπική εργασία ⁽¹⁾ όλου του χωριού μαρτυρεί επίσης τον υψηλό βαθμό κοινωνικής συνοχής των προσφύγων.

Το 1944, από τα θραύσματα γερμανικών οβίδων που βομβαρδίζουν παρατηρητήριο στα Άνω Βούναϊνα, το σχολείο που δεν έχει ακόμη λειτουργήσει, θα υποστεί σημαντικές ζημιές τις οποίες όμως οι Γερμανοί πριν την αναχώρησή τους από την Ελλάδα θα επισκευάσουν. Στο βομβαρδισμό αυτό οφείλεται και η εκ βάθρων κατασκευή του εκ νέου το 1963⁽²⁾, με βάση γερμανό - ιταλικές αποζημιώσεις, παρουσία μάλιστα Ιταλών τεχνιτών.

Το σχέδιο του «διδακτηρίου Τσαμπασλάρ» εκπονήθηκε από την Τεχνική Υπηρεσία Θεσσαλίας υπό την επίβλεψη της ΕΑΠ τον Νοέμβριο του 1929.

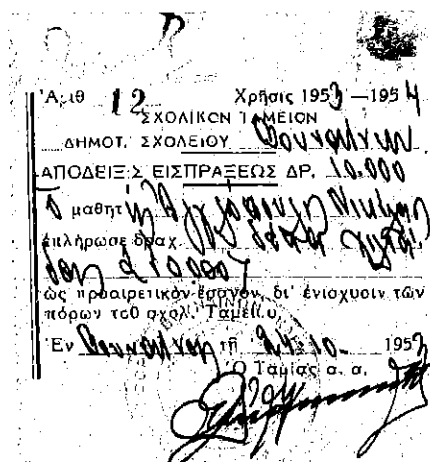
Το σχολείο λειτούργησε ως κοινοτικό από το 1945 έως και το 1956. Στον εμφύλιο 1945 - 49 υπολειτούργησε, τα μαθήματα γίνονταν σποραδικά. Οι γονείς των παιδιών που φοιτούσαν στο σχολείο, προσέλαβαν όπως και στη Μικρά Ασία, δάσκαλο, τον οποίο και πλήρωναν ίδιοι χρήμασι.

Ως πλέον κατάλληλος για τη θέση του δασκάλου κρίθηκε ο κοντοχωριανός - κάτοικος Δοξαρά - Χαράλαμπος Μιχαηλίδης.

Καππαδόκης στην καταγωγή και γεννημένος στο Προκόπη (Urgur), απόφοιτος σχολαρχείου της εποχής, γνώστης της λατινικής και της λόγιας γλώσσας, ο Χαράλαμπος Μιχαηλίδης, εκλήθη να αναλάβει χρέη δημοδιδασκάλου⁽³⁾.

Στο πνεύμα των καιρών, ο «Χότζας», εφήρμοσε, με ιδιαίτερο λέγεται ζήλο, την παρότρυνση των γονέων «*Δάσκαλε η σάρκα δική σου, τα οστά δικά μου*».

Η λειτουργία ωστόσο του σχολείου στα Άνω Βούναινα, δεν προσέφερε κατοχύρωση και αναγνώριση στους μαθητές οι οποίοι γι' αυτό το λόγο ήταν αναγκασμένοι στο τέλος του σχολικού έτους να συμμετέχουν στις προαγωγικές και απολυτήριες εξετάσεις που διενεργούσε το δημοτικό σχολείο Κάτω Βουναίνων.

Κουπόνι οικονομικής ενίσχυσης του σχολείου από μαθητή.

Οι αρχές του χωριού. Δεξιά του Ιερέα Λάμπρου Χύτα ο πρόεδρος Ανάσιος Χατζηλιάδης και αριστερά ο δάσκαλος Ευθυμιόπουλος.

Μαθήτριες χορεύουν υπό το βλέμμα της δασκάλας.

Η τελευταία χρονιά που το σχολείο λειτούργησε ως κοινοτικό, ενώ είχε ήδη δημοσιευτεί η απόφαση για την ίδρυση σχολικής μονάδας στα Άνω Βούναινα, ήταν το 1956 - 57.

Τελευταίος δημοδιδάσκαλος, ο μετέπειτα επί σειρά ετών γραμματέας της κοινότητας, Δημήτριος Αθαναηλίδης ⁽⁴⁾.

-
- (1) Σύσσωμοι οι κάτοικοι «κόβουν πληθιά» στη ρεματιά του χωριού και ανταποκρίνονται καταβάλλοντας απ' το υστέρημά τους - σε εποχές ισχνών αγελάδων - στους εράνους για τα απαραίτητα υλικά κατασκευής και λειτουργίας του σχολείου. Δείγμα του ατελούς εκχρηματισμού της οικονομίας της εποχής είναι και το γεγονός ότι οι κάτοικοι δεν προσφέρουν για τα θρανία χρήματα αλλά συνεισφέρει ο καθένας σε ξυλεία που προμηθεύεται από ορεσίβιους Τρικαλινούς και Καρδισιώτες που φτάνουν μέχρι τα Βούναινα για να αντιμετωπίσουν την πείνα της κατοχής ανταλλάσσοντας τα ξύλα τους με λίγο σιτάρι.
 - (2) Με το σεισμό του 1957 το σχολείο γκρεμίσθηκε. Τα μαθήματα στο διάστημα 1957 -62 γινόντουσαν σε λυόμενο που έστησε ο στρατός. Ωστόσο η κατάρρευση του σχολείου αποδόθηκε στο βομβαρδισμό και στοιχειοθετήθηκε έτσι η αποζημίωση.
 - (3) Ο Χαράλαμπος Μιχαηλίδης έμεινε γνωστός ως «Χότζας» από το τούρκικο Hoca/ιεροδιδάσκαλος που όμως δεν περιορίζεται στην στενή έννοια του λειτουργού του Ισλάμ αλλά χρησιμοποιείται και ως προσφώνηση εκδήλωσης σεβασμού σε δασκάλους και πρόσωπα κύρους.
 - (4) Πρόσφυγας δεύτερης γενιάς που αναγκάστηκε λόγω οικονομικών δυσχερειών να διακόψει τις σπουδές του στην Πάντειο. Η τοποθέτησή του έγινε κατ' εξαίρεση διότι το σχολείο ήταν πλέον κρατικό, με παρέμβαση του τοπικού Βουλευτή Καρδίτσας και τότε Υφυπουργού Γεωργίας Δ. Θανόπουλου.

3.10 Η εκλογική συμπεριφορά των Σουλουτζοβαλήδων

Οι πρόσφυγες ήταν βενιζελικοί πολύ πριν έρθουν στην Ελλάδα. Η Μεγάλη Ιδέα της εθνικής ολοκλήρωσης και ο αλυτρωτισμός που αποτελούσαν την προμετωπίδα της πολιτικής των Φιλελευθέρων σε αντίθεση με την θέση των Λαϊκών περί «μικράς και εντίμου Ελλάδος» είχαν ως φυσικό επακόλουθο τη «θεοποίηση» του Ελευθερίου Βενιζέλου στα μάτια της μεγάλης πλειοψηφίας των Μικρασιατών.⁽¹⁾ «Είναι γνωστό ότι πριν από το 1922, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1910-1920, ο αλύτρωτος ελληνισμός εν γένει αναγνώριζε στη βενιζελική εξωτερική πολιτική την καλύτερη υπεράσπιση των συμφερόντων του, ενώ το ανορθωτικό πρόγραμμα του Βενιζέλου είχε ένθερμους υποστηρικτές σε όλη την ελληνική διασπορά, με την οποία ήταν οργανικά συνδεδεμένα τα αστικά στρώματα των μικρασιατικών ελληνικών πληθυσμών»⁽²⁾.

Ο δημιουργός της Ελλάδος των δυο ηπείρων και των πέντε θαλασσών λατρεύτηκε από τους πρόσφυγες όσο κανείς άλλος πολιτικός. Ακόμα και το 1930, όταν οι Μικρασιάτες μετά την υπογραφή της ελληνοτουρκικής φιλίας μεταξύ του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Κεμάλ Ατατούρκ, είδαν τις προσδοκίες τους για επάνοδο στη γενέθλια γη να διαψεύδονται οριστικά, ενώ το κεφάλαιο των αποζημιώσεων για τις εγκαταλειφθείσες στη Μικρά Ασία περιουσίες να κλείνει οριστικά αρνητικά γι' αυτούς, και τότε ένα μεγάλο μέρος των προσφύγων εξακολούθησε να στηρίζει τον κρητικό πολιτικό.

Για τους πρόσφυγες υπάρχει ο μύθος που θέλει τους βενιζελικούς σταδιακά και ιδιαίτερα την περίοδο της κατοχής και του εμφυλίου να γίνονται αριστεροί. Το σχήμα αυτό είναι εξαιρετικά απλουστευτικό και σε κάθε περίπτωση δεν επιβεβαιώνεται στην περίπτωση των προσφύγων που αποκαταστάθηκαν αγροτικά. Εν μέρει έχει μια ισχύ σε σχέση με την εκλογική συμπεριφορά των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στα μεγάλα αστικά κέντρα⁽³⁾. Άλλωστε η πολιτική των Φιλελευθέρων με την παραχώρηση γης στους αγρότες-πρόσφυγες στόχευε εκτός των άλλων και στην αποτροπή της προλεταριοποίησής τους με τη δημιουργία μιας νέας τάξης μικροϊδιοκτητών γης. «Ο Βενιζέλος,

επηρεασμένος, όπως οι περισσότεροι σύγχρονοι του Έλληνες και ξένοι ηγέτες, από τις συνέπειες της Ρωσικής Επανάστασης θεωρούσε ότι έπρεπε οπωσδήποτε να αποτραπεί ενδεχόμενη δημιουργία μετώπου μεταξύ εργατών και αγροτών. Όλοι οι συνεργάτες του και μεγάλη μερίδα της ελληνικής αστικής τάξης, προεξάρχοντας του διοικητή της Εθνικής Τράπεζας τότε, πρέσβευαν ότι η ενίσχυση των αγροτικών και κυρίως η δημιουργία ευρέων μικροαστικών στρωμάτων με τη βοήθεια των προσφυγικών πληθυσμών αποτελούσαν εγγύηση για κοινωνική σταθερότητα και οικονομική ανάπτυξη»⁽⁴⁾.

Η μικρασιατική καταστροφή ήταν εκείνο το καίριο γεγονός που διαμόρφωσε την πολιτική συμπεριφορά των προσφύγων οι οποίοι θεώρησαν υπαίτιους για την ήττα του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος και τον ξεριζωμό τους από τις πατρογονικές τους εστίες την αντιβενιζελική παράταξη. Η αντίθεση μεταξύ προσφύγων και γηγενών τα πρώτα χρόνια μετά την καταστροφή είχε και πολιτικό χρώμα: ήταν και αντίθεση μεταξύ βενιζελικών και αντιβενιζελικών καθώς οι πρόσφυγες ήταν ταυτισμένοι με τους φιλελεύθερους ενώ η πλειοψηφία των παλαιοελλαδιτών στήριζε τη βασιλική παράταξη.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο εμφύλιος που ακολούθησε διαμόρφωσαν νέες διαχωριστικές γραμμές, νέες τομές που διαίρεσαν και τους πρόσφυγες.

Αναμφίβολα το καίριο ρήγμα στις σχέσεις των προσφύγων με τη βενιζελική παράταξη επήλθε το 1930, μόλις 8 χρόνια μετά την μικρασιατική καταστροφή όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος σε μια επίδειξη ρεαλισμού προχώρησε στο σύμφωνο ελληνοτουρκικής φιλίας με τον ιδρυτή της τουρκικής δημοκρατίας Κεμάλ Ατατούρκ, διαγράφοντας τις τεράστιες οφειλές της Τουρκίας έναντι των μικρασιατών για τις περιουσίες που αναγκάστηκαν να αφήσουν πίσω τους μετά τη Συνθήκη της Λοζάννης. Στο βωμό της ελληνοτουρκικής φιλίας διαγράφηκαν λοιπόν 100.000.000.000 δρχ. ελληνικών αποζημιώσεων έναντι μόλις 12.500.000.000 δρχ. τουρκικών αποζημιώσεων⁽⁵⁾. Η σύναψη του Συμφώνου Φιλίας έδωσε την ευκαιρία στο Λαϊκό Κόμμα που την κατήγγειλε, να προσεγγίσει τον προσφυγικό κόσμο που αισθανόταν ότι προδόθηκε από το

Βενιζέλο. Μάλιστα η σχετική συζήτηση στη Βουλή σημαδεύτηκε από την πλειοδοσία υπέρ των προσφύγων από τους αρχηγούς των κομμάτων της αντιπολίτευσης. «Η προσφυγική πίεση, η μη ικανοποίηση των οικονομικών κυρίως συμφερόντων των προσφύγων, που κορυφώθηκε με την κρίση του 1929-1932, αποκάλυψε τις αντιφάσεις ολόκληρου του συστήματος και σηματοδότησε, στο πολιτικό τουλάχιστον επίπεδο, την έναρξη της πορείας απεμπόλησης από τους πρόσφυγες των αρχών υποστήριξης της δημοκρατικής παράταξης»⁽⁶⁾.

Πράγματι το βασικότερο κέντρο αντίδρασης στην ακολουθούμενη πολιτική του Βενιζέλου στην προσέγγιση με την Τουρκία ήταν οι πρόσφυγες που έβλεπαν τα συμφέροντά τους να διακυβεύονται. Όπως σημειώνει ο Κώστας Αλ. Καραμανλής οι πρόσφυγες «είχαν ψηφίσει σχεδόν ομόφωνα υπέρ του Βενιζέλου, διατηρώντας στην μνήμη τους την εικόνα του σαν ελευθερωτή τους και ελπίζοντας ότι θα ήταν ο άνθρωπος που θα προστάτευε καλύτερα τα συμφέροντά τους και θα εξασφάλιζε επαρκείς αποζημιώσεις για τις χαμένες στην Μικρά Ασία περιουσίες τους. Τώρα έβλεπαν τον ίδιο αυτόν άνθρωπο να ακολουθεί μία εξωφρενική – κατά την άποψη τους – πολιτική συμφιλίωσης με τον προαιώνιο εχθρό και «ξεπουλήματος» των δικαιωμάτων τους με αντάλλαγμα την φιλία του «αιμοσταγούς» Κεμάλ. Δεν χρειάζεται να πούμε ότι σύντομα διάφοροι πολιτικοί εκμεταλλεύθηκαν τα αισθήματά τους. Το ακατάβλητο, όμως, κύρος του Βενιζέλου τον βοήθησε. Στις 21 Απριλίου 1929, οι φιλελεύθεροι υποψήφιοι έλαβαν περί το 55 τοις εκατό των ψήφων και 72 από τις 92 έδρες των εκλογών για την Γερουσία, ένα αποτέλεσμα που άφηνε τον Βενιζέλο ελεύθερο να ακολουθήσει την εξωτερική του πολιτική. Οι λανθάνουσες πικρίες, όμως, παρέμειναν, έφτασαν στο αποκορύφωμά τους με την τελική ελληνο-τουρκική συμφωνία, και εκδηλώθηκαν φανερά στα αποτελέσματα των εκλογών του 1932»⁽⁷⁾. Και ο ξένος τύπος θα αναγνωρίσει ότι η συμφωνία επέβαλε «στην Ελλάδα μεγαλύτερες θυσίες από την Τουρκία που μόνο ωφέληματα μπορεί να έχει»⁽⁸⁾.

Σωρεία ήταν τα τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας των προσφυγικών οργανώσεων και τα υπομνήματα που καταδεικνύουν την έντονη αντίδραση της προσφυγικής

κοινής γνώμης στη συμφωνία. «Η απεμπόληση των δικαιωμάτων ή όσων αφέθηκε να γίνει πιστευτό ότι ήταν δικαιώματα, το γκρέμισμα των ελπίδων που διατηρούνταν αμυδρές αλλά ριζωμένες βαθιά, όταν συνδυάζονταν με τα εθνικά στερεότυπα, δηλαδή την τελική υποταγή στην τουρκική βούληση, κάτι που δίκαια θεωρούνταν απαράδεκτο, δημιουργούσε ένα κλίμα δυσαρέσκειας, οργής και απογοήτευσης. Με πολύ κόπο ο Βενιζέλος κατόρθωσε να επιβληθεί και να διατηρήσει το κύρος του στο προσφυγικό στοιχείο. Σε αυτό οπωσδήποτε έπαιξε ρόλο και το ότι είχε μεσολαβήσει μια επταετία από τη μικρασιατική καταστροφή και συνεπώς ο χρόνος είχε απαλύνει το άλγος και είχε καταστήσει τη διάψευση των ελπίδων πιο υποφερτή»⁽⁹⁾. Τελικά η κατάφορη αδικία σε βάρος των ξεριζωμένων είχε αντίκτυπο και στους γηγενείς καθώς μοιράστηκαν μαζί τις θυσίες στο πλαίσιο του αποκληθέντος ως «δόγμα της εθνικής αλληλεγγύης».

Η πολιτική συμπεριφορά των τουρκόφωνων προσφύγων στη διάρκεια του μεσοπολέμου πρέπει να εξεταστεί μέσα από το γενικότερο πρίσμα της προσφυγικής πολιτικής συμπεριφοράς. «Όπως είναι ευρέως γνωστό, οι πρόσφυγες στο σύνολό τους αποτέλεσαν ένα από τα επίμαχα σημεία της σύγκρουσης των βενιζελικών με τους Λαϊκούς, λόγω της υποστήριξης που εξέφρασαν προς τον Βενιζέλο και της ενεργού αποστροφής τους προς την παράταξη και το πρόσωπο του βασιλιά. Έτσι, όλη την περίοδο από το 1922 – αλλά και νωρίτερα – μέχρι και τη δικτατορία του Μεταξά το 1936, οι προσφυγικοί πληθυσμοί συντάχθηκαν εκλογικά με εμφανή και εντυπωσιακό τρόπο στο πλευρό των βενιζελικών, δίνοντας στους τελευταίους ποσοστά που έφταναν ή και ξεπερνούσαν το 70-80%»⁽¹⁰⁾. Είναι χαρακτηριστική η δήλωση του Ελευθέριου Βενιζέλου την επομένη των νικηφόρων για τους Φιλελευθέρους βουλευτικών εκλογών του 1928: «περί του φρονήματος των προσφύγων ουδέποτε αμφεβάλλομεν»⁽¹¹⁾.

Οι εκλογές του 1932 θα διεξαχθούν μέσα σε κλίμα έντονης πόλωσης. Ο Πλαστήρας που έχαιρε ιδιαίτερης εκτίμησης στις τάξεις των προσφύγων προσπαθώντας να τους επηρεάσει τους απευθύνει διάγγελμα στο οποίο τονίζει: «Χάριν της Ελλάδος και της ιδικής των υπάρξεως, οι Έλληνες της Μικρασίας, της Κωνσταντινουπόλεως, της Θράκης, του Πόντου, οφείλουν να δώσουν

σύσσωμοι και αδιαίρετοι την ψήφον των εις τον ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΝ ΒΕΝΙΖΕΛΟΝ. Μόνον έτσι ασφαλίζουν τον τελικόν θρίαμβον της Δημοκρατίας εναντίον των εχθρών της. Είμαι πεπεισμένος ότι ουδείς πρόσφυξ θα γίνει λιποτάκτης του υπερτάτου αγώνος»⁽¹²⁾. Έτσι, οι εκλογές που έγιναν στις 25 Σεπτεμβρίου του 1932, με το σύστημα της αναλογικής έδωσαν τα αναμενόμενα από τους πολιτικούς παρατηρητές αποτελέσματα. «Σε 250 έδρες οι φιλελεύθεροι πέτυχαν τις 102. Από αυτές αρκετές θα τις κατείχαν πρόσφυγες βουλευτές. Οι εκλογές του 1932 θα είναι οι τελευταίες όπου οι πρόσφυγες ρίχνουν μαζικά την ψήφο τους σε ένα κόμμα. Η διαφοροποίηση θα έρθει πολύ σύντομα με την οικονομική βελτίωση ορισμένων και τον οικονομικό μαρασμό άλλων προσφύγων»⁽¹³⁾.

Ο αγώνας για την επιβίωση των πρώτων χρόνων μετά την καταστροφή δεν άφηνε και πολλά περιθώρια για ανάπτυξη πολιτικής δράσης από πλευράς των προσφύγων. Κατά κανόνα οι πρόσφυγες πολιτεύτηκαν τότε από τις γραμμές των Φιλελευθέρων και περιστασιακά λειτούργησαν στη βουλή ως προσφυγική ομάδα. Γεγονός πάντως είναι ότι όλες οι πολιτικές παρατάξεις της εποχής δημαγώγησαν σε βάρος των προσφύγων με στόχο την υφαρπαγή της ψήφου των.

«Παράλληλα, η δυστυχία και η αγανάκτηση των προσφύγων, καθώς βρίσκονταν στο αποκορύφωμά τους, αποτελούσαν πρόσκληση για εκμετάλλευση από τους διάφορους επιτήδειους προσφυγο-πατέρες, αλλά και ανοιχτό πεδίο δράσης για το Κ.Κ.Ε.»⁽¹⁴⁾. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ΣΕΚΕ, πρόδρομος του Κ.Κ.Ε., μέχρι το 1928 απευθύνεται στο λαό ως «Ενωμένο Μέτωπο Εργατών, Αγροτών και Προσφύγων».

Κατά την πρώτη δεκαετία της προσφυγικής παρουσίας στην Ελλάδα το λεγόμενο «προσφυγικό» ζήτημα θα απασχολήσει επανειλημμένα τη βουλή. Πρόσφυγες βουλευτές, αλλά και άλλοι βομβαρδίζουν το κοινοβούλιο με ερωτήσεις, διαμαρτυρίες⁽¹⁵⁾ και υπομνήματα προσφυγικών σωματείων κυρίως για τις καθυστερήσεις στην απόδοση των αποζημιώσεων αλλά και για θέματα που έχουν να κάνουν με την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων αλλά και τη στέγασή τους.

Οι απόπειρες συντεταγμένης εμφάνισης των προσφύγων στην πολιτική σκηνή δεν στέφθηκαν με επιτυχία. Στις εκλογές του 1926 το Φιλελεύθερο Προσφυγικό Κόμμα έλαβε 4 έδρες και το Ανεξάρτητο Προσφυγικό κόμμα 2 έδρες⁽¹⁶⁾. Νωρίτερα η ανεξάρτητη προσφυγική ομάδα που αποτελείτο από 20 βουλευτές θα καταθέσει στις 21-4-1925 πρόταση δυσπιστίας στην κυβέρνηση του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου⁽¹⁷⁾.

Ακριβή στοιχεία για την εκλογική συμπεριφορά των Σουλουτζοβαλήδων στο μεσοπόλεμο δεν υπάρχουν καθώς ψηφίζουν στο ίδιο εκλογικό τμήμα με το διπλανό Μουσαλάρ⁽¹⁸⁾ μέχρι και τις εκλογές του 1952.

Η ταύτιση των προσφύγων με τη βενιζελική παράταξη μπορεί να ξεκίνησε ως επιβράβευση τον αλυτρωτισμό των Φιλελευθέρων, ουσιαστικά όμως οφείλεται στην διαδικασία ενσωμάτευσής τους στην ελλαδική πραγματικότητα. Για τον προσφυγικό κόσμο, ο Βενιζέλος ήταν ο «πατέρας της φυλής», εγγύηση για την αποκατάστασή τους στη νέα πατρίδα. Στη συνείδηση των προσφύγων η βενιζελική παράταξη ήταν η μόνη που δεν τους έβλεπε ως αναγκαίο κακό, ως βάρος και επιθυμούσε ειλικρινά την παραγωγική τους ένταξη στην ελληνική κοινωνία. Γι' αυτό και σε μεγάλο βαθμό η συλλογική προσφυγική ταυτότητα εμπεριέχει την προσήλωση στο βενιζελισμό. Στη διάρκεια του μεσοπολέμου⁽¹⁹⁾ η στήριξη των προσφύγων στο κόμμα του Βενιζέλου δεν είναι αποτέλεσμα προσωπικής πολιτικής διεργασίας. Είναι στοιχείο που ουσιαστικά επιβεβαιώνει την ένταξη τους στην ίδια ομάδα, την ίδια κοινότητα με κοινά βιώματα, μνήμες, προβλήματα και αγωνίες.

Οποιαδήποτε διαφορετική πολιτική επιλογή θέτει εν αμφιβολία τη συμμετοχή τους στην κοινότητα αυτή. Στα πρώτα προσφυγικά χρόνια λοιπόν, ο βενιζελισμός λειτουργεί ως κοινή συνεκτική βάση για το σύνολο σχεδόν των ξεριζωμένων Μικρασιατών⁽²⁰⁾.

Η βενιζελική παράδοση άρχισε να ξεφτίζει μετά την κατοχή και τον εμφύλιο. Οι νέες διαιρετικές τομές είχαν να κάνουν με την αντίσταση ή τη συνεργασία με

τους Γερμανούς στη διάρκεια της κατοχής, καθώς και την εμφύλια σύγκρουση του ΕΑΜ που ελέγχονταν από το ΚΚΕ, με τον εθνικό στρατό και τις παρακρατικές ομάδες αργότερα⁽²¹⁾. Στη διάρκεια αυτών των χρόνων σημειώθηκαν μεμονωμένα περιστατικά αντεκδίκησης που μάλλον είχαν περισσότερο προσωπικά και λιγότερο πολιτικά κίνητρα. Όλοι πάντως αναγνωρίζουν ότι τόσο οι Σουλουτζοβαλήδες που ακολούθησαν στο βουνό τους κομμουνιστές όσο και οι συμμετέχοντες στις «ομάδες» δεν έβλαψαν το χωριό. Η δράση αμφότερων «εξαντλήθηκε» σε χωριά της Θεσσαλίας.

Για τις οικογένειες που δοκιμάστηκαν αυτά τα χρόνια και θρήνησαν νεκρούς, οι μετέπειτα εκλογικές αναμετρήσεις φέρουν την ανεξίτηλη σφραγίδα εκείνης της ταραγμένης περιόδου, προδικάζοντας την πολιτική τους επιλογή. «Παρατηρούμε λοιπόν ότι μια οικογένεια που είχε νεκρούς στον εμφύλιο καταλήγει να βιώνει τις εκλογές σαν μνημόσυνο και ότι η ψήφος γίνεται μέρος της οικογενειακής και συλλογικής της ταυτότητας που πρέπει να διατηρηθεί αναλλοίωτη»⁽²²⁾. Επιλέγουν δηλαδή με βάση περισσότερο το μίσος τους για την αντίπαλη παράταξη και λιγότερο τη συμπάθεια για τη «δική» τους⁽²³⁾. Τα εμφυλιοπολεμικά σύνδρομα λειτούργησαν τις δεκαετίες που ακολούθησαν μέχρι την εκπνοή του 20^{ου} αιώνα. Όσο απομακρυνόμαστε χρονικά από τα χρόνια των «ανώμαλων καταστάσεων»⁽²⁴⁾ τόσο μειώνεται η επίδραση τους στην εκλογική συμπεριφορά των Βουναινωτών. Καθώς δεν υπήρξαν ιδιαίτερα τραυματικές εμπειρίες στην πλειοψηφία των Σουλουτζοβαλήδων προσφύγων την περίοδο αυτή, η βενιζελική παράδοση και κυρίως οι πελατειακές σχέσεις καθορίζουν την πολιτική τους ταύτιση με τα κόμματα της μετεμφυλιακής Ελλάδας.

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1956		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		197
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Δημοκρατική Ένωση	121	61,42%
ΕΡΕ	76	38,58%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1958		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		230
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΕΡΕ	129	56,08%
ΕΔΑ	42	18,26%
Κόμμα Φιλελευθέρων	11	4,76%
ΠΑΔΕ	48	20,89%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1961		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		275
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΕΡΕ	109	39,64%
ΕΚ-Προοδευτικοί	152	55,27%
ΠΑΝΔΗΜ-ΠΑΜΕ	14	5,09%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1963		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		300
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΕΚ	187	62,33%
ΕΡΕ	87	29%
ΕΔΑ	15	5,%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1964		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		300
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΕΚ	202	67,33%
ΕΡΕ-ΚΠ	81	27%
ΕΔΑ	17	5,66%

Με εξαίρεση τις εκλογές του 1958 όπου το Κέντρο εμφανίζεται διασπασμένο, σε όλες τις άλλες προδικτατορικές εκλογικές αναμετρήσεις θα υπερψηφιστεί από τους Βουναινώτες.

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1974		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		373
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΝΔ	182	48,79%
Ε.Κ. - ΝΔ	127	34,04%
ΠΑΣΟΚ	38	10,18%
Ε.Α.	4	1,07%
Ανεξάρτητοι (Παπαευθυρίου Γεώργιος)	22	5,9%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1977		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		407
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΝΔ	141	34,64%
ΕΔΗΚ	34	8,35%
ΠΑΣΟΚ	182	44,72%
Συμμαχία	1	0,25%
ΚΚΕ	14	3,44%
Ε.Π.	34	8,35%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1981		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		436
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΝΔ	148	33,94%
ΠΑΣΟΚ	257	58,94%
ΕΔΗΚ	1	0,23%
ΚΚΕ	19	4,36%
ΚΚΕ (εσωτ.)	4	0,92%
Κ.Π.	6	1,38%
ΚΟΔΗΣΟ	1	0,23%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1985		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		487
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΠΑΣΟΚ	294	60,37%
ΝΔ	168	34,5%
ΚΚΕ	20	4,11%
ΚΚΕ (εσ.)	2	0,41%
Κόμμα Φιλελευθέρων	1	0,21%
ΕΠΕΝ	1	0,21%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 1989		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		494
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΠΑΣΟΚ	260	52,63%
ΝΔ	168	34,01%
ΣΥΝ	33	6,68%
ΔΗΑΝΑ	29	5,87%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1989		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		497
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΝΔ	195	39,24%
ΠΑΣΟΚ	280	56,34%
ΣΥΝ	21	4,23%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1990		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		490
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΝΔ	186	37,96%
ΠΑΣΟΚ	252	51,43%
ΣΥΝ	28	5,71%
ΔΗΑΝΑ	18	3,67%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1993		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		525
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΝΔ	196	37,33%
ΠΑΣΟΚ	303	57,71%
ΣΥΝ	4	0,76%
ΚΚΕ	6	1,14%
ΠΟΛΑΝ	15	2,86%

ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1996		
Σύνολο εγκύρων ψηφοδελτίων		514
ΚΟΜΜΑ	ΨΗΦΟΔΕΛΤΙΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΠΑΣΟΚ	244	47,47%
ΝΔ	211	41,05%
ΠΟΛΑΝ	10	1,95%
ΚΚΕ	14	2,72%
ΣΥΝ	8	1,56%
ΔΗΚΙ	19	3,70%
ΕΝΩΣΗ ΚΕΝΤΡΩΝ	5	0,97%

Στις εκλογές του 1974 οι πρόσφυγες των Βουναίνων ψηφίζουν για τελευταία φορά βουλευτές του νομού Καρδίτσας. Πρώτο κόμμα θα έρθει η ΝΔ με ποσοστό όμως μικρότερο του εθνικού της ποσοστού. Στις εκλογές του 1977 το ΠΑΣΟΚ θα αναδειχθεί πρώτο κόμμα με σχεδόν 20% πάνω από το εθνικό του ποσοστό. Το 1981 το ΠΑΣΟΚ θα φτάσει το 59%, δηλαδή 10% πάνω από το εθνικό ποσοστό που πέτυχε σε εκείνες τις εκλογές. Στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις το ΠΑΣΟΚ θα ξεπερνά σταθερά το 50% και μόλις το 1996 θα πέσει λίγο κάτω από αυτό, στο 47%.

Επιπλέον το γεγονός της αριθμητικής υπεροχής της βενιζελικής παράταξης επιβεβαιώνεται σταθερά, σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης⁽²⁴⁾, με την εκλογή τοπικών αρχόντων προσκείμενων στα κατά καιρούς βενιζελικά σχήματα και όσα οι Βουναινιώτες εκλαμβάνουν ως κληρονόμους αυτών. Εξαίρεση αυτού του κανόνα αποτελούν οι χρόνοι της δικτατορίας και η αμέσως επόμενη επταετία, όπου όμως η επικράτηση της αντιπάλου παρατάξεως ήταν οριακή.

ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΘΝ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Αθήνα 19-12-66

Πρός
τόν κ. Πρόεδρο
της κοινότητας Βοδναινα
Βοδναινα.

Αγαπητέ Πρόεδρε,

Σθεναρά παρεμβάσει προς τόν Υπουργό
Συνταγισμοῦ κ. Μητσοτάκην ἡδυνήθην κατ'ἐξαίρεσιν διὰ τό
χωρίον σας ν'ἀποσπᾶσιν πίστωσιν 100.000 δραχμῶν πρός ἀπο-
περάτωσιν τῆς ὁδοῦ Κάτω-Βοδναινα πρός Ἀνω-Βοδναινα.-

Με ἄννη.

Στέλιος Ἀλαμανῆς
Υπουργός Παιδείας.

Και ν
Χαριζόμενων Ἀρχόντων ν
Βοδναινα

Παρέμβαση του ισχυρού πολιτικού άνδρα της περιοχής Στέλιου Αλαμανή
για την αποπεράτωση του οδικού δικτύου του χωριού.

ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΘΝ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Α. Π. 2072/γ

Έν Αθήναις τῇ 18-11-1965

Φίλε κ. Νομάρχα,

Παρακαλῶ θερμῶς ὅπως ἐνδιαφερθῇτε διὰ τὴν ἀνέγερ-
σιν τοῦ κοινοτικοῦ καταστήματος τῆς Κοινότητος Βου-
βαίνων ὡς καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς γεφύρας.-

Φιλικῶτα

ΣΤ. ΑΛΛΑΜΑΝΗΣ

Κύριον
Γεώργιον Παπαδάκον
Νομάρχην
Εἰς Καρδίτσαν.

Κοινοποιήσεις:

Κύριον
Χαράλαμπον Ἀγγλόπουλον
Βούναινα -Καρδίτσας.-

Αἰξίει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἐνέργειες τοῦ Υπουργοῦ Στέλιου Αλαμανή γιὰ τὴν κοινότητα Βουναίνων
κοινοποιοῦνται καὶ στον κομματάρχη του, Χαράλαμπο Ἀγγλόπουλο.

Βεβαίως στις εκλογές των τοπικών αρχόντων, σε μεγάλο βαθμό λειτουργούν, ιδιαίτερα σε μικρές κοινωνίες, όπως αυτή των Βουναίνων, οι συγγενικοί δεσμοί. Η κατίσχυση όμως του κομματισμού, στην ανάδειξη τοπικής αρχής – και η οποία διαπιστώνεται τα μεταπολιτευτικά χρόνια από την παρουσία συγγενών πρώτου βαθμού σε αντίπαλα ψηφοδέλτια – επιβεβαιώνει, παρά τους όποιους αρνητικούς συνειρμούς του αναγνώστη, την σταθερή προσήλωση των προσφύγων στα σχήματα που εκλαμβάνονται ως προσκείμενα στους διαδόχους της βενιζελικής παράταξης.

Η κυβερνητική αλλαγή που έλαβε χώρα τον Οκτώβρη του 1981 -και η οποία γιορτάστηκε υπέρ του δέοντος στα Βούναινα- δεν συνέβαλε απλά και μόνο στην αποτελεσματικότερη κοινωνικοποίηση και κοινωνική καταξίωση ενός μεγάλου τμήματος των κατοίκων που ένωσαν μέχρι τότε να εισπράττουν την απαξία των κρατούντων, αλλά λειτούργησε και ως τροχοπέδη στην ανάπτυξη του ακτημονικού κινήματος.

Το κίνημα των ακτημόνων καλλιεργητών που ζητούσαν αύξηση της ζωτικής τους καλλιέργειας κορυφώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Και στο παρελθόν, μεταπολεμικά, κατόπιν πιέσεων είχαν γίνει απαλλοτριώσεις κοινοτικών, κυρίως, χέρσων εκτάσεων. Ωστόσο το κίνημα που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1970 είχε ένα δυναμισμό που δεν αντικατόπτριζε απλά και μόνο την διεκδίκηση γης αλλά πιστοποιούσε –όπως θα δούμε και από το άδοξο τέλος του– την εναγώνια προσπάθεια των στρωμάτων εκείνων που αισθάνονταν παραγκωνισμένα να ανέλθουν στην επιφάνεια του κοινωνικού γίγνεσθαι.

Οι εκδηλώσεις των ακτημόνων, οι οποίοι ήταν οργανωμένοι σε σύλλογο, συχνά προκαλούσαν την μικροκοινωνία των Βουναίνων που κατά κάποιο τρόπο ήταν διαχωρισμένη στους υποστηρικτές των ακτημόνων και σ' αυτούς που διαφωνούσαν με τις μεθόδους των τελευταίων. Η διαφοροποίηση αυτή ταυτίζονταν σε μεγάλο βαθμό με τις πολιτικές πεποιθήσεις των κατοίκων. Οι ακτήμονες και οι υποστηρικτές τους ήταν κατά κύριο λόγο κεντροαριστεροί ενώ αυτοί που στέκονταν επικριτικά αν όχι αρνητικά ήταν συντηρητικοί.

Η κορύφωση της αντιπαλότητας αυτής έλαβε χώρα το 1976 όταν ο ακτήμονες καταπάτησαν τμήμα του «τσιφλικιού Κλιάφα» που βρίσκεται στα σύνορα των Βουναίνων με το Λουτρό. Το κτήμα καλλιεργούσε ως ενοικιαστής Βουναινιώτης, με τον οποίο κατά τη διάρκεια της όλης επιχείρησης αντηλλάγησαν και πυροβολισμοί.

Οι ακτήμονες αμφισβητούσαν την νομιμότητα της κυριότητας των «κτημάτων Κλιάφα» που αντλούσαν νομιμοποίηση από οθωμανικούς τίτλους ιδιοκτησίας που μεταβιβάστηκαν από τους Τούρκους στην οικογένεια Κλιάφα μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελεύθερο ελληνικό βασίλειο.

Γεγονός πάντως είναι ότι τα δικαστήρια όποτε κλήθηκαν να γνωματεύσουν αναγνώρισαν την κυριότητα Κλιάφα επί του κτήματος. Όπως επίσης γεγονός είναι ότι στο όλο θέμα βρήκαν πρόσφορο έδαφος για προσωπική πολιτική εκμετάλλευση διάφοροι πολιτευόμενοι.

Με το θόρυβο που προκάλεσαν με αυτές τους τις ενέργειες, οι ακτήμονες κατάφεραν να τους παραχωρηθούν με άτυπη συναίνεση των κατοίκων, για προσωρινή καλλιέργεια μέχρι οριστικής διευθέτησης του ζητήματος, περίπου 800 στρέμματα κοινοτικής έκτασης.

Η αλήθεια ωστόσο είναι ότι δεν υπήρξε ποτέ ακτημονική συνείδηση. Και τούτο επιβεβαιώνεται από δύο γεγονότα: Το πρώτο είναι ότι οι ακτήμονες δεν έδειξαν ποτέ ουσιαστικό ενδιαφέρον για την καλλιέργεια αυτών των στρεμμάτων (των κοινοτικών) με σύνηθες φαινόμενο πότε την πλημμελή καλλιέργεια, πότε ελλείψεις σε σπόρο ή λίπασμα και κάποτε ακόμη και τη μη συγκομιδή της σοδειάς. Αποτέλεσμα όλων αυτών, τις περισσότερες φορές το μηδενικό κέρδος ή ο αρνητικός ισολογισμός.

Το δεύτερο είναι η πλήρης αδρανοποίηση του συλλόγου ακτημόνων καλλιεργητών και η κατάθεση κάθε προσδοκίας διανομής γης, την επομένη της κυβερνητικής αλλαγής του Οκτωβρίου του 1981. Μάλιστα, όχι μόνο το αίτημα της απαλλοτριώσεως λησμονήθηκε αλλά και τα κοινοτικά κτήματα -

προβληματικά άλλωστε γι' αυτούς– έπαψαν να καλλιεργούν και τα οποία πλέον με δημόσιο πλειοδοτικό διαγωνισμό, επινοικιάζουσα η κοινότητα ενισχύει τα πενιχρά οικονομικά της.

- (1) Οι πρόσφυγες «έχουν συμμετοχή στην πολιτική ζωή του τόπου είτε ως ψηφοφόροι είτε ως ενεργά μέλη και εμφανίζονται ως συμπαγείς κοινωνικές ομάδες με ξεχωριστή πολιτική συμπεριφορά. Είναι γνωστό και από πολλές αξιόλογες σχετικές μελέτες ότι οι πρόσφυγες του '22 αποτελούν κατ' αρχάς συμπαγές εκλογικό σώμα ψηφοφόρων με ξεκαθαρισμένες απόψεις, κριτική στάση και διατυπωμένα αιτήματα και συγκεκριμένες προσδοκίες. Με αστικό, φιλελεύθερο πολιτικό υπόβαθρο, με έντονη τη συναισθηματική εμπλοκή τους στα ελληνικά πολιτικά πράγματα, με αγανάκτηση απέναντι στο Λαϊκό Κόμμα (στο βαθμό που το θεωρούν υπαίτιο για την κακή τροπή που πήρε η «υπόθεσή» τους), με διατρανωμένη αφοσίωση στη μια από τις ισχυρές πολιτικές φυσιογνωμίες της εποχής – και ολόκληρης της ελληνικής πολιτικής ιστορίας – τον Βενιζέλο. Δηλαδή, ένα κοινωνικό σύνολο με δυναμική πολιτική συμπεριφορά». Βίκα Δ. Γκιζέλη, Η κοινωνική ένταξη των αστών προσφύγων στην πόλη, Δ.Κ.Μ.Σ., τ. Θ', σελ. 75-76.
- (2) Σπύρος Καραβάς, Η προσφυγική ψήφος στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας την περίοδο του μεσοπολέμου, Αθήνα 1992, Δ.Κ.Μ.Σ., τ. Θ', σελ. 135.
- (3) Γεγονός πάντως είναι ότι οι πρόσφυγες κατέλαβαν ηγετικές θέσεις στα κομματικά όργανα του ΚΚΕ (Ζαχαριάδης, Βαφειάδης, Παρτσαλίδης, Πασαλίδης κ.α.)
- (4) Μαργαρίτα Δρίτσα, Πρόγραμμα εθνικής ανάπτυξης και πρόσφυγες, όπως παραπάνω σελ. 224. Βλ. και Έλσα Κοντογιώργη, Προσφυγικές Εγκαταστάσεις στη Μακεδονία, όπως παραπάνω σελ. 57-58.
- (5) «Αυτές ακριβώς οι παραχωρήσεις θεωρήθηκαν από την αντιπολίτευση ως υπερβολικές, με αποτέλεσμα το Σύμφωνο της Άγκυρας να προκαλέσει την αυστηρή κριτική του Παναγή Τσαλδάρη και του Γεωργίου Καφαντάρη. Ίσως οι πιο έντονες αντιδράσεις διατυπώθηκαν από εκπροσώπους των προσφύγων, όπως ο Τσιγδεμόγλου και ο Χούρσογλου, οι οποίοι δήλωσαν ότι τις θυσίες για την ελληνοτουρκική φιλία θα τις υφίσταντο αποκλειστικά ο προσφυγικός κόσμος, ο οποίος είχε σε μεγάλο βαθμό συντελέσει στην εκλογική νίκη του Βενιζέλου το 1928». Αλέξης Αλεξανδρής, το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987, Γνώση, Αθήνα 1991, σελ. 74.
- (6) Μαργαρίτα Δρίτσα, όπως παραπάνω σελ. 228.
- (7) Κώστα Αλ. Καραμανλή, Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι εξωτερικές μας σχέσεις 1928-1932, Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ. 79.
- (8) National Zeitung, 21-9-1930. Η εφημερίδα της Βασιλείας θα σημειώσει επίσης ότι «είναι περίεργο συμβάν της τύχης το γεγονός ότι ο Έλληνας εκείνος που αντιπροσώπευσε την ιδέα της Μεγάλης Ιδέας, υπέγραψε ο ίδιος τη συμφωνία με την οποία η Ελλάδα παραιτούνταν της Μεγάλης εκείνης Ιδέας».
- (9) Νεοκλή Σαρρή, όπως παραπάνω, σελ. 253.
- (10) Νίκος Μαραντζίδης, Γιασασίν Μιλλέτ – Ζήτω το Έθνος, όπως παραπάνω, σελ. 101.
- (11) Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 20 Αυγούστου 1928.
- (12) Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Νικολάου Πλαστήρα, 229/25. Έντυπο διάγγελμα.
- (13) Ιφιγένεια Αναστασιάδου, Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930, σε Μελετήματα γύρω από το Βενιζέλο και την εποχή του, Φιλippiότη, Αθήνα 1980, σελ. 330-331.

- (14) Στάθη Πελασγίδη, όπως παραπάνω σελ. 398.
- (15) Ενδεικτική είναι η διαμαρτυρία του Γεωργικού Συνεταιρισμού Σουφλαρίων Λαρίσης που μεταφέρουν στη βουλή οι βουλευτές Σ. Αναστασιάδης και Σ. Ταλιαδούρος για τη σύλληψη προσφύγων την περίοδο της σποράς γιατί δεν πλήρωσαν το φόρο του Ταμείου Επικοινωνίας. (Πρακτικά Β' Βουλευτικής Περιόδου. Σύνοδος Α, Αθήναι 1928, συνέδρ. ΛΑ', 5 Δεκεμβρίου, σελ. 382).
- (16) Αι αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, 1909-1956. Περίοδος Β, τ.8, σελ. 158. Βλ. επίσης και Γ. Δαφνή, Η Ελλάς μεταξύ δυο πολέμων 1923-1940, τ. Α', Αθήναι, Ίκαρος 1955, σελ. 348.
- (17) Αι αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, 1909-1956. Περίοδος Β, τ.8, σελ. 46-47. Έμβλημα του Φιλελεύθερου Προσφυγικού Κόμματος ήταν ο «φοίνιξ αναθρώσκων εκ της τέφρας του», του Ανεξάρτητου Προσφυγικού Κόμματος «δύο πρόσωπα αλληλοασπασζόμενα», ενώ του Προσφυγικού Δημοκρατικού Κόμματος, που κατήλθε στις εκλογές του 1932: «αλέκτωρ μετά ανατέλλοντος ηλίου εν απόπτω». Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών.
- (18) Οι κάτοικοι του Μουσαλάρ είναι Καραγκούνηδες και Σαρακατσαναίοι.
- (19) Για την εκλογική συμπεριφορά των προσφύγων στην περίοδο του μεσοπολέμου βλ. G. Th. Mavrogordatos, *Stillborn Republic. Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, Berkeley 1986, σελ. 182-225. Για τις βουλευτικές εκλογές της 26^{ης} Ιανουαρίου 1936 βλ. και Η. Νικολακόπουλος, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964* ΕΚΚΕ, Αθήνα 1985, σελ. 112-119.
- (20) «Από μια περίεργη σύμπτωση μάλιστα οι δύο μεγάλες διπλωματικές επιτυχίες του Βενιζέλου που είχαν ουσιαστικά αποτελέσματα ένωσαν για πάντα το όνομα του Έλληνα πολιτικού με τους πρόσφυγες: Με τη συνθήκη της Λοζάννης οι μικρασιατικοί πληθυσμοί θυσιάστηκαν για να εξασφαλιστεί ενότητα φυλετική στη σύγχρονη Ελλάδα. Με τη συνθήκη της ελληνοτουρκικής φιλίας του 1930 μόχθος και κόπος των Μικρασιτών προσφύγων θυσιάστηκαν και πάλι για να εξασφαλιστούν τα σύνορα της Ελλάδας όπου τους είχαν μεταφυτέψει». Ιφιγένεια Αναστασιάδου, όπως παραπάνω, σελ. 393.
- (21) «Αι ΜΑΥ (Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου) συνεκροτήθησαν στοιχειωδώς καθ' ομάδας, εξ αριθμού ιδιωτών κατά χωρίον, αίτινες μετ' άλλων γειτονικών χωρίων απετέλουν την μονάδα της περιοχής. Επί κεφαλής των μονάδων τούτων ωρίζετο ιδιώτης, συνήθως παλαιός υπαξιωματικός θεωρούμενος κατάλληλος, εκ των κατοίκων επικέντρου εκάστου χωρίου. Μεταξύ των ομάδων των διαφόρων χωρίων, κατά μονάδα υφίστατο στοιχειώδης οργάνωσις και σύνδεσμος. Οι αποτελούντες τας ομάδας ιδιώται εξωπλίζοντο δι' ατομικών όπλων και αυτομάτων, άπινά διετίθεντο υπό της υπηρεσίας ή ηγοράζοντο εκ του λαθρεμπορίου τη πρωτοβουλία των κατοίκων και εξ ιδίων των». Έκδοση Αρχηγείου Στρατού, 1971, 1^{ος} τόμος, σελ. 126.
- (22) Μαραντζίδης Νίκος, Γιασασίν Μιλλέτ – Ζήτη το Έθνος, όπως παραπάνω, σελ. 224.
- (23) Βλ. και Grewe, Ivor. 1976. *Party Identification and Political Change in Britain*. In I. Budge, I. Crewe and D. Farlie (eds.), *Party Identification and Beyond*. London: John Willey & Sons, σελ.52-53.
- (24) Έτσι αποκαλούν οι περισσότεροι Βουναινιώτες τον εμφύλιο.
- (25) Ενδεικτικό της προσήλωσης των Σουλουτζοβαλήδων προσφύγων στην βενιζελική παράταξη είναι και το γεγονός ότι κεντρικοί δρόμοι του οικισμού φέρουν τα ονόματα του Ελευθέριου Βενιζέλου και του Νικόλαου Πλαστήρα, του «μαύρου καβαλάρη» που ήταν ιδιαίτερα αγαπητός στους πρόσφυγες.

3.11 Η διαμόρφωση προσφυγικής συνείδησης

Η μέση προσφυγική οικογένεια που ξεριζώθηκε από τη Σουλούτζοβα ήταν πολυμελής. Αρχηγός της οικογένειας ήταν ο πατέρας. Η μάνα συνήθως ήταν αρκετά μικρότερή του στην ηλικία. Σχεδόν κάθε σπιτικό θρηνούσε κάποιο μέλος του, που χάθηκε στη σφαγή της Σμύρνης. Άλλωστε λίγο - πολύ οι περισσότεροι στο χωριό ήταν συγγενείς είτε εξ αίματος είτε εξ αγχιστείας. Πάνω από πενήντα, σύμφωνα με τις μαρτυρίες, ήταν οι Σουλουτζοβαλήδες που σφάχτηκαν από τους Τσέτες του Κεμάλ στη Σμύρνη. Το 1926 επέστρεψαν από την αιχμαλωσία οι επιζήσαντες Ιωακείμ Χατζηλιάδης, Ιωάννης Σπυρίδης και Ιωάννης Παπαδόπουλος.

Η έλευση των προσφύγων στη νέα πατρίδα δεν επηρέασε τη δομή της Σουλουτζοβαλίτικης οικογένειας⁽¹⁾. Αντίθετα ενισχύθηκαν οι δεσμοί της ευρύτερης οικογένειας (αδέρφια - ξαδέρφια) για την από κοινού αντιμετώπιση των δυσχερειών της προσφυγιάς. Το κοινό ταμείο το κρατά ο πατέρας-πατριάρχης της οικογένειας ο οποίος κάνει το «κουμάντο» και παίρνει τις αποφάσεις. Η γυναίκα περιορίζεται στο νοικοκυριό. Στο χωράφι θα πάει αν υπάρχει έλλειψη εργατικών χεριών. Κατά κανόνα γεννά πολλά παιδιά, τα οποία και ανατρέφει σύμφωνα με τα ήθη και έθιμα της Καππαδοκίας.

«Από την πλευρά των εκπατρισμένων, η πρώτη, η δεύτερη και η τρίτη προσφυγική γενιά έχει σφραγιστεί με την αρχετυπική σκηνή της εξόδου. Βιώνει το δράμα στο εσωτερικό της κοινότητας, φέρει την ανάμνηση μίας ετερότητας και τιμά τους γεννήτορες κληροδοτώντας την ιστορική μνήμη στους επερχόμενους ως πολιτισμική περιουσία»⁽²⁾.

Η καλλιέργεια της προσφυγικής καταγωγής στη δεύτερη γενιά συντελείται καθημερινά στο πλαίσιο της οικογένειας. «Για τη συνειδητοποίηση της προσφυγικής καταγωγής ο ρόλος του παππού μέσα στο σπίτι ήταν καίριος. Με τις αναμνήσεις του, δίνοντας (...) τις διαστάσεις ενός χαμένου παραδείσου,

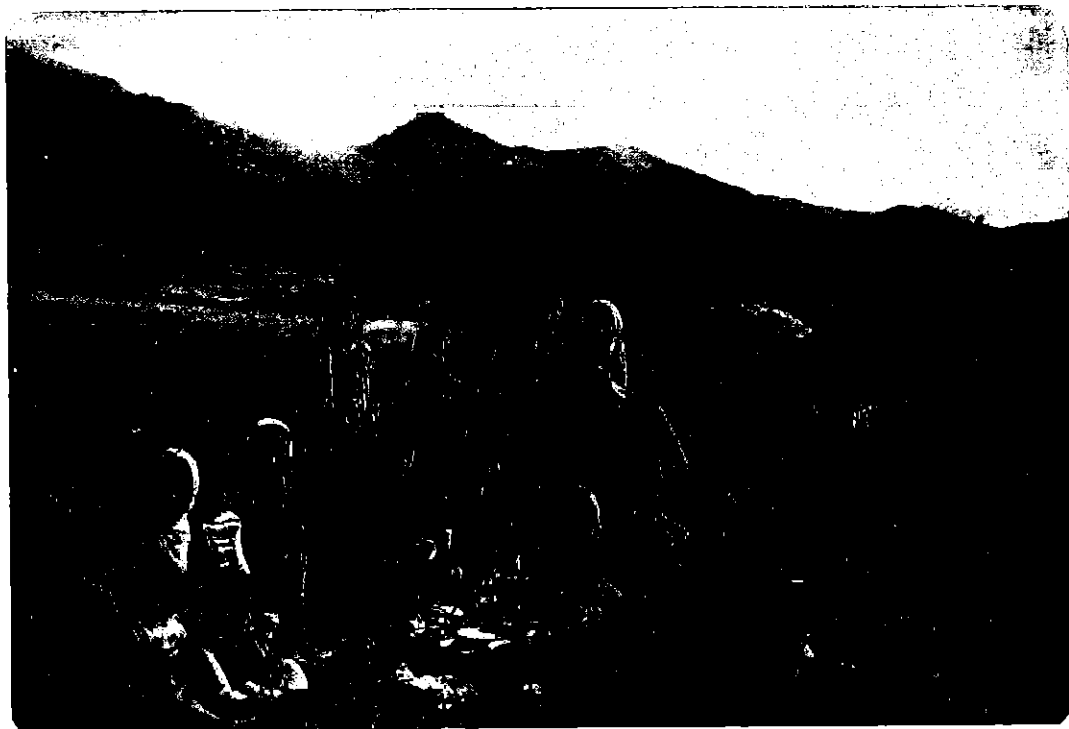
κέντριζε τη φαντασία του παιδιού. Του πρόσφερε κοινωνικά και ιστορικά πρότυπα (...), ήρωες που καθώς πέρασαν τα χρόνια η τοπική παράδοση τους εξιδανίκευσε»⁽³⁾. Οι αφηγήσεις αυτές διατηρούσαν ζωντανή τη μνήμη της χαμένης πατρίδας στους πρόσφυγες και έκαναν κοινωνούς του παρελθόντος τα μέλη της δεύτερης γενιάς.

Στη νέα πατρίδα ο τόπος καταγωγής «λειτουργεί ως στοιχείο αυτοαναγνώρισης και ετεροαναγνώρισης, χορηγεί ταυτότητα. Ταυτόχρονα αναπτύσσεται στο κάθε μέλος της κοινωνικής ομάδας η συνείδηση ότι η ατομική του ταυτότητα διαμορφώνεται από το κοινό παρελθόν της ζωής (...) τις συνθήκες βίαιης μετανάστευσης και εγκατάστασης και από τα ιδιαίτερα προβλήματα ένταξης στην ελληνική κοινωνία. Τα διακριτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την ομάδα από το υπόλοιπο έθνος αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνική συνοχής, που εκδηλώνεται με την υποστήριξη και αλληλεγγύη των μελών στην προσπάθεια για επιτυχημένη συμβίωση τους με τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο»⁽⁴⁾.

Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσφυγικής συνείδησης στην τρίτη γενιά έπαιξε η καταγωγή της μάνας και η παρουσία γιαγιάς ή παππού στο σπίτι. Η τραυματική εμπειρία της υποδοχής που επιφύλαξαν στους πρόσφυγες οι ντόπιοι και η εξιδανίκευση της Μικράς Ασίας στις αφηγήσεις των ξεριζωμένων, προσέδωσαν στις χαμένες πατρίδες μυθικές διαστάσεις στα μάτια της δεύτερης προσφυγικής γενιάς. Κανείς δεν αμφέβαλε ότι οι γονείς τους ζούσαν πολύ καλύτερα στην Καππαδοκία απ' ότι στη νέα πατρίδα, γι' αυτό και νοσταλγούσαν τη γενέθλια γη τους. Ο εκπρόσωπος της δεύτερης γενιάς δέχεται και αυτός τον προσδιορισμό του πρόσφυγα με την μειωτική σημασία που δίνεται στην λέξη όταν φτάνουν οι πρώτοι ξεριζωμένοι από την πέραν του Αιγαίου πατρίδα.

Ωστόσο αν στην οικογένεια ο παππούς ή η γιαγιά με τις διηγήσεις τους από τις χαμένες πατρίδες μεταλαμπαδεύουν την ιδιαίτερη ταυτότητα των Καππαδοκών στη δεύτερη και τρίτη γενιά, το σχολείο όχι μόνο δεν υποβοήθησε στη συνειδητοποίηση της πολιτισμικής διαφορετικότητας των προσφύγων, αλλά αντίθετα μέχρι τη δεκαετία του 1970 λειτούργησε ισοπεδωτικά. «Το σχολείο

καλλιεργούσε στα παιδιά σταθερά και αδιάκριτα την ιδέα της ενιαίας ελληνικής πατρίδας και δεν άφηνε περιθώρια για την ανάπτυξη ιδιαίτερης ταυτότητας»⁽⁵⁾. Στη λογική της λήθης που επίσημα η ελληνική πολιτεία επέβαλε για τη μικρασιατική καταστροφή, δεν υπήρχαν περιθώρια για αναφορές στα σχολικά βιβλία της ιστορίας, όχι μόνο στο κορυφαίο αυτό γεγονός που σημάδεψε την πορεία του ελληνισμού, αλλά ούτε και σ' αυτή καθ' αυτή την παρουσία των Ελλήνων για χιλιάδες χρόνια στη μικρασιατική πατρίδα όταν μεγαλούργησαν.

Επιστροφή προσφύγων στην γενέθλια γη και υποδοχή τους από τους Τούρκους της Σουλούτζοβα.

Το σχολικό πρόγραμμα δεν αναπροσαρμόστηκε με βάση τα νέα δεδομένα που δημιούργησε η μικρασιατική καταστροφή. Ήταν έτσι διαμορφωμένο ώστε να υποβοηθά την γρήγορη ενσωμάτωση των προσφύγων στις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες. Στο βωμό αυτής της προσαρμογής θυσιάζονταν η υπερηφάνεια της ιδιαίτερης καταγωγής των προσφύγων, καθώς δεν προβλέπονταν η μελέτη της σύγχρονης ιστορίας των προγόνων τους.

Ελάχιστοι είναι οι μεικτοί γάμοι των προσφύγων της δεύτερης γενιάς. Μετρώνται στα δάχτυλα του ενός χεριού. Η προσφυγική καταγωγή υπήρξε καθοριστικός

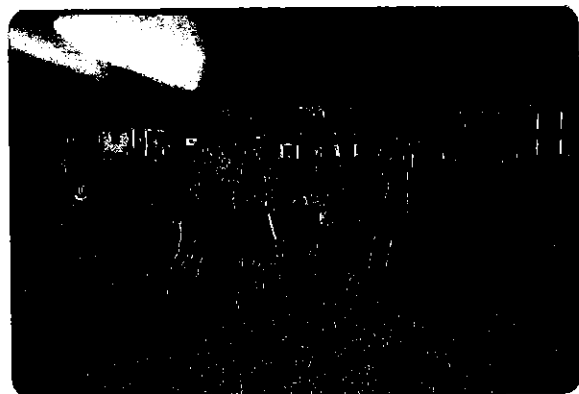
παράγοντας στην επιλογή του συντρόφου. Το γεγονός ότι οι Σουλουτζοβαλήδες δεν έχτισαν τον οικισμό τους στις παρυφές ενός παλαιού χωριού ντόπιων, όπως έκαναν άλλοι πρόσφυγες λειτούργησε ανασταλτικά στις επιγαμιαίες σχέσεις τους με τους γηγενείς. Χτίζοντας εξ αρχής ένα νέο χωριό στο οποίο προστέθηκαν τρεις οικογένειες Σαρακατσαναίων δεν πέρασαν από τη διαδικασία της ζύμωσης που προκαλεί η καθημερινή επικοινωνία με ντόπιους και η σε βάθος χρόνου ανταλλαγή πολιτιστικών στοιχείων ανάμεσα στις δυο πληθυσμιακές ομάδες όπως συνέβη στα μεικτά χωριά. Γι' αυτό και οι ρυθμοί των μεικτών γάμων ακόμα και στην τρίτη γενιά είναι εξαιρετικά βραδείς.

Η τρίτη γενιά των Καππαδοκών προσφύγων ανδρώθηκε όταν έφευγαν από τη ζωή αυτοί που έζησαν την τραυματική εμπειρία του ξεριζωμού. Από αυτούς αλλά και τους γονείς τους έμαθαν για τη χαμένη πατρίδα και τις συνθήκες της εκεί ζωής. Ο βαθμός στο οποίο συντελείται η συνειδητοποίηση της προσφυγικής καταγωγής και ιδιαιτερότητας της ταυτότητας των μελών της τρίτης γενιάς εξαρτάται από την παρουσία παππού ή γιαγιάς στο σπίτι που θα κεντρίσει το ενδιαφέρον των εγγονών με τις αφηγήσεις για τη ζωή στη Μικρασία, αλλά και από την παιδεία και την προσωπική αναζήτηση των ιδίων. Γεγονός είναι ότι τα παιδιά της τρίτης γενιάς που προέρχονται από μεικτούς γάμους γνωρίζουν λιγότερα για την οικογενειακή ιστορία του γονέα τους που είναι προσφυγικής καταγωγής αναπτύσσοντας εντονότερα τοπικιστικό πνεύμα.

Στη συνειδητοποίηση της προσφυγικής ταυτότητας της τρίτης γενιάς των κατοίκων των Βουναίνων συνέβαλε και η έστω δειλή αλλαγή στα σχολικά προγράμματα στη δεκαετία του 1980, όταν στα βιβλία της ιστορίας προστέθηκαν μερικές σελίδες για την προσφορά του ελληνισμού της Ανατολής στη διαμόρφωση της νεοελληνικής κοινωνίας με αναφορές σε επώνυμους πρόσφυγες που διέπρεψαν στα γράμματα, τις τέχνες και την επιστήμη. Τα τελευταία μάλιστα χρόνια καθηγητές του Γυμνασίου Κοιλάδας Λάρισας⁽⁶⁾ (και νωρίτερα του Γυμνασίου Ιτέας Καρδίτσας) όπου μεταβαίνουν και οι μαθητές από τα Βούναινα ανέλαβαν πρωτοβουλίες ανασύστασης της τοπικής ιστορίας των γύρω χωριών. Έτσι ανατέθηκε εργασία και στους μαθητές των Βουναίνων για την ιστορία της δημιουργίας του προσφυγικού χωριού. Με αυτή την ευκαιρία

και τα παιδιά της τρίτης γενιάς συνειδητοποίησαν καλύτερα την προσφυγική τους καταγωγή αλλά και οι συμμαθητές τους από τα γύρω χωριά όταν διαβάστηκαν οι εργασίες κατανόησαν την διαφορετική αφετηρία του καθενός μαθητή που συμβάλλει στη διαμόρφωση της ιδιαίτερης πολιτισμικής του ταυτότητας.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία της αναψηλάφησης της τοπικής ιστορίας κάθε παιδί ένιωθε υπερήφανο για την καταγωγή του. Το σχολείο έτσι λειτουργήσε συμπληρωματικά στη διαμόρφωση προσφυγικής συνείδησης στην τρίτη γενιά. Στη δεκαετία του 1980 η δημιουργία Μορφωτικού Συλλόγου στα Βούναινα και η αναβίωση εθίμων μέσω δρώμενων (όπως το Καρναβάλι) αλλά και διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων ενισχύει την αυτοεκτίμηση⁽⁷⁾ των προσφύγων για την καταγωγή τους. Καθοριστικής σημασίας σε αυτές τις εκδηλώσεις μνήμης, που ενισχύουν την αυτογνωσία των παλαιότερων και προκαλούν την περιέργεια των νεότερων μελών της

Προσκυνηματική εκδρομή προσφύγων στην Καππαδοκία το 1982.
Η ζωή σαν να σταμάτησε στο 1924.

κοινότητας για τις ρίζες και τις παραδόσεις, είναι η συμμετοχή χορευτικής ομάδας από το Γυμνάσιο Ιτέας Καρδίτσας. Κι' αυτό γιατί χορεύοντας χορούς της Μικράς Ασίας και της Καππαδοκίας οι μαθητές του Γυμνασίου που δεν έχουν προσφυγική καταγωγή είναι ουσιαστικά σαν να ζητούν συγγνώμη για τους αφορισμούς «τουρκόσποροι» και «τουρκομερίτες» με τους οποίους οι πρόγονοί τους υποδέχθηκαν τους ξεριζωμένους Καππαδόκες στη Θεσσαλία. Η εκδήλωση αυτή έχει ξεχωριστή σημασία για τους πρόσφυγες της πρώτης γενιάς. Αποτελεί γι' αυτούς έμπρακτη δικαίωση, οι χοροί τους να χορεύονται ισότιμα με τους χορούς των ντόπιων. Παράλληλα τονώνεται η αυτοπεποίθηση και η υπερηφάνεια της δεύτερης και τρίτης γενιάς.

Αναμφίβολα, η αναζήτηση του κοινού ιστορικού παρελθόντος της κοινότητας *«προκαλεί ισχυροποίηση της ταυτότητας, γιατί παρέχει στα μέλη τη συλλογική δυνατότητα της αυτοεπιβεβαίωσης τους ως ατόμων που δρουν και συνεχώς διαμορφώνουν την ταυτότητα από τη μια, και από τη άλλη της ισορροπίας τους ανάμεσα στην αυτοαναγνώριση και ετεροαναγνώριση»⁽⁸⁾.*

Ωστόσο, καθώς ο χρόνος περνά, η συντήρηση της μικρασιατικής ταυτότητας δεν μπορεί να επαφίεται στις ευκαιριακές εκδηλώσεις κάποιων συλλόγων. Αν η εκπαίδευση δεν αναλάβει πιο ενεργό ρόλο στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, τότε το πιο πιθανό είναι με την παρέλευση της τρίτης προσφυγικής γενιάς να σβήσει και η μνήμη της μικρασιατικής πατρίδας. *«Από τη τέταρτη γενιά, που θα μετράει πίσω ήδη δυο γενιές προγόνων γεννημένων στην Ελλάδα, αρχίζουν οι χαμένες γενιές των χαμένων πατρίδων»⁽⁹⁾.* Όσο θα εξασθενεί, στη μνήμη των προσφύγων, η δραματική σκηνή της εξόδου, τόσο θα αμβλύνεται και η συνείδηση της ετερότητάς τους που σήμερα την εκλαμβάνουν ως πολιτισμική κληρονομιά.

Η «ιδεολογία των χαμένων πατρίδων» έκανε την εμφάνισή της στη δεκαετία του 1960 όταν άρχισαν να δημοσιεύονται οι πρώτες αναμνήσεις από τη Μικρασία. *«Αν οι χαμένες πατρίδες, στην πρώτη γενιά, χρωματίζονταν με νοσταλγία, αν η δεύτερη γενιά προσπαθούσε να ξεχάσει για να ριζώσει στη νέα πατρίδα, η τρίτη γενιά τις χρωματίζει με συγκρουσιακό πνεύμα, που προήλθε εν μέρει από την αναζωπύρωση αυτής της εμπειρίας μετά τα κυπριακά γεγονότα του 1974, και την*

επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Και, ως γνωστόν, η ιδεολογία μεταπλάθεται»⁽¹⁰⁾.

Η εισβολή του Αττίλα στην Κύπρο το 1974 και η κατάληψη από τα τουρκικά στρατεύματα σχεδόν του μισού νησιού ξυπνά οδυνηρές μνήμες στους πρόσφυγες των Βουναίων. Μισό αιώνα μετά τον ξεριζωμό τους ένα άλλο κομμάτι του ελληνισμού δοκιμάζει την ίδια με αυτούς τραυματική εμπειρία της προσφυγιάς. Στο πρόσωπο των Κυπρίων προσφύγων οι Βουναισιώτες θα δουν και πάλι το δικό τους ξεριζωμό. Λόγω αυτής της κοινής δοκιμασίας πολλοί Βουναισιώτες θα ανταποκριθούν άμεσα στις εκκλήσεις του Ερυθρού Σταυρού για βοήθεια σε είδη πρώτης ανάγκης (ρουχισμό, τρόφιμα) προς τα θύματα του Αττίλα. Δέματα θα σταλούν στην Κύπρο μαζί με γράμματα παρηγοριάς.

Πρόσφυγες δεύτερης γενιάς στη Σουλούτζοβα με εγγόνια της Μιτί.

Μάλιστα αργότερα κάποιοι Βουναισιώτες θα γνωριστούν με τους Κυπρίους που βοήθησαν υλικά και ηθικά εκείνες τις δύσκολες ώρες. Θα διατηρήσουν επαφές και στη δεκαετία του 1980 Κύπριοι σε ένδειξη ευγνωμοσύνης θα επισκεφθούν στα Βούναινα τις οικογένειες που τους

συμπαραστάθηκαν στο κακό το οποίο τους βρήκε.

Η επιστράτευση, που κηρύχθηκε μετά την εισβολή των Τούρκων στη Μεγαλόνησο πραγματοποιήθηκε στα Βούναινα κάτω από ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση⁽¹¹⁾, όσο και αν κάποιοι προσπαθώντας να φαιδρύνουν την ατμόσφαιρα έλεγαν «θα πάμε μια βόλτα μέχρι την Κωνσταντινούπολη και θα γυρίσουμε». Ο προαιώνιος εχθρός αμφισβητούσε και πάλι το δικαίωμα ύπαρξης των Ελλήνων σε πατρογονικές του εστίες. Οι επίστρατοι έφευγαν με την ευχή των πατεράδων τους «να πολεμήσουν σαν άνδρες».

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κανείς από τους Σουλουτζοβαλήδες πρόσφυγες πρώτης γενιάς δεν είδε την επιστράτευση και τον πιθανό πόλεμο με τους Τούρκους ως ευκαιρία επανόδου τους στην Καππαδοκία σε περίπτωση νικηφόρας έκβασης του για την Ελλάδα. Πενήντα χρόνια μετά την έξοδο τους από τη μικρασιατική ενδοχώρα όσο και αν οι μνήμες παρέμεναν ζωντανές, οι πρόσφυγες είχαν πλέον ριζώσει για τα καλά στη νέα πατρίδα. Την επιστράτευση την είδαν όλοι ως πολεμική περιπέτεια με αμφίβολη κατάληξη.

Όλα αυτά τα χρόνια μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980 ο Ερυθρός Σταυρός με τις αναζητήσεις χαμένων προσώπων στη μικρασιατική καταστροφή, μέσω των ραδιοφωνικών ανακοινώσεών του, εκτός του κύριου στόχου του, της ανεύρεσης των χαμένων προσφύγων, επιτελεί και ένα δεύτερο έργο: συμβάλει στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Οι αναζητήσεις του Ερυθρού Σταυρού γίνονται αφορμή οι γηραιότεροι να εξιστορήσουν στα νεότερα μέλη της οικογένειας γεγονότα από τις χαμένες πατρίδες και να τους εμψυχήσουν έτσι την προσφυγική συνείδηση.

Στη δεκαετία του 1960, ο Δημήτριος Μιχαηλίδης θα επισκεφθεί την Σουλούτζοβα. Θα είναι ο πρώτος πρόσφυγας που θα αποτολμήσει το ταξίδι της επιστροφής στη γενέθλια γη. Στα Βούναινα θα κρατήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα ο απόηχος της επίσκεψής του. Ο Δημήτριος Μιχαηλίδης θα φιλοξενηθεί από την οικογένεια της Μιττί Ιγγιλίζογλου. Μέσω αυτού, τα αδέρφια της στην Ελλάδα θα μάθουν για πρώτη φορά από την έξοδο νέα της. Θα «ανακαλύψουν» ότι έχουν νέους συγγενείς στα βάθη της Ανατολής του οποίους θα γνωρίσουν πολύ αργότερα όταν η Μιττί θα έχει πεθάνει.

Στη δεκαετία του 1980 μια ομάδα προσφύγων πρώτης και δεύτερης γενιάς θα επισκεφθεί τη Σουλούτζοβα. Το ταξίδι αυτό θα ανοίξει το δρόμο και σε άλλους που θα ακολουθήσουν στη συνέχεια. Κάποιοι μάλιστα θα γυρίσουν στη γενέτειρά τους ξανά και ξανά. Οι εκδρομές αυτές λειτουργούσαν επουλωτικά για τις πληγές του παρελθόντος. Στο λόγο αυτών των προσφύγων που θα επιστρέψουν στη γενέτειρα μπορεί να διακρίνει κανείς μελαγχολία ή αισθήματα αδικίας για τη μοίρα τους. Δεν υπάρχει όμως μίσος για τους σημερινούς

ιδιοκτήτες των σπιτιών που άφησαν πίσω τους. Όλοι θα μιλήσουν με καλά λόγια για τη στάση των Τούρκων που θα προσφερθούν να τους φιλοξενήσουν. Το μόνο παράπονο που θα διατυπώσουν είναι η εγκατάλειψη: «Όπως τα αφήσαμε τα σπίτια μας έτσι παρέμειναν. Οι Τούρκοι δεν έβαλαν πέτρα πάνω στην πέτρα. Ούτε να τα ασβεστώσουν δεν αξιώθηκαν τόσα χρόνια»⁽¹²⁾.

Η αδελφοποίηση της Λάρισας με το Προκόπη υπήρξε αφορμή να επισκεφθούν την Κατπαδοκία αρκετοί πρόσφυγες.

Η ιδεολογία των χαμένων πατρίδων δεν έχει σχέση με αλυτρωτισμούς. Όλοι έχουν δεχθεί τον ενταφιασμό της Μεγάλης Ιδέας. Ελάχιστοι άλλωστε απάντησαν ότι θα δέχονταν να εγκατασταθούν στην Κατπαδοκία αν υπήρχαν οι προϋποθέσεις. Η ιδεολογία των χαμένων πατρίδων έχει καθαρά συναισθηματικό χαρακτήρα. Διαποτίζεται από τη νοσταλγία των προσφύγων για τη γενέθλια γη τους. Διατρέχεται από τον καημό της προσφυγιάς και την ανάγκη της ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς ενός κομματιού του ελληνισμού που μεγαλούργησε χωρίς τον προστατευτισμό του εθνικού κράτους και που πλήρωσε με το αίμα του και τον ξεριζωμό, την αντίστασή του στην αφομοίωσή του από τους Τούρκους⁽¹³⁾.

(1) Για τις ομοιότητες με τη δομή της οικογένειας στην Τουρκία (σε μεταγενέστερο χρόνο) βλ. και Ibrahim Yasa «Temel is-yus Bicimleri ve Aile Karcamaları» (Μορφές εργασίας-δύναμης και οικογενειακές δαπάνες) σε Oguz Ari (καθηγητής De) Koy Sosyolojisi Okuma Kitabi (Εγχειρίδιο Κοινωνιολογίας του Χωριού), εκδόσεις Πανεπιστημίου Βοσπόρου, Istanbul 1977, σελ.153 και συν.

(2) Ιωάννα Πετροπούλου, Κτερίσματα Προσφύγων, Ο Ξεριζωμός και η Άλλη Πατρίδα, Οι Προσφυγοπτώσεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1997, σελ. 176.

(3) Άννα Παναγιωταρέα. Όταν οι Αστοί έγιναν Πρόσφυγες. Παρατηρητής. Θεσσαλονίκη 1994, σελ.195.

(4) Μαρία Βεργέτη, Η Ποντιακή Ταυτότητα της Τρίτης Γενιάς, Δελτίο Κ.Μ.Σ. τόμος Θ', Μικρασιατική Καταστροφή και Κοινωνία, Αθήνα 1992, σελ. 86.

- (5) Άννα Παναγιωταρέα. Όπως παραπάνω, σελ.198.
- (6) Στο Γυμνάσιο Κοιλιάδας φοιτούν μαθητές με διαφορετική καταγωγή. Ανατολικοθρακιώτες, Καραγκούνηδες, Καππαδόκες, Σαρακατσάνοι και Βλάχοι συνθέτουν το μωσαϊκό των μαθητών του σχολείου. Η ιστορία του μικρασιατικού ελληνισμού αποτέλεσε για πρώτη φορά τμήμα της ιστορίας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μόλις το 1982.
- (7) Η δεύτερη γενιά των προσφύγων αγωνιζόμενη να επιβιώσει κάτω από δύσκολες συνθήκες δεν κατέβαλε προσπάθεια να κεντρίσει στα παιδιά της το ενδιαφέρον για την ιδιαίτερη καταγωγή τους.
- (8) Μαρία Βεργέτη, όπως παραπάνω, σελ. 91.
- (9) Άννα Παναγιωταρέα, όπως παραπάνω, σελ.201.
- (10) Αντ. Λιάκος. Η ιδεολογία των «χαμένων πατρίδων». «Το Βήμα» 13-09-1998.
- (11) Συνοδευόμενοι από τα γυναικόπαιδα, όσοι Βουναινώτες κλήθηκαν στην επιστράτευση, πήγαν στην εκκλησία του χωριού και αφού άναψαν κεριά αστάστηκαν τους δικούς τους ανθρώπους και έφυγαν για τα ειδικά κέντρα υποδοχής των επίστρατων.
- (12) Μαρτυρία Ευδόκιμου Καρυπίδη στο γράφοντα (1991).
- (13) Ενδεικτική είναι η μαρτυρία του Δημήτριου Αθαναλίδη: «Επιθυμούσαμε να δούμε τα μέρη των προγόνων μας, να ζήσουμε τον τόπο από κοντά, να θαυμάσουμε αυτά που ακούγαμε. Με αφορμή την αδελφοποίηση του δήμου Λάρισας με το Προκόπι της Καππαδοκίας επισκεφθήκαμε για πρώτη φορά τη Σουλούτζοβα. Στο πρόγραμμα της εκδρομής ήταν πόλεις και κωμοπόλεις της Καππαδοκίας. Από όσες πόλεις περάσαμε, όλες είχαν τα αποτυπώματα των Ελλήνων. Σπίτια, αρχοντικά, μαγαζιά, νοσοκομεία και ιδρύματα που ακούγαμε στην Ελλάδα, τα είδαμε εκεί. Πολύ περισσότερο θαυμάσαμε τις εκκλησίες και τα σχολεία. Από κάθε χωριό η εκκλησία με το καμπαναριό ήταν το προεξέχον στοιχείο.

Με την ευκαιρία της επίσκεψής μας στην πόλη της Νίγδης, και αφού η απόσταση ήταν μικρή, περίπου 40 χλμ., πήγαμε στο Υδατοπέδιο (Σουλούτζοβα). Φτάσαμε απογευματινές ώρες. Ανεβήκαμε σε έναν λοφίσκο στις παρυφές, όπου φαίνεται όλο το χωριό, αλλά και η κτηματική περιοχή του χωριού, τα χωράφια που καλλιεργούσαν οι πρόγονοί μας. Είδαμε κτήρια και σπίτια, που εγκατέλειψαν οι δικοί μας και από τις περιγραφές που μας έκαναν εδώ στα Βούναινα καταλάβαμε ποιο σπίτι άφησε φεύγοντας κάθε οικογένεια. Εκείνο που μας εντυπωσίασε ήταν το δίπατο σπίτι του παππά που στέκεται επιβλητικό έξω από τον προαύλιο χώρο της εκκλησίας. Τα περισσότερα σπίτια είναι όπως τα εγκατέλειψαν οι πρόσφυγες, με ελάχιστες προσθήκες γεωργικών κτισμάτων. Όπως μας είπε ένας γέρος «Χριστιανλάρ νάσιλ μπρακτιλάρ οϊλέ ντουρίορλαρ» / Όπως τα άφησαν οι χριστιανοί έτσι στέκονται. Εντύπωση μας έκανε το ότι δεν έχουν αξιοποιηθεί σχεδόν καθόλου τα κτήρια που άφησαν οι παππούδες μας.

Η υποδοχή των κατοίκων ήταν πολύ θερμή. Δεν μας έβλεπαν με κακία όταν λέγαμε πως αυτά τα σπίτια ήταν των προγόνων μας. Μάλιστα οι γεροντότεροι ξέρανε σε ποιον ανήκει το κάθε σπίτι. Η εκκλησία είναι μικρή μεν, αλλά διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση με σκεπή από πλάκες με λούκια πέτρινα. Οι αγιογραφίες είναι δυστυχώς καλυμμένες με σοβά. Έχουν μεταφέρει την είσοδο της εκκλησίας, που λειτουργεί ως αποθήκη της κοινότητας. Το δε σχολείο με τις κολόνες και τις φανταστικές καμάρες έχει γίνει τζαμί και διατηρείται πολύ καλά.

Στο κέντρο του χωριού η βρύση με μια καμάρα πετρόχτιστη και μπροστά η στέρνα, που ποτίζουν τα ζώα τους. Και γύρω-γύρω καλντερίμια. Αυτά όλα τα είδαμε με τα μάτια μας όπως μας τα είχαν περιγράψει οι παππούδες μας. Οι Τούρκοι δεν έχουν κάνει καμία παρέμβαση. Ο κόσμος ήταν χαρούμενος. Προσφέρθηκαν να μας βοηθήσουν να μάθουμε ότι θέλαμε. Και ρωτάγανε από ποια οικογένεια είμαστε. Το δικό μας σπίτι δεν μπόρεσα να το βρω.

Εκεί βρήκαμε τα εγγόνια (Σεφκέτ-Ερογλου) της χριστιανής συγχωριανής μας, που την είχε κλέψει ένας Τούρκος. Ο ένας ήταν καθηγητής, ο άλλος διευθυντής γεωργικής υπηρεσίας, ο οποίος και μας ξενάγησε στο χωριό και μας έδειξε τοποθεσίες-ονομασίες κτημάτων, όπως μας τα λέγανε οι παππούδες μας εδώ στην Ελλάδα: Τσαμ-τσάιρί (πευκόφυτη πεδιάδα), Μινασίν-ντερισί (τα ριζά του όρους Αντίταυρου), Χαρελέμ-ταρλασού (του Χαράλαμπου το κτήμα).

Θα ήθελα αυτή τη φορά να πάω και να τα δω καλύτερα. Γιατί ήταν πολύ λίγος ο χρόνος».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Για τους τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους Καππαδόκες δεν υπήρξε ποτέ δίλημμα ως προς την ελληνική εθνική τους συνείδηση. Ρουμ όρτοντοξ/ Rum ortodox σήμαινε γι' αυτούς Έλληνες. Οι ίδιοι είχαν συναίσθηση της βυζαντινής τους συνέχειας. Μια συνέχεια που αποτυπώνεται ακόμη και στα βαπτιστικά τους ονόματα. Η μελέτη αυτών των τουρκόφωνων Ελλήνων καταρρίπτει στερεότυπα που θέλουν τη γλώσσα ως ένα από τα βασικά αν όχι το κυρίαρχο εκείνο στοιχείο που ξεχωρίζει τα έθνη. Παρά την τουρκοφώνησή τους, οι Έλληνες της Ανατολής όχι μόνο διατήρησαν την ελληνικότητά τους αλλά ήταν ξεχωριστά υπερήφανοι γι' αυτήν. Πλήρωσαν με τον ξεριζωμό τους το βαρύ τίμημα του ακμαίου εθνικού τους φρονήματος. Αν έστω και για λίγο ετίθετο εν αμφιβολία η εθνική τους συνείδηση θα ακολουθούσαν έστω και ευκαιριακά τον παπα-Ευθύμ στην απόπειρα δημιουργίας τουρκορθόδοξης εκκλησίας. Τον εξωμότη ιερέα, που έγινε όργανο του Κεμάλ. Παρά τις πιέσεις των αρχών και το δυσμενές για τους ελληνορθόδοξους κλίμα δεν τον ακολούθησε ουδείς. Σήμερα η λεγόμενη τουρκορθόδοξη εκκλησία παραμένει μια σφραγίδα χωρίς ποίμνιο, ένα μέσο πίεσης του τουρκικού κράτους προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Αν και τουρκόφωνοι, οι Καππαδόκες διατήρησαν την εθνική τους ταυτότητα χάρη στην Ορθόδοξη Εκκλησία που αποδείχθηκε πραγματική κιβωτός σωτηρίας για το κομμάτι αυτό του υπόδουλου ελληνισμού. Με την εισαγωγή της караμανλίδικης γραφής (τούρκικα με ελληνικούς χαρακτήρες) διαφύλαξε όχι μόνο την πίστη αλλά και κατ' επέκταση την εθνική τους υπόσταση. Η προσήλωση των ελληνορθόδοξων της Ανατολής στην ορθόδοξη πίστη και οι σταθεροί δεσμοί τους με την Εκκλησία είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της συλλογικής τους ταυτότητας, μαζί βέβαια με την τουρκοφωνία. Ωστόσο αν για τους Καραμανλήδες δεν υπήρξε ζήτημα εθνικής επανατοποθέτησης λόγω της αλλογλωσσίας τους, για τους γηγενείς που τους «υποδέχθηκαν» ως πρόσφυγες στην Ελλάδα υπήρξε θέμα «εθνικής καθαρότητας».

Οι αφορισμοί «*τουρκόσποροι*» και «*τουρκομερίτες*» που εύκολα θα εκστομισθούν, αναμφίβολα περιγράφουν το κλίμα της εποχής και οριοθετούν το προβληματικό πλαίσιο της κοινωνικής ένταξης των τουρκόφωνων στην ελλαδική πραγματικότητα. Περιγράφοντας τα αισθήματα των προσφύγων ο Σουλουτζοβαλής Παναγιώτης Χατζηλιάδης θα πει χαρακτηριστικά: «*Αχ τζάνεμ, τι τραβήξαμε μόνο ο Θεός ξέρει. Στην πατρίδα οι Τούρκοι μας έλεγαν γκιαούρηδες και όταν ήρθαμε εδώ μας φώναζαν τουρκόσπορους*».

Η γλώσσα, δηλαδή, των προσφύγων καθίστατο φαινομενικά αιτία του τείχους που ορθώθηκε ανάμεσα σε αυτούς και τους γηγενείς. Η καχυποψία αυτή δεν περιορίστηκε μόνο στα απλά μέλη της κοινωνίας αλλά και στους δημόσιους λειτουργούς και την κεντρική διοίκηση, που για χρόνια αντιμετώπιζε τους τουρκόφωνους ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Η γλώσσα λοιπόν μετατρέπονταν σε στοιχείο ενοχής και ντροπής των προσφύγων που θα έπρεπε να την αποβάλλουν το συντομότερο για να γίνουν αποδεκτοί από την ελλαδική κοινωνία. Ο κοινωνικός στιγματισμός που επισύρει η ομιλία της τουρκικής γλώσσας είναι εκείνος που επιβάλλει την απόρριψή της.

Στο ασφυχτικό περιβάλλον του τουρκισμού της μικρασιατικής ενδοχώρας οι Πόντιοι Αργυρουπολήτες που εγκαταστάθηκαν στη Σουλούτζοβα, σε λιγότερο από 100 χρόνια ξέχασαν την ποντιακή γλώσσα και τουρκοφώνησαν. Αντίστοιχα στην Ελλάδα σε ένα περιβάλλον που αφήνει υπονοούμενα για την εθνική καθαρότητα εκείνου που μιλά την τουρκική είναι επόμενο και πάλι σε λιγότερο από 100 χρόνια να λησμονηθεί η τουρκική.

Η γλώσσα ωστόσο των τουρκόφωνων ήταν η αφορμή και όχι η πραγματική αιτία της δυσχερούς ενσωμάτωσής τους στην ελλαδική κοινωνία. Πέραν της ανασφάλειας και του φόβου που προκαλεί η έλευση του νέου, του ξένου που απειλεί την ισχύουσα τάξη, την ισορροπία της κοινωνίας, η ουσία της αντίδρασης των ελλαδιτών της περιφέρειας στην έλευση των προσφύγων έγκειται κυρίως στην συρρίκνωση του ζωτικού τους χώρου, των αγροκτηνοτροφικών εκτάσεων που θα πρέπει πλέον να μοιραστούν με τους νεοφερμένους. Σαράντα χρόνια μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας οι

ντόπιοι ανέμεναν την ώρα που η πολιτεία θα προχωρούσε σε απαλλοτριώσεις τσιφλικιών και διανομή της δημόσιας γης. Το «όνειρο» λοιπόν της διανομής της δημόσιας γης γίνεται για τους ντόπιους «εφιάλτης» από τη στιγμή της έλευσης των προσφύγων, στους οποίους όπως είναι φυσικό εστιάζει την προσοχή της η πολιτεία. Μοιραία λοιπόν οικοδομείται το ιδεολόγημα της «εθνικής καθαρότητας» με το στιγματισμό που επισύρει για τους πρόσφυγες.

Έτσι η γλωσσική ιδιαιτερότητα γίνεται αφορμή για την κοινωνική και πολιτισμική απομόνωση των τουρκόφωνων προσφύγων. Ενδεικτική αυτού του κλίματος είναι η αυστηρή ενδογαμία που θα παρατηρηθεί για δεκαετίες. «Τα πρόβατα θα αρχίσουν να σμίγουν με τα γίδια» (για να παραφράσουμε τη ρήση Σαρακατσάνου τσέλιγκα που αρνήθηκε να δώσει την κόρη του σε πρόσφυγα) πολύ μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι κοινές εμπειρίες του πολέμου και οι δοκιμασίες της κατοχής και του εμφυλίου θα φέρουν πιο κοντά τα δυο σύνοικα στοιχεία της περιοχής. Τα τοίχοι της αποξένωσης θα πέσουν και θα αρχίσουν δειλά-δειλά να οικοδομούνται φιλίες. Ωστόσο οι επιγαμιαίες σχέσεις μεταξύ προσφύγων και γηγενών για αρκετά χρόνια θα παραμείνουν σε χαμηλά επίπεδα. Ογδόντα χρόνια μετά την τομή που επέφερε στην ιστορία του νεότερου ελληνισμού η μικρασιατική καταστροφή και την εγκατάσταση των προσφύγων στη νέα πατρίδα, η ενδογαμία, το «παπούτσι από τον τόπο σου» δεν ισχύει πια.

Πρόσφυγες και ντόπιοι συναποτελούν το αμάλγαμα του πληθυσμού της χώρας. Από την συγκατοίκηση και τον συγχρωτισμό και τα δυο στοιχεία βγήκαν κερδισμένα. Το κόστος βέβαια για τους πρόσφυγες ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια ήταν μεγάλο. Έπρεπε να αποδεικνύουν την ελληνικότητα τους για να διεκδικήσουν στη συνέχεια τη σύναψη φιλικών σχέσεων με τους γηγενείς, ως ίσοι προς ίσους. Το κατάφεραν και με το παραπάνω.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Το χειρόγραφο του Χαράλαμπου Αγγλόπουλου

Η ιδιόγραφη μαρτυρία του Χαράλαμπου Λαζ. Αγγλόπουλου ⁽¹⁾ είναι μια λιτή κατάθεση της ζωής του πρωταγωνιστή μέσα σε 12 χειρόγραφες σελίδες ενός παλαιού τεφτεριού. Η αξία που έχει αυτό το «συναξάρι» είναι πολύτιμη στο βαθμό που δεν υπάρχουν άλλες αυθόρμητες έγγραφες μαρτυρίες Σουλουτζοβαλήδων που να περιγράφουν την έξοδο από τη Μικρά Ασία και την εγκατάσταση στην νέα πατρίδα. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί στον αναγνώστη η ακρίβεια των ημερομηνιών των γεγονότων, που ο αφηγητής θεωρεί καθοριστικής σημασίας. Η ακρίβεια αυτή, βάσιμα οδηγεί στην υπόθεση ότι ο Χαράλαμπος Αγγλόπουλος κρατούσε σημειώσεις σημαντικών γεγονότων στα μικρά «τεφτέρια» που οι περισσότεροι Καππαδόκες είχαν μαζί τους και όπου έκαναν λογαριασμούς, σημείωναν δοσοληψίες, χρέη και υποχρεώσεις. Κάπου ανάμεσα σε αυτά ο αφηγητής σημείωνε και τις ιστορικές στιγμές της διαδρομής του καθώς οι πολλές ημερομηνίες που παρατίθενται και η μεγάλη χρονική απόσταση των γεγονότων από την καταγραφή της μαρτυρίας δεν μπορεί να δικαιολογηθεί αλλιώς όσο αριθμομνήμων και αν είναι ο συντάκτης.

Ο Χαράλαμπος Λαζάρου Αγγλόπουλος.

Δεν γνωρίζουμε την ακριβή χρονολογία που ο Χαράλαμπος Αγγλόπουλος αισθάνθηκε την ανάγκη να καταθέσει τη μαρτυρία της ζωής του. Η ιστόρηση του φτάνει μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1940. Ο ίδιος πέθανε στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Το πιο πιθανό σύμφωνα με τα παιδιά του είναι να γράφτηκε προς τα δυσμάς του βίου του. Δεν φαίνεται πάντως να έγινε μετά από παρότρυνση του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών το οποίο στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ακολουθούσε αυτή την τακτική προκειμένου να συλλέξει

πληροφορίες για τις ελληνικές κοινότητες στην Καππαδοκία και την εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα. Και αυτό γιατί στο Κ.Μ.Σ δεν υπάρχει μαρτυρία του Χαράλαμπου Αγγλόπουλου καταγεγραμμένη στο «φάκελο Σουλούτζοβα». Ούτε κανείς από τους συνεργάτες του Κ.Μ.Σ., που στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 επισκέφθηκαν τα Βούναινα και τη Λάρισα για την συλλογή πληροφοριακού υλικού, τον αναφέρει ως έναν εκ των πληροφοριοδοτών του. Το χειρόγραφο τιτλοφορείται από τον ίδιο τον πρόσφυγα «Περιπέδι που πέρασα στη ζωή μου μέχρι τώρα» χωρίς να διευκρινίζει την ημερομηνία του «τώρα».

Για να τοποθετήσουμε τη διήγηση αυτή στο χοροχρόνο θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ξεκινά με την χρονολογία της γέννησης του αφηγητή, την περιγραφή της οικογενειακής του κατάστασης και τη μετάβαση του στην Κιλικία σε ηλικία 11 ετών μαζί με τον πατέρα του και τους συγχωριανούς του. Οι Σουλουτζοβαλήδες, ξακουστοί ασβεστάδες και οικοδόμοι, κάθε χρόνο μετανάστευαν το χειμώνα στην Κιλικία όπου δούλευαν για μήνες κάνοντας ασβεστοκάμνηνα. Στο χωριό έμεναν τα γυναικόπαιδα και οι γέροντες. Όπως μαρτυρά ο αφηγητής ήδη από την ηλικία των 11 ετών τα αγόρια ακολουθούσαν τους γονείς τους στην Κιλικία βοηθώντας τους και μαθαίνοντας έτσι και την τέχνη του ασβεστοποιού -οικοδόμου. Τα εργατικά χέρια των παιδιών μείωναν το κόστος της οικογενειακής επιχείρησης και γι' αυτό ήταν πολύτιμα⁽²⁾.

Στις 29 Νοεμβρίου του 1918 αφηγείται ο Χαράλαμπος Αγγλόπουλος όπως κάθε χρόνο οι Σουλουτζοβαλήδες μετέβησαν για εργασία στην Κιλικία. Εκεί όμως συνάντησαν μια άλλη πραγματικότητα «και βρήκαμε στην Κιλικίαν Γαλλίαν» γράφει για τη γαλλική κατοχή στην περιοχή μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Έτσι πολλοί Σουλουτζοβαλήδες βρέθηκαν αποκλεισμένοι στην περιοχή των Αδάνων λόγω του κεμαλικού κινήματος που δεν αποδέχονταν το διαμελισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας σε ζώνες επιρροής. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι στη διάρκεια της γαλλικής παρουσίας στην Κιλικία οι Έλληνες συνεργάστηκαν με τη γαλλική διοίκηση. Σουλουτζοβαλήδες που βρέθηκαν στην Κιλικία εντάχθηκαν στα σώματα ασφαλείας που οργάνωσαν οι Γάλλοι⁽³⁾. «Περνούσαμε καλά και αλληλογραφία είχαμε με τις οικογένειες μας» στη

Σουλούτζοβα, σημειώνει ο αφηγητής, μέχρι που «βγήκαν Τούρκοι ανταρσία και μάχονταν με τη Γαλλία και την Αρμενία».

Στη συνέχεια περιγράφεται η αποχώρηση των Γάλλων από την Κιλικία, ο φόβος και η αβεβαιότητα για το μέλλον των χριστιανικών πληθυσμών της περιοχής «τους κοσμικούς λαούς της Κιλικίας, Έλληνες, Αρμένιους και Ελληνάραβες» όπως αποκαλούνται στη διήγηση.

Στο χειρόγραφο καταγράφεται η πικρία για τη συμπεριφορά των χριστιανών Γάλλων προς τους ομόθρησκούς τους Κατπαδόκες. «Ο λαός της Κιλικίας άρχισε τρομαγμένον φόβος τι να κάνουν σάστισαν. Περίμεναν από τον Γάλλον βοήθεια. Αυτός (η Γαλλία) κοιτούσε για τον (ε)αυτό του να τακτοποιήσει». Ακολουθως ο αφηγητής αναφέρεται στην περιπλάνηση τους από την Ταρσό, στη Μερσίνα, τη Σμύρνη, την Κύπρο, ξανά τη Σμύρνη και την άφιξη τους στον Πειραιά μετά από ταξίδι 28 ημερών με το βαπόρι.

Ο Τριαντάφυλλος Τριτόπουλος υπηρέτησε ως τσανταρμάς στην Κιλικία υπό γαλλική διοίκηση.

Από τον Πειραιά μετέβησαν στον Πόρο που δούλεψαν για δύο χρόνια μέχρι «τότε που έγινε χαλασμός(ς) Σμύρνης» όπου όπως γράφει «ήτανε ίσα με 57 παιδιά πατριώτες και συγγενείς μας. Τους πολλούς σκότωσαν, καμπό(σου)ς αιχμαλωτίστηκαν, πολύ (ε)λάχιστα γλίτωσαν». Λόγω ασθένειας αποχώρησαν από τον Πόρο όπου πέθανε και ο πατέρας του αφηγητή. Στον Πειραιά εργάστηκαν άλλα δυο χρόνια μέχρι που «μάθαμε θα γίνει ανταλλάξιμον». Ο Χαράλαμπος Αγγλόπουλος εξηγεί την επιλογή του νέου οικισμού «ήρθαν εδώ Βούναινα 18 Μαρτίου 1924. Το μέρος τοποθεσίας Βούναινα, επειτής είχε δέντρα τους άρεσε πολύ τους επιτροπή μας». Να σημειωθεί ότι η Κατπαδοκία δεν χαρακτηρίζεται για την πυκνή της βλάστηση και τα δένδρα της. Δικαιολογημένος λοιπόν ο ενθουσιασμός των προσφύγων που θα είχαν άφθονη ξυλεία για την ανοικοδόμηση των νέων τους σπιτιών αλλά και ξύλα ως καύσιμη ύλη. Εντύπωση προκαλεί η γλαφυρότητα της περιγραφής

της συνάντησης του αφηγητή με τους συγχωριανούς του. «Επειτής ήρθε οικογένεια μας, όλος ο κόσμος χαρά που είχαν, διότι ήταν περίπου 5-6 χρόνια χαμένοι. Ήρθαν τα ορεινά άνθια. Χαρά ενθουσιασμός γέμισε. Βρήκαμε τα αδέρφια μας, μανάτες, πατέρες» και πιο κάτω συνεχίζει «τεν μας πάγει πολύν καιρό τα λουλουτιές άρχισαν να μαραθούν. Άρχισαν πλεμονίες και θάνατοι, κακοκαιρία, βροχές, αγέρας, κρύο. Την ημέραν γίνητα 5-6 κηδεία». Η κατάσταση αυτή κράτησε μέχρι το 1939.

Στη συνέχεια ο αφηγητής περιγράφει την οικογενειακή του αποκατάσταση και τη συμμετοχή του στον ελληνοϊταλικό πόλεμο. Τελειώνει λέγοντας «Και τώρα αποκτήσαμε τέκνα και ζούμε ευχάριστα. Να εύχομαι προς τη Ι(η)σού Χριστόν. Αμήν».

Ο Χαράλαμπος Αγγλόπουλος ήταν καππαδοκικής καταγωγής γεννημένος όπως γράφει το 1907 στη Σουλούτζοβα της επαρχίας Νίγδης. Ήταν τουρκόφωνος και βαθιά θεοσεβούμενος, όπως οι περισσότεροι Καππαδόκες. Τα λίγα γράμματα που έμαθε και μπόρεσε να συντάξει μόνος του την αυτοβιογραφία του τα διδάχθηκε στο σχολείο της Σουλούτζοβας. Οι «Καραμανλήδες» γνώριζαν να γράφουν και να διαβάζουν τα τούρκικα με ελληνικούς χαρακτήρες⁽⁴⁾. Έτσι όταν ο αφηγητής έμαθε να μιλά ελληνικά ήταν σε θέση ταυτόχρονα και να τα γράφει.

Στο χειρόγραφο του Αγγλόπουλου ο οποίος δεν ολοκλήρωσε το δημοτικό, πέρα από τα δικαιολογημένα συντακτικά και ορθογραφικά λάθη διαπιστώνουμε την αδυναμία των τουρκόφωνων προσφύγων πρώτης γενιάς στη σωστή εκφορά της ελληνικής. Το δ και το θ όπως στον προφορικό έτσι και στο γραπτό λόγο έχουν εκτοπισθεί από το τ. Δυσκολίες επίσης είχαν τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης στη νέα πατρίδα με τη χρήση των άρθρων καθώς στην τουρκική γλώσσα δεν υπάρχουν άρθρα.

Επίσης αξίζει να επισημανθεί η βαθιά πίστη των Καππαδοκών που φαίνεται και σε αυτή τη διήγηση. Δεν είναι μόνο ο τρόπος που επιλέγει ο αφηγητής να κλείσει την εξιστόρηση με επίκληση του Χριστού. Περιγράφοντας την αναχώρηση από το λιμάνι της Μερσίνας σημειώνει: «Ανεβήκαμε το βαπούρι. Κάναμε την προσευχή μας και αναχωρήσαμε για τη Σμύρνη». Η αναχώρηση

αυτή είναι το χρονικό σημείο - τομή που ο αφηγητής από ορθόδοξος υπήκοος της οθωμανικής αυτοκρατορίας μετατρέπεται σε πρόσφυγα.

Αξιοπρόσεκτο στοιχείο είναι η έντονη κινητικότητα τον πρώτο καιρό της έλευσης στην Ελλάδα που οφείλεται στην αναζήτηση της εξασφάλισης του επιούσιου. Ωστόσο όταν πληροφορείται την ανασύσταση του χωριού του στη νέα πατρίδα σπεύδει αμέσως αναζητώντας ένα σταθερό σημείο αναφοράς. Γίνεται αγρότης ενώ παράλληλα ασκεί και το επάγγελμα του οικοδόμου που έμαθε στην Καππαδοκία. Είναι εμφανής η αγωνία οικοδόμησης μιας άλλης ζωής σε ένα νέο άγνωστο περίγυρο. Αν και γραπτή η μαρτυρία ελάχιστα – ή καθόλου – διαφέρει από τον προφορικό λόγο που χρησιμοποιούσαν οι πρόσφυγες πρώτης γενιάς. Γράφοντας τη δική του μικρή ιστορία ο αυτοβιογραφούμενος μας δίνει μια «γεύση» από το κλίμα της εποχής του μεσοπολέμου.

Όπως οι προφορικές μαρτυρίες, έτσι και τα αυθόρμητα χειρόγραφα «*εξαιτίας ακριβώς της συγκινησιακής τους φόρτισης συνιστούν και τεκμήρια του ψυχολογικού κλίματος που συντρόφευε την εγκατάσταση των Μικρασιατών στην Ελλάδα*»⁽⁵⁾. Αναμφίβολα αυτό το κλίμα δύσκολα θα μπορούσε να αποτυπωθεί σε επίσημα έγγραφα. Αξιοσημείωτη τέλος είναι η αποφυγή της μυθοποίησης της προηγούμενης ζωής στη μικρασιατική πατρίδα, κάτι που σπάνια δεν συναντάται στις προφορικές μαρτυρίες των ανθρώπων που έζησαν την τραυματική εμπειρία της προσφυγιάς.

(1) Εντοπίσθηκε στη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας στα οικογενειακά ενθυμήματα που άφησε στα παιδιά του.

(2) Κάθε ουστάς (εργολάβος) έπαιρνε μαζί του το τσούρμιο του από 6-10 εργάτες. «Πλέρωνε τον κάθε εργάτη 2 ½ γρόσια μεροκάματο και την τροφή του. Τρία γρόσια μεροκάματο έδινε στον επιστάτη τους» Αρχείο Προφορικής Παράδοσης. Καππαδοκία, χωριό Ένεχιλ (φάκελος 230) Μαρτυρία Μιχ. Αβραμόγλου στην ερευνήτρια του ΚΜΣ Σοφία Αναστασιάδη.

(3) Στη γαλλική διοίκηση υπηρέτησαν ως τσανταρμάδες οι : Τριαντάφυλλος Τριτόπουλος, Νικόλαος Καριπίδης, Βασίλειος Αϊκωνσταντίν ή Σταυρίδης και Σάββας Χατζησαββίδης, ενώ στο σιδηροδρομικό δίκτυο εργάστηκε ο Κωνσταντίνος Τικταπανίδης.

(4) Πρόκειται για τη γνωστή καραμανλήδικη φιλολογία με έμφαση σε βιβλία κυρίως θρησκευτικού και εκκλησιαστικού περιεχομένου.

(5) Μ. Κουρουπού – Ευ. Μπαλτά. Πηγές τις ιστορίας των ανταλλάξιμων της Καππαδοκίας. Δελτίο Κ.Μ.Σ. τόμος 9^{ος}, Αθήνα 1992, σελ. 20.

Περιπέδι⁽¹⁾ που πέρασα στην ζωή μου μέχρι τώρα

Η Γεννηθίς μου είναι 1907 όταν είμαι κάτοικος εις Σουλούτσοβα. Είμαστε μέλη Οικογένεια 8 και ονομαστικώς το λέγανε. Ο Πατήρ μου Λάζαρος, η Μητήρ μου Σοφία.

Αδέρφια μου 1) Ιωάννου, Νικολάου. 2) Δέσποινα, Κυριακή, Ελένη. Η Μητήρ μου αποβίωσε το 1914. Μετά τον θανατόν της Μητηρ μας ο Πατήρ μας ερθ εις τεύτερον Γάμον 1915, Κυριακή Παλουτσιόγλου, εκ του Αγ ταγ Ματέν. Και η Μητριά μου είχε ένα παιδί ονομάζονταν Κυριάκος. Και αυτός ήταν γεννηθείς 1907. Είμαστε μια ηλικία. Η μητριά μου απόκτησε ένα παιδί από τον πατρός μου του 1916 γενν(η)θείς. (Τον) ονομάζαμε Γεώργιον.

Περιπέδι που πέρασα
εις την ζωή μου μέχρι τώρα

Η γεννηθίς μου είναι 1907
όταν είμαι κάτοικος
εις Σουλούτσοβα
Μητριά μου Σοφία
Ο πατήρ μου Λάζαρος
Η μητριά μου
Δέσποινα
Κυριακή
Ελένη
Η μητριά μου
αποβίωσε το 1914
Μετά τον θανατόν της
μητριάς μου ο πατήρ
μας ερθ εις τεύτερον
γάμον 1915
Κυριακή Παλουτσιόγλου
εκ του Αγ ταγ Ματέν
Και η μητριά μου
είχε ένα παιδί ονομάζονταν
Κυριάκος
Και αυτός ήταν γεννηθείς
1907
Είμαστε μια ηλικία
Η μητριά μου απόκτησε
ένα παιδί από τον πατρός
μου του 1916
γεννηθείς
(τον) ονομάζαμε Γεώργιον

Εν τέλει μέχρι 1918 σούζαμε⁽²⁾ οικογενειακώς μαζί. Από εκεί αναχωρήσαμε ο πατέρας μου, ο αδερφός μου Ιωάννης και 'γώ μαζί τους και 29 Νοεμβρίου 1918 ήρθαμε εις Κιλικίαν.

Και βρήκαμε στην Κιλικίαν Γαλλίαν και μείναμε. Ένα πιάστημα περνούσαμε καλά και αλληλογραφία είχαμε απ' τους οικογένεια μας. Και μετά βγήκαν Τούρκοι ανταρσία και μάχονταν με τη Γαλλία και με τους Αρμένους. Του 1919 άρχισε μάχες Γάλλο (με) ανταρσία των Τούρκων. Μέχρι 1920 Σεπτεμβρίου άρχισε ο Γάλλος να αδειάσει την αγοράν τροφίμων και πολεμοφοτίων.

2

Εν τέλει μέχρι 1918
σούζαμε οικογενειακώς
μαζί
Από εκεί αναχωρήσαμε
ο πατέρας μου, ο αδερφός
μου Ιωάννης και 'γώ μαζί
τους και 29
Νοεμβρίου 1918
ήρθαμε εις Κιλικίαν
Και βρήκαμε στην
Κιλικίαν Γαλλίαν
και μείναμε
Ένα πιάστημα
περνούσαμε καλά
και αλληλογραφία
είχαμε απ' τους
οικογένεια μας
Και μετά βγήκαν
Τούρκοι ανταρσία
και μάχονταν με
τη Γαλλία και με
τους Αρμένους
Του 1919 άρχισε
μάχες Γάλλο (με)
ανταρσία των
Τούρκων
Μέχρι 1920
Σεπτεμβρίου
άρχισε ο Γάλλος
να αδειάσει την
αγοράν τροφίμων
και πολεμοφοτίων

[illegible]

Συνάμα και άρχισε να (ο)πιστοχωρήσειν. Ο λαός της Κιλικίας άρχισε τρομαγμένον φόβος. Τι να κάνουν, σάστισαν. Περίμεναν από τον Γάλλον βοήθεια. Αυτός κοιτούσε για τον (ε)αυτό του να τακτοποι(η)σει. Ο Γάλλος τεν έλεγε τον λαόν τίποτα. Και πέρασαν οι μέρε(ς). Ο κόσμος περίμενα(ν) βοήθεια. Μετά τακτοποι(η)σην του Γαλλικού Στρατού, ο αρχη(γ)ός Γαλλικού Τσενανλάρ έτωσε διαταγές (σ)τους κοσμικούς λαούς της Κιλικίας, Έλληνες, Αρμένους και Ελληνάραβες να παρουσιαστούν του γαλλικού πρακτορείο να πάρουν άδειαν (να) αναχωρήσειν όπου θέλει καθένας Γαλλία, Αγγλία, Ελλάδα. Μασί με αυτούνους πήραμε κι εμείς τις αδείας.

4

Αναχορίσματα 25 αυτών

Επί του 1920 της Κεφισίας
Πηγής στο Γεφύρι των
Εννέα Μυχαίων ο ορεινός
Αναχορίσματος είναι γεφύριος
28 ούλων επί του και επί
του Μυριάων Μυχαίων Μυχαίων
5 Μοσχοβίτου Περσέων
Βασιλείου Ερνάνου για Κανέλιος
Πατρι Μάδαρις οίητος
Βασιλείου Χαρακίαν - 6 Μοσχο
βίτου επί Αμφιμάρις το Βασιλείου
Κανέλιος Μυχαίων 28 ούλων
ορεινός και Αναχορίσματος
Μυχαίων επί Σμύρνης Αμφι
Μυχαίων - επί Σμύρνης Κανέ
λιος Μυχαίων Κανέλιος Κανέ
λιος Μυχαίων επί Σμύρνης ορεινός
Αναχορίσματος για τον Κεφισίαν
Πηγήν στο Γεφύρι των
Εννέα Μυχαίων Μυχαίων
28 ούλων επί Σμύρνης
Κανέλιος 28 ούλων
Αμφιμάρις το Βασιλείου

Αναχωρήσαμε 25 Οκτωβρίου 1920 εις Κιλικίαν. Πήγαμε στο Τερσούς και εκεί μείναμε δύο μέρες. Αναχωρήσαμε από το Τερσούς 28 Οκτουμβρίου και πήγαμε Μέρσινα. Μείναμε μέχρι 5 Νοεμβρίου. Περιμέναμε βαπόρι ελληνικό για να μας πάρει. Μάθαμε ότι ήρθε βαπούρι. Χαρήκαμε. 6 Νοέμβριο ανεβήκαμε το βαπούρι. Κάναμε την προσευχή μας και αναχωρήσαμε για την Σμύρνη. Πήγαμε στην Σμύρνη και τον μας κατέβασαν. Και από την Σμύρνη αναχωρήσαμε για τον Κύπρο. Πήγαμε στο Κύπρο και εκεί τον μας κατέβασαν. Ξανά μας φέρνουν στην Σμύρνη. Ε(ν)τέλη κάναμε 28 ήμερες απάνω (σ)το βαπούρι.

σε ένα μονό κάρο. Και μας πήγε παραλία θαλάσσης. Εκεί ήταν μία βάρκα και μας έβαλε απάνω στη βάρκα και μας πήγε στο Πόρο. Και μας πήραν στο Νοσοκομείο όλο(υ)ς μας. Και μείναμε ένα μήνα. Εγίναμε καλά και έπειτα ήρθαμε στην Πειραιά και βρήκαμε τους πατριώτοι μας. Και αρχίσαμε πάλι τουλειές. Τουλεύεμε κτίσα(με) σπίτια ιδικά μας και μάθαμε θα γίνει ανταλλάξιμον 1924. Αφού χρειά(σ)τηκε μία επιτροπή για να πάγει να βρουν κατάλλη(λη)ν (περιοχή) για να εγκαταστ(αθ)ούμε, ήρθαν εδώ Βούναινα 18 Μαρτίου 1924. Το μέρος τοποτεσίας Βούναινα επειτής είχε δένδρα τους άρεσε πολύ τους επιτροπή μας.

7
 03 σε ένα Μονο Κάρο
 Και μας πήγαν Πόρο και
 θαλάσσης εκεί είχαμε
 μια βάρκα και μας πήγε
 στο Πόρο και μας πήραν
 στο Νοσοκομείο όλο(υ)ς μας
 και μείναμε ένα μήνα
 εγίναμε καλά και
 έπειτα ήρθαμε στην Πειραιά
 και βρήκαμε τους πατριώτοι
 μας. Και αρχίσαμε πάλι
 τουλειές. Τουλεύεμε κτίσα(με)
 σπίτια ιδικά μας και μάθαμε
 θα γίνει ανταλλάξιμον 1924.
 Αφού χρειά(σ)τηκε μία
 επιτροπή για να πάγει να
 βρουν κατάλλη(λη)ν (περιοχή)
 για να εγκαταστ(αθ)ούμε,
 ήρθαν εδώ Βούναινα 18
 Μαρτίου 1924. Το μέρος
 τοποτεσίας Βούναινα
 επειτής είχε δένδρα τους
 άρεσε πολύ τους επιτροπή
 μας.

Έρθε η επιτροπή εις τον Πειραιάν και συγκέντρωσαν τους πατριώτας και μίλησα(ν). Έμεινα(ν) σύμφωνα. Αναχωρήσαμε από τον Πειραιά 23 Μαΐου 1924. 24 Μαΐου 1924 ήρθαμε εδώ Βούναινα. Αρχισε ανταλλάξιμο. Πρώτη αποστολή ήρθα(ν) 29 Αυγούστου. Τευτέρα επιτολές ήρθα(ν) 15 Σεπτέμβρη 1924. Επειτής ήρθα(ν) οικογένεια μας, όλος ο κόσμος χαρά που είχαν διότι ήταν περίπου 5-6 χρόνγια χαμένοι. Έρθαν τα ορεινά άνθια. Χαρά, ενθουσιασμός γέμισε. Βρήκαμε τα αδέρφια μας, manάτες, πατέρες. Και τον μας πάγει πολύν καιρό τα λουλουτιές άρχισαν να μαραθού(ν). Άρχισαν πλεμονίες και θάνατοι.

8
 ηρθε η επιτροπή εις τον
 Πειραιά και συγκέντρωσαν
 τους πατριώτας και μίλησα(ν).
 Έμεινα(ν) σύμφωνα. Αναχωρήσαμε
 από τον Πειραιά 23 Μαΐου
 1924. 24 Μαΐου 1924 ήρθαμε
 εδώ Βούναινα. Αρχισε
 ανταλλάξιμο. Πρώτη
 αποστολή ήρθα(ν) 29
 Αυγούστου. Τευτέρα
 επιτολές ήρθα(ν) 15
 Σεπτέμβρη 1924. Επειτής
 ήρθα(ν) οικογένεια μας,
 όλος ο κόσμος χαρά που
 είχαν διότι ήταν περίπου
 5-6 χρόνγια χαμένοι.
 Έρθαν τα ορεινά άνθια.
 Χαρά, ενθουσιασμός γέμισε.
 Βρήκαμε τα αδέρφια μας,
 manάτες, πατέρες. Και
 τον μας πάγει πολύν
 καιρό τα λουλουτιές
 άρχισαν να μαραθού(ν).
 Άρχισαν πλεμονίες και
 θάνατοι.

Κακοκαιρία, βροχές, αγέρας, κρύο. Την ημέραν γίνητα 5-6 κηδεία. Αυτό συνέχισε από 1924 μέχρι 1939⁽³⁾. Από 'τω και πέρα αρχινάμε οι δικά μου (ι)στορίες. Ο αδερφός μου Ιωάννης ήρθε πρώτο γάμο με την Ευθυμία Κ. Χατζηλιάδου 17 Φεβρουαρίου 1926. Ενώ τεν έκλεισαν χρόνο, τα μωρά του έφθασε. Η νύφη μας αποβίωσε 7 Ιανουαρίου 1927. Ο αδερφός μου Ιωάννης αποβίωσε 22-1-1927. Η αδερφή μου Κυριακή αποβίωσε 20-3-1928. Ο αδερφός μου Νικόλαος αποβίωσε 22-5-1929. Η αδερφή μου Δέσποινα αποβίωσε 14-5-1931. Εγώ είχα παντρευτεί 1931,

9
Κακοκαιρία Βροχές
αρχινάμε Κρίο εν ημέρα
ρην Φινουα 5-6 κηδεία
από 1924 μέχρι 1939
Από τω και πέρα αρχινά
με οι δικά μου (ι)στορίες
Ο αδερφός μου Ιωάννης ήρθε
πρώτο γάμο με την
Ευθυμία Κ. Χατζηλιάδου
17 Φεβρουαρίου 1926
Ενώ τεν έκλεισαν χρόνο
τα μωρά του έφθασε
Η νύφη μας αποβίωσε 7
Ιανουαρίου 1927
Ο αδερφός μου Ιωάννης
αποβίωσε 22-1-1927
Η αδερφή μου Κυριακή
αποβίωσε 20-3-1928
Ο αδερφός μου Νικόλαος
αποβίωσε 22-5-1929
Η αδερφή μου Δέσποινα
αποβίωσε 14-5-1931
Εγώ είχα παντρευτεί 1931

23 Απριλίου. Με την Αναστασία Λαζαρίδου ζήσαμε μαζί μέχρι 6 χρόνια. Από την Αναστασί(α) αποκτήσαμ(ε) ένα κορίτσι 1936, 18 Ιανουαρίου. Του 1937, 18 Μαρτίου αποβίωσε. Έμεινα με το κόρη μου. Με κάλεσα(ν) πρόσκλησις κατηγορί(α) 19-Κ. Αναχώρησα 22 Αυγούστου 1940. Παρουσιάστηκα (σ)τα Τρίκαλα 23 Αυγούστου και αποσπαστήκαμε 29 Αυγούστου Κοζάνη. Όταν κηρύχθηκε ελληνοϊταλό πόλεμο ήμουνα στρατιώτης στο Κοζάνη. Κηρύχθηκε ο πόλεμος 28 Οκτωβρίου 1940.

10
23 Απριλίου
Με την Αναστασία
Λαζαρίδου / ζήσαμε μαζί
μέχρι 6 χρόνια
Από την Αναστασί(α) αποκτήσαμ(ε)
ένα κορίτσι 1936, 18 Ιανουαρίου
Του 1937, 18 Μαρτίου αποβίωσε
Έμεινα με το κόρη μου
Με κάλεσα(ν) πρόσκλησις
κατηγορί(α) 19-Κ
Αναχώρησα 22 Αυγούστου
1940
Παρουσιάστηκα (σ)τα
Τρίκαλα 23 Αυγούστου
και αποσπαστήκαμε 29
Αυγούστου Κοζάνη
Όταν κηρύχθηκε ελληνοϊταλό
πόλεμο ήμουνα στρατιώτης
στο Κοζάνη
Κηρύχθηκε ο πόλεμος 28
Οκτωβρίου 1940

11
Πίνα Σιμ Αλβανία
Και Ροζ μεσημέρι
12 ημερών. Μόλις οι
μαρτυρίες είναι με σωστή
δοξολογία και κέφα
α. μαρτυρίες τούτων
α. τούτων ουσιωδώς
δύο το 40% του 1941
πιστοχωρήσαμε και
εφθάσαμε 18 Απριλίου
το χωριό αυτό οίκα
Μηχαλ Σχορτσίου
μετα αμοιβή εφθά
α. ουχί εμείς
μην αναγράψω διεξά
2000
εφθ εις 2000
πράγμα μετρί Αγγλίας
του 1941 14 Σεπτεμβρίου
και τώρα Αποστολή

Πήγα στην Αλβανία και πολέμησα με τους Ιταλούς. Μέχρι 9 Μαρτίου είχαμε πάγει δοξασμένοι και καλά. 9 Μαρτίου πέραν τον πουρούσαμε να κινηθούμε. 10 Απριλίου 1941 (ο)πιστοχωρήσαμε και εφθάσα 18 Απριλίου (σ)το χωριό. Αυτές ήταν μεγάλες (ι)στορίες για μένα. Ακόμα ήθελα ολόκληρες ημέρες για να 'γραφα για (να) τελειώσει. Ήρθ(α) εις τεύτερο γάμον με την Αγγαία Γεωργί(ου) Κουμπογιάννη του 1941, 14 Σεπτέμβρη. Και τώρα αποκτήσαμε τέκνα και σούμε ευχάριστα. Να εύχομαι προς τη Ι(η)σού Χριστόν. Αμήν.

12
Τιμνα και Σοφία
ευχαριστώ Μακχωρή
προσφορά του Χριζού
Αμήν
Αγγαία

- (1) Εννοεί περιπέτειες. Το δ συνήθως αντικαθίσταται από το τ. Δεν έγινε συντακτική και γραμματική επεξεργασία του κειμένου εκτός ελαχίστων περιπτώσεων που οι παρεμβάσεις παρεμβάλλονται σε παρένθεση προκειμένου να γίνει περισσότερο κατανοητή η ιδιόγραφη μαρτυρία.
- (2) Εννοεί ζούσαμε. Συχνά επίσης οι Καππαδόκες μπερδεύαν το π με το μπ, το γ με γκ.
- (3) Η υπερβολή αυτή δείχνει πως λειτουργεί ο μυθοπλαστικός παράγοντας. Αναμφίβολα υπήρξαν πολλά τα θύματα των ασθενειών που κυριολεκτικά «θέριζαν» τους πρόσφυγες τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης. Αν όμως γίνονταν 5-6 κηδείες την ημέρα από το 1924-1939 δεν θα είχε μείνει κανείς πρόσφυγας εν ζωή.

2. Τα πάθη του Αλέξιου

Τα πάθη του Αλέξιου, τα βάσανα της ζωής του θεοσεβούμενο και καρτερικού ήρωα του λαϊκού έπους των 250 στίχων που αγίασε, διασώθηκαν μέσα από αντιγραφές από την πρωτότυπη έκδοση στα καραμανλήδικα. Άλλωστε οι εκδόσεις στα καραμανλήδικα ήταν σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων καθώς απευθύνονταν σε ολιγάριθμο αναγνωστικό κοινό.

Η δημοδιδασκάλισα Ελισσάβετ Ευρενίδου σε χειρόγραφο της οποίας βρέθηκε η ιστορία του Αλέξιου.

Για τους βαθιά θεοσεβούμενους Καππαδόκες «η μεγάλη Σαρακοστή ήταν περίοδος αυστηρότατης νηστείας και προσευχής, κατά την οποία δεν γίνονταν γιορτές και γλέντια, ούτε τραγουδούσαν και χόρευαν. Τραγουδούσαν όμως διάφορα τραγούδια Αγίων σε τουρκική γλώσσα, φερμένα κυρίως από την περιοχή της Καισάρειας. Αυτά τα ποιήματα, από τα οποία τα γνωστότερα είναι: της Αγίας Αικατερίνης, της θυσίας του Αβραάμ, της πώλησης του Ιωσήφ, του Αλεξίου του ανθρώπου του Θεού κ.ά., κυκλοφορούσαν σε φυλλάδια στα Καραμανλήδικα και αποτελούσαν κοινό ανάγνωσμα σε αρκετές περιοχές της Καππαδοκίας και του Πόντου»⁽¹⁾.

Μετά τη μικρασιατική καταστροφή οι Καππαδόκες πρόσφυγες ερχόμενοι στην Ελλάδα πήραν μαζί τους όσα βιβλία μπόρεσαν να περισώσουν. Στους προσφυγικούς καταυλισμούς το πιο λαοφιλές ποίημα ήταν εκείνο που εξιστορούσε το βίο του Αλέξιου. Το τραγούδι του Αλέξιου ενέχει ρόλο παραμυθιού για τα παιδιά και λαϊκού αφηγήματος για τους μεγάλους. Πολλοί ήταν εκείνοι που είχαν αποστηθίσει δεκάδες στίχους ή και ολόκληρο το ηθικοπλαστικό ποίημα.

«Το τραγουδούσαμε όπως «τη ζωή εν τάφω»⁽²⁾. Μαζευόμασταν τα βράδια μετά τις δουλειές πότε στο σπίτι του ένα γείτονα, πότε του άλλου και τραγουδούσαμε το Αλέξιος. Τηλεόραση δεν υπήρχε τότε και περνούσαμε έτσι τα βράδια»⁽³⁾.

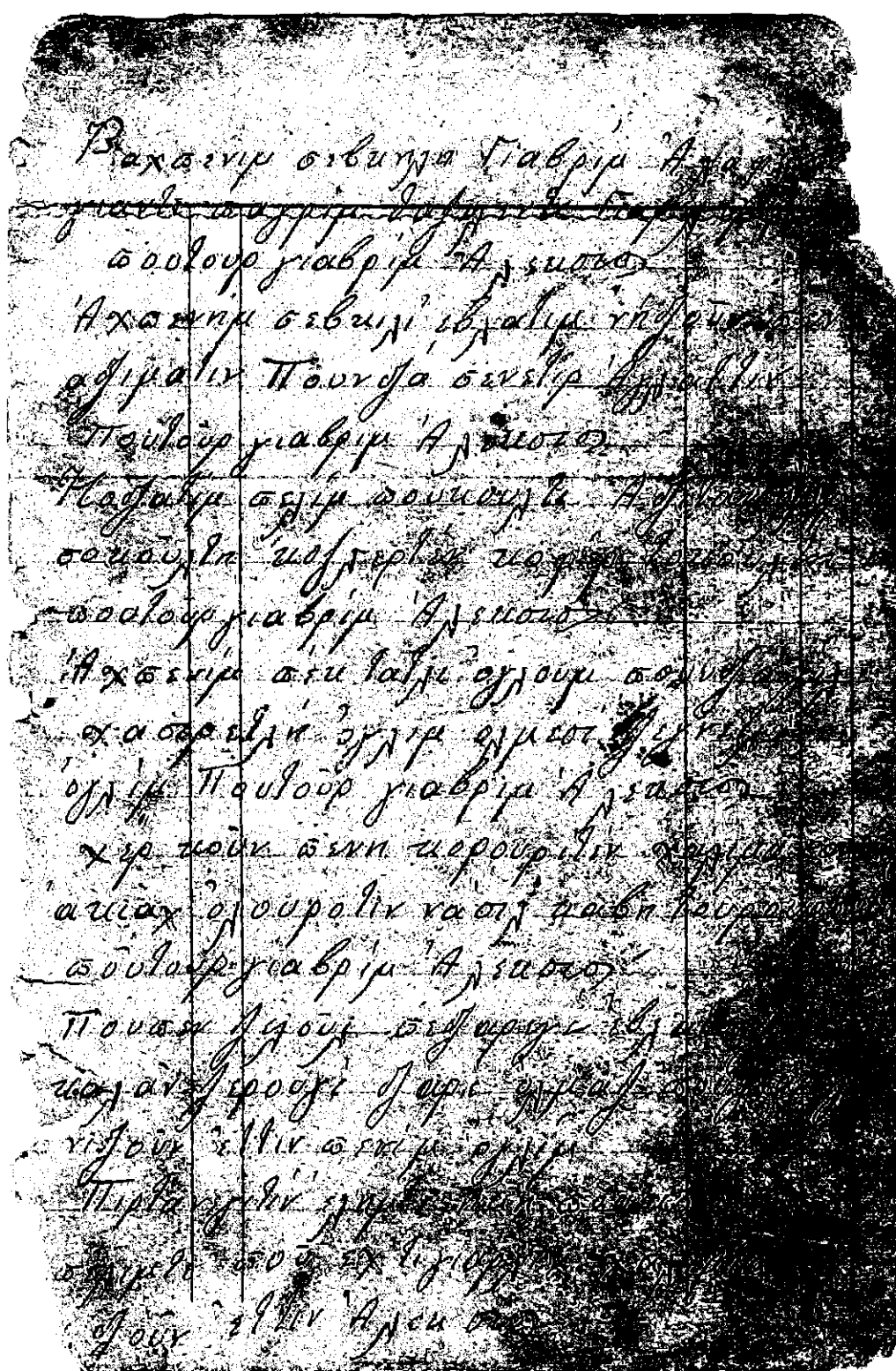
Η μελωδία που χρησιμοποιείται στο τραγούδι του Αλέξιου «θυμίζει στο ύφος τα μεσαιωνικά τραγούδια των Τρουβαδούρων και Τρουβέρων. Μέτρο: 11/8 (3+3+3+2). Έκταση: Διάστημα 7^{ης} μικρής (σι-λα). Κλίμακα: Διατονική του ντο. Το διάστημα σι-ντο ελαφρά μεγαλύτερο από το ημιτόνιο»⁽⁴⁾.

(1) Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Φίλοι Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου Μέλπωσ Μερλιέ. Τραγούδια της Καππαδοκίας. Μουσικολογική ανάλυση, σχόλια Μάρκος Φ. Δραγούμης. Συνοδευτικό ένθετο, σελ. 43

(2) Τα εγκώμια της Παναγίας που ψάλλονται τη Μεγάλη Παρασκευή.

(3) Μαρτυρία στο γράφοντα της Μαρίας Γ. Χαρακοπούλου (1999).

(4) Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Φίλοι Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου Μέλπωσ Μερλιέ. Όπως παραπάνω, σελ. 43.

Ο βίος του Αλέξιου ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές ανάγνωσμα μεταξύ των Καραμανλήδων. Στα Βούναινα βρέθηκαν σκόρπια χειρόγραφα όχι όμως και η φυλλάδα του Αλέξιου. Το ποίημα των 250 στοίχων καταγράφηκε από τη δημοδιδασκάλισσα Ελισάβετ Ευρενίδου.

Αλλάχ Ατάμη Αζίζ Αλεξιοσούν Μετχιεσίτηρ

Στοίχος 1 ^{ος}	Ισμη Εφιμιανοσουτου πιρ πογιου αρχοντοσουτου καριπλεριν τοστου ιτου ισμη ιτη Εφιμιανος.	Το όνομα του ήταν Εφιμιανός ένας μεγάλος ήταν άρχοντας των ταλαίπωρων ήταν φίλος το όνομα του ήταν Εφιμιανός.
Στοίχος 2 ^{ος}	Πατησαχα βεζηρ ιτη εγληκλερε χαζηρ ιτη κονσουλαρα ουζουρουτου ισμη ιτη Εφιμιανος.	Στο βασιλιά ήτανε πρωθυπουργός για καλοσύνες πρόθυμος ήτανε στους γείτονες ευγενικός το όνομα του ήταν Εφιμιανός.
Στοίχος 3 ^{ος}	Τεμπικλερι σακλαριτη καριπλερι γιοκλαρ ιτη αζλαρη κονουκλαριτη ισμη ιτη Εφιμιανος.	Συμβουλές έδινε τους ταλαίπωρους επισκέπτονταν τους πεινασμένους φιλοξενούσε το όνομα του ήταν Εφιμιανός.
Στοίχος 4 ^{ος}	Τζαρτζηλαρα κοτπαρ ιτη φακηρλαρη τοτπαρ ιτη κεντη χζμετ γιατπαρ ιτη ισμη ιτη Εφιμιανος.	Στις αγορές έτρεχε τους φτωχούς μάζευε ο ίδιος τους περιποιούνταν το όνομα του ήταν Εφιμιανός.
Στοίχος 5 ^{ος}	Εβινε κοτουρουρ ιτη γκανη σεκατ βεριρ ιτη τουλλαρι κοζετερ ιτη ισμη ιτη Εφιμιανος.	Στο σπίτι του τους πήγαινε το αίμα του έδινε τις χήρες βοηθούσε το όνομα του ήταν Εφιμιανός..
Στοίχος 6 ^{ος}	Κουλλαρ κολελερ βαρ ιτη πεκ ζηατε μαλταρ ιτη που βερτηκτζε αρταρ ιτη ισμη ιτη Εφιμιανος.	Δούλους στην δουλειά του είχε πολύ πρόθυμος ήτανε αυτός όσο έδινε είχε περίσσευμα το όνομα του ήταν Εφιμιανός.
Στοίχος 7 ^{ος}	Ρωμα ιτζηντε πιρ ιτη πεκ τοβλετλη μαμουρ ιτη κουντε πιρ τεφα γεριτη ισμη ιτη Εφιμιανος.	Στο Ρωμαϊκό μέσα ένας ήτανε πολύ νομοταγής ήτανε μια φορά την μέρα έτρωγε το όνομα του ήταν Εφίμιανος.
Στοίχος 8 ^{ος}	Πιρ τισεκληση βαρ ιτη οτα χακκα γιαραρ ιτη κεντησινε ουγιαρητη ισμη ιτη Αγλαΐα.	Ένα ταίρι είχε και αυτό ήταν χρήσιμο στον ίδιον ταίριαζε το όνομα της ήταν Αγλαΐα.
Στοίχος 9 ^{ος}	Ισμη Αγλαΐα ιτη βε πεκ εχτηαρλαρ ιτη εβλατ αρζουλαλλαρι ιτη σονγρα ολτου Αλεξιος.	Το όνομα της ήταν Αγλαΐα και ήταν πάρα πολύ ηλικιωμένη ενα παιδί ήτανε η λαχτάρα της ύστερα έγινε ο Αλέξιος.

Στοίχος 10 ^{ος}	Ζουργελερ γιογουτου κασεφετλερι τζογιουτου πιρ κισι ζατε σογιουτου Αλλαχ βερτη Αλέξιος.	Συγγενείς δεν είχανε αγαθά πολλά είχανε ένα και μόνο συγγενή είχανε ο Θεός έδωσε τον Αλέξιο.
Στοίχος 11 ^{ος}	Αλλαχα σουντρεχαρτιλερ ερκεκ εβλατη πουλτουλαρ Αλεξι ισμη κογτουλαρ βαπτης ολου Αλέξιος.	Στο Θεό τάξανε αγόρι παιδί βρήκανε Αλέξης το όνομα βάλανε βαπτίσθηκε Αλέξιος.
Στοίχος 12 ^{ος}	Εβτε αζιμ σεβιντζ ολου τζουμλεσι φεραχταν τολτου αταλαρι εβλατ πουλτου πιρ σενιτην Αλέξιος.	Στο σπίτι μεγάλη χαρά έγινε όλος ο κόσμος από ευτυχία γέμισε οι γονείς παιδί βρήκανε ενας ήσουν Αλέξιε.
Στοίχος 13 ^{ος}	Γιαση κεμαλινη πουλτου βε πεκ φιρασετλη ολου βε τουρλου ιλιμιτεν τολτου ακλη αζημ Αλέξιος.	Η ηλικία το όριο βρήκε πολύ πεφωτισμένος έγινε και έμαθε πολλά γέμισε το μυαλό του ο Αλέξιος.
Στοίχος 14 ^{ος}	Ογρεντη πουτουν ιλημη αλητ ουσλουπλου ταχιμη.	Έμαθε πάρα πολλά πήρε σωστή ανατροφή.
Στοίχος 15 ^{ος}	Αταλαρι σογλερ ιτη εβεριμεγν ιστεριτη Ονα ζορλαρ τελλερ ιτη ιστεμεζιτη Αλέξιος.	Οι γονείς του λέγανε να παντρευτεί ήθελαν σε αυτόν δύσκολα ερχότανε δεν ήθελε ο Αλέξιος.
Στοίχος 16 ^{ος}	Αλλαχ ακλην αρταριτη εβλενμεκτεν κατζαριτη μερχαμετη σατζαρ ιτη που ακηλλη Αλέξιος.	Θεού μυαλό περίσσευε από παντρεία απέφευγε φιλοτιμία διέθετε αυτός ο μυαλωμένος Αλέξιος.
Στοίχος 17 ^{ος}	Ακλη χεπ Αλλαχτα ιτη τεριν σεβταλαρτα ιτη φικρι τοβαλαρτα ιτη κετζε κουντουζ Αλέξιος.	Το μυαλό του συνεχώς στο Θεό βαθιά προσηλωμένος ήτανε τη σκέψη του είχε στις ευχές μέρα νύχτα ο Αλέξιος.
Στοίχος 18 ^{ος}	Παπασιτα σοϊλερ ιτη ανασιτα τερλερ ιτη Αλέξιος παρλαρ ιτη ιστεμεζιτη Αλέξιος.	Ο πατέρας του μίλαγε και η μάνα του έλεγε ο Αλέξιος αντιδρούσε δεν ήθελε ο Αλέξιος.
Στοίχος 19 ^{ος}	Μαουρουλουγου γεγγερ ιτη κηλταν κομνεκ κεγερ ιτη χακκα ριτζα ετερ ιτη σαπουρ ιστερ Αλέξιος.	Την κακία απέφευγε μάλλινη φανέλα φορούσε πάρα πολύ παρακαλούσε υπομονή έκανε ο Αλέξιος.

Στοίχος 20 ^{ος}	Πιρ τιλπερ κηζ πουλτουλαρ τεγκη τεγκηνε ουγτουλαρ τουγιουνε νιγет курτουлар σενιν ιτζουν Αλεξιος.	Μια καλή κοπέλα βρήκανε ο ένας ταίριαζε στον άλλο του γάμου την μέρα ορίσανε για σένανε Αλέξιος.
Στοίχος 21 ^{ος}	Κηζη χεπτ σεβερλερ ιτη πεκ ζηατε τιλπερ ιτη Αλεξιε τερλερ ιτη τουγμαζ ιτη Αλεξιος.	Το κορίτσι όλοι αγαπούσανε πάρα πολύ καλή ήτανε στον Αλέξιο έλεγαν δεν άκουγε ο Αλέξιος.
Στοίχος 22 ^{ος}	Πεν ιστεμεμ εβλενμεγη βε κουβεγη σογλενμεγη πιρ κηζηναν παγλανμαγη βαζ κετζην τερ Αλεξιος.	Εγώ δεν θέλω να παντρευτώ και γαμπρό μην με λέτε μ' ένα κορίτσι δεν δένομαι αφήστε το είπε ο Αλέξιος.
Στοίχος 23 ^{ος}	Αταλαρι γιαλβαρτιλαρ αγζηνταν πιρ λαφ αλτηλαρ ζηατε φεραχα ταλτηλαρ πεκ εγη τετη Αλεξιος.	Οι γονείς του παρακάλεσαν από το στόμα του ένα λόγο πήρανε σε πάρα πολύ σκέψη μπήκανε πολύ καλά είπε ο Αλέξιος.
Στοίχος 24 ^{ος}	Δζεβαπταρινταν τζικματη χατηρλερινη γικματη κηζα τονουπ χετζ πακματη φικρι τεμιζ Αλεξιος.	Από τις συμβουλές τους δεν έφευγε τα χατίρια τους δεν τα χαλούσε στο κορίτσι καθόλου δεν κοιτούσε καθαρό μυαλό ο Αλέξιος.
Στοίχος 25 ^{ος}	Ζορ ηλε κογνουν γιαππηλαρ κιζ εβινε αγναττηλαρ πασλαγιουπ τουγουν τουτπουλαρ σενιν ιτσουν Αλεξιος.	Με το ζόρι την γνώμη του κάνανε στου κοριτσιού το σπίτι ανακοινώσανε ξεκινάμε τον γάμο είπανε για σένα Αλέξιος.
Στοίχος 26 ^{ος}	Πιρ χαφτα τουγουν κουρτουλαρ τζοκ μεμλεκετ τογιουρτουλαρ ον ικιλερ πουγιουρτουλαρ ταβεντινε Αλεξιος.	Μια βδομάδα γάμο στήσανε πολύ κόσμο ταΐσανε τους 12 άρχοντες καλέσανε ...Αλέξιος.
Στοίχος 27 ^{ος}	Ταβουλλαρ ζουρναλαρ ιλε τσοκ καΐτε σαντουραρ ιλε σεβιντζ βε Χορανλαρ ιλε τουγιουν ολτου Αλεξιος.	Με ταμπούρλα και ζουρνάδες και πολύ κεφάτα σαντούρια με χαρά μεγάλη στην οικογένεια έγινε ο γάμος του Αλέξιου.
Στοίχος 28 ^{ος}	Ακλη φηκρη κοβτε ιτη ταημα ιπατεττε ιτη τενινη γενμεκτε ιτη κιζλιτσετε Αλεξιος.	Το μυαλό του στον ουρανό πάντοτε στην προσευχή ήτανε. την σάρκα του αδυνάτιζε στην εκκλησία Αλέξιος.
Στοίχος 29 ^{ος}	Εκκλησαγια κοτουρτουλερ στεφανοσλαριν πιτηρηλερ μουρατλαρινα ερτηλερ μερακ επτη Αλεξιος.	Στην εκκλησία τον πήγανε τα στέφανα τελείωσαν η επιθυμία τους έγινε στεναχωρέθηκε ο Αλέξιος.

Στοίχος 30 ^{ος}	Κηζτα πογιουκ γερτεν ιτη πατησακ νεσλιντεν ιτη κοζελλικ μισλιντεν ιτη σεν ισπετην Αλεξιος.	Το κορίτσι από μεγάλο σπίτι ήτανε από βασιλικό σόι ήτανε από όμορφο σόι ήταν εσύ ήθελες Αλέξιε.
Στοίχος 31 ^{ος}	Εβλερινε κετιρτιλερ σοζλερινη πιπιρτιλερ ο κετσετε γιπιρτιλερ σενη αζηζ Αλεξιος.	Στο σπίτι τους φέρανε τον λόγο τους τελειώνανε αυτήν την νύχτα χάσανε εσένα άγιε Αλέξιε.
Στοίχος 32 ^{ος}	Σουφραλαρ κουρουλουρ ιτου γεγεννερ γιορουλουρ ιτου τσαλκιλαρ βουρουλουρ ιτου σεβιντς ιτζουν Αλεξιος.	Τα τραπέζια στρωμένα ήτανε αυτοί που τρώγανε κουράστηκαν τα όργανα παίζανε για τις χάρες σου Αλέξιε.
Στοίχος 33 ^{ος}	Αλεξιος κουλμεζ ιτη γιουρεγη σεζινμεζ ιτη κιμσε καλπιν πιλμεζητη κατζμακι αραρ Αλεξιος.	Ο Αλέξιος δεν γελούσε την καρδιά του δεν έδειχνε κανένας την σκέψη του δεν ήξερε την φυγή έψαχνε ο Αλέξιος.
Στοίχος 34 ^{ος}	Ακσαμ γεμεγη γετιλερ πουνναρα τοα επτηλερ χερκες εβινε κεττιλερ ταρτα καλτη Αλεξιος.	Το βραδινό φαγητό φάγανε γι' αυτά ευχή κάνανε καθένας στο σπίτι του πήγε σε στενοχώρια έμεινε ο Αλέξιος.
Στοίχος 35 ^{ος}	Οτατα τοβαγια τουρτου εβτεκιννερ χεπ ουγουτου πιρ μινασιπ βακιτ πουλτου κετμεσινε Αλεξιος.	Στο δωμάτιο προσευχή έκανε όλοι στο σπίτι κοιμηθήκανε μία κατάλληλη ευκαιρία βρήκε για να φύγει ο Αλέξιος.
Στοίχος 36 ^{ος}	Χατεμιν βερτη ελιντεν αλινη τζεζητη πελιντεν σελαμ σογλετη τιλιντεν βερτη ονου Αλεξιος.	Στην κυρία το χέρι του έδωσε την ζώνη έλυσε από την μέση του χαιρετίσματα είπε από την γλώσσα του αυτά της έδωσε ο Αλέξιος.
Στοίχος 37 ^{ος}	Κελινε μπιρ κουζαρ βερτη πουνναρ σεντε τουρσουν τετη Αλλαχ ραζη ολσουν τετη που καχρημαν Αλεξιος.	Στην νύφη μια ευχή έδωσε αυτά σε σένα να μείνουνε είπε ο Θεός βοηθός να γίνει είπε αυτός ο καλός Αλέξιος.
Στοίχος 38 ^{ος}	Αλλαχ παραπαριμιζα ολα τζανιμιζ σελαμετ πουλα που αμανετ σεντε καλα σακλα τετη Αλεξιος.	Ο Θεός να είναι μαζί μας τις ψυχές μας ευτυχισμένες να βρεις αυτό το μυστικό σε σένα να μείνει κρύπτο είπε ο Αλέξιος.
Στοίχος 39 ^{ος}	Ατζτη χαζνα οτασινη τσικαρτη χεπ λιπασινη τολτουρτου μουσαμπασινη σεζητριμετη Αλεξιος.	Άνοιξε το ωραίο δωμάτιο έβγαλε όλα όσα είχε γέμισε το σακί του δεν διάλεξε ο Αλέξιος.

Στοίχος 40 ^{ος}	Αλτη γανιμε παραλαρ κενιντη εσκη ρουπαλαρ ουσουζ ισικτη τουγμαγιολλαρ τεγη Αλεξιος.	Πήρε μαζί του λεφτά φόρεσε παλιά ρούχα σκοτεινούς δρόμους είπε ο Αλέξιος.
Στοίχος 41 ^{ος}	Βαρτη τενηγ γιαλισανα ριτζα εττη μεβλασινα ιση κελητη σιρασινα φεραχ εττη Αλεξιος.	Έφτασε στην ακρογιαλιά παρακάλεσε στον Θεό του η δουλεία του ήρθε σε σειρά ευχαρίστησε ο Αλέξιος.
Στοίχος 42 ^{ος}	Πιρ χαζηρτα γκεμη πουλτου γιουρεγιτε ραχατ ολτου ιτισινε κιρτη κουρτουλτου σουκρ ιγλετη Αλεξιος.	Μια έτοιμη βάρκα βρήκε η καρδιά του ησύχασε μπήκε μέσα γλίτωσε δόξασε ο Αλέξιος.
Στοίχος 43 ^{ος}	Αντεκαγια τζηκτη τουρτου μαχαλ γερλερινη σορτου πασκα γερε νιγет κουρτου κετμεσινε Αλεξιος.	Στην παραλία βγήκε και στάθηκε της γειτονιάς τα μέρη ρώτησε σε άλλα μέρη προγραμματίησε να πάει ο Αλέξιος.
Στοίχος 44 ^{ος}	Ουρφαγια κεττη καραταν σακλατη ονου γιαραταν παση κουρτουλτου πελαταν ραχατ ολτου Αλεξιος.	Στην Ούρφα πήγε από καλό δρόμο έκρυψε αυτόν ο πλάστης το κεφάλι του γλίτωσε από μπελάδες ησύχασε ο Αλέξιος.
Στοίχος 45 ^{ος}	Εκκλησαγη πουλτου αρατη ορτατηρ Χριστος σουρατη Αγια Μανδηλητιρ αδη οντα καλη Αλεξιος.	Την εκκλησία έψαξε και βρήκε εκεί είναι του Χριστού το πρόσωπο Αγία Μαγδαληνή το όνομα της εκεί έμεινε ο Αλέξιος.
Στοίχος 46 ^{ος}	Αχλη καλη ολ τασφιρε ιστερ ιτη χερ κουν κορε βαρληγηνη ονδα βερε πακα καλη Αλεξιος.	Το μυαλό του έμεινε στην πίστη ήθελε κάθε μέρα να βλέπει τα υπάρχοντα εκεί να τά 'δινε έμεινε κοιτάζοντας ο Αλέξιος.
Στοίχος 47 ^{ος}	Ο εκκλησια εγλετη πιρ καριππ τεγη σοϊλετη μεμλεκετλιγε πελλεντη αζηζ τεγη Αλεξιος.	Στην εκκλησία σταμάτησε ένας ξένος ότι είναι είπε την πατρίδα είπε σαν άγιος Αλέξιος.
Στοίχος 48 ^{ος}	Εκκλησανην χαβλησιντε Παναγια χανεσιντε οτουρτου πιρ κελισιντε σακιν ολτου Αλεξιος.	Στης εκκλησίας την αυλή στης Παναγίας το σπίτι κάθησε σε ένα κελί της κρύφτηκε ο Αλέξιος.
Στοίχος 49 ^{ος}	Ινσανναρ σεβερλερ ιτη πουνου κοζετιλλεριτη σατακα βεριλλεριτη αληριτη Αλεξιος.	Οι άνθρωποι τον αγαπούσανε αυτόν τον βοηθούσανε δώρα του δίνανε τα έπαιρνε ο Αλέξιος.

Στοίχος 50 ^{ος}	Αλτηγηνη γεμεζ ιτη σαγλαμ ρουπα κεγμεζητη φεραχ ετουπ κουλμεζητη που σαπηρηλη Αλεξιος.	Ότι έπαιρνε δεν το έτρωγε καλά ρούχα δεν φορούσε με αστεία δεν γελούσε αυτός ο υπομονετικός Αλέξιος.
Στοίχος 51 ^{ος}	Εκμεκ γεγιπ σου ιτζεριτη ομρου πογλετζε κετζερ ιτη τεντεν ζαϊφ τουσεριτη που σαπιρτα Αλεξιος.	Ψωμί έτρωγε νερό έπινε το πνεύμα έτσι περιφερότανε η σάρκα αδυνάτιζε αυτός ο υπομονετικός Αλέξιος.
Στοίχος 52 ^{ος}	Τζοκ ορουσλαρ τουταριτη κουρου γερτε γιαταριτη κετζε νησφη κακαριτη ιπατετε Αλεξιος.	Πολύ νηστεία κρατούσε στο ξερό έδαφος κοιμότανε την νύχτα σηκωνότανε για προσευχή ο Αλέξιος.
Στοίχος 53 ^{ος}	Ιπατετε τουρουρ ιτου βιτζουτουτε κουρουρ ιτου μεταλαβητ ολουρουτου βε χερ παζαρ Αλεξιος.	Για προσευχή σταματούσε το σώμα του τυραννούσε μεταλαβειά έπαιρνε κάθε Κυριακή ο Αλέξιος.
Στοίχος 54 ^{ος}	Βουτζουτου χεπ ζαγιφλαντη διλπερλιγιτε ποσλαντη γκιοζλεριτε τζουκουρλαντη ιπατετεν Αλεξιος.	Το σώμα του όλο αδυνάτιζε το κουράγιο του εξαντλήθηκε τα μάτια του βουλιάξανε από τις προσευχές Αλέξιε.
Στοίχος 55 ^{ος}	Πιρ τερι πιρ κεμικ καλτη Αλλακταν, τζοκ παχσις αλτη ον γετη γηλ ορτα καλτη που καχραμαν Αλεξιος.	Πεσί και κόκκαλο έμεινε απ' το Θεό πολλά δώρα πήρε δέκα επτά χρόνια εκεί έμεινε αυτός ο καλός Αλέξιος.
Στοίχος 56 ^{ος}	Σαπακ ολουντζα κακτηλαρ γκετζ κακτηγηνα πακτηλαρ οτασηνη γιοκλατιλαρ πουλουνιματη Αλεξιος	Όταν ξημέρωσε σηκώθηκαν τον αργό σηκωμό του κοιτάξαν το δωμάτιο του έψαξαν δεν βρέθηκε όμως ο Αλέξιος.
Στοίχος 57 ^{ος}	Γκελινη αγλαρ πουλτουλαρ σασηπ τεατζεπτε καλτηλαρ γκαριπ κελινε σορτουλαρ νερτε τεγη Αλεξιος.	Την νύφη κλαμένη βρήκανε απόρησαν και έκπληκτοι έμειναν στην ξένη νύφη ρώτησαν που είναι ο Αλέξιος.
Στοίχος 58 ^{ος}	Σιγιμ σιγημ αγλεριτη τζιγερινη ταγλερ ιτη ικη κοζλερ τζαγλερ ιτη ατζησινταν φακηρ κελιν.	Σιγανά-σιγανά έκλαιγε τα σπλάχνα της τα πονούσε τα δύο μάτια πονούσε από την πίκρα της η πονεμένη νύφη.
Στοίχος 59 ^{ος}	Γκελιν ασλην πιλμεζητη αγλαριτη κουλμεζητη πιρ τζεβαπ σογλεμεζητη ατζησινταν φακηρ κελιν.	Σαν νύφη δεν ένοιωθε έκλαιγε δεν γελούσε μια απάντηση δεν έδινε από την πίκρα της η πονεμένη νύφη.

Στοίχος 60 ^{ος}	Σοϊλετιλερ βε τουϊτουλαρ βε τζηπ φιραγαν ολτουλαρ χεπ κονσουλαρα σορτουλαρ πουлмаτιлар Αλεξιος.	Είπανε και ακούσανε και πολύ τα πνεύματα ανάψανε όλους τους γείτονες ρωτήσανε δεν βρήκανε τον Αλέξιο.
Στοίχος 61 ^{ος}	Μπασλατηлар αγλαμαγια χεπ σασλαρινη γιολμαγια ικι τιζλεριν βουρμαγια ογλουμ τεγη Αλεξιος.	Άρχισαν να κλαίνε όλοι τα μαλλιά τους να τραβάνε τα δύο τους γόνατα να χτυπάνε λέγοντας παιδί μας Αλέξιε.
Στοίχος 62 ^{ος}	Ταταρлар кетпη хер гiана Iстаμποла Фрегкiстанa Арапистан Куртiстанa μπουλουνματη Αλεξιος.	Οι συγγενείς πήγανε παντού στην Κωνσταντινούπολη στην Γαλλία στην Αραβία στο Κουρδιστάν δεν βρέθηκε ο Αλέξιος.
Στοίχος 63 ^{ος}	Βαρηп ουрфата пουλтулар пир карип ζερου κορτουлер που ο τεγилтир тетилер кенτου ипη Αλεξιος.	Έφτασαν στην Ούρφα και βρήκανε ένα ξένο ταλαίπωρο είδανε αυτός δεν είναι είπανε ο ίδιος ήτανε ο Αλέξιος.
Στοίχος 64 ^{ος}	Κουλουνταν σαταка iстеτη кенτινη хетз сеζтирμετη мπεγiан итμετη кiзлетη που сапурлу Αλεξιος.	Από το τριαντάφυλλο δώρο ζήτησε τον ίδιο του καθόλου δεν πρόδωσε δεν συζήτησε μυστικό το κράτησε αυτός ο υπομονετικός Αλέξιος.
Στοίχος 65 ^{ος}	Φαппиге сукр етеритη кислесине кетеритη дигнегiнкη νε теритη поiле азiз Αλεξιος.	Την Παναγία εδόξαζε στην εκκλησία της πήγαινε αυτό που άκουγε το έλεγε έτσι ο άγιος Αλέξιος.
Στοίχος 66 ^{ος}	Σенин итзουν φαkehr калтпм тзһрагһмтан саtaка алтпм мпилинтмтиμ пурта калтпм етна кулουν Αλεξιος.	Για σένα ταλαίπωρος έμεινα από τον υπηρέτη μου δώρα πήρα δεν ήξερα εδώ έμεινα πολύτιμο παιδί μου Αλέξιε.
Στοίχος 67 ^{ος}	Ταταрлар хеп προς келтһлер пир оумут γιοκтур тетилер иτζериге тзекилтилер γiас етсиннер Αλεξιος.	Οι συγγενείς όλοι με άδεια χέρια γύρισαν καμιά ελπίδα δεν έχουμε είπανε μέσα κλείστηκαν για να πενθήσουν τον Αλέξιο.
Στοίχος 68 ^{ος}	Πασлаτη φһгαν етмеге βε етлеринη титмеге кентһлеринη γаiтп етмиеге ογλουμ τεγη Αλεξιος.	Άρχισαν να μοιρολογούν και να χτυπάνε τις σάρκες τους τον εαυτό τους να χάνουνε λέγανε αγόρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 69 ^{ος}	Πутουν мемлекiат аглетһ тзигерлеринη таглетһ βε коз гiаслари тзaглетһ сеπεтепиге Αλεξιος.	Όλοι οι χωριανοί του κλάψανε τα σωθικά τους κήκαν και τα δάκρυα τους στερέψανε αιτία ο Αλέξιος.

Στοίχος 70 ^{ος}	Παπαση χετζ κουλμεζ ιτη νε επτηγινή πιλμεζ ιτη ουβουτλερτεν αλμαζ ιτη ογλουμ τεγη Αλεξιος.	Ο πατέρας του ποτέ δεν γελούσε τι έκανε δεν ήξερε από συμβουλές δεν έπαιρνε παιδί μου Αλέξιε.
Στοίχος 71 ^{ος}	Πιρ τανε ελιμτε γεττιν νασιλ ατζηματαν, κεττιν πιζη φιγανναρα απτην ογλουμ τεγη Αλεξιος.	Ένα σε είχαμε στο χέρι μας πως χωρίς να μας λυπηθείς έφυγες εμάς σε στενοχώρια μας έριξες παιδί μου Αλέξιε.
Στοίχος 72 ^{ος}	Κεσκε εβλεντιρμεγεγιτιμ που ατζηγη κορμεγεγιτημ καρελερε κηρμεγεγιτημ νερτε ογλουμ Αλεξιος.	Μακάρι να μην σε παντρεύαμε αυτή την πίκρα να μην νοιώθαμε στα μαύρα να μην μπαίναμε που είσαι παιδί μου Αλέξιε.
Στοίχος 73 ^{ος}	Εβλεντηρτημτε μουρατ αλτημ σιμη πεν εβλατσηζ καλτημ κενητημ ατζηγα σαλτημ νερτε τεγη Αλεξιος.	Παντρεύοντας σε ευτυχία ένοιωσα τώρα χωρίς παιδί έμεινα στον εαυτό μου πίκρα έστειλα που είσαι Αλέξιε.
Στοίχος 74 ^{ος}	Αναση οταγια κιρτη σερινη μεγτανα σερτη παγρινη γερλερε σουρππου ογλουμ τεγι Αλεξιος.	Η μάνα του στο δωμάτιο κλείστηκε την χαρά της στο χώμα άπλωσε το στήθος στη γη έσερνε λέγοντας αγόρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 75 ^{ος}	Καπουγιου εγι καπαττη κουρου χασιρλαρτα γιαττη σατζηνη γιοχτου τζηλπατηη ογλουμ τεγη Αλεξιος.	Την πόρτα καλά την έκλεισε σε ξερή ψάθα κοιμήθηκε τα μαλλιά της ξήλωσε αγόρι μου λέγοντας Αλέξιε.
Στοίχος 76 ^{ος}	Χαβασιμη αλαματημ αρατημ τζοκ πουλαματιμ μουρατιμτα καλαματιμ νιτζουν επτην Αλεξιος.	Χαρά δεν πήρα σε έφαξα πολύ δεν σε βρήκα ευτυχία δεν ένοιωσα γιατί το έκανες Αλέξιε.
Στοίχος 77 ^{ος}	Σεπετιπην πιλεμετιμ μπιρ κουνουγιου κορεμετιμ μπιρ μουρατα ερεμετιμ νιτζουν επτιν Αλεξιος.	Την αιτία δεν βρήκα μία μέρα καλή δεν είδα μία ευτυχία δεν χόρτασα γιατί το έκανες Αλέξιε.
Στοίχος 78 ^{ος}	Δαχα νιτζε σογλεριτη τιζιν τογερ αγλεριτη καρελερι παγλεριτη ογλουμ τεγη Αλεξιος.	Ακόμα πολύ έλεγε αμέσως το γύριζε στο κλάμα μαύρη μαντίλα έδενε αγόρι μου λέγοντας Αλέξιε.
Στοίχος 79 ^{ος}	Ο φακηρ κελιντε πασλαρ φηγαν ετσην ταγλαρ τασλερ κοκ γιουζουντε ουτζαν κουσλαρ γιας ετσιννερ Αλεξιος.	Η ταλαίπωρη νύφη άρχιζε να κλάψουν τα βουνά οι πέτρες στη γη επάνω τα πετούμενα πουλιά να πενθήσουνε Αλέξιε.

Στοίχος 80 ^{ος}	Βαχ χαϊφλαρ ολτου πανα κουλ ολαγχιμ γιανα γιανα πανα νε τερσιν καϊνανα νερτε ογλουμ Αλεξιος.	Αχ κρίμα έγινε σε μένα χήρα να είμαι καμένη-καμένη σε μένα τι λες πεθερά που είναι το αγόρι μου ο Αλέξιος.
Στοίχος 81 ^{ος}	Σεν αγλα σεβκιλιν ιτζουν πεν αγλαγιμ εσιμ ιτζουν καϊν παπταμ ογλου ιτζουν γιας ετελιμ Αλεξιος.	Εσύ κλάψε για τον αγαπημένο σου εγώ να κλάψω για το ταίρι μου ο πεθερός για τον γιο του να πενθήσουμε τον Αλέξιο.
Στοίχος 82 ^{ος}	Εβιν ιτση φιγαν τολτου αδαλαρη σασκιν ολτου παχτζετεκη κουζλερ σολτου σεπετιπινε Αλεξιος.	Το σπίτι μέσα κλάματα γέμισε οι γονείς σαν χαμένοι ήτανε του κήπου τα ρόδα μαράθηκαν αιτία ο Αλέξιος.
Στοίχος 83 ^{ος}	Αννερ αγλερ τερτη ιτζουν Αλεξιος τζαν ιτζουν μεχνεπτεν κουρτουλτουγου σεβινιρτη Αλεξιος.	Η μάνα κλαίει για τον πόνο της για την ψυχή του Αλέξιου από τα επίγεια που γλίτωσε χαίρονταν ο Αλέξιος.
Στοίχος 84 ^{ος}	Σεβεννερτεν κορκαριτη κατζμασινα πακαριτη κιζλου γερε σαπαριτη που σαπουρλου Αλεξιος.	Από αυτούς που αγαπούσανε φοβότανε να φύγει κοίταζε σε κρυφό μέρος πήγαινε αυτός ο υπομονετικός Αλέξιος.
Στοίχος 85 ^{ος}	Δενιζ γιαλησηνα βαρτη κεντη ακλινταν κουραριτη τερσους ιτζουν σοραριτη κετμεσινε Αλεξιος.	Σε ακρογιαλιά έφτασε μόνος με το μυαλό του μονολογούσε για βάρκα ερωτούσε για να πάει ο Αλέξιος.
Στοίχος 86 ^{ος}	Οντα πιρ Εκκλησα βαρητη τζανη πεκ αρζουλαρ ιτη Παυλοσουν ισμινε ιτη νιγет εττη Αλεξιος.	Εκεί μια εκκλησία ήτανε η ψυχή του πολύ επιθυμούσε στου Παύλου το όνομα ήτανε προσευχήθηκε ο Αλέξιος.
Στοίχος 87 ^{ος}	Πιρ τανε κεμιγε πιντη ασσαγη αμπαρ εντη Τερσουσε κετιορ σαντη ατζηλητλαρ Αλεξιος.	Σε ένα καράβι ανέβηκε κάτω στο αμπάρι κατέβηκε στην Ταρσό πήγαινε νόμιζε ξανόιχτηκαν Αλέξιε.
Στοίχος 88 ^{ος}	Κετμεγε γελκεν αστηλαρ πεκ φουρτουνα τολαστηλαρ τα Φομαγια ουλαστηλαρ ιστεμεζτη Αλεξιος.	Για να πάνε τα πανιά άνοιξαν σε μεγάλη φουρτούνα στη Φομαγιά πλησιάσανε δεν ήθελε ο Αλέξιος.
Στοίχος 89 ^{ος}	Για πεν σιντη νε ετεγιμ ατζαπ νερεγε κετεγημ νερτε πιρ βαταν ετεγιμ τετη πογλε Αλεξιος.	Τώρα εγώ τι να κάνω άραγε που να πάω που ένα κατάλυμα να βρω έτσι είπε ο Αλέξιος.

Στοίχος 90 ^{ος}	Τεπιχλ παπαμα κετεγιμ βε ονα ριτζα ετεγημ πιρ κουτζουκ οτα ιστεγιμ βεριρ τετη Αλεξιος.	Ξανά στον πατέρα μου να πάω και σ' αυτόν να παρακαλέσω ένα μικρό δωμάτιο να ζητήσω θα μου δώσει είτε ο Αλέξιος.
Στοίχος 91 ^{ος}	Τογρου εκκλησαγια κεττη οντα ιπατετιν εττη οκουτου Εκκλησα πιττη τζηκτη ορταν Αλεξιος.	Ευθύς στην εκκλησία πήγε εκεί την προσευχή του έκανε διάβασε η εκκλησία τέλειωσε βγήκε απ' εκεί ο Αλέξιος.
Στοίχος 92 ^{ος}	Φας κελτη παπασιντα τουστου ονουν αρκασινα σογλετη ετ πασσινα πιλμεζ κιττη Αλεξιος.	Φως ήρθε απ' τον πατέρα του ακολούθησε αυτή την σκέψη μίλησε μόνος του σαν να μην ήξερε ο Αλέξιος.
Στοίχος 93 ^{ος}	Γερετεκ τεμαννακ ετη νιγιαζ ιλε πογλε τετη κεντησινη πιλιρμετη που σαπουρλου Αλεξιος.	Γονάτισε στη γη και προσευχήθηκε με φόβο και πόνο είπε τον εαυτό του δεν φανέρωσε αυτός ο υπομονετικός Αλέξιος.
Στοίχος 94 ^{ος}	Ριτζαμ σεν εφεντιμιζε μερχαμετ ετ αμαν πιζε καριπ τουστουμ κουπτηνηζε ποϊλε τετη Αλεξιος.	Σε παρακαλώ αφέντη μας λυπήσου και μας ξένος βρέθηκα στον τόπο σας έτσι είπε ο Αλέξιος.
Στοίχος 95 ^{ος}	Πασημη πουσουντουραϊμ πιρ οτα βερ οτουραγιμ τζηρακλαριν αρτηγινταν πεν καρνημι τογουραγημ.	Το κεφάλι μου να βάλω ένα δωμάτιο δώσε μου να μείνω από των δούλων σου τα περισσεύματα εγώ την κοιλιά μου να χορτάσω.
Στοίχος 96 ^{ος}	Χακταν εβαζιν αλασιν κοβλερτε χαζιρ πουλασιν κουρπεττε χασιρετιν βαρισα καβουσα ναϊλ ολασιν.	Να δικαιωθείς για τα καλά σου στον ουρανό έτοιμα να τα βρεις αν στα ξένα έχεις αγαπημένο σου να αξιωθείς να τον συναντήσεις.
Στοίχος 97 ^{ος}	Πουνου τεγιντζε αγλετη ακληνα κελτη εβλατη χηζμετκιαρ ιλε γιολλατη κοναγίνα που φακηρη.	Αυτό μόλις το είπε έκλαψε στο μυαλό του ήρθε το παιδί του για δούλο του τον έστειλε στο αρχοντικό του τον ταλαίπωρο.
Στοίχος 98 ^{ος}	Πιρ οτα βερτηκη γιατσην πιρ τζιρακ βερτηκη πακσην πασκα ισιτε πουρακσην χησμέετ ετσην που φακηρα.	Ένα δωμάτιο του έδωσε να κοιμηθεί ένα δούλο να τον περιποιηθεί την άλλη δουλειά του ν' αφήσει να περιποιηθεί αυτόν τον ταλαίπωρο.
Στοίχος 99 ^{ος}	Εφημιανος αγλαρ ιτη τζηγερινη ταγλερ ιτη χερ κουν κεντη σουφρασινταν ονα γεμεκ γιολλαριτη.	Ο Εφimiανός έκλαιγε τα σπλάχνα του πονούσε κάθε μέρα από το τραπέζι του σ' αυτόν φαγητό έστελνε.

Στοίχος 100 ^{ος}	Αλεξιος γεμεζ ιδη σεπεπινη τεμεζ ιτη κιμσε ασλην πιλμεζητη που σαπιρτα Αλεξιος.	Ο Αλέξιος δεν έτρωγε για ποιον λόγο δεν έλεγε κανέναν την αιτία δεν ήξερε αυτός ο υπομονετικός Αλέξιος.
Στοίχος 101 ^{ος}	Πιρ χαφτα ατζ τουρουρουτου σεϊπανναρ κουτουρουρ ιτου χαφτασιντα εκκλησιντα μεταλαβης ολουρουτου.	Μια εβδομάδα νηστικός έμενε οι διάβολοι λυσσάζανε κάθε εβδομάδα στην εκκλησία κοινωνούσε.
Στοίχος 102 ^{ος}	Τζηρακλαρ βουρουρλαριτη γιουζουνε τουκουρουλλεριτη πουλασικ τοκελλεριτη πασιναδεκ Αλεξιος.	Οι δούλοι τον δέρνανε στο πρόσωπο του φτύνανε βρώμικα νερά του ρίχνανε στο κεφάλι του Αλέξιου.
Στοίχος 103 ^{ος}	Κατλανιριτη πουνναρα σοϊλεμεζιτη ονναρα καρση τουρτου σεγτανναρα σαπρη ιλε Αλεξιος.	Υπόμεινε όλα αυτά δεν μιλούσε σ' αυτούς αντιστάθηκε στους διαβόλους με υπομονή ο Αλέξιος.
Στοίχος 104 ^{ος}	Γιοκκη τζεγκη πουναρ ιτη ταχα τζετινη βαριτη κονσου κελιν πεντζερεση καρση καρση πακαρ ιτη.	Όχι γιατί σκληροί αυτοί ήτανε ακόμη πιο σκληροί υπήρχανε η γειτόνισσα νύφη από το παράθυρο απέναντι κοίταζε.
Στοίχος 105 ^{ος}	Που κελιν γεγι Ρουθ κιπη πιρ τεκ οβεγικ κιπη πεκλερ ιτη παϊκους κιπη εσιμ τεγη Αλεξιος.	Αυτή η νύφη σαν νέα Ρουθ σαν μια μόνη πέρδικα σαν κουκουβάγια περίμενε το ταίρι της τον Αλέξιο.
Στοίχος 106 ^{ος}	Αγλαρ ιτη τουζλουγουνου γιαλαν κελιν ολτογουνου πεκλεριτη βε γιολουνου τεεσιρ ετμεζ Αλεξιος.	Έκλαιγε την μοίρα της ψεύτικη νύφη που έγινε και περίμενε στο δρόμο μην αργείς Αλέξιος.
Στοίχος 107 ^{ος}	Αλεξιος τουγιαριτη γουρεγινε κογιαρ ιτη Χριστοσουνου σαγιαριτη ταγιανηριτη Αλεξιος.	Ο Αλέξιος τ' άκουγε μέσα του τα έβαζε τον Χριστό του υπολόγιζε άντεχε ο Αλέξιος.
Στοίχος 108 ^{ος}	Έχος ακατάληπτον Οχ χαϊφλαρ ολτου πανα εσιμ νε εγλετην πανα νασηλ ταγιαναγημ πουνα τερτη εσημ Αλεξιος.	Έχος ακατάληπτον Ωχ καλά να πάθω αυτά ταίρι μου τι χαρά μου έδωσες πως να αντέξω σ' αυτό έλεγε ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 109 ^{ος}	Οχ βαχ που πεν ταλιχ σιζα ζαβαλλιγια κελιν κιζα σενε βορτη ον τοκουζα νερτε καλτην πενιμ εσιμ.	Αχ αυτό από μένα συμβουλή σε σας στην κακομοίρα νύφη κοπελιά τα χρόνια φτάσανε δεκαεννιά που έμεινες δικό μου ταίρι.

Στοίχος 110 ^{ος}	Αχ πενιμ χασιρετζου εσιμ νασιλ ολουρ πενιμ εσιμ ποζουλτου που κελιν πασιμ πηρ σηρ ολτουν Αλεξιος.	Αχ επιθυμητό μου ταίρι πως έγινε δικό μου ταίρι χάλασε αυτό το νυφικό στο κεφάλι μου μια ιστορία έγινες Αλέξιε.
Στοίχος 111 ^{ος}	Μπιρ κουν τουρματην γιανιμτα μουχαπτετ καλτη τζαημητα πιρ σαατ ολσουν κογνουμτα ουγιουματιν πενιμ εσημ.	Μια μέρα δεν έμεινες δίπλα μου η χαρά έμεινε στην ψυχή μου μια ώρα να είσαι στην σκέψη μου δεν κοιμήθηκα δικό μου ταίρι.
Στοίχος 112 ^{ος}	Πεν σανα νε κεμλιτι επιμ πενι πουρακτιντα κετιν ποϊλε γιαλαντζη τουλ επιν ζαλημ εσημ Αλεξιος.	Εγώ σε σένα τι έκανα εμένα μ' άφησες και έφυγες τέτοια ψεύτικη χήρα μ' έκανες χαρά μου ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 113 ^{ος}	Πεν σανα νε τζουτζ εγλετημ σεν πενι ιντακρ εγλετιν γκελιριμ τεγη σογλετιν νε βακητλαρ Αλεξιος.	Εγώ σε σένα λίγη έδωσα χαρά εσύ εμένα φανταστικά με χάρηκες είσαι η καλή μου είπες τότε Αλέξιε.
Στοίχος 114 ^{ος}	Ατζαπ χανκη γερτε ολα ατζμη ολα σουσουζμου ολα γιοκμου πιρ ινσαν εβλατη που τερτιμε τζαρε πουλα.	Άραγε σε ποιο μέρος βρίσκεται νηστικός είναι ή διψασμένος δεν υπάρχει ένας άνθρωπος καλός για τον πόνο μου να βρει γιατρεία.
Στοίχος 115 ^{ος}	Πενη ατζηλαρα σαλην ουμουμην τεργιαγια ταλην ατζαπ νερελερτε καλην πενιμ εσιμ Αλεξιος.	Εμένα σε πίκρες μ' έβαλες ολόκληρη σε πένθος μ' έβαλες άραγε σε ποια μέρη έμεινες ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 116 ^{ος}	Κετζμεορουμ πεν αρζουνταν γετησεμετημ αρτηνταν ικι τζηζη πιρ γιαζηγταν μαχρουμ επιν πενιμ εσιμ.	Δεν πάω πουθενά από την επιθυμία σου δεν σε πρόλαβα από πίσω σου δύο γραμμές από μια γραφή σου χάρισε μου δικό μου ταίρι μου.
Στοίχος 117 ^{ος}	Πεντε γιαζαγιμ τερτιμη πηλεσιν νε τζεκτηγημη κιοζ γιασλαρι τοκτουγουμου αμαν ολσουν Αλεξιος.	Και εγώ να γράψω τον πόνο μου να ξέρεις τι τραβάω τα δάκρυα που ρίχνω αμαν να γίνει Αλέξιε.
Στοίχος 118 ^{ος}	Χετζ ακληγια κετερμετιν ατζαπ νασιλτηρ τεμετινμη πανα ινσαφ ετμετινγη βαζ κετζεμεμ Αλεξιος.	Καθόλου στο μυαλό σου δεν έφερες άραγε πως είναι δεν είπες για εμένα μια σκέψη δεν έκανες δεν μπορώ να το αφήσω έτσι Αλέξιε.
Στοίχος 119 ^{ος}	Οχ βαχ πεν παχτη καραγια τζαρε οχμαζ που γιαρεγε γιαλβαραγιμ χακ ταγριγια εσιμ τεγη Αλεξιος.	Αχ βαχ εγώ μπήκα στα μαύρα γιατρεία δεν υπάρχει σ' αυτόν τον πόνο να παρακαλέσω στον δίκαιο Θεό ταίρι μου Αλέξιε.

Στοίχος 120 ^{ος}	Κανατλη κους ολσαμιτη εσιμη πεν πουλσαμιτη κουρπετλερτε καλσαμητη νολουρουτου Αλεξιος.	Φτερωτό πουλί να γινόμευνα το ταίρι μου να έβρισκα στα ξένα να έμενα τι να γινότανε ο Αλέξιος.
Στοίχος 121 ^{ος}	Τζουνκη πογλε ιτη φικριν νε ιτζουν κανιμε κιρτιν πενη πουρακιγτα κετιν ζαλημ εσιμ Αλεξιος.	Αφού έτσι σκεφτόσυνα γιατί στο αίμα μου μπήκες εμένα με άφησες και έφυγες αγαπημένο μου ταίρι Αλέξιε.
Στοίχος 122 ^{ος}	Πεκλεορουμ κελιρ τεγη κελιρ εσιμ πουλουρ τεγη πουνναρ ουνουτουλουρ τεγη νε βακητλαρ Αλεξιος.	Περιμένω λέγοντας ότι θα' ρθει θα' ρθει το ταίρι μου και θα με βρει όλα αυτά θα ξεχαστούν τότε Αλέξιε.
Στοίχος 123 ^{ος}	Πανα επτιν τζοκ ζουλουμου χεμι παγλατιν γιολουμου κετεμ πουλαμ τεσελλουμου σαπρ ετμεγε Αλεξιος.	Εμένα μ' έκανες πολύ κακό και μου έκλεισες τον δρόμο μου να πάω να βρω τον άνθρωπο μου να κάνω υπομονή Αλέξιε.
Στοίχος 124 ^{ος}	Πεντε ζητηνην ετεγημ πασημη αληπ κετεγημ επτηκλεριγη ετεγημ αχτημ ολσούν Αλεξιος.	Και εγώ κόντρα να πάω το κεφάλι μου να πάρω και να φύγω αυτά που έκανες να κάνω για να πάρω το άχτι μου Αλέξιε.
Στοίχος 125 ^{ος}	Οβεγηκ κουσου ολαγημ σουσουζ τζολλερτε καλαγιμ κετζε κουντουζ ουλουγιγιμ σενιν ιτζουν Αλεξιος.	Πέρδικα να γίνω σε άνυδρα μέρη να μείνω νύχτα-μέρα να κλαίω για σένα Αλέξιος.
Στοίχος 126 ^{ος}	Ο κους εσινη καίπ ετερ τουρμακσιζ τζολλερε κετερ κεντη τουγλαρινη τετερ πεντε ετεγιμ Αλεξιος.	Αυτό το πουλί το ταίρι του χάνει σε χαμένα μέρη πάει τα δικά του φτερά πετάει το ίδιο να κάνω κι εγώ Αλέξιε.
Στοίχος 127 ^{ος}	Ασλα τουρου σουλαρ ιτζμεζ αρτηρκ καίτε ιλε υτμεζ γεσηλλεκ γερλερε κετμεζ πεντε ετεγημ Αλεξιος.	Φυσικά καθαρά νερά δεν πίνει περισσεύματα δεν τα ψάχνει σε πράσινα μέρη, δεν πάει το ίδιο να κάνω κι εγώ Αλέξιε.
Στοίχος 128 ^{ος}	Γκελιν πουνναρη τεριτη Αλεξιος τιγνερην χακκα νιαζ ετεριτη σαπουρ ιστερ Αλεξιος.	Η νύφη αυτά έλεγε ο Αλέξιος τα άκουγε σωστά έκανε υπομονή χρειάζεται Αλέξιε.
Στοίχος 129 ^{ος}	Ανασιτα πιογλε σοϊγλερ δουρμαζ χεμαν φιγαν ετερ κοζλερ πουγογαρ ολμους αγλερ ογλουμ τεγη Αλεξιος.	Και η μάνα του έτσι έλεγε ασταμάτητα μοιρολογούσε με μάτια πρησμένα έκλαιγε λέγοντας αγόρι μου Αλέξιε.

Στοίχος 130 ^{ος}	Χακταν παχτης αλημητη χετζ τασασηζ καλτιμητη πιρ τεφατζηκ κουλτουμου του σενην ιτζουν Αλεξιος.	Δίκαια πήρα το δώρο μου δίχως στενοχώρια είχα μείνει για μια φορά ήταν να χαρώ για σένα Αλέξιε.
Στοίχος 131 ^{ος}	Οτισαγηπ μπογιουτπουμουτου σεβερεκ ουγιουτπουμουτου πεκ κιγματτλη τουτπουμουτου νιτζουν επτιν Αλεξιος.	Το τζάκι μου άναβα αγαπώντας σε κοιμήθηκα πολύ πολύτιμο σε κρατούσα γιατί το έκανες Αλέξιε.
Στοίχος 132 ^{ος}	Μπιρ τανε ολτουγουν ιτζουν κουλ ικεν σολτουγουν ιτζουν βε καϊπ ολτουγουν ιτζουν δαγιαναμαν Αλεξιος.	Μονάκριβος ήσουν φθινοπωρινά μαράθηκες και για το χαμό σου δεν αντέχω Αλέξιε.
Στοίχος 133 ^{ος}	Δαχα νιτζε σογλεριτη πιζιν τογουπ αγλερινη καρελερη παγλεριτη σενιν ιτζουν Αλεξιος.	Ακόμα γιατί έλεγε χτυπώντας τα γόνατα έκλαιγε τα μαύρα τυλίγοντας για σένα Αλέξιος.
Στοίχος 134 ^{ος}	Παπαση τερ βαχ κοζ νουρου νερτεν αλητην που σαπουρου οτουζ ουτζ σενετεν περου νερτε καλτην Αλεξιος.	Ο πατέρας του έλεγε με δάκρυα βαχ Από πού πήρες αυτή την υπομονή τριάντα τρία χρόνια περίπου που έμεινε Αλέξιε.
Στοίχος 135 ^{ος}	Ονλαρ πουνναρι τεριτη Αλεξιος τιγνεριτη χακκα νιαζ ετεριτη σαπουρ ιστερ Αλεξιος.	Εκείνοι αυτά έλεγαν ο Αλέξιος τα άκουγε δίκαιο έχουνε έλεγε υπομονή θέλει Αλέξιε.
Στοίχος 136 ^{ος}	Ζαππ ετεριτη σοζουνου τουτπου ιτζηλινην σοζουνου σεβερ ιτη χριστοσουνου ταχα πεκ τζοκ Αλεξιος.	Κρατούσε το λόγο του επειδή κρατούσε το λόγο του αγαπούσε το Χριστό του ακόμα πιο πολύ ο Αλέξιος.
Στοίχος 137 ^{ος}	Χριστοστα ιτη αρζουσου οτουρ Αλλαχιν κουζουσου ιλιμι επτη κουλαβουρου καβη τουρτου Αλεξιος.	Στον Χριστό η επιθυμία του αρνί του θεού αυτός δίδαξε την ιστορία του ακέραιος έμεινε ο Αλέξιος.
Στοίχος 138 ^{ος}	Γιουρεγινην αλεφινη που τουνγιανην τελεφινη πατηλ τουνγιανιν κείφινη ρετ εγλετη Αλεξιος.	Της καρδιάς του η σκέψη στην καταστροφή αυτού του ντουινιά γι' αυτή την κατάσταση του ντουινιά υπέφερε ο Αλέξιος.
Στοίχος 139 ^{ος}	Ζιατε σεβτη αλλαχη κουσαντη σεριφ σιλαχη αλτ επτη μελον σεϊπανη σαπρη ιλε Αλεξιος.	Υπερβολικά αγάπησε τον Θεό ζώστηκε όπλο εικονικό γέλασε τον διάβολο με την υπομονή του ο Αλέξιος.

Στοίχος 140 ^{ος}	Δοα ετεριτη πεσιν παπαση αναση ιτζουν κελιν καϊν αταση ιτζον τουρμακσιζιν Αλεξιος.	Πρώτα έκανε προσευχή για τον πατέρα του και την μάνα του για την νύφη και τα πεθερικά του ασταμάτητα ο Αλέξιος.
Στοίχος 141 ^{ος}	Ατζηλαρταν ισλεμεσιννερ που τονγιατα κουλμεσιννερ πενι νερτε πιλμεσιννερ τοα ετερ Αλεξιος.	Με πίκρα να μην δουλεύουνε σ' αυτόν τον ντουινά να μη γελάνε εμένα να μη με ξέρουνε προσεύχεται ο Αλέξιος.
Στοίχος 142 ^{ος}	Γιουρεγη αλεφλενιρ ιτη τζηρακλαρ ζεφκλενιρ ιτη σεϊταν γαριπλενιρ ιτη σανα καρση Αλεξιος.	η καρδιά του καιγότανε οι υπηρέτες τον ειρωνεύονταν με διαβολική καρδιά ήτανε ενάντια σε σένα Αλέξιο.
Στοίχος 143 ^{ος}	Δεγιλ ον κουν γιουζ σενελερ τεμαμ οτουζ δορτ σενελερ γιας εγλετη ολ χανελερ σενιν ιτζουν Αλεξιος.	Δεν είναι δέκα μέρες τα εκατό χρόνια ακριβώς τριάντα τέσσερα χρόνια καλοκαίρια πέρασαν φαμίλιες για σένα Αλέξιε.
Στοίχος 144 ^{ος}	Ραππιμιζ πεγιαν εγλετη μελαϊκ γκελητη σογλετη εσιπτιγιντε αγλετη φεραχ εττη Αλεξιος.	Ο Θεός μας άγγελο μας έστειλε ήρθε είπε η επιθυμία σου έγινε Αλέξιος.
Στοίχος 145 ^{ος}	Μελαγικ σογλετη πουνου κελετζεκ τζουμαγια κουνου τεκμιλητηρ ομρουουν σογιου αλασιν ζαχμετ γιουκουνου.	Ο Άγγελος είπε αυτό θα έρθει μέρα Παρασκευή ακριβώς της ζωής στο τέλος να πάρεις φορτίο βαρύ.
Στοίχος 146 ^{ος}	Τζηρακταν κεχατ ιστετη πιρτε τιβητ καλεμ τετη κεντισινη χαζηρ εττη γκιοτζμεσινε Αλεξιος.	Από τον υπηρέτη χαρτί ζήτησε και ένα μολύβι είπε ετοίμασε τον εαυτό του να ταξιδέψει ο Αλέξιος.
Στοίχος 147 ^{ος}	Για πενιμ σεβκουλου Αταλαριμ τζοκτουρ πενιμ χαταλαριμ νεμλερ τοκτου τιταλεριμ τετη γιαζη Αλεξιος.	Αγαπημένοι μου γονεΐς πολλά τα δικά μου σφάλματα πόσα έλεγαν οι παππούδες μου είπε και έγραψε ο Αλέξιος.
Στοίχος 148 ^{ος}	Σιζε χερ νε επιμησε μπου καταρ αγλαπτιμια ιταατ ετμετιμισε αφ ετιν τερ Αλεξιος.	Σε σας ότι και να έκανα τόσο αν σας έκανα να κλάψετε σεβασμό αν δεν έδειξα συγχωρέστε με λέει ο Αλέξιος.
Στοίχος 149 ^{ος}	Εσιμιτε αφ εσιν πανα τζοκ ζουλουμαρ εττημ ονα κουλ ολμουστουρ γιανα γιανα τετη γιαζη Αλεξιος.	Και το ταίρι μου να με συγχωρήσει πολλές πίκρες έδωσα σ' αυτήν στάχτη έγινε καίγοντας είπε και έγραψε ο Αλέξιος.

Στοίχος 150 ^{ος}	Αγην γιουρεκ παγλαμαγιν σιμτεν σογρα αγλαμαγιν εσιμιτε γιολλαμαγιν σαπρ εσιν τερ Αλεξιος.	Σκληρόκαρδοι μην ήσαστε από τώρα και ύστερα μην κλαίτε την σύντροφο μου μην μαδάτε να κάνει υπομονή λέει ο Αλέξιος.
Στοίχος 151 ^{ος}	Πεντε πιλε αγλαριτημ ατζηλαρταν τολαριτημ χακκα ριτζα κιλαριτημ τετη γιαζτη Αλεξιος.	Και εγώ ακόμα έκλαιγα από πίκρες γέμιζα σωστά παρακλήσεις έκανα είπε και έγγραψε ο Αλέξιος.
Στοίχος 152 ^{ος}	Χατεμινη βερτηγινη σελαμι σογλετιγινη γκουρπεττε πεκλετιγινη πουτουν γιαζτη Αλεξιος.	Το κειμήλιο που έδωσε τον χαιρετισμό που είπε στην ξενιτιά που περίμενε όλα τα έγγραψε ο Αλέξιος.
Στοίχος 153 ^{ος}	Χακ χριστοσουν ασκινα τζεζα επτημ φακηρ τζανα σιζη αγλαττημ ποσουνα τετη γιαζτη Αλεξιος.	Στην μνήμη δίκαιου Χριστού τυραννία έκανα την φτωχή ψυχή εσάς άδικα σας έκανα να κλάψετε είπε και έγγραψε ο Αλέξιος.
Στοίχος 154 ^{ος}	Μπεν σιζλερι αγλαττηρημ ζουριετσιζ πουρακιτημ τουνγιαλαρη αραττηρημ τετη γιαζτη Αλεξιος.	Εγώ σας έκανα να κλάψετε χωρίς ελπίδα σας άφησα να ψάχνετε τον κόσμο σας έβαλα είπε και έγγραψε ο Αλέξιος.
Στοίχος 155 ^{ος}	Δαχα εγιτηρ εσιτμεκ Χριστοσουν εμρινε κετμεκ Αλλαχ μουχασετη κουτμεκ τετη γιαζτη Αλεξιος.	Ακόμα καλύτερα να υπολογίζετε τις οδηγίες του Χριστού να ακολουθείτε τις εντολές του Θεού να φυλάτε είπε και έγγραψε ο Αλέξιος.
Στοίχος 156 ^{ος}	Ουμουτ ετεριμ κεντινε Χριστοσουμουν κερεμινε νασιπ εσιν τζεννετινε σιζη τεγη Αλεξιος.	Ελπίδα έχω στον ίδιο στο Χριστό μου να σας αξιώσει στον παράδεισό του είπε ο Αλέξιος.
Στοίχος 157 ^{ος}	Πατησαχα χεπινζε μπεντεν γιανα αφληκ σιζε χελαλ ολσουν τζουμλενιζε τετη γιαζτη Αλεξιος.	Στον βασιλιά σε όλους σας από μένα εύχομαι για σας χαλάλι να γίνει στις οικογένειες σας είπε και έγγραψε ο Αλέξιος.
Στοίχος 158 ^{ος}	Αγλαττιμισα νε καταρ ουτζουρετινιζ ο καταρ γετερ γιαζτηγημ που καταρ χελας εγλεϊν Αλεξιος.	Όσο και αν σας έκανα να κλάψετε το κουράγιο σας είναι τόσο φτάνουν τόσα που έγγραψα χαλάλι να παρηγορηθείτε είπε ο Αλέξιος.
Στοίχος 159 ^{ος}	Γιαζτη βε τεκμιλ σοϊλετη καλκτη ιπατετ εϊλετη ολουμ βακτινη πεκλετη χαζηρ ολτου Αλεξιος.	Έγραψε όπως ακριβώς είπε σηκώθηκε προσευχήθηκε την ώρα του θανάτου περίμενε ετοιμάστηκε ο Αλέξιος.

Στοίχος 160 ^{ος}	Ελινη κοΐτου κοΐνουνα ρασσοουν τζεκτη ουσουνε ρουχου ουστου κοκ γιουζουνε τεσλιμ ολτου Αλεξιος.	Έβαλε το χέρι στον κόρφο του τράβηξε το ράσο του επάνω του ψυχικά στους ουρανούς παραδόθηκε ο Αλέξιος.
Στοίχος 161 ^{ος}	Πιρ χασιρτα γιαταριτη ο κεατη τουταριτι τατζη ραχγια χοκαριτη λειψανωσου Αλεξιος.	Σε μια ψάθα κοιμότανε εκείνο το χαρτί κρατούσε καλογερικά ευοδίαζε το λείψανο σου Αλέξιε.
Στοίχος 162 ^{ος}	Ολτουγιουνου κιμσε πιλμετη τζηρακ γιανηνα κελμετη οτουζ τορτ σενε κουλμετη χελας ολτου Αλεξιος.	Τι έγινε κανένας δεν ήξερε υπηρέτης κοντά του δεν ήρθε τριάντα τέσσερα χρόνια δεν γέλασε άγιος έγινε ο Αλέξιος.
Στοίχος 163 ^{ος}	Μελαγικ μπεγίαν εγλετη κλησα ιτζηντε σοΐλετη τζουμλε αλεμ χαγιαλλατη πογλε σηρα Αλεξιος.	Αγγελική υπόσχεση έδωσε μες την εκκλησία είπε όλος ο κόσμος θαύμασε τέτοια σειρά ο Αλέξιος.
Στοίχος 164 ^{ος}	Πατρικ λειτουργιασιντα Αποστολος κλησασιντα Αξιον οκουνμασιντα σετα κελτη Αλεξιος.	Στην πατριαρχική λειτουργία στην εκκλησία των Αποστόλων στο διάβασμα του Άξιον ήρθε φωνή Αλέξιε.
Στοίχος 165 ^{ος}	Σετα κελτη γιοκαριταν αγιον βημα ταραφινταν τζουμλε τιπρετη κορκουταν που χεκμετε Αλεξιος.	Φωνή ήρθε από ψηλά από το άγιο βήμα όλοι τρέμανε από φόβο σ' αυτό το θαύμα Αλέξιε.
Στοίχος 166 ^{ος}	Χεμ πατρικ πατισιαχτα πουτουν παπας τζεμαατα βακητ πιριντζη σααττα σετα κελτη Αλεξιος.	Πατριάρχης και βασιλιάς όλοι παρόντες και οι παπάδες η ώρα μία ήρθε φωνή Αλέξιος.
Στοίχος 167 ^{ος}	Ον ικιλερ πατησαχτα Ευφημγιανος παπασιτα τζουμλε ινσαν εκκλησατα τοα κηλητη Αλεξιος.	Οι δώδεκα βασιλιάδες ο Εφιμιανός ο πατέρας του όλοι οι άνθρωποι στην εκκλησία προσευχήθηκαν Αλέξιε.
Στοίχος 168 ^{ος}	Δεύτε προς με παντες οι κοπιώντες και πεφορτισμενοί καγώ αναπαύσω ημάς.	Δεύτε προς με πάντες οι κοπιώντες και πεφορτισμένοι καγώ αναπαύσω ημάς.
Στοίχος 169 ^{ος}	Ορατα σες κελτη κινε Ευφημγιανουσουν εβινε βαριν τουσουν μεγιτινε ορατατηρ που αγιος.	Εκεί ήρθε φωνή πάλι στου Ευφημιανού το σπίτι φτάστε να ακουστεί εκεί είναι αυτός ο Άγιος.

Στοίχος 170 ^{ος}	Κορκουπ τζουμλεσι σαστη Κυριε ελεησον τζαγριστη φηγαν ετουπ αγλαστη που χεκμετε Αλεξιος.	Όλοι φοβισμένοι τα έχασαν Κύριε ελέησον φώναξαν προσευχόμενοι έκλαψαν σ' αυτό το θαύμα Αλέξιος.
Στοίχος 171 ^{ος}	Μετεν ογρα σετα κιγε Ευφημιανοσουν εβινε τερ μελαγικ τζουμλεσινε μαλιμ ολτου τζουμλεσινε.	Ξανά ακούστηκε φωνή αγγελική στου Ευφήμιανου το σπίτι λέγοντας ο Άγγελος έγινε σ' όλους πιστευτό.
Στοίχος 172 ^{ος}	Δερ πατησαχ παπασινα χαζνε βερμις αλλαχ σανα νιτζουν τζικαρμαν μεϊτανα πεκ σασηρητ Ευφημιανος.	Λέει ο βασιλιάς στον πατέρα του πλούτο έδωσε ο θεός σ' εσένα γιατί δεν το φανερώνεις σ' όλους πολύ τα'χασε ο Ευφήμιανος.
Στοίχος 173 ^{ος}	Ραππι αλλαχην ασκηνα ακλημ ερμεζ ασλα πουνα νερτεντιρ που παχσης πανα πακαγηνμ τερ Εφιμιανος.	Στην μνήμη του λατρευτού Θεού δεν φτάνει το μυαλό μου σωστά από πού είναι αυτό το δώρο σε μένα να δω λέει ο Εφιμιανός.
Στοίχος 174 ^{ος}	Γκελτη τζηρακλαρα σορτου πατησαχα κουρσου κουρτου αζιζην γερινη πουλτου φεραχ εττη Ευφημιανος.	Ήρθε στους δούλους ρώτησε βασιλικό θρόνο έστησε του άγιου το μέρος βρήκε προσευχήθηκε ο Ευφήμιανος.
Στοίχος 175 ^{ος}	Πατρικ πατισαχ γκελτιλερ χεπ τζεμαατ πιρικτιλερ ον ικιλερ γκεγιντιλερ σενιν ιτζουν Αλεξιος.	Πατριάρχες βασιλιάδες ήρθανε όλοι μαζί συγκεντρώθηκαν οι δώδεκα ντύθηκαν για σένανε Αλέξιε.
Στοίχος 176 ^{ος}	Πουτουν μεμλεκει καλκτηλαρ λαμπαδαλαρι γιακτηλαρ ατζήπ οταγη πακτηλαρ νουρ τζαβαρτη Αλεξιος.	Όλους τους πατριώτες ξεσήκωσαν λαμπάδες ανάψανε άνοιξαν τον οντά κοίταξαν είδαν το φως το άγιο Αλέξιε.
Στοίχος 177 ^{ος}	Τιρεκ κιπη ο νουρ ενμις σανκη οντα ατες γιανμης τζουμλεσινιντε ακλη καλμης αζιζλεγιν Αλεξιος.	Σαν ευθύ ξύλο το πνεύμα κατέβηκε σαν να άναψε φωτιά σ' όλους στο μυαλό έμεινε η αγιότητα σου Αλέξιε.
Στοίχος 178 ^{ος}	Παπαση πιρ τεφτης εττη αζηζην γιανηνα κεττη ονα ουτζ τεφα σεσ εττη σεσ βερμετη Αλεξιος.	Ο πατέρας έναν έλεγχο έκανε κοντά στον άγιο πήγε σ' αυτόν τρεις φορές μίλησε δεν έδωσε απάντηση ο Αλέξιος.
Στοίχος 179 ^{ος}	Ιτζερου κιριπ πακαριτη ελλι κεχατ τουταριτη τατζη ραχγια χοκαριτη λειψανωσουν Αλεξιος.	Μέσα μπαίνοντας κοίταξε στο χέρι χαρτί κρατούσε γλυκά ευοδίαζε το λείψανο σου Αλέξιε.

Στοίχος 180 ^{ος}	Σηνατη κεχατη αλσιν ατζεπ νε γιαζιλου πιλσιν πατησαχα χαπερ βερσιν μποσλαματη Αλεξιος.	Δοκίμασε το χαρτί να πάρει άραγε τι έγραφε να μάθει τον βασιλιά να ενημερώσει δεν το ελευθέρωσε ο Αλέξιος.
Στοίχος 181 ^{ος}	Οτασηνταν τζηκαρτιλαρ κιρεβετε ουζαττιλαρ οντα γιοζουνε πακτιλαρ νour τζαβαρτη Αλεξιος.	Απ' τον οντά τον έβγαλαν στο κρεβάτι τον ξαπλώσανε μετά στο πρόσωπο τον κοιτάξανε φάνηκε το πνεύμα το άγιο Αλέξιε.
Στοίχος 182 ^{ος}	Βαρουπ γιανηνα τηζ τζοκτου αζιζ λειψανοσουνου ουππου ελιντεν κεαρτη τζεκτη πιρακματη Αλεξιος.	Ζύγωσε κοντά του και γονάτισε το άγιο λείψανο του φίλησε από το χέρι του το χαρτί τράβηξε δεν τον άφησε ο Αλέξιος.
Στοίχος 183 ^{ος}	Πατρικτε ριτζα εϊλετη χεμ αγλετη χεμ σογλετη ικι κοζλερι τζαγλετη κινε βερμεζ Αλεξιος.	Ο πατριάρχης παράκληση έκανε κλαίγοντας έλεγε τα δύο του μάτια βουρκώσαν πάλι δεν έδωσε ο Αλέξιος.
Στοίχος 184 ^{ος}	Πατησαχ αναν ιλε γιαλβαρτη κοζλερι πουγιαρ παγλοτη ελινε κεγιατη ναρτη ποσλαματη Αλεξιος.	Και ο βασιλιάς παρακάλεσε τα μάτια του θόλωσαν το χέρι του στο χαρτί ακούμπησε δεν το ελευθέρωσε ο Αλέξιος.
Στοίχος 185 ^{ος}	ΙΚιση πιρ σογλετιλερ μιλλετ πασηγιζ δεδιλερ σουτζλου κιπη αγλετιλερ πογλε σηρα αμαν ολσουν.	Οι δυο μαζί είπανε ο κόσμος στο προσκέφαλο σου είπαν σαν φταίχτες κλάψανε τέτοιο σημάδι αμαν να γίνει.
Στοίχος 186 ^{ος}	Μαχρουμ εγλεμε μπιζλερ καπουλ εγλε νιαζλερι γιαζτιγιν κιζλου σοζλερι ογρενελιμ αμαν ολσουν.	Μεγαλοδύναμε μην μας ταλαιπωρείς κάνε δεκτή την ικεσία μας τα γραφόμενα λόγια σου να μάθουμε αμάν να γίνει.
Στοίχος 187 ^{ος}	Πουνου τεγιντζε ποσλατη αλεμ σεβιντζε πασλατη σαπουρ σεγτανη ποσλατη μπασλατηλαρ οκουμαγια.	Λέγοντας αυτά το άφησε όλοι άρχισαν να χαίρονται υπομονή έληξε άρχισαν να διαβάζουν.
Στοίχος 188 ^{ος}	Οκογιουπ βε τιννεγιντζε Ευφημγιανος αγναγιντζε ογλου ολτογουνου πιλιντε νιδα εττη Ευφημγιανος.	Διαβάζοντας και ακούγοντας ο Ευφημιανός κατάλαβε και διαπίστωσε ότι το παιδί του ήταν ο πεθαμένος.
Στοίχος 189 ^{ος}	Πασλατη ατζηταν τολμαγια σατζην σακαλην γιολμαγια ικη τιζηνη βουρμαγια γιαβρημ τεγι Αλεξιος.	Άρχισε να γεμίζει από τον πόνο τα μαλλιά και τα γένια του να μαδά τα δυο γόνατα να χτυπά σπλάχνο λέγοντας Αλέξιε.

Στοίχος 190 ^{ος}	Κοτζακλατη μεγιδινη γκάιπ εγλετη κεντηνη οπερεκ σογλερ τερτηνη μπουτουρ γιαβρημ Αλεξιος.	Αγκάλιασε το λείψανο αισθάνθηκε χαμένο τον εαυτό του φιλώντας λείει τον πόνο του αυτός είναι το σπλάχνο μου ο Αλέξιος.
Στοίχος 191 ^{ος}	Βαχ πενιμ σεβικλη γιαβρημ αλεφλεντη γιαντη παγριμ ταζελεντη ατζηλαριμ γιαβρημ τεγη Αλεξιος.	Βαχ αγαπημένο μου σπλάχνο φλόγα άναψε στα στήθια μου ξαναζωντάνεψαν οι πόνοι μου σπλάχνο μου Αλέξιε.
Στοίχος 192 ^{ος}	Αχ πενιμ σεγκιλη εβλατημ νιτζουν πενι ατζηματην μπουντζα σενετιρ αγλατιν πουτουρ γιαβρουμ Αλεξιος.	Αχ αγαπημένο μου παιδί γιατί δεν με λυπήθηκες επί χρόνια μ'έκανες κι έκλαιγα αυτό ήταν το σπλάχνο μου ο Αλέξιος.
Στοίχος 193 ^{ος}	Κοτζατημ πελιμ πουκουλτου ατζηνταν ομρουμ σοκουλτου κοζλερτεν κιοφερ τοκουλτου γιαβρημ τεγη Αλεξιος.	Γέρασα και η μέση μου λύγισε από τον πόνο η ζωή μου ξηλώθηκε από τα μάτια το κουράγιο χύθηκε λέγοντας σπλάχνο μου Αλέξιε.
Στοίχος 194 ^{ος}	Αχ πενιμ πεκ τατλη ογλουμ μπουντζα γιλτιρ χασρετλη ογλουμ ολμεσι ζίιγνετλη ογλουμ πουτουρ γιαβρημ Αλεξιος.	Αχ πολύ γλυκό παιδί μου όλα τα χρόνια χώρια παιδί μου άγιο θάνατο παιδί μου αυτό είναι το σπλάχνο μου ο Αλέξιος.
Στοίχος 195 ^{ος}	Χερ κουν πενη κορουρουτου χαλιμε ερκίαχ ολουρουτου νασηλ καβη τουρουρουτου πουτουρ γιαβρημ Αλεξιος.	Κάθε μέρα εμένα μελετούσες στα χάλια μου συμμετείχες πως παρέμενες δεκτός αυτό είναι το σπλάχνο μου ο Αλέξιος.
Στοίχος 196 ^{ος}	Μπου πεν ζελιλ μπιτζαρεγε ιλατζ ολμαζ που γιαρεγη εβλατσιζ καλαν ζερουγε νιτζουν ετιν πενιμ γιαβρημ.	Στον δικό μου μεγάλο πόνο φάρμακο δεν γίνεται γι' αυτή τη πληγή μένοντας χωρίς παιδί γιατί το έκανες σπλάχνο μου.
Στοίχος 197 ^{ος}	Πιρ τανε ιτην ελιμτε ικι πουκουλτου πελιμτε που εχτιαρληκ χαλιμτε νιιτζουν ετιν πενιμ γιαβρημ.	Ένας ήσουν στα χέρια μου στα δύο λύγισε η μέση μου στα γεροντίστικα χάλια μου γιατί το έκανες σπλάχνο μου.
Στοίχος 198 ^{ος}	Καρτασλαρ πανα νε ολτου τζιεριμη ατες γιακτη παπα γιαβρισινη πουλτου πουτουρ γιαβρημ Αλεξιος.	Αδέρφια σ'έμένα τι έγινε μέσα μου φωτιά άναψε ο πατέρας το σπλάχνο του βρήκε αυτό είναι το σπλάχνο μου ο Αλέξιος.

Στοίχος 199 ^{ος}	Καρτασλαρ πογλε ολουρμου παπα γιαβρισινη πουλουρμου πιουγλε ολουμ ολουρμου πουτουρ γιαβρημ Αλεξιος.	Αδέρφια έτσι γίνεται ο πατέρας να βρίσκει το παιδί του τέτοιος θάνατος γίνεται αυτό είναι το σπλάχνο μου ο Αλέξιος.
Στοίχος 200 ^{ος}	Πιρ κετζετε καΐπ επτημ οτουζ τορτ γιλ φιγαν επτιμ σιμτη ατζη κανα παττημ γιαβρημ τεγη Αλεξιος.	Σε μια νύχτα σ' έχασα τριάντα τέσσερα χρόνια σ' έκλαψα τώρα πικρό φαρμάκι ήπια παιδί μου Αλέξιε.
Στοίχος 201 ^{ος}	Κουνακτηρ σανα αγλαμακ που τζεβαπλari σογλεμεκ αμελη μετχ εϊλεμεκ λαϊκτηρ πενιμ γιαβρημ.	Αμαρτία είναι να σε κλαίνε αυτά τα μοιρολόγια λέγοντας όλοι να συγκινούνται μου ανήκει όμως σπλάχνο μου.
Στοίχος 202 ^{ος}	Αναση γιολ ιστερ αλλαχ ασκίνα ναζαρ εσιν κοζ γιασίνα τουσσούν ανα γιαβρησίνα χασιρετλιμ Αλεξιος.	Η μάνα θέλει δρόμο προς το Θεό για τα μάτια δάκρυα σκέψου της μάνα το σπλάχνο τον ξενιτεμένο Αλέξιο.
Στοίχος 203 ^{ος}	Μεγίτινε γιακλασιντζα ορτα γιουζούνε πακιντζα κοζλερ ραϊχα νουρ τζαβιντζα ακλη γίττη ανασίτα.	Στην σωρό σου φθάνοντας στο πρόσωπο σου κοιτάζοντας στα μάτια το άγιο φως φέγγοντας έχασε το μυαλό η μάνα του.
Στοίχος 204 ^{ος}	Ολσεμτε κουρτουλαμιτη σαγ παρι καβισσαμιτη αρζουμουτα αλαμιτη νολουρουτου χασιρετλημ.	Να πέθαινα να γλίτωνα ζωντανό δεν σε συνάντησα να έπαιρνα την επιθυμία μου τι θα γινότανε ξενιτεμένη μου.
Στοίχος 205 ^{ος}	Μπιρ ανανιν πιρ τανεση πιρ τομπουρτζακ κουλ τανεση βαχ τζεγεριμιν παρεση χασιρετλημ Αλεξιος.	Μιας μάνας ο μοναδικός ένα μπουμπούκι τριαντάφυλλο αχ κομμάτι της καρδιάς μου ξενιτεμένη μου Αλέξιε.
Στοίχος 206 ^{ος}	Τενσιζ μελαγικμη ιτην γιοκσα τζανσιζ μεγιτμιγιτην πιζε ταβετλημι ιτην νιτζουν ετιν χασιρετλημ.	Χωρίς σάρκα άγγελος ήσουν μήπως άψυχο σώμα ήσουν εμάς μας το είχες πει γιατί το έκανες ξενιτεμένη μου.
Στοίχος 207 ^{ος}	Εγη που καχραμαν σασρίνα κετιριρμι ιτην πιζη ακληγια οτουρ δορτ γηλτιρ ογρουνα σεφιλ ολτουκ χασιρετλημ.	Καλή αυτή η πράξη σου σκεφτόσουν καθόλου εμάς τριάντα τέσσερα χρόνια για σένα ταλαιπωρηθήκαμε ξενιτεμένη μου.
Στοίχος 208 ^{ος}	Κουλλαρ ετεριμιζτη τζεζα νιτζουν σογλεμεζτην μπανα καννη γιασλαρ τολτου κοζε χασιρετλιμ Αλεξιος.	Οι υπηρέτες σε τυραννούσανε γιατί δεν το έλεγες σε μένα ματωμένα δάκρυα γέμισαν τα μάτια ξενιτεμένη μου Αλέξιε.

Στοίχος 209 ^{ος}	Νε τερσινηζ καρτασλαρ πανα νασιλ ταγιαναγιμ πουνα οτουζ τορτ σενετιρ σανα βεραν ολτουμ χασιρετλιμ.	Τι λέτε αδέρφια σε μένα πώς να αντέξω σ' αυτά τριάντα τέσσερα χρόνια για σένα έρεψα ξενιτεμένε μου.
Στοίχος 210 ^{ος}	Ταζελεντη τερτ γιαρεση βαχ τζιγεριμιν παρεση καρτασλαρ νε τιρ τζαρεση χασιρετλημ Αλεξιος.	Ξανάνοιξαν οι πληγές του πόνου μου αχ κομμάτι της καρδιάς μου αδέρφια ποια είναι η γιατρεία ξενιτεμένε μου Αλέξιε.
Στοίχος 211 ^{ος}	Πουντζα γιλτιρ χα πιρ σογλε δερτιν ολσουν πεγιαν εγλε ικι πουκλουμ ολτουμ ποϊλε ουγρουγα χασιρετλημ.	Τόσα χρόνια ας έλεγες μια φορά αν είχες πόνο κάπου να το έλεγες δίπλωσα στα δύο έτσι για χάρη σου ξενιτεμένε.
Στοίχος 212 ^{ος}	Νε παπα πιλτιν νε ανα ασκη σεβταν σεν πιρ τζανα μπιζ κουλ ολτουκ γιανα γιανα γιαβρημ τεγι Αλεξιος.	Δεν σκέφτηκες ούτε πατέρα ούτε μάνα άνοιξες αγάπη σε μια ψυχή εμείς στάχτη γίναμε καίγοντας σπλάχνο μου Αλέξιε.
Στοίχος 213 ^{ος}	Γκελιντε τουϊτου μελετη αρνηνητα παρελετη τζιγερινη γιαρελετη εσιμ τεγη Αλεξιος.	Η νύφη άκουσε τα κλάματα έξαφνα ταραχτήκε πληγώθηκε η καρδιά της λέγοντας ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 214 ^{ος}	Τιζλερινη βουρουρ ιτου ινεκ κιπη πογουρουρ ιτη μπαγινιπ ουβουνουρουτου εσιμ τεγι Αλεξιος.	Χτυπώντας τα γόνατα μούγκριζε σαν γελάδα λυποθύμησε λέγοντας ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 215 ^{ος}	Αλλαχημ που νασιλ σηρτηρ φηγαν επτιμ πουντζα γιλτιρ εσιμ πουρατα τουρουρ μπενιμ εσιμ Αλεξιος.	Θεέ μου αυτό τι μυστικό ήτανε το κράτησα τόσα χρόνια το ταίρι μου εδώ είναι ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 216 ^{ος}	Μπου νασηλ χικμεττερ καρτασλαρ φηγαν εσην ταγλαρ τασλαρ ταζελεντη καννη γιασλαρ εσιμ τεγι Αλεξιος.	Αυτός τι πόνος ήτανε αδέλφια να κλάψουν βουνά και πέτρες ανανεώθηκαν τα ματωμένα δάκρυα ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 217 ^{ος}	Γιαντη τζιγεριμ καϊνανα εσιμ σοϊγλε πιρ πακ πανα ατζημιταν πογιουλτουμ κανα εσιμ τεγι Αλεξιος.	Τα σωθηκά μου κάηκαν πεθερά ταίρι μου μίλησε, κοίταξε με μια φορά από τον πόνο μου πνίγηκα στο αίμα ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 218 ^{ος}	Καρτασλαρ πουρακιν πενη εσιμε καβουστουμ γενη κοτζακλαγιμ νουρλου τενη εσιμ τεγη Αλεξιος.	Αδέρφια αφήστε εμένα συνάντησα ξανά το ταίρι μου να αγκαλιάσω το άγιο λείψανο ταίρι μου Αλέξιε.

Στοίχος 219 ^{ος}	Σαγ γιτηρημ νουρλου πουλτουμ τερτιγτεν τιβανε ολτουμ γιας εγλετιμ σατζημ γιολτουμ εσημ τεγη Αλεξιος.	Ζωντανό τον έχασα, άγιο τον βρήκα τα 'χασα από τον πόνο σου τα μαλλιά μου μάδησα ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 220 ^{ος}	Οταν οταμ ιλε καρση τοκεριτημ καννη γιαση σεν ημησιν ελμας ταση σαπρ εγλετην πενιμ εσιμ.	Τα δωμάτια μας ήταν απέναντι έχυνα ματωμένο δάκρυ εσύ ήσουν διαμαντόπετρα υπομονή έκανες ταίρι μου Αλέξιος.
Στοίχος 221 ^{ος}	Μπουνζα γιλτιρ ουννεριτημ πεντζερετεν τιγνεριτιν χερ νε τερσιμ αγναριτην νε γιουρεκτιρ πενιμ εσιμ.	Τόσα χρόνια μοιρολογούσα απ' το παράθυρο άκουγες ότι έλεγα καταλάβαινες τι καρδιά ήσουν ταίρι μου.
Στοίχος 222 ^{ος}	Χανκη δερδιμε αγλαγιμ γενιδεν кара παγλαγιμ σιμτη γκερτζεκτεν αγλαγιμ εσιμ τεγη Αλεξιος.	Ποιον πόνο μου να κλάψω ξανά μαύρα να βάλω τώρα πραγματικά να κλάψω ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 223 ^{ος}	Δουρου σου ητζμεζτιμ τασταν οτουζ τορτ γιλ καννη γιασταν μπεν αγριλτημ σιμτη εσταν που τουρ εσιμ Αλεξιος.	Καθαρό νερό δεν έπινα από πέτρα τριάντα τέσσερα χρόνια ματωμένα πένθη εγώ έκλαιγα τώρα αυτός είναι το ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 224 ^{ος}	Χατεμι μπερκουζαρ πιρακτην πενιμ τζιγεριμη γιακτην αλλαχην χατηρν γιαπτην αζιζ εσιμ Αλεξιος.	Την συζυγική ζωή άφησες τα σωθικά μου έκαψες του θεού θέλημα έκανες άγιο ταίρι μου Αλέξιε.
Στοίχος 225 ^{ος}	Αχ πενιμ τατλη Χριστοσουμ σανα σηκτημ τεριν ίοζουμ πουτουρ σανα τζοκ νιαζημ πενιτε αλ εσιμιλε.	Αχ γλυκέ μου Χριστέ σε σένα πίστεψα βαθειά ελπίδα αυτό είναι σε σένα μεγάλη θυσία πάρε και μένα με το ταίρι μου.
Στοίχος 226 ^{ος}	Διβανιντα πουλουναλημ εσιμιλε κορουσελιμ τζεννετινε καβουσαλιμ σεφασα ετ Αλεξιος.	Στη βασιλεία σου να βρεθούμε με το ταίρι μου να ειδωθούμε στον παράδεισο να συναντηθούμε αναπαύσου Αλέξιε.
Στοίχος 227 ^{ος}	Πατσαχ πατριγιλε αηρηφλαρ κουζλουγ ιλε ονναριν ογουτου ιλε ποσλατηλαρ Αλεξιος.	Ο βασιλείας με τον πατριάρχη οι φθινιπωρινοί χωρισμο με αυτών τις συμβουλές έπαιξαν Αλέξιε.
Στοίχος 228 ^{ος}	Διλσιζ χαϊβανναρ αγλατη πιναλερ φηγαν εϊλετη εμεν κουζουλαρ μελετη σενιν ιτζουν Αλεξιος.	Αμίλητα τα ζώα κλάψανε το κτίριο μυστικό κρατήσανε τα αρνιά βέλαξαν για σένα Αλέξιε.

Στοίχος 229 ^{ος}	Δζιννιλερ σιφα πουλτουραρ εμα κιοζλερ εγι ολτουλαρ χεπτ μισκιννερ αριντηλαρ μπαχσησηγταν Αλεξιος.	Γονατισμένοι ανάπαυση βρήκανε τυφλοί έγιναν καλά όλοι οι λεπροί ξεπλήθηκαν από τη χάρη σου Αλέξιε.
Στοίχος 230 ^{ος}	Δερτλιλερ δερμαν πουλτουλαρ εμα κοζλερ εγι ολτουλαρ χεπτ μισκιννερ αρηντηλαρ μπαχσησιγταν Αλεξιος.	Οι άρρωστοι βρήκαν γιατρεία οι τυφλοί έγιναν καλά όλοι οι λεπροί θεραπεύτηκαν από τη χάρη σου Αλέξιος.
Στοίχος 231 ^{ος}	Δερτλιλερ δερμαν μπουλτουλαρ κουτουρουμλερ σαγαληλαρ τζηχαν χαϊρανα καλητηλαρ χεκμετινε Αλεξιος.	Οι άρρωστοι βρήκαν γιατρεία οι ανάπηροι θεραπεύτηκαν έμειναν πιστοί στα θαύματα σου Αλέξιε.
Στοίχος 232 ^{ος}	Αταλαρι σους ολτουλαρ ατζηλαριν αζαληλαρ ονταν τεσελλου πουλτουλαρ σους ολτουλαρ Αλεξιος.	Οι γονείς ησύχασαν οι πόνοι τους λιγόστεψαν απ' αυτόν ηρεμία βρήκανε ηρέμησαν Αλέξιε.
Στοίχος 233 ^{ος}	Πατρικ πατησιαχ ιλε μπιρ αζηζ εχτησαμηλε καληρητηλαρ τζοκ σιαν ιλε σενη αζηζ Αλεξιος.	Ο πατριάρχης με το βασιλέα πιστοί σε έναν άγιο κηδέψανε με δόξα και τιμές εσένα άγιε Αλέξιε.
Στοίχος 234 ^{ος}	Πατησιακ πατρικ ιλε ζορ κετερλερ κουτζλουκ ιλε κετμεζλερ τεζλιγιγε κοτουρμεγε Αλεξιος.	Ο πατριάρχης με το βασιλέα δύσκολα παραβρίσκονται δεν πηγαίνουν σε τιμές να σε πάνε Αλέξιος.
Στοίχος 235 ^{ος}	Εμορ ολτου αλην σατζσινλαρ τζουμλε αραλασσινναρ αζιζη σαβουστουρσουνναρ ζαπτ ολμαζλαρ Αλεξιος.	Φώτιση ήρθε απ' τον χρυσόμαλλο σ' όλον τον κόσμο τον άγιο να συνοδέψουν δεν κρατιούνται Αλέξιος.
Στοίχος 236 ^{ος}	Χαζναταν αλτουν σιατζαλλαρ ινσανναρ αζιζε κατζαλλαρ κεντη μαζλαρινταν κετζερλερ ζαπτ ολμαζλαρ Αλεξιος.	Από το ιερό με χρυσά εξαπτέρυγα οι άνθρωποι στον άγιο ξεκινάνε τα δικά τους βάσανα ξεπερνάνε δεν κρατιούνται Αλέξιε.
Στοίχος 237 ^{ος}	Πατρικ ριτζει εϊλετη τεφν ετεγιμ τεγου σογλετη χαλκη χεπτ τζεμ εϊλετη σαπρ ετμεγε Αλεξιος.	Ο πατριάρχης παρακάλεσε επιτρέπω είπε διαταγή μου σ' όλο το λαό υπομονή να κάνετε Αλέξιε.
Στοίχος 238 ^{ος}	Γετη κουν εκλησατα καλη τζουμλεσι αρζουσουν αλη εμραζλιλαρ σιφα πουλτου παχσησιγταν Αλεξιος.	Επτά ημέρες στην εκκλησία έμεινε από όλους επιθυμίες πήρε οι άρρωστοι θεραπεύτηκαν από την χάρη σου Αλέξιε.

Στοίχος 239 ^{ος}	Γκελινη βε ανασιτα βε εχτηαρ παπασιτα πουτουν ινσαν εκκλησατα γετη κουννερ Αλεξιος.	Η νύφη και η μάνα της και ο γέροντας πατέρας της όλος ο κόσμος στην εκκλησία επτά μέρες Αλέξιε.
Στοίχος 240 ^{ος}	Ατζ σουσουζ ορουτζ τουπουλαρ ατζηλαριν ονουτπουλαρ χεπ τογρου γιολου κουτπουλερ που σεπεπτεν Αλεξιος.	Νυστικοί και διψασμένοι νηστέψανε τους πόνους τους ξεχάσανε όλοι σωστό δρόμο φυλάξανε γι' αυτόν τον λόγο Αλέξιε.
Στοίχος 241 ^{ος}	Γκιομουστεν σαντηκ γιαπτηλαρ λειψανωσουνου κιογιουλαρ που χεκμετλερ διουγτουλαρ χερ πιρ γερε Αλεξιος.	Ασημένιο φέρετρο φτιάξανε το λείψανο του βάλανε αυτό το θαύμα ακούστηκε σ' όλα τα μέρη Αλέξιε.
Στοίχος 242 ^{ος}	Μεζαρι μιρονταν τολτου σουρεννερ σιφα πουλτου χριστιαννηκ χεπ σαζ ολτου χετιμενιγε Αλεξιος.	Ο τάφος από μύρο γέμισε οι νεκροσυνοδοί ανάπαυση βρήκανε σ' όλη την χριστιανοσύνη ακούστηκε ο θαυμαστός βίος σου Αλέξιε.
Στοίχος 243 ^{ος}	Χριστοσταν τорт γιουζ ον σενε σονγρα κεπη κοβ γιουζουνε ολ σαλτανат κουρσουσουνε σεζτα ετερ Αλεξιος.	Ύστερα από τετρακόσια δέκα χρόνια μετά τον Χριστόν ανέβηκε στους ουρανούς κερδίζει δόξα ο Αλέξιος.
Στοίχος 244 ^{ος}	Τα εβελτεν σιμπιγετεκ ο ζεμανταν αχηρετεκ σονου κουτπουγ ζεμανετεκ σεφα σουρερ Αλεξιος.	Από πιο πριν μέχρι τώρα από τότε χαμένος στο τέλος εποχής πλέον αναπαύεται ο Αλέξιος.
Στοίχος 245 ^{ος}	Ουτζ σιφαττα πιρ Αλλαχα πετερ ογουλ αζιζ ρουχα μπικιρ βαλιτετουλλαχα μπεγιαν ετερ Αλεξιος.	Αγία Τριάδα ένας Θεός Πατέρας, Υιός και Αγιο Πνεύμα Παναγία Παρθένα προσεύχεται ο Αλέξιος.
Στοίχος 246 ^{ος}	Ιμανα καβιλεντιλερ ουνακταν γκερου τουρτουλαρ τζαν γιολουνου οϊγρεντιλερ σεπιπιγε Αλεξιος.	Στην πίστη αφοσιώθηκαν απομακρύνθηκαν από την αμαρτία τον σωστό δρόμο πήρα από την αιτία σου Αλέξιος.
Στοίχος 247 ^{ος}	Ρωμα σαχη Ονουριος πατησαχην Μαρκαριος επισκοποσουν βε ιννικε τουσουν ζεμανιντα Αλεξιος.	Ρωμαίος βασιλιάς Ονούριος Μακάριος επίσκοπος οι δύο ν' ακούσουνε στην εποχή σου Αλέξιε.
Στοίχος 248 ^{ος}	ΡΙβαν επτη σεμαλερε επετιετ σεφαλερε γιαρτημτζη ολα πιζλερε που οσιος Αλεξιος.	Ενημέρωση έγινε σ' όλους τους πιστούς για πάντα παρακαταθήκη να βοηθάει όλους εμάς αυτός ο όσιος Αλέξιος.

Στοίχος 249^{ος} Γαμλενιπ αγλαγιανναρα
μεχινη εϊλεγεννере
χεπ κουναχτα κετζεννере
σεφαατ ετ Αλεξιος.

Αυτούς που κλάψανε
αυτούς που γελάσανε
όλους που αμαρτήσανε
συγχώρεσέ τους Αλέξιε.

Στοίχος 250^{ος} Αλεξιος ταν πιζτε ιπρετ αλαλημ
διν ογρουνα τουσουπ χακκη
πουλαλημ
ρουζη κηγιαμεττε σαγτα
καλαλημ
Αβρααμ κοτζαγη ολα
μεσκιανιμιζτιρ.

Από τον Αλέξιο και εμείς ας
παραδειγματηστούμε
να μπορούμε στον δρόμο της πίστης
το δίκαιο να βρούμε
την δευτέρα παρουσία εκ δεξιών να
μείνουμε
τον μεγάλο Αβραάμ όλα δεκτά είναι.

3. Η εγκατάσταση των προσφύγων της Καπαδοκίας στην Ελλάδα

Ο κύριος όγκος των προσφύγων ο οποίος ήρθε στην Ελλάδα το 1922 ακολουθώντας τον ελληνικό στρατό που εγκατέλειπε τη Μικρά Ασία εγκαταστάθηκε κατά μείζονα μέρος στη Μακεδονία και τη Θράκη. Ιδιαίτερα οι αγρότες πρόσφυγες ήταν εκείνοι που στην μεγάλη πλειοψηφία τους έστησαν τα νέα τους σπιτικά στη Βόρεια Ελλάδα καθώς εκεί υπήρχαν ελεύθερες εκτάσεις από τους μουσουλμάνους που ανταλλάχθηκαν. Με τον τρόπο αυτό ενισχύθηκαν πληθυσμιακά ευαίσθητες περιοχές στα βόρεια σύνορα της χώρας, οι οποίες για χρόνια ήταν διαφιλονικούμενες μεταξύ των κρατών που προέκυψαν από την πολύχρονη διαδικασία της σταδιακής αποσύνθεσης και τελικά τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Κανείς δεν αμφιβάλλει για την εθνολογική θωράκιση της Μακεδονίας με την έλευση των προσφύγων, καθώς επίσης και για τη συμβολή τους στην πρόοδο και την ανάπτυξη της χώρας. Δύο χρόνια αργότερα το 1924 μετά τη συμφωνία για την ανταλλαγή των αλλογενών πληθυσμών μεταξύ των δύο κρατών έρχονται στην Ελλάδα οι Έλληνες της μικρασιατικής ενδοχώρας. Η εκκένωση της Μικράς Ασίας από τους εναπομείναντες Ρωμιούς πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη της ΕΑΠ από τον Μάιο έως το Σεπτέμβριο του 1924.

Πίνακας 8.

Αναχώρηση Ελλήνων και Τούρκων μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάννης

Χρόνος	Έλληνες	Τούρκοι
Μάιος 1924	21.000	61.323
Ιούνιος 1924	25.000	42.204
Ιούλιος 1924	25.000	44.890
Αύγουστος 1924	25.000	-
Σεπτέμβριος 1924	25.000	-

Πηγή: Ι.Α.Υ.Ε. φ.1926/Γ68/Ι, εγκύκλιος της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής

Πληθυσμών προς το υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος. Αθήνα, 13 Μαΐου 1924.

Η έξοδος των τελευταίων Ελλήνων της Ανατολής έγινε από το λιμάνι της Μερσίνας. Ερχόμενοι στην Ελλάδα οι Καππαδόκες διασκορπίστηκαν στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα. Με την παρότρυνση της ΕΑΠ πολλοί δημιούργησαν νέους, αμιγώς προσφυγικούς οικισμούς. Άλλοι έχτισαν συνοικισμούς δίπλα σε χωριά ντόπιων ενώ πολλοί εγκαταστάθηκαν σε προσφυγογειτονίες της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και άλλων μεγαλουπόλεων χωρίς πλέον το σημείο αναφοράς που αποτελούσε γι' αυτούς η κοινότητα.

Σύμφωνα με τις καρτέλες⁽¹⁾ του Κ.Μ.Σ. οι ανταλλάξιμοι χριστιανοί που εγκατέλειψαν τις 81 ελληνορθόδοξες κοινότητες της Καππαδοκίας εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα ως εξής:

A) Περιφέρεια Νίγδης Καππαδοκίας

1. Ανταβάλ

Διασκορπισμένες 529 οικογένειες σε όλη την Ελλάδα, εκ των οποίων οι περισσότερες στη Χαλκιδική:

- α) Στου Ζωγράφου: 152 οικογένειες
- β) Στα Νέα Ρόδα 121 οικογένειες
- γ) Στη Νέα Όλυνθος 70 οικογένειες
- δ) Στο Βατοπέδι: 28 οικογένειες
- ε) Στα Νέα Σύλατα 16 οικογένειες

2. Αξός

- α) Στην Αξό Γιαννιτσών 200 οικογένειες.
- β) Στον Άβαντα Έβρου 70 οικογένειες.

Διασκορπισμένες επίσης αρκετές οικογένειες σε 19 χωριά του νομού Ηρακλείου της Κρήτης και στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων.

3. Αραβανί

Διασκορπισμένες 78 οικογένειες σε Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη Καβάλα και Κρήτη.

4. Γούρδονος

Διασκορπισμένες 67 οικογένειες στην Αθήνα και τον Πειραιά.

5. Ενεχίλ

- α) Στην Ανάβυσσο Αττικής 58 οικογένειες
- β) Στη Νέα Αραβησσό Γιαννιτών 101 οικογένειες
- γ) Στο Παρανέστιο Δράμας 33 οικογένειες
- δ) Στα Ανω Πορόια Σερρών

Αρκετές οικογένειες διασκορπισμένες σε όλη την Ελλάδα

6. Έρεγλι

Διασκορπισμένες οικογένειες σε αστικά κέντρα

7. Ιλοσόν

Διασκορπισμένες 28 οικογένειες σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Δράμα.

8. Καβλάκ - Τεπέ

Στα Βούναινα Λάρισας 3 οικογένειες

9. Καγιάμπασι

Πρόσφυγες από το Καγιάμπασι εγκαταστάθηκαν στο Βατοπέδι Χαλκιδικής και σε συνοικίες των Αθηνών.

10. Κίτσαγατς

Στο Ποδοχώρι Καβάλας 38 οικογένειες

11. Λιμνά

- α) Στον Ακροπόταμο Καβάλας 53 οικογένειες
- β) Στο Καλαμπάκι Δράμας 108 οικογένειες
- γ) Στα Λιμνιά Καβάλας 54 οικογένειες

Αρκετοί επίσης σε αστικά κέντρα και σε οικισμούς που υπερτερούν οι Πόντιοι και οι Θρακιώτες.

12. Μάταλα

Στη Μεταμόρφωση Χαλκιδικής 14 οικογένειες.

Αρκετές οικογένειες διασκορπισμένες κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα .

13. Μιστί

Διασκορπισμένες 554 οικογένειες σ' όλη την Ελλάδα κυρίως:

- α) Στο Ξηροχώρι Θεσσαλονίκης 100 οικογένειες
- β) Στο Αγιονέρι Κιλκίς 96 οικογένειες
- γ) Στη Μάνδρα Λάρισας 74 οικογένειες
- δ) Στο Νεοχώρι Εβρου 60 οικογένειες
- ε) Στην Κόνιτσα Ιωαννίνων 23 οικογένειες
- στ) Στην Αμυγδαλέα Λάρισας 18 οικογένειες
- ζ) Στην Ξάνθη 15 οικογένειες.

Αρκετές επίσης οικογένειες στο Διπόταμο Καβάλας και τα Κομνηνά Κοζάνης.

14. Νίγη

Διασκορπισμένες οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, κυρίως όμως στο συνοικισμό Τριανδρία Θεσσαλονίκης.

Καπαδόκισσες από τη Νίγη πουλούν σπόρους στην πλατεία της Δράμας.
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ

15. Μπουγά Μαντέν

- α) Στα Πλατάνια Δράμας 28 οικογένειες
- β) Στα Περίχωρα Σερρών 35 οικογένειες
- γ) Στη Μολόχα Κοζάνης 35 οικογένειες
- δ) Στη Σκοπιά Σερρών 60 οικογένειες

Αρκετές οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

16. Εμινίκ

Διασκορπισμένες 14 οικογένειες.

17. Καρατζάβιραν

Στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων 75 οικογένειες

18. Κουβουκλού

Στο Σήμαντρο Κοζάνης 33 οικογένειες

Αρκετές οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

19. Οβατσίκ

Στη Μολόχα Κοζάνης 20 οικογένειες

Άλλες 63 οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

20. Μπερεκετλί Μαντέν

α) Στο Καλλίφυτο Δράμας 46 οικογένειες

β) Στα Άνω Ποροΐα Σερρών 33 οικογένειες

Άλλες 158 οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

21. Ουλαγάτς

Στο Ποδοχώρι Καβάλας 80 οικογένειες

Οι υπόλοιπες 66 οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

22. Πόρος

Διασκορπισμένες 316 οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

23. Σαζάλτσα

Διασκορπισμένες 32 οικογένειες σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας.

24. Σεμέντρα

Στα Σήμαντρα Χαλκιδικής 105 οικογένειες

Άλλες 34 οικογένειες διασκορπισμένες σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας.

25. Σουλούτζοβα

Στα Βούναινα Λάρισας 94 οικογένειες

Στους Φιλίππους Καβάλας 1 οικογένεια

26. Τελμησός

Διασκορπισμένες 82 οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

27. Τένει

Στη Δράμα οι περισσότερες οικογένειες.

Οι υπόλοιπες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

28. Τίρας

Μερικές οικογένειες στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

29. Τροχός

Στην Αζό Γιαννιτσών 100 οικογένειες

30. Τσαρικλί

α) Στο Μαυρόλοφο Μαγνησίας 70 οικογένειες

β) Στο Αργιλοχώρι Μαγνησίας 90 οικογένειες

Επίσης διασκορπισμένες οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

31. Φερτέκι

α) Στη Θεσσαλονίκη 55 οικογένειες

β) Άλλες 70 οικογένειες διασκορπισμένες στην υπόλοιπη Ελλάδα

B) Περιφέρεια Νεάπολης

32. Νεάπολη

Στο Ομορφοχώρι Λάρισας 150 οικογένειες

Αρκετές οικογένειες διασκορπισμένες σε συνοικίες της Αθήνας.

Λίγες οικογένειες διασκορπισμένες στην Κρήτη

33. Ανακού

Διασκορπισμένες 140 οικογένειες κυρίως στις συνοικίες των Αθηνών

34. Αραβησσός

Στη Νέα Αραβησσό Γιαννιτσών 100 οικογένειες.

Στην πόλη των Γιαννιτσών αρκετές οικογένειες.

Λίγες οικογένειες σε Αθήνα, Πειραιά και Θεσσαλονίκη.

35. Δήλα

Οι περισσότερες οικογένειες στους Χαλκιάδες Φαρσάλων

Λίγες οικογένειες στην Αλεξανδρούπολη

36. Μαλακοπή

Στη Θεσσαλονίκη στη συνοικία Νέα Μαλακοπή κοντά στην Τούμπα 40 οικογένειες.

Αρκετές οικογένειες επίσης διασκορπισμένες σε Αθήνα, Πειραιά και Δράμα.

37. Σύλατα

α) Στα Νέα Σύλατα Χαλκιδικής 60 οικογένειες

β) Στην Αλεξανδρούπολη 30 οικογένειες

38. Φλοϊτά

α) Στα Φλογητά Χαλκιδικής 190 οικογένειες

β) Στο Κάτω Νευροκόπι Δράμας 50 οικογένειες

γ) Στο Γρανίτη Δράμας 20 οικογένειες

δ) Στα Λευκόγεια Δράμας 20 οικογένειες

Αρκετές οικογένειες στη Θράκη και σε προσφυγικούς οικισμούς στην υπόλοιπη Ελλάδα

Νέα Σύλατα Χαλκιδικής.
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ

Γ) Περιοχή Ακσεράϊ - Γκέλβερι

39. Άκσεραϊ

Διασκορπισμένες οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

40. Γκέλβερι

α) Στη Νέα Καρβάλη Καβάλας 300 οικογένειες

β) Στον Άβαντα Εβρου 60 οικογένειες

41. Κενάταλα

Στη Νέα Καρβάλη 17 οικογένειες

42. Σιβρίχισαρ

Στο Δαμιανό Γιαννιτσών 140 οικογένειες

43. Τσελτέκ

α) Στο Νέο Ικόνιο Καρδίτσας 90
οικογένειες

β) Στα Φάρσαλα 50 οικογένειες

Το Δαμιανό Γιαννιτσών όπου εγκαταστάθηκαν
Καπαδόκες από το Ακσεράϊ.
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ.

44. Χαλβάντερε

Στην Αισύμη Εβρου 30 οικογένειες

Οι υπόλοιπες οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

Δ) Περιφέρεια Προκοπίου

45. Προκόπι

α) Στο Προκόπιο Ευβοίας οι περισσότερες οικογένειες

β) Στην πόλη της Χαλκίδας επίσης, κατοικούν αρκετοί Προκοπιανοί.

46. Ποτάμια

Στο Ομορφοχώρι Λάρισας 150 οικογένειες

47. Σινασός

- α) Στη Νέα Σινασό Ευβοίας οι περισσότερες οικογένειες.
 - β) Στην Ελευσίνα
- Αρκετές οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

48. Τσαλέλα

- Στο Ομορφοχώρι Λάρισας οι περισσότερες οικογένειες
- Οι υπόλοιπες οικογένειες διασκορπισμένες σε όλη την Ελλάδα

4-5-1925
Πρόσφυγες από τη Σινασό στην κατάθεση του
θεμέλιου λίθου του συνοικισμού Νέα Σινασός στην
Εύβοια. Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ.

Ε) Περιφέρεια Καισάρειας

49. Αγινάς

Στους Ασκητές Ροδόπης 30 οικογένειες

Αρκετές οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

50. Ανδρονίκι

Διασκορπισμένες 53 οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

51. Βέξε

Διασκορπισμένες 27 οικογένειες σε περιοχές της Ελλάδας.

52. Έρχιλετ

Διασκορπισμένες 14 οικογένειες σε περιοχές της Ελλάδας

53. Ζιντζίντερε

Διασκορπισμένες 73 οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

54. Ιντσέσου

Διασκορπισμένες 120 οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

55. Καισάρεια

- α) Στη Θεσσαλονίκη 100 οικογένειες
- β) Στην Καβάλα 50 οικογένειες
- γ) Στην Ελευσίνα 150 οικογένειες

Αρκετές οικογένειες επίσης στη Χαλκίδα, στους Προσκυνητές Ροδόπης και στα χωριά Ελληνικό, Υπέρεια και Βασιλί Φαρσάλων

56. Καρατζάορεν

- α) Στην Ανω Βροντού Σερρών 30 οικογένειες
- β) Στην Υπέρεια Φαρσάλων 35 οικογένειες
- γ) Στο Ελληνικό Φαρσάλων 25 οικογένειες
- δ) Στο Σταυρό Φαρσάλων 10 οικογένειες

57. Κερμίρα

Διασκορπισμένες 62 οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, κυρίως όμως στην Τούμπα Θεσσαλονίκης

58. Κέσι

Διασκορπισμένες 7 οικογένειες σε περιοχές της Ελλάδας

59. Μουταλασκή

Στη Θεσσαλονίκη, στη συνοικία Νέα Μουταλασκή 50 οικογένειες

Αρκετές οικογένειες διασκορπισμένες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, κυρίως όμως σε Αθήνα, Πειραιά και Έδεσσα.

60. Ρούμκαβακ

- α) Στη Ζωοδόχο Πηγή Λάρισας 40 οικογένειες
- β) Στα Γιαννιτσά 40 οικογένειες
- γ) Στη Θηριόπετρα Πέλλας 50 οικογένειες
- δ) Στο Ασβεσταριό Πέλλης 50 οικογένειες

ε) Στον Αμπελώνα Καρδίτσας 40 οικογένειες

61. Σαρμουσακλί

- α) Στα Ίβηρα Σερρών 50 οικογένειες
- β) Στην Ανω Βροντού Σερρών 20 οικογένειες
- γ) Στο Γρανίτη Δράμας 10 οικογένειες

62. Σκοπή

Διασκορπισμένες 46 οικογένειες σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας

63. Στέφανα

Διασκορπισμένες 27 οικογένειες σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας

64. Ταβλοσούν

Διασκορπισμένες 26 οικογένειες σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας

65. Ταξιάρχης

Διασκορπισμένες 52 οικογένειες σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας

66. Τασλίκ

- α) Στον Αγιο Κωνσταντίνο Φαρσάλων 52 οικογένειες
- β) Στον Πλάτανο Φαρσάλων 15 οικογένειες
- γ) Στους Χαλκιάδες Λάρισας 10 οικογένειες
- δ) Στη Μπάφρα Ιωαννίνων 10 οικογένειες
- ε) Στο Σταυρό Φαρσάλων 5 οικογένειες

Πρόσφυγες από το Τσουχούρ της Καπαδοκίας στο Πλάτυ (1956)
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ.

67. Τσάτ

Στη Μπάφρα Ιωαννίνων 20 οικογένειες

68. Τσουχούρ

Στο Καππαδοκικό Καρδίτσης 120 οικογένειες

69. Αϊ Κωνσταντίνος – Βερέκι

Διασκορπισμένες οικογένειες σε πολλές περιοχές της Ελλάδας

70. Ζίλε

Στη Νεοκαισάρεια Πιερίας 23 οικογένειες.

Άλλες 10 στην Κέρκυρα. Οι υπόλοιπες 17 διασκορπισμένες.

71. Καράτζορεν (Βερεκίου)

α) Στην Αισύμη Εβρου 30 οικογένειες

β) Στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων 15 οικογένειες

γ) Λίγες οικογένειες στο Παρανέστιο Δράμας

ΣΤ) Περιφέρεια Φάραςων

72. Φάρασα

α) Στο Πλατύ Ημαθίας 60
οικογένειες

β) Στο Μοσχάτο 50 οικογένειες

γ) Στο Παρανέστιο Δράμας
15 οικογένειες

Αποικίες Φάραςων

Μάρτιος 1928
Πρόσφυγες από τα Φάρασα της Καππαδοκίας στο
Πεχάνι Δράμας.
Φωτογραφικό αρχείο Κ.Μ.Σ.

73. Αφσάρι

α) Στο Πλατύ Ημαθίας 80 οικογένειες

β) Στο Μακρυπλάγι Δράμας 10 οικογένειες

74. Γαριπτσάς (Κουρουμζέ)

Στο Νέο Μυλότοπο Γιαννιτσών 150 οικογένειες

75. Κίσκα

Στο Πλατύ Ημαθίας 71 οικογένειες

Λίγες οικογένειες στη Μυρσίνα Γρεβενών

76. Μπέσκαρντας

Στα Πετρανά Κοζάνης 20 οικογένειες

Λίγες οικογένειες στο Βαθύλακο Κοζάνης

77. Σατί

Διασκορπισμένες 47 οικογένειες σε προσφυγικά χωριά της Βορείου Ελλάδος

78. Τασσί

α) Στα Πετρανά Κοζάνης 30 οικογένειες

β) Στο Νέο Μυλότοπο Γιαννιτσών 15 οικογένειες

79. Τσουχούρι

Στο Βαθύλακο Κοζάνης 80 οικογένειες

80. Φκόσι ή Κάρσαντι

Στο Πλατύ Ημαθίας 53 οικογένειες

81. Χοστσά

Στο Φελλίον Γρεβενών 25 οικογένειες. Οι υπόλοιπες 9 στο Βαθύλακο Κοζάνης.

Πίνακας 9.
Οι πρόσφυγες κατά περιοχή εγκατάστασης

Γεωγραφικά Διαμερίσματα	Αριθμός προσφύγων	Ποσοστό επί του προσφυγικού πληθυσμού
Στερεά Ελλάδα-Εύβοια	306.193	25,60
Θεσσαλία	34.659	2,84
Ιόνια Νησιά	3.309	0,27
Κυκλάδες	4.782	0,39
Πελοπόννησος	28.362	2,32
Μακεδονία	638.253	52,24
Ήπειρος	8.179	0,67
Νησιά Αιγαίου	56.613	4,63
Κρήτη	33.000	2,77
Δυτική Θράκη	107.607	8,81
ΣΥΝΟΛΟ	1.221.849	100

ΠΗΓΗ: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928, εν Αθήναις 1933.

Πίνακας 10.
Ο αριθμός των προσφύγων κατά περιοχή προέλευσης

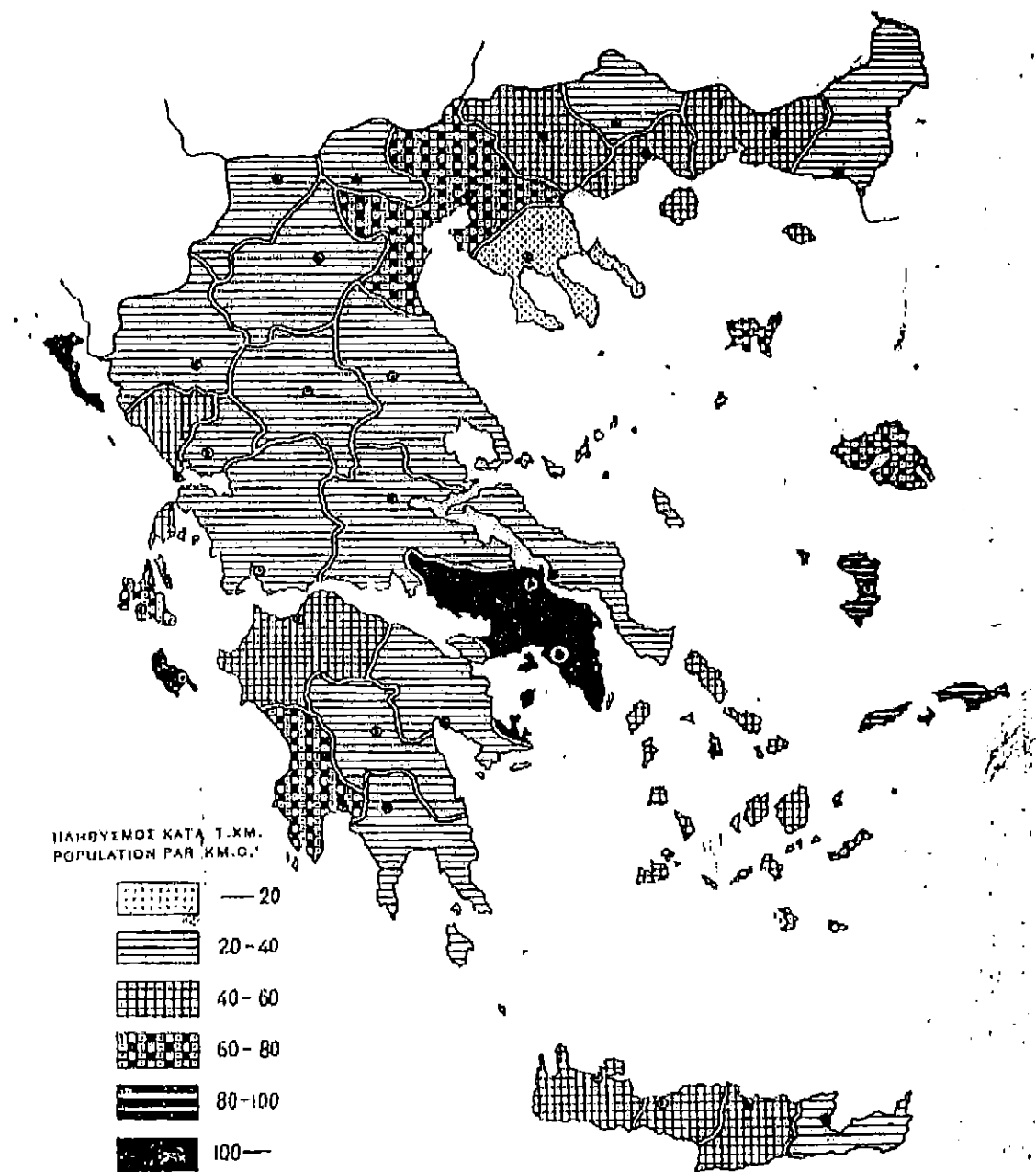
Περιοχή προέλευσης	Αριθμός προσφύγων	Ποσοστό (%) επί του προσφυγικού πληθυσμού
Μικρά Ασία	626.954	51,31
Ανατολική Θράκη	256.635	21
Πόντος	182.169	14,91
Βουλγαρία	49.027	4,01
Καύκασος	47.091	3,85
Κωνσταντινούπολη	38.458	3,15
Ρωσία	11.435	0,94
Σερβία	6.057	0,50
Αλβανία	2.498	0,20
Δωδεκάνησα	738	0,06
Ρουμανία	722	0,06
Κύπρος	57	0,01
Αίγυπτος	8	
ΣΥΝΟΛΟ	1.221.849	100

ΠΗΓΗ: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928, εν Αθήναις 1933.

(1) Πολλοί από τους οικισμούς στις καρτέλες του Κ.Μ.Σ. αναγράφονται με την παλαιά τους ονομασία. Ο αριθμός των οικογενειών που αναφέρονται δεν είναι ακριβής, καθώς τα πρώτα χρόνια αρκετοί πρόσφυγες μετεγκαταστάθηκαν αναζητώντας καλύτερη τύχη σε άλλους τόπους.

ΠΥΚΝΟΤΗΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ. ΑΠΟΓΡ. 1928 · DENSITÉ DE LA POPULATION. RECENS. DE 1928

Κατά νομούς - Par départements

(Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, έτος Ι, Αθήναι 1930)

Η πυκνότητα του πληθυσμού της Ελλάδας μετά την έλευση των προσφύγων, με βάση την απογραφή του 1928.

4. Ανέκδοτα έγγραφα

I	
ΑΡΙΘ.....2001.....	
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ Π.Ε.Η.&Ν.	
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΠΟΙΚΙΣΜΟΥ.... <i>Λαρίσης</i>	
ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ.... <i>Τσαμπασλάρ</i>	
ΑΡΙΘ. ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΑΡΙΟΥ ΚΛΗΡΟΥΧΟΥ...	
ΠΑΡΑΧΩΡΗΤΗΡΙΟΝ	
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ, δυνάμει του, από 29 Σεπτεμβρίου 1923, εν Γενεύη υπογραφέντος πρωτοκόλλου «Περί αποκαταστάσεως των εν Ελλάδι προσφύγων και ιδρύσεως Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων», κυρωθέντος διά του από 13 Οκτωβρίου 1923 Ν.Δ., της από 19 Σεπτεμβρίου 1924 προσθέτου Πράξεως εις το από 29 Σεπτεμβρίου 1923 Πρωτόκολλον της Γενεύης, κυρωθείσης διά του από 24/30 Οκτωβρίου 1924 ψηφίσματος της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής Συνελεύσεως και υπό την επιφύλαξιν των δικαιωμάτων της, των απορρεόντων εκ των ανωτέρω Πράξεων και, επιπροσθέτως, εκ του Νόμου 4303, το Νόμου 4304, του Ν.Δ. της 6/13 Ιουλίου 1923 «Περί αγροτικής εγκαταστάσεως προσφύγων», ως τούτο ετροποποιήθη και των, από 4 και 16 Δεκεμβρίου 1924, συνωμολογηθεισών Συμβάσεων, μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας αφ' ενός και των Hambros Bank Ltd, της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος και Spreyer and Company αφ' ετέρου, «Περί συνομολογήσεως του Προσφυγικού Δανείου», κυρωθεισών διά του από 9 Μαΐου 1925 Διατάγματος, ΠΑΡΑΧΩΡΕΙ εις τον<i>Χατζηλιάδην</i>.....<i>Μάξιμον</i>.....του <i>Δαμιανού</i>.....<i>Κάτοικον</i>.....<i>Τσαμπασλάρ</i>.....<i>Περιφερείας</i>...<i>Λαρίσης</i>....., την αδιατάρακτον νομήν των κάτωθι ακινήτων, υφ' ας κατηγορίας και στοιχεία καθορίζονται εν τω υπ' αριθ.....<i>επισήμω</i> διαγράμματι διανομής της κτηματικής περιοχής του Συνοικισμού.....	

Α. ΓΑΙΑΙ

Αυξ. Αριθ	Κατηγορία	Αριθμός τεμάχιο υ	Είδος	Έκτασις		Δένδρα		
				Στρέμμα τα	Μέτρα			
1	-	67	Φυτεία- Κήποι	2	504			
2	-	28	Άμπελος	4	187			
3	A!	72	Αγρός	15	938			
4	B!	42	"	20	437			
5	Γ!	66	"	9	921			
6	Δ!	55	"	9	904			
7								
8								
9								
10								
11								
12								

Ήτοι εν όλω τεμάχια.....έξ..(αριθ.6).....
 Στρέμματα.....εξήκοντα δύο, μ.τ. οκτακόσια εννενήκοντα έν (αριθ.62.891).....

Β. ΟΙΚΗΜΑΤΑ Κ.Λ.Π.

1. Αριθμός οικοπέδου κατοικίας.....Έκτασις, τετραγ. μέτρα.....Αριθμός
 κατοικίας....., συμφώνως προς το υπ'αριθ.....σχεδιάγραμμα
 ρυμοτομίας του Συνοικισμού.

2.....

Η προς τρίτον παραχώρησις της κατοχής ή χρήσεως των ανωτέρω περιγραφομένων ακινήτων παρά του ως άνω κληρούχου απαγορεύεται απολύτως άνευ προηγουμένης αδείας της Ε.Α.Π.

Η μεταβίβασις του δικαιώματος της κυριότητος επί των ακινήτων τούτων θα γίνη μετά την εξόφλησιν των προς την Ε.Α.Π. χρεών του άνω πρόσφυγος, αντικατασταθησομένου του παρόντος παραχωρητηρίου δια του κατά νόμον τίτλου πλήρους κυριότητος.

Το τίμημα των άνω ακινήτων καθορισθήσεται εν καιρώ υπό της Ε.Α.Π. του αγοραστού παραιτουμένου πάσης ενστάσεως.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ.....5..Οκτωβρίου....1934..

**Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΚΤΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ**

**ΕΝΤΟΛΗ ΤΗΣ Ε.Α.Π
Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ
ΠΑΛΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΝΗΣΩΝ**

[illegible]

Απογραφή περιουσιακών στοιχείων του Ιωακείμ Μουράτ Κεγίσογλου στη Νίγη στις 2/15 Δεκεμβρίου 1923.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΑΣ
Έν Αθήναις τῇ 1. Αὐγούστου 1928

Ἀριθ. πρωτ. 70835 Πρωτὸς Κετ. Παν. Παριζίου
εἰς Πανσάφην κωδ. (καρδίου)

Εὐχαρίστως ἀνακοινούμεν ὑμῖν ὅτι διορίσθητε μέλος τῆς Κοινότητος Ἐκτι-
μητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς κοινότητος Σουλούτζοβα συστάσεως
ὡς ἔπεται, κατόπιν τῆς ἐπ' ἀριθ. 70835 αποφάσεως τοῦ κ. Υπουργοῦ τῆς Γεωργίας,
δημοσιευθείσης ἐν τῷ ἐλ' ἀριθ. 21 Τεύχος Β' τῆς 29 Σεπτεμβρίου 1928
φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως.

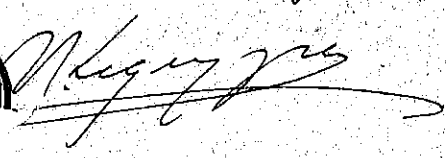
Τακτικά μέλη 1) Παν. Παριζίου
2) Παν. Σουλίου
3) Κων. Πανδολαυτίδου

Ἀναπληρωταί 1) Πρ. Παριζίου
2) Νικ. Γρηγορίου

Ἑδρα: Πανσάφην κωδ. (καρδίου)

Παρακαλοῦμεν δὲν ὑμᾶς ὡς συνενοούμενοι μετὰ τῶν λοιπῶν μελῶν ἀναλά-
βητε τὰ καθήκοντά σας, ἀφοῦ προηγουμένως ὁρκισθῆτε ἐνώπιον τοῦ πλησιέστερου
Εἰρηνοδίκου.

Ο ΓΕΝ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ὕ. ἀ. ἀ.

Το διοριστήριο της Εκτιμητικής Επιτροπῆς Κοινότητος Σουλούτζοβα.

[illegible][illegible][illegible][illegible]

Έγγραφο της Εκτιμητικής Επιτροπής.

14.8.94
6.6.94

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ
ΓΕΝΙΚΩΝ ΜΗΤΡΩΩΝ

Της Κοινότητας Λουμπούνας
Εκκλ. Έπαρχίας Διονίου
ΕΔΡΑ Καμαρού
Αριθ. πρωτ. 134

ΠΡΑΞΙΣ

Έπ' της υπ' αριθ. πρωτ. δηλώσεως 1334 10.4.94
Της Δέσποινας Παντελής Χαρακάογλου Αβραάμ και Αγάπης
έκ Επιδιοκομίστριας υπό της άνω Κοινότητας
Επιτροπής κατά την συνεδρίαση της 12
εις τον Αγρίον Παντελή Χαρακάογλου
Δι' ακίνητον Α. τ. % 6
Δι' κινητήν Α. τ. % 32,7
Δι' εισόδημα Α. τ. % 32,5
"Ητοι έν έλεφ. Καμαρούς Μαίνα 1029
Ακριβές απόσπασμα εκ των πρακτικών.
Εν Αθήναις τη 7^η Μαΐου 1994

Ο Πρόεδρος Καμαρούς Ο Γραμματέας Χαρακάογλου

Πράξη της Διεύθυνσης Ανταλλαγής του Υπουργείου Γεωργίας με την οποία επιδικάζεται αποζημίωση στη Σουλτουζοβαλή Δέσποινα Παντελή Χαρακάογλου και τα παιδιά της Αβραάμ και Αγάπιο.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΗΛΩΣΙΣ
ΜΕΛΩΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Αριθ. Βιβλιαρίου: 1216 Γραφείον Έποικισμού: 1547
 Εξδόσην Γραφείον: Δ. Ε. Ρ. Συνοικισμός: Ποταμπαδάρ
 Αριθ. Μελών Οικογ.: 4 Διευθυντής δικαιοσύνης: Π. Κ. Μουσταφά
 Όνοματεπώνυμον, δικαιούχου: Μαρία Παναγ. Π. Ούρου
ή 2ηως παρ Νείδη

Τόπος Καταγωγής—Κοινότης: Σουφουτεξέβη Έκκλ. Έπαρχ. Σιμονίου
 Κοινότης: 2 Έκκλ. Έπαρχ. 2

Τόποι
έγκαταστάσεως
περιουσίας

Δηλώσεις περιουσίας	Έκτιμητική Έπιτροπή	Έδρα αυτής	Αριθ. πράξεως	Επιδικασθέν Ποσόν
Αριθ. προτακάλ.	Χρονολογία			
123	19.1.28	Σουφουτεξέβη	Ποταμπαδάρ	750

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Έκ των εν τω βιβλιαρίω μελών της οικογενείας μου απειρημιώθησα
 στικώς οι: Ο. Ν. Σ. Ε. Σ.

Έκ των μελών της ανωτέρω οικογενείας υποβάλλουν, τη συγκατάθεσί μου, υπευθύνους δηλώσεις δι'
 αγροτικήν αποζημιώσεων και οι: Ο. Ν. Σ. Ε. Σ.

Ό ως άνω δικαιούχος δηλώ υπευθύνως και εν γνώσει των συνεπειών του Νόμου περί ψευδούς δηλώ-
 σεως ότι οδδεμίαν υπέβλησεν ποτέ υπεύθυνον δηλώσιν περί μη αγροτικής εγκαταστάσεώς μου. Όπως τύχω
 αστικής αποζημιώσεως ούτε τυχόν τοιαύτης (δικώς της ως άνω δηλώσεως).

Έν Ποταμπαδάρ ή 5 Ιανυαρίου 1928

Διά τούς άγραμμάτους
 δύο μάρτυρας: Ποταμπαδάρ Αιχράμπατος

Υπογραφή

Εθελουρήθη διά την παρ' ημίν εγκατάστασιν του δηλωθέντος ως μελούς αγρο-
 τικής οικογενείας. Αί παρ' έτέρων μελών της οικογενείας υποβληθείσαι υπεύθυνοι δηλώσεις φέρουν
 τούτ; αριθμούς:

Έν Ποταμπαδάρ ή 13 Ιανυαρίου 1928

Ο Πρεσβύτερος του Έθνικ. Γραφείου
Μ. Χαρακόπουλος

Οι αγρότες πρόσφυγες προκειμένου να αποζημιωθούν υποβάλλουν υπεύθυνη δήλωση ότι δεν διεκδικούν αστική αποζημίωση.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

VI 117

ΙΥ

ΙΑ

2ον

ΑΡ.Π.Ο. ΕΣ. 96259

Αθήναι τῇ 4επτεμβρίου 1934

Π ρ ο σ

Τῇν Ὑπηρεσίαν Ἀπονομίαν Μειραιῶς

Π Ε Ι Ρ Α Ι Α

Παρακαλοῦμεν ὅπως ἀποστείλῃτε εἰς τόν Σιδηροδρομικόν Σταθμόν Δοξαρά βάσει καταστάσεων εἰς χρέωσιν τοῦ καθ' ἡμᾶς Ὑπουργείου τοῦς εἰς τόν συνημμένως ἀποστελλόμενον πίνακα διακοσίους ἑβδομήκοντα τέσσαρας (274) πρόσφυγας, ποικειμένου νά ἐγκατασταθῶσιν γεωργικῶς εἰς τόν συνοικισμόν Τσαυκασλάρ.

Οἱ περὶ ὧν πρόκειται πρόσφυγες εὐρίσκονται ἤδη ὑπὸ κάθαρσιν εἰς τὸ κοινοκαταστήριον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἀνα δέ τῇ εἰς Μειραιὰ ἀποβίβασει των θέλετε ἐκδώσει τὰς καταστάσεις μεταβάσεώς των εἰς Δοξαράν.

Ὁ Ὑπουργός

Α. ΟΡΘΑΝΙΔΗΣ

Διαβιβαστικό έγγραφο για την μεταβίβαση 274 Σουλουτζοβαλήδων προσφύγων από τον Πειραιά στο σιδηροδρομικό σταθμό Δοξαρά.

Α.Ι.

ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ

5/24

Τμήμα Έποικισμού
Γραφείον Π. Ελλάδος
Αριθ. πρωτ. 8842

Αθήναι 6 Μαΐου 1924.

Π ρ ό ς

Τό Υπουργείον Υγιεινής, Προκοίας και
Αντιλήψεως

Έ ν τ α ὺ θ α

Έχομεν τήν τιμήν νά παρακαλέσωμεν ὅπως εὐαρεστηθ
τε νά διατάξητε τήν μετακίνησιν σιδηροδρομικῶς μέντοι Δοξαρά
(Λαρίσης) ὀγδοήκοντα ἀτόμων προσφύγων καταγομένων ἐκ
Σουλουτσιόβας - Νίγδης - τῶν ὁποίων ἡ ἀγροτική ἐγκατάστασ
ἀπεφασίσθη νά γίνη εἰς τό χωρίον Τσαμπασλάρ. Οἱ ἐν λόγῳ
πρόσφυγες ἀντιπροσωπεύονται ἀπό τοῦ ἐπιφέροντα λεοῦα Παπαβασ
λην Λαζαρίδην ὅστις ἔχει συγκεντρωμένα ἔδῃ τά ὡς ἀνω ἄτομα
εἰς Παιραιᾶ.

Παρακαλοῦμεν, ὅπως ἐφοδιάσητε τοὺς ἀναχωροῦντας
πρόσφυγας καί δι' ἀναλόγου χρηματικοῦ ποσοῦ πρὸς διατήρησιν
των μέχρι τῆς ἀφίξεώς των εἰς τόν τόπον τῆς ἐγκαταστάσεώς
καί διὰ τινος εἰσέτι ἐπὶ πλέον ἡμέρας, μέχρις ὅτου ἀναλάβει
τούτους ἡ ὑπηρεσία ἡμῶν καί θέλει ἐρεξῆς αὐτῇ μεριμνᾶ διὰ το
ἐν λόγῳ πρόσφυγας.

Παρακαλοῦμεν ὅπως ἀνακοινώσητε τηλ/κῶς τήν ἀναχώρη
τῶν ἐν λόγῳ προσφύγων εἰς τήν Διεύθυνσιν Έποικισμοῦ Θεσσαλίας
εἰς Βόλον καί εἰς τό Γραφείον Έποικισμοῦ Λαρίσης, ἵνα

παρευρεθῶσιν εἰς τόν τόπον τῆς ἀφίξεώς τῶν περί ὧν πρό-
κειται προσφύγων καί παραλάβωσιν τούτους.

Ὁ Γενικός Γραμματεὺς
καὶ ἄ.α.

Μ. Πετροπόντης.

Διαβιβαστικό έγγραφο για την μεταβίβαση 80 Σουλουτζοβαλήδων προσφύγων από τον Πειραιά στο σιδηροδρομικό σταθμό Δοξαρά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

1. Οργανωμένα Αρχεία

- Αρχείο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (Α.Κ.Μ.Σ.)
- Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ)
- Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (Ι.Α.Υ.Ε.)

2. Αρχεία Τοπικής Αυτοδιοίκησης

- Για την εργασία χρησιμοποιήθηκαν δημοτολόγια, μητρώα γεννήσεων, μητρώα γάμων και μητρώα θανάτων: α) από τα αρχεία της πρώην κοινότητας Βουναίνων Λαρίσης (σημερινό Δημοτικό Διαμέρισμα Δήμου Κρανώνα) και β) από τα αρχεία του πρώην Δήμου Φύλλου Καρδίτσας όπου ανήκαν διοικητικά μέχρι τη δεκαετία του 1950 τα Βούναινα.

3. Προσωπικά Αρχεία.

- Εκτός του αρχείου του Ακύλα Μήλα, αρκετά έγγραφα στα οποία βασίστηκε η έρευνα προσφέρθηκαν από απογόνους προσφύγων, τους οποίους και ευχαριστώ.

4. Μαρτυρίες

- Εκτός της γραπτής μαρτυρίας του Χαράλαμπου Αγγλόπουλου που παρατίθεται αυτούσια στα Παραρτήματα χρησιμοποιήθηκαν εκατόν είκοσι (120) προφορικές μαρτυρίες που καταγράφηκαν από τον ίδιο τον γράφοντα. Ευχαριστώ όλους εκείνους που δέχθηκαν να εξιστορήσουν τα βιώματα και τις αναμνήσεις τους. Αρκετοί από όσους προσφέρθηκαν να καταθέσουν τη μαρτυρία τους δεν είναι σήμερα στη ζωή. Ως ελάχιστο μνημόσυνο υπενθυμίζω τα ονόματά τους:

Αγγλόπουλος Ηλίας

Αγγλόπουλος Θεόδωρος

Αγγλοπούλου Όλγα

Αθαναηλίδου Ευλαμπία
 Καριπίδης Ηλίας
 Μερτζανίδης Αθανάσιος
 Μιχαηλίδης Χαράλαμπος
 Μιχαηλίδου Παρέσα
 Σαρηγεωργίδης Κωνσταντίνος
 Σταυρίδης Βασίλειος
 Ταταρόπουλος Κωνσταντίνος
 Τικταπανίδης Ρωμανός
 Τριτόπουλος Αθανάσιος
 Χαρακόπουλος Γεώργιος
 Χαρακοπούλου Αλεξάνδρα
 Χατζηγεωργίου Αντώνιος
 Χατζηλιάδης Ανανίας
 Χατζηλιάδης Ανέστης
 Χατζηλιάδης Ιωάννης
 Χατζηλιάδης Παναγιώτης
 Χατζηλιάδου Μελπομένη
 Χατζηλιάδου Ουρανία

5. Στατιστικά στοιχεία

- Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 15-16ης Μαΐου του 1928, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. Αθήνα, 1929.
- Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16ης Μαΐου 1928, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. Αθήνα, 1935.

6. Χάρτες

- Kiepert, R. Karte von Kleinasien in 24 Blatt. (1:400.000) Berlin 1902 «Ο χάρτης ολοκληρώνεται σε 24 φύλλα που ανήκουν είτε στην πρώτη έκδοση (1902) είτε στη δεύτερη (1919)».

- Χάρτης των ελληνορθόδοξων οικισμών της Κεντρικής και Νότιας Μικράς Ασίας (1:800.000), Κ.Μ.Σ. Έξοδος. Τόμος Β'. Αθήνα 1982.

BIBΛΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

Ελληνόγλωσσα και Ξενόγλωσσα

- Archives Diplomatiques de Nantes, Echelles 44, Σμύρνη (1906 – 1914) Γενικό Προξενείο της Σμύρνης, 28 Μαρτίου 1908.
- Augustinos, Gerasimos. The Greeks of Asia Minor. London, The Kent State University Press, 1992.
- Bierstadt, Edward Hale. Η μεγάλη προδοσία. Ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική Καταστροφή και στη Συνθήκη της Λοζάννης. Νέα Σύνορα. Αθήνα, 1997.
- Cevat, Gevay. Planli Dokemde Koye Yonelik Calismalar, Ankara 1974.
- Clogg, Richard (ed.) 1996. Anatolica: Studies in the Greek East in the 18th and 19th Centuries. Hamshire: Variorum ,1996
- Clogg, Richard. The Greek Millet in the Ottoman Empire. In B. Braude and B. Lewis (eds.), Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society. New York, Holmes & Meier, First Volume, 185-207.
- Dawkins, R. Modern Greek in Asia Minor, Cambridge 1916.
- F.O. 371/7923/E1 2002, "Report oh the Turkish Orthodox Church",., Heidelberg, 1971.
- Georgacas, D. The Names for the Asia Minor Peninsula.
- Hirschon-Φιλιππάκη, Renee. Μνήμη και ταυτότητα, οι μικρασιάτικες πρόσφυγες της Κοκκινιάς. Στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλης (επ.), Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Αλεξάνδρεια, 357-389. Αθήνα, 1993.
- Horton, G. Η κατάρα της Ασίας (ή η Μάστιγα της Ασίας). Μετάφρ. Γ.Τσελίκας. Ινδιανούπολις, 1926.

- Ibrahim, Yasa. Temel is-yuc bicimleri ve aile karcamlari, σε Oguz Ari, Koy Sosyolojisi Okuma Kitabi, Istanbul 1977.
- Kemal, Yasar. Ο Τσακιτζής, Εισαγωγή Μετάφραση Θωμά Κοροβίνη, εκδόσεις Άγρα.
- Kushner, D. The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908, Λονδίνο 1977.
- Mavrogordatos, George. Stillborn Republic, Social Soalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936. California University Press. California, 1983.
- Merlier, Octave. Proverbs de Farasa, Αθήναι 1951. Collection de l'Institut Francais d'Athenes.
- Morgenthau H. , Η Αποστολή μου στην Αθήνα, 1922 – Το έπος της εγκατάστασης. Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα, 1994.
- Poulton, Hugh. Ημίψηλο, γκρίζος λύκος και ημισέληνος : ο τουρκικός εθνικισμός και η Δημοκρατία της Τουρκίας. Οδυσσέας. Αθήνα, 2000.
- Psomiades, Harry J. "The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic: The First Ten Years", Balkan Studies, 2 (1961).
- Robert, Anhegger. Evagelinos Misailidis ve turkce konusan dindaslari, σε Tarih ve Toplam, τ. 49.
- Salamone, Stephen. Ο Διωγμός. Η δημιουργία μιας νησιώτικης ελληνικής κοινότητας και η προσφυγική της κληρονομιά. Αθήνα 1989.
- Societes des Nations. L'Etablissement des Refugees en Grece, Geneye, 1926.
- Ufuk, Gulsoy. Osmanli Gayrimuslimlerinin Askerlik Seruveni, Istanbul 2000.
- Αγγελής, Ι. Η αποκατάσταση των προσφύγων του 1922. Αθήνα 1956.
- Αθηνογένης, Α. «Αι αποζημιώσεις των εκ Τουρκίας Ελλήνων υπηκόων», Περιοδ. «Πανελλήνιον Ημερολόγιον» του έτους 1928, έτος Γ', Αθήναι, σελ. 35-39.
- Αιγίδης, Α.Ι. Η Ελλάς χωρίς τους πρόσφυγας, Ιστορική, δημοσιονομική και κοινωνική μελέτη. Αθήνα 1934.
- Ακριτίδης, Ανέστης. Μύθος και πραγματικότητα στις αφηγήσεις για τις χαμένες πατρίδες του Πόντου. Ποντιακή Εστία, 80. 1990.

- Ακτσόγλου, Ιάκωβος. Χρονικό μικρασιατικού πολέμου 1919-1922. Τροχαλία, Αθήνα, 1998.
- Αλεξανδρής, Αλέξης. Η ανάπτυξις του εθνικού πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922: ελληνική εξωτερική πολιτική και τουρκική αντίδραση. Μελέτημα γύρω από το Βενιζέλο και την εποχή του, Αθήνα 1980, σ.427-474.
- Αλεξανδρής, Αλέξης. Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία. Δ.Κ.Μ.Σ., 4 (1983).
- Αλεξανδρής, Αλέξης. Οι Έλληνες στην υπηρεσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1850-1922. Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος, 23 (1980).
- Αμανατίδης, Παύλος. Η ιστορία, τα ήθη και έθμα και η ζωή των Ποντίων Καλλιθιωτών, Λάρισα 2002.
- Αναγνωστόπουλος, Ν. Η Αγροτική Μεταρρύθμισις, Αθήναι, Ελλην. Γεωργ. Εταιρεία, 1929.
- Αναγνωστοπούλου, Σία. Μικρά Ασία 19^{ος} αιώνας – 1919. Οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες. Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- Ανανιάδης, Βασ. 60 χρόνια Νέας Σμύρνης 1929-1989. Αθήνα, (Δήμος Ν.Σμύρνης) 1990.
- Αναστασιάδης, Β. Ιστορία και γλώσσα της Καππαδοκίας και το ιδίωμα των Φαράσων. Μ.Χ., 6(1975), σ.150-184.
- Αναστασιάδης, Β. Τα Φάρασα της Καππαδοκίας και οι επιδράσεις της τουρκικής στο λεξιλόγιο του γλωσσικού ιδιώματός τους», Π.Ε., Θεσσαλονίκη, τεύχ.32, Μάρτ.-Απρ. 1980, σ. 125-128.
- Αναστασιάδου, Ιφ. Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο φιλίας του 1930. Αθήνα 1982.
- Ανατολή, Τριακονταετής δράσις του Μικρασιατικού Συλλόγου «Ανατολή». Αθήναι, 1925.
- Ανδρεάδης, Χρήστος. Οι βουλευτικές εκλογές του 1908 στην Τουρκία και ο Πόντος. Αρχεϊον Πόντου, 43, 1990-1991.
- Ανδριώτης, Ν.Π. Το γλωσσικό ιδίωμα των Φαράσων. Αθήνα 1948.

- Αποστολόπουλος, Φ. – Ανδρεάδης, Ε. «Τα βαπτιστικά ονόματα ανδρών και γυναικών στην Καππαδοκία», Δελτίο Κ.Μ.Σ., 1(1977), σ.89-135.
- Αρώνης, Ν. Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων εν Ελλάδι, Δεκέμβριος 1926.
- Ασβέστη, Β. Μαρία. Οι Επαγγελματικές Ασχολίες των Ελλήνων της Καππαδοκίας. Επιμέλεια: Βασιλική Μάκη.
- Ατατούρκ, Κ. Ομιλίες. Μετάφρ. Σ Σολταρίδη, Νέα Σύνορα-Λιβάνη. Αθήνα, 1995.
- Βαλαώρας, Β. το δημογραφικόν πρόβλημα της Ελλάδος και η επίδρασις των προσφύγων, Αθήναι 1939.
- Βενέζης, Ηλίας. Το νούμερο 31328, Το βιβλίο της αιχμαλωσίας. Αθήνα, 1931.
- Βενιζέλου Ελ. Η ελληνοτουρκική Συμφωνία και αι προσφυγικά αποζημιώσεις. Δύο ιστορικά αγορεύσεις του Πρωθυπουργού. Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου. Εν Αθήναις 1930.
- Βογιατζόγλου, Η. Βάσος. Η Πισιδία Μ.Ασίας. Η διαδρομή του ελληνισμού της από τους προϊστορικούς χρόνους έως τη Μικρασιατική καταστροφή. Έκδ. «Ένωση Σπάρτης Πισιδίας». Αθήνα, 1978.
- Βογιατζόγλου, Η. Βάσος. Τα Πισιδικά, Βαπτιστικά και Επώνυμα, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. Αθήνα 1988.
- Βογιατζόγλου, Όλγα. Βιομηχανική εγκατάσταση στη Νέα Ιωνία, Ο Ξεριζωμός και η Άλλη Πατρίδα, Οι Προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα. Αθήνα 1997.
- Βουρνάς, Τ. Η Μικρασιατική Καταστροφή και το ξερίζωμα του ελληνισμού. Έκδ. α/φων Τολίδη. Αθήνα, 1987.
- Βρυώνης, Σπύρος. Η παρακμή του Μεσαιωνικού Ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία εξισλαμισμού (11^{ος}-15^{ος} αιώνας), μετάφραση Κάτιας Γαλαταριώτου, Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2000.
- Γκιζέλη, Δ. Βίκα. Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα 1920-1930. Αθήνα: Επικαιρότητα 1984.

- Δαλακούρα, Βερονίκη. Η εγκατάσταση των προσφύγων της Καππαδοκίας στον Ελληνικό χώρο. Δελτίο Κ.Μ.Σ. τόμος 11^{ος}, Αθήνα 1995.
- Δάφνης, Γρηγόριος. Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940. Κάκτος, Αθήνα, 1997.
- Διαμαντόπουλος, Α. Διακήρυξις των δικαιωμάτων των προσφύγων. Αθήναι, 1930.
- Δραγούμης, Φ.Μάρκος. Κ.Μ.Σ. Φίλοι Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου Μέλπως Μερλιέ. Τραγούδια της Καππαδοκίας. Μουσικολογική ανάλυση, Συνοδευτικό ένθετο. Αθήνα, 2002.
- Δρίτσα, Μαργαρίτα. Ετερόχθονες κοινότητες. Ο ενοφθαλμισμός του προσφυγικού στοιχείου στον ελλαδικό χώρο. Στο Συλλογικό, Η διαχρονική πορεία του κοινοτισμού στη Μακεδονία. Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη, 1991.
- Έβερτ, Λίζα. Καππαδοκία: Περιήγηση στη Χριστιανική Ανατολή. Λίζα Έβερτ, Ντόρα Μηναΐδη, Μαρία Φακίδη. Κείμενα: Άννα Μπαλζιάν, Παντελεάνη Ν., Πετροπούλου Ιωάννα. Αθήνα, Αδάμ, 1991.
- Ελλάς Υπουργείον Κοινωνικής Πρόνοιας. Διεύθυνση αποκαταστάσεως Αστών Προσφύγων. Νομοθεσία και Γενικά Εγκύκλιοι περί αποκαταστάσεως των Αστών Προσφύγων. Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου 1953.
- Ενεπεκίδης, Πολυχρόνης. Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο, διπλωματικά έγγραφα από τη Βιέννη, 1908-1918. Εύξεινος Λέσχη Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη, 1996.
- Ενεπεκίδης, Πολυχρόνης. Τραπεζούντα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη. Τρία κέντρα του Μικρασιατικού Ελληνισμού, 1800-1923. Αθήνα 1989.
- Εξερτζόγλου, Χάρης. Η Διάχυση της Εθνικής Ταυτότητας στην Κιλικία, Δ.Κ.Μ.Σ. , τομ.11^{ος} , Αθήνα 1995-1996.
- Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Συλλογή νόμων διαταγμάτων κλπ αφορώντων την Ε.Α.Π. Αθήναι, Ε.Α.Π. 1926.
- Ευπραξιάδης, Λάζαρος. Προκόπι Καππαδοκίας. Το Προκόπι η Πατρίδα μου (Ιστορία και Λαογραφία), Θεσ/νίκη 1974.

- Ζωγράφος, Δ. Ιστορία της Ελληνικής Γεωργίας, Εκδόσεις Αγροτικής Τραπέζης, Αθήναι 1976.
- Θανοπούλου, Μαρία. Η συλλογική μνήμη ως στοιχείο της πολιτιστικής ταυτότητας, η περίπτωση μιας αγροτικής κοινότητας. Στο Χρ. Κωνσταντοπούλου, et al (επ.), «Εμείς» και οι «άλλοι»: αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα. Τυπωθήτω. Αθήνα, 1999.
- Θεοδωρόπουλος, Βύρων. Η εξωτερική πολιτική της νεώτερης Ελλάδος. Σιδέρης. Αθήνα, 1996.
- Θεοτοκάς, Μιχ. Νομικά και Ιστορικά Μελετήματα, Αθήναι, Ίκαρος, 1947
- Ιορδανίδου, Μαρία, Λωξάνδρα, Αθήνα 19^η έκδοση.
- Ιστικοπούλου, Λήδα. Ηελληνική ταπητουργία και η ταπητουργός στη Μικρά Ασία (1860-1922), Εστία, Αθήνα 2000.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Πολιτική Ιστορία και Ιστορία Πολιτισμού. Εκδοτική Αθηνών Α.Ε. Αθήνα, 1978.
- Καζάν, Ηλίας, Ο Ανατολίτης, μετάφραση Μ. Κιτσικοπούλου, Κάκτος.
- Καζάν, Ελία, Πέρα από το Αιγαίο, μετάφραση Μανόλης Κορνήλιος, Καστανιώτης, Αθήνα 1955.
- Κανδηλάπτης, Γ. «Συμβολή εις την μελέτην περί της Μητροπόλεως Χαλδίας», Αρχεϊον Πόντου, 14(1949), σ.42-63.
- Κανδηλάπτης, Γ. Οι αρχιμεταλλουργοί του Πόντου και το εθνικόν έργον αυτών μετά παραρτήματος «Τα ανέκδοτα των Ουσταπασιδων». Αλεξανδρούπολις, 1929.
- Καραδήμου-Γερολύμπου, Αλέκα. Προσφυγική Εγκατάσταση στις Βορειοελλαδικές πόλεις, Ο Ξεριζωμός και η Άλλη Πατρίδα, Οι Προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα. Αθήνα 1997.
- Καραλίδης, Κων/νος. Τσαρικλί Νίγδης Καππαδοκίας. Αθήνα, Εκπολιτιστικός Σύλλογος Καππαδοκών Μαυρολόφου – 1985.
- Καραμανλής, Αλ. Κώστας. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι εξωτερικές μας σχέσεις 1928-1932. Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα, 1995.
- Καραμούζη, Ανθούλα. Καταγραφή και χαρτογράφηση Προσφυγικών Οικισμών, Ο Ξεριζωμός και η Άλλη πατρίδα, οι προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα. Αθήνα 1997.

- Καραράς, Ν. «Το έργο της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων», Οικονομικός Ταχυδρόμος, Ειδικό αφιέρωμα: «Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα», τεύχος 26^{ης} Απριλίου 1973.
- Καρατζά, Ελ. Καππαδοκία. Ο τελευταίος ελληνισμός της περιφέρειας Ακσεράι Γκέλβερι (Καρβάλης). Έκδ. Γνώση. Αθήνα, 1985.
- Καρολίδης, Κ. Παύλος. Καππαδοκικά ήτοι πραγματεία ιστορική και αρχαιολογική περί Καππαδοκίας, τόμος Α΄, Εν Κωνσταντινουπόλει, 1874.
- Κασιμάτη, Κούλα. Πόντιοι μετανάστες από την Πρώην Σοβιετική Ένωση: Κοινωνική και οικονομική τους ένταξη. Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού – Πάντειο Πανεπιστήμιο 1992.
- Καψής, Γ. Χαμένες πατρίδες. Από την απελευθέρωση στην καταστροφή της Σμύρνης. Νέα Σύνορα. Αθήνα, 1989.
- Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Η Έξοδος, τόμος Α΄, Μαρτυρίες από τις επαρχίες της Δυτ. Μ. Ασίας.
- Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Εισαγωγή-Εποπτεία: Η Έξοδος, τόμος Β΄, Μαρτυρίες από τις επαρχίες της Κεντρικής και Νότιας Μικρασίας. Εισαγωγή-Εποπτεία: Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη. Επιμέλεια: Γιάννη Μουρέλου. Αθήνα 1982.
- Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Ο τελευταίος ελληνισμός της Μικράς Ασίας. Έκθεση του έργου του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (1930-1973). Αθήνα, 1974.
- Κεσισόγλου, Ι. Το γλωσσικό ιδίωμα του Ούλαγατζ. Αθήναι: Εκδοσ. Γαλλικού Ινστιτούτου 1951.
- Κίσκηρα, Κωνσταντία. Προτεστάντες ιεραπόστολοι στην καθ'ήμας Ανατολή, 1819-1914. Η δράση της American Board. Δ.Κ.Μ.Σ., 12, 97-130. 1997-1998.
- Κιτσίκης, Δ. Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ό αιώνα, Αθήνα 1978.
- Κιτσίκης, Δημήτρης. Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1280-1924. Εστία. Αθήνα 1988.
- Κλεάνθης, Φ. Έτσι χάσαμε τη Μικρασία. Εστία. Αθήνα, 1983.

- Κοντογιώργη, Ελισάβετ. Αγροτικές προσφυγικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία: 1923-1930. Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 9, 47-59. 1992.
- Κοντογιώργη, Ελισάβετ. Σλαβόφωνοι και πρόσφυγες: κοινωνικές, δημογραφικές και εθνολογικές πλευρές του Μακεδονικού ζητήματος κατά τη μεσοπολεμική περίοδο. Βαλκανικά Σύμμεικτα, 10, 198-224. 1998.
- Κόντογλου, Φώτης. «Το Αϊβαλί η πατρίδα μου». Αθήνα 1962.
- Κορομηλά, Μαριάννα. Οι Έλληνες της Μαύρης θάλασσας. Αθήνα, 1991.
- Κουκίδης, Γεώργιος. Η Νεάπολις της Καππαδοκίας. Το Νεβ Σεχίρ. Εκδόσεις Ενώσεως Σμυρναίων. Αθήναι 1975.
- Κουρούπου, Ματούλα – Μπαλτά, Ευαγγελία. Πηγές τις ιστορίας των ανταλλάξιμων της Καππαδοκίας. Δελτίο Κ.Μ.Σ. τόμος 9ος. Αθήνα 1992.
- Κουρτίδης, Θεόδωρος. Η συμβίωση Ελλήνων και Τούρκων πριν και μετά τους Νεότουρκους. Ποντιακή Εστία, 23, 346-349. 1978.
- Κυριακίδης, Π. «Τα Τύανα της Καππαδοκίας», Μ.Χ.,6(1955), σ.344-355.
- Κυριακίδης, Στίλπων. Οδηγία δια την μετονομασίαν κοινοτήτων και οικισμών εχόντων τουρκικόν ή σλαβικόν όνομα, εν Αθήναις, εκδ. Υπουργείου Εσωτερικών, Διεύθυνση Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, 1926.
- Κωστάκης, Θανάσης. Το Μιστί της Καππαδοκίας. Τομ Ι,ΙΙ, Αθήνα 1977.
- Κωστής, Κώστας. Κοινότητες, εκκλησίες και μιλλέτ στις «ελληνικές» περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων. Μνήμων, 13, 1991.
- Λαζαρίδης, Διαμαντής. "Τα μεταλλεία Χαλδείας" "Καθημερινή" 19 Μαΐου 1996.
- Λαζαρίδης, Διαμαντής. Στατιστικοί πίνακες της εκπαιδεύσεως των Ελλήνων στον Πόντο (1821-1922). Εταιρία Ποντιακών Μελετών. Αθήνα, 1988.
- Λαζαρίδης, Ιωάννης. Μπουγάρ Μαντέν, Ποντιακή Εστία 5 (1954), σελ. 2855-2857.
- Λαμέρας, Κ. Η περί Μικράς Ασίας και των εν αυτών Κρυπτοχριστιανών διάλεξις, εν Αθήναις, 1921.

- Λαμέρας, Κ. Πόσοι και ποίοι οι κάτοικοι της Μικράς Ασίας μετά την Ανταλλαγήν, εν Αθήναις 1929.
- Λαμέρας, Κ. Το Μικρασιατικόν πρόβλημα, εν Αθήναις 1918.
- Λαμψίδης, Γεώργιος. Η ανταλλάξιμος περιουσία και η περιπέτειά της. Αθήνα, 1983.
- Λαμψίδης, Γεώργιος. Οι πρόσφυγες του 1922. Εξήντα χρόνια συμβολή στην οικονομική και πνευματική ανάπτυξη του τόπου. Έκδ. Ελληνική φωνή. Αθήνα, 1982.
- Λασκαρίδου, Αικατερίνη. «Ξενοφάνης» τομ.Ζ' (1910), Φροεβελειανά Νηπιαγωγεία στη Μ. Ασία.
- Λαυρεντίδης, Ισαάκ. Η εν Ελλάδι εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων. Αρχείον Πόντου, 29, 341-382. 1968.
- Λαυρεντίδης, Ισαάκ. Πρόσφυγες εξ ανταλλαγής και ανταλλάξιμος περιουσία, Αθήναι 1975, (Ανάτ. από την «Ποντιακή Στοά», τόμ. 1972-1974).
- Λεβίδης, Α. Μ. Αι εν μονολίθοις μοναί της Καππαδοκίας και Λυκαονίας, Εν Κωνσταντινουπόλει, 1899.
- Λιάκος, Αντ. Η ιδεολογία των «χαμένων πατρίδων». Εφημερίδα "Το Βήμα" 13.09.1998.
- Λιάτσος, Δημήτρης. Κοκκινιά. Ένα όνομα μια Πολιτεία. Νίκαια 1960.
- Λιουδάκη, Χαρά. Μεταλλεία της Μικρασίας και του Πόντου, Αθήνα 1982.
- Λουκόπουλος Δ.- Πετρόπουλος Δ. Η Λαϊκή λατρεία των Φαράσων. Αθήναι, Έκδοση Γαλλικού Ινστιτούτου 1949.
- Μαμώνη, Κυριακή. «Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία. Γ'. Σύλλογοι Καππαδοκίας και Πόντου», Δελτίο Κ.Μ.Σ., 6 (1986-1987), σ. 155-225.
- Μανούσης, Ν. «Η συμβολή των προσφύγων εις την οικονομικήν πρόοδον της χώρας μας», Μ.Χ., 11 (1964), σ.191-219.
- Μαραβελάκη Μ.- Βακαλοπούλου Α. Αι προσφυγικαί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Ίδρυμα μελετών Χερσονήσου του Αίμου. Θεσσαλονίκη 1955.

- Μαρκεζίνης, Β. Σπύρος. Πολιτική Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος. Πάπυρος. Αθήνα, 1978.
- Μαρκεζίνης, Σπύρος. Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος. Αθήνα, 1966-1968.
- Μαυροχαλυβίδης Γ.- Κεσισόγλου Ι. Το γλωσσικό ιδίωμα της Αξού. Αθήνα 1960.
- Μαυροχαλυβίδης, Π. Γεώργιος. Η Αξό της Κατταδοκίας: Μονογραφία. Τόμ.Α΄-Β΄. Αθήνα, Ορέστης, Πρόδρομος και Ανθούλα Μαυροχαλυβίδη 1990.
- Μερλιέ, Μ. «Οι ελληνικές κοινότητες στη σύγχρονη Κατταδοκία», Δελτίο Κ.Μ.Σ., 1(1977), σ. 29-74.
- Μικρασιανός, Γ. Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Τουρκίας. Αθήνα 1916.
- Μικρασιατικά Χρονικά : Σύγγραμμα Περιοδικόν εκδιδόμενον υπό του τμήματος Μικρασιατικών Μελετών της Ενώσεως Σμυρναίων. Τόμος πρώτος, Αθήναι 1938.
- Μιχαηλίδης, Ιάκωβος. Προβλήματα ενσωμάτωσης προσφύγων στον αγροτικό Μακεδονικό χώρο: πρόσφυγες και γηγενείς. Στο Συλλογικό, Όψεις του μικρασιατικού ζητήματος. Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου ΑΠΘ, 127-134. Θεσσαλονίκη, 1994.
- Μιχέλη, Λίζα. Προσφύγων βίος και πολιτισμός. Από τις πόλεις της ελάσσονος Ασίας στα τοπία της παράγκας και του πισσόχαρτου. Αθήνα, Δρώμενα 1992.
- Μουζέλης, Νίκος. Οικονομία και κράτος την εποχή του Βενιζέλου, σε Μελετήματα γύρω από το Βενιζέλο και την εποχή του, Φιλιππότη, Αθήνα 1980.
- Μπακάλπασης, Α. Το προσφυγικό ζήτημα. Εκδόσεις Προμηθεύς, 1923.
- Μπαλτά, Ευαγγελία. Οι πρόλογοι των Καραμανλίδικων βιβλίων πηγή για τη μελέτη της «Εθνικής Συνείδησης» των τουρκόφωνων ορθόδοξων πληθυσμών της Μικράς Ασίας. 225-233. Μνήμων, 1987.
- Μπαλτά, Ευαγγελία. Το καραμανλίδικο έντυπο. Τα Ιστορικά, 5(9), 213-228. 1988.

- Μπιρσταντ, Χ. Η μεγάλη Προδοσία. Πρόλογος: Τάσος Βουρνάς. Μετάφραση: Ιωσήφ Γρηγόρη Κασσεσιάν, Αθήνα, Κέντρο Αρμενικών Μελετών, 1982.
- Μπούρα, Κατερίνα. Οι βουλευτικές εκλογές στην Οθωμανική αυτοκρατορία: οι Έλληνες βουλευτές 1908-1918. Δ.Κ.Μ.Σ., 4, 69-85.
- Νοταράς, Μιχ. Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων. Πρόλογος Αλεξ. Παπαναστασίου. Εκδόσεις Χρονικά, Αθήνα 1934.
- Ξενοφάνης : Σύγγραμμα Περιοδικόν του συλλόγου των Μικρασιατών «ΑΝΑΤΟΛΗ», τομ. Πέμπτος, 1907-1908. τευχ. Α΄ και Β΄, εν Αθήναις 1907.
- Οικονομίδης, Η.Δ.: "Αργυρούπολις". Αρχείον Πόντου, Τ. 3^{ος} (1931)
- Οικονομικός Ταχυδρόμος, Έτος 47^{ον}, αρ. 992, Αθήναι, 26 Απρίλ. 1973: Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα: Πενήντα χρόνια προσφοράς που άλλαξε τον τόπο.
- Οικουμενικό Πατριαρχείο. Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία ελληνισμού 1914-1918. Αρσενίδης. Αθήνα, 1919.
- Πάλλης, Αλ. Η ανταλλαγή των πληθυσμών. Αθήνα 1933.
- Πάλλης, Αλ. «Το προσφυγικόν ζήτημα», Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος Ελλάς.
- Παμμικρασιατικός Σύνδεσμος Πατρών. Στα προσφυγικά της Πάτρας τη δεκαετία του '40. Πάτρα, 1993.
- Παναγιωταρέα, Άννα. Όταν οι Αστοί έγιναν Πρόσφυγες. Παρατηρητής. Θεσσαλονίκη 1994.
- Παπαδόπουλος, Α. Άνθιμος. Ο υπόδουλος Ελληνισμός της Ασιατικής Ελλάδος εθνικώς και γλωσσικώς εξεταζόμενος, εν Αθήναις, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, 1919.
- Παπαδόπουλος, Α. Άνθιμος. Πίνακες στατιστικοί εμφανίζοντες την Μικρασιατικήν ελληνικήν εκπαίδευσιν εις 23 επαρχίας του Οικουμενικού θρόνου. 13, 248-254. Αρχείον Πόντου, 1948.
- Παπαδόπουλος, Γ. Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως Τομ. Θ΄ 1874 – 75.

- Παπαδόπουλος, Χρυσόστομος. Αρχιεπίσκοπος Αθηνών. Η θέσις της Εκκλησίας και του Ελληνικού Έθνους εν τω Τουρκικώ κράτει, εν Αθήναις, 1935.
- Παπαιωάννου-Αυτιά, Αναστασία. Ναΐα ένα πορτρέτο της προσφυγιάς του '22. Αθήνα, Βασιλακόπουλος 1985.
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, έκτη έκδοσις Ελευθερουδάκη, τόμος Ε', Αθήναι 1932.
- Πελαγίδης, Ευστάθιος. Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία. Αφοί Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη, 1994.
- Πελαγίδης, Ευστάθιος. Η διαμόρφωση του κοινωνικού και πολιτικού σκηνικού στις περιφέρειες Καστοριάς και Κοζάνης μετά την εγκατάσταση των προσφύγων 1923-1940. Στο Συλλογικό, Η δεκαετία 1940-1950 στη Δυτική Μακεδονία. Εταιρία Μελετών Άνω Βοΐου. Θεσσαλονίκη, 1998.
- Πελαγίδης, Ευστάθιος. Προσφυγική Ελλάδα 1913-1930. Αφοί Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη, 1997.
- Πελαγίδης, Ευστάθιος. Το Κρυπτοχριστιανικό Ζήτημα στον Πόντο. Αφοί Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη, 1996.
- Πετρόπουλος, Δ – Ανδρεάδης, Εφ. Η θρησκευτική ζωή στην περιφέρεια Ακσεραϊ – Γκέλβερι, Αθήναι 1971.
- Πετσαλης, Ν. Αθαν. Η δημοσιονομική αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος. Εν Αθήναις 1930.
- Πιστικίδης, Θανάσης. Τριγλία Βιθυνίας. Ραφήνα Αττικής. Ν.Τριγλία Χαλκιδικής. Ραφήνα 1983.
- Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου. Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας από την κλασική αρχαιότητα ως τον 20^ο αιώνα: πολιτική ιστορία πολιτισμού. Κώδικας. Θεσσαλονίκη, 1998.
- Πρωτονοτάριος, Β. Αθανάσιος. Το προσφυγικό ζήτημα από ιστορικής, νομικής και κρατικής απόψεως. Αθήναι 1929.
- Πυρινός, Π. «Η Μητρόπολη Χαλδίας και Χεριάνων του Πόντου», Π.Ε., Θεσ/νίκης, τεύχ. 55, Μάρτ.-Απρ. 1984, σ.97-101.
- Ρενιέρη, Ειρήνη. Ανδρονίκιο: ένα καπαδοκικό χωριό κατά τον 19^ο αιώνα. 15, 9-67. Μνήμων, 1993.

- Ρίζος, Ν. Σ. Καππαδοκικά. Ήτοι δοκίμιον ιστορικής περιγραφής της αρχαίας Καππαδοκίας και ιδίως των επαρχιών Καισαρείας και Ικονίου, Εν Κωνσταντινουπόλει, 1856.
- Ρήγος, Άλκης. Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935: Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής. Αθήνα, Θεμέλιο 1988.
- Ροδάκης, Περικλής. Ο γόρδιος δεσμός των εθνοτήτων : η Μικρά Ασία μέσα στο χώρο και το χρόνο. Ρήσος. Αθήνα, 1990.
- Σαραντίδης, Ι. Αρχέλαος. Η Σινασός. Ήτοι θέσις, ιστορία, ηθική και διανοητική κατάστασις, ήθη, έθιμα και γλώσσα της εν Καππαδοκία κωμοπόλεως Σινασού, εν επιμέτρω δε και σύντομος περιγραφή των εν ταις επαρχίαις Καισαρείας και Ικονίου Ελληνικών κοινοτήτων, ως και των εν αυταίς σωζομένων ελληνικών διαλέκτων εν σχέσει προς την εν Σινασώ λαλουμένην, Εν Αθήναις 1899.
- Σαρρής, Νεοκλής. Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, Γόρδιος, Αθήνα 1992.
- Σαρρής, Νεοκλής. Η οικογένεια στην Τουρκία. Κοινωνική Πλαισίωση και Θεσμική Προσέγγιση. Εκδόσεις Ρήσος. Αθήνα, 1990.
- Σαρρής, Νεοκλής. Νέα Ιωνία. Ιστορική Μνήμη, Κοινωνική και Οικονομική Ανέλιξη και Αστεακή ολοκλήρωση.
- Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα και Νεοελληνική Κοινωνία. Τόμοι Ι,ΙΙ. Εκδόσεις Αρσενίδης. Αθήνα, 1990.
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. Εθνικισμός και Φιλελευθερισμός: οι φιλελεύθεροι στην Ελλάδα και η «Μεγάλη Ιδέα». Στο Συλλογικό, Ο Φιλελευθερισμός στην Ελλάδα. 79-87. Εστία. Αθήνα, 1991.
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. Η απόφαση για την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, Θεσσαλονίκη, 1980.
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945. Εστία. Αθήνα, 1992.
- Σίδερης, Α.Ν. Η γεωργική πολιτική της Ελλάδος κατά την λήξαν εκατονταετίαν (1833-1933). Αθήνα 1934.
- Σκαλιέρης, Γ. Λαοί και φυλαί της Μ. Ασίας. Εν Αθήναις, 1922.

- Σκοπετέα, Έλλη. Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα: όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880). Πολύτυπο. Αθήνα 1988
- Σολδάτος, Χρήστος. Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του ελληνισμού της Μ. Ασίας (1800 - 1922). Έκδ. Γρηγόρη. Τομ. Α'. Αθήνα 1989, τόμ.Β', 1990, τόμ.Γ', 1991.
- Σουλιώτη – Νικολαΐδη. Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως, Επιμέλεια Θ. Βερέμης – Κ. Μπούρα, 1984.
- Σπάθαρης, Α. Αυρήλιος. Ο ιδιαίτερος Προσωπικός θεσμός του Ελληνορθόδοξου Τούρκου Υπηκόου (Άρθρον 42 Συνθήκης Λωζάννης), Αθήναι, 1947.
- Σταύρου, Τ. Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος. Το Υπουργείο Παιδείας του Αλυτρώτου Ελληνισμού. Αθήνα 1967.
- Σωματείο «Νέα Σινασός», Η Σινασός της Καππαδοκίας. Εκδ. Άγρα. 1986
- Τακαδόπουλος, Λάζαρος. Η Σινασός που έσβησε. Έκδοση Φιλανθρωπικού Σωματείου «Νέα Σινασός». Αθήνα 1982.
- Τσιρκινίδης, Χάρης. Επιτέλους τους ξεριζώσαμε... Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, της Θράκης και της Μ.Ασίας, μέσα από τα γαλλικά αρχεία. Παναγία Σουμελά. Γράμμα. Θεσ/νίκη, 1993.
- Τσουδερού, Ε.Ι. Η αποζημίωσις των Ανταλλάξιμων. Αθήνα 1927.
- Τσουλούφης, Άγγελος. Η ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών και η εκτίμηση των εκατέρωθεν εγκαταλειφθεισών περιουσιών. Πρόλογος Γ.Κ.Τενεκίδη. Αθήνα, Ένωσις Σμυρναίων 1989.
- Τσουτάκος, Παναγιώτης. Η ιστορία του Κερατσινίου. Αθήνα 1986.
- Φαρασόπουλος, Σ. Συμεών. Τα Σύλατα. Μελέτη του νομού Ικονίου υπό γεωγραφικήν, φιλολογικήν και εθνολογικήν έποψιν, Εν Αθήναις 1895.
- Φεργάδη-Τούντα, Αρετή. Το προσφυγικό δάνειο του 1924. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 1986.
- Φραγκουδάκη, Άννα. Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου. Θεμέλιο. Αθήνα, 1979.
- Φωστέρης, Δημήτριος. «Το Αραβάνιον Καππαδοκίας», Μ.Χ. 6 (1955), σ.223-343.

- Φωστέρης, Δημήτριος. «Το Μεταλλείον του Ταύρου», Μ.Χ. 9 (1961), σ.246-283.
- Φωτιάδη, Ν.Γ. Οδοιπορικό-Μνήμες Κωνσταντινούπολη-Πόντος-Καππαδοκία. Εκδοτικός οίκος Αφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1996
- Φωτιάδης, Κώστας. Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Έκδ. Αφών Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη, 1989.
- Χασιώτης, Κ. Ιωάννης. Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας στο ΑΠΘ, Καθημερινή 15/12/96.
- Χειμωνίδης, Ευριπίδης. Δομή της ποντιακής οικογένειας και ιεράρχηση των μελών της. 38, 372-380. Αρχείον Πόντου, 1984.
- Χιδίρογλου, Π. Τουρκική Ελληνογραφία. Θεσσαλονίκη 1980.
- Χριστουδούλου, Μ. Κ. Πατριδογνωσία, Μ.Χ. 3 (1940) 279-299.
- Χρύσανθος, Μητροπολίτης Τραπεζούντος. «Η Εκκλησία της Τραπεζούντος». Ανατύπωση από τον 4^ο και 5^ο τόμ. του Αρχείου Πόντου. Εν Αθήναις, 1933.
- Χρυσόχδου, Ιφιγένεια. Ξεριζωμένη γενιά:Το χρονικό της προσφυγιάς στη Θεσσαλονίκη. Αθήνα, Φιλippότης 1983.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Απογραφή 1920: Πληθυσμός του Βασιλείου της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 19 Δεκεμβρίου 1920, εν Αθήναις 1921.

Απογραφή 1928: Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928, εν Αθήναις 1933.

Α.Τ.Ε. Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος

Γ.Α.Κ. Γενικά Αρχεία του Κράτους

Δ.Κ.Μ.Σ. Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Ε.Α.Π Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων

Ι.Α.Υ.Ε Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών

Κ.Μ.Σ Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών

Κ.Τ.Ε Κοινωνία των Εθνών

Λ.Τ.Χ. Λίρες Τουρκίας Χρυσές

Μ.Ε.Α.Π Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής Πληθυσμών

Μ.Χ. Μικρασιατικά Χρονικά

